

IPARJOGVÉDELMI ÉS SZERZŐI JOGI SZEMLE

Megjelenik kéthavonta

18. (128.) évfolyam, 4. szám

Megjelent: 2023. augusztus

Kiadja a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala

Felelős kiadó:

Farkas Szabolcs

Felelős szerkesztő:

Girmann Zsuzsanna

Tervezőszerkesztő:

Plette Péter

Tördelőszerkesztő:

Mányoki Anna

Szerkesztőség:

Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala

1054 Budapest, Zoltán u. 6.

Levélcím: 1438 Budapest, Pf. 415

E-mail: szerkesztoseg@hipo.gov.hu

Telefon: 06 1 474 5767

www.sztnh.gov.hu

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján,
a hírlapot kézbesítőknél, a www.posta.hu WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storefront/>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon a 06 1 767 8262 számon,

levélben az MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél:

www.posta.hu, WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>),

1900 Budapest, 06 1 767 8262, hirlapelofizetes@posta.hu

Egy szám ára: 2100 Ft

Egy évre: 12 600 Ft

SZTNH – 2023/4

HU ISSN

1587–5563

Szerkesztőbizottság:

*Dr. Baticz Csaba, Buzás-Fekete Blanka Girmann Zsuzsanna,
Gyevainé Virág Dóra, dr. Lábody Péter, dr. Mikló Katalin,
dr. Sulyok Ádám, dr. Zábori Zoltán*

18. (128.) ÉVFOLYAM 4. SZÁM

IPARJOGVÉDELMI ÉS SZERZŐI JOGI SZEMLE

IPARJOGVÉDELMI ÉS SZERZŐI JOGI SZEMLE

18. (128.) ÉVFOLYAM 4. SZÁM

2023. augusztus

Sándor Eszter Anita

Gondolatok a Marrákesi Szerződéssel kapcsolatban

Kohod Kornél

Az idézés szerzői jogi (újra)értelmezése

Harkai István

Szócikkek az IJOTEN Internetes Jogtudományi Enciklopédia

Szerzői jog és iparjogvédelem rovatából – A szoftver szerzői jogi oltalma

Dr. Palágyi Tivadar

Külföldi hírek az iparjogvédelem területéről

Válogatás a Szerzői Jogi Szakértői Testület szakvéleményeiből

Könyv- és folyóiratszemle

Summaries

SZELLEMI TULAJDON NEMZETI HIVATALA

Tájékoztató szerzőinknek

Az Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle szerkesztősége örömmel fogad minden, a szellemi tulajdon védelmével foglalkozó írást. A beérkezett kéziratok a szerkesztőbizottság jóváhagyása esetén nyelvhelyességi és a kiadvány stílusához igazodó stilisztikai javítások után kerülnek publikálásra, amelyek nem érintik a mű tartalmi értékét. A kéziratot – a szerkesztőbizottság döntése alapján, az írás témája és mélysége szerint – a Tanulmányok, a Jogesetek, a Technikatörténet, a Fórum vagy a Hírek, események rovatban tesszük közzé. Az írás terjedelmét nem korlátozzuk, igen hosszú cikket esetleg két vagy több részben, egymást követő lapszámokban teszünk közzé a szerzővel történő egyeztetés után. Az egyes cikkekben kifejeződő állásfoglalásnak nem feltétlenül kell tükröznie a szerkesztőbizottság véleményét.

A Word vagy Rich Text formátumban készült kéziratokat e-mailben kérjük elküldeni az alábbi címek valamelyikére. Kérjük szerzőinket, hogy a szöveget ne formázzák, zárják balra, kiemelésként csak dőlt betűt alkalmazzanak, a címeteket, alcímeteket ne húzzák alá, a címhierarchiát lehetőleg számozással jelezzék. Tanulmányuk magyar és angol nyelvű összefoglalóját szíveskedjenek maximum 10 sorban mellékelni. A szövegben előforduló rövidítéseket, betűszókat első előfordulásukkor fel kell oldani. A hivatkozásokban kérjük az összes bibliográfiai adat (szerző, cím, kiadó, kiadás helye és éve, oldalszám, webcím) feltüntetését.

További kérdéseik esetén a szerkesztőség készséggel áll a rendelkezésükre (Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 1054 Budapest, Zoltán u. 6., Girmann Zsuzsanna szerkesztő, szerkesztoseg@hipo.gov.hu, tel.: 06 1 474 5767.

TARTALOM

Gondolatok a Marrákesi Szerződéssel kapcsolatban	
SÁNDOR ESZTER ANITA	7
Az idézés szerzői jogi (újra)értelmezése	
KOHOD KORNÉL	41
Szócikkek az IJOTEN Internetes Jogtudományi Enciklopédia Szerzői jog és iparjogvédelem rovatából – A szoftver szerzői jogi oltalma	
HARKAI ISTVÁN	97
Külföldi hírek az iparjogvédelem területéről	
DR. PALÁGYI TIVADAR	111
Válogatás a Szerzői Jogi Szakértő Testület szakvéleményeiből	154
– SZJSZT-33/2020 – Csillárok szerzői jogi védelme	154
Könyv- és folyóiratszemle	163
– Isabel de Pablo: <i>Metaverse patents boom (Fellendülés a szabadalmi bejelentések terén a metaverzumban)</i> (Dr. Palágyi Tivadar)	163
– Rodrigo López Crespo: <i>El „novedoso” metaverso y sus retos legales para las empresas (Az „újszerű” metaverzum és a vállalatok jogi kihívásai)</i> (Dr. Palágyi Tivadar)	171
– Nicklas Brendborg: <i>A halhatatlan medúza – a természet titkai, avagy hogyan éljünk akár száz évig</i> (Dr. Osman Péter)	174
– Guido Tonelli: <i>Idő – Khronosz megölésének álma</i> (Dr. Osman Péter)	186
Summaries	197

A folyóiratban megjelenő tanulmányok a szerzők véleményét tükrözik, amely nem feltétlenül azonos a szerkesztőbizottság álláspontjával.

CONTENTS

Thoughts on the Marrakesh Treaty ESZTER ANITA SÁNDOR	7
The (re)interpretation of the quotation exception in the scope of copyright law KORNÉL KOHOD	41
Entries from the copyright and industrial property section of the IJOTEN online legal encyclopedia – The copyright protection of software ISTVÁN HARKAI	97
News in the field of industrial property protection abroad DR TIVADAR PALÁGYI	111
Selection of advisory opinions of the Body of Experts on Copyright	154
Review of books and periodicals	163
Summaries	197

CONTENT

Pensées sur le Traité de Marrakech ESZTER ANITA SÁNDOR	7
(Re)interpretation de la citation par le droit d’auteur KORNÉL KOHOD	41
Entrées de la rubrique du droit d’auteur et de la propriété industrielle de l’encyclopédie de la science juridique en ligne IJOTEN – La protection des logiciels par le droit d’auteur ISTVÁN HARKAI	97
Nouveautés dans le domaine de la protection de propriété industrielle à l’étranger DR TIVADAR PALÁGYI	111
Avis d’expert choisis du corps des experts en droits d’auteur	154
Revue des livres et périodiques	163
Summaries	197

INHALT

Gedanken über den Vertrag von Marrakesch ESZTER ANITA SÁNDOR	7
Urheberrechtliche (neu) Interpretation der Zitierung KORNÉL KOHOD	41
Einträge aus der Rubriken über das Urheberrecht und das gewerbliche Eigentum der online rechtswissenschaftlichen Enzyklopädie IJOTEN – Urberschutz der Software ISTVÁN HARKAI	97
Neuheiten auf dem Gebiet des gewerblichen Rechtsschutzes im Ausland DR. PALÁGYI TIVADAR	111
Ausgewählte Expertisen des Expertenkollegiums für Urheberrecht	154
Übersicht von Büchern und Zeitschriften	163
Summaries	197

GONDOLATOK A MARRÁKESI SZERZŐDÉSSSEL KAPCSOLATBAN

A Marrákési Szerződés (*Marrakesh Treaty to Facilitate Access to Published Works for Persons Who Are Blind, Visually Impaired or Otherwise Print Disabled*)¹ a világméretű „könyvéhség” kíván segíteni,² korábban nemzetközi szerződésekben nem tapasztalt módon. A nevezett szerződés különlegessége és jelentősége egyrészt abban áll, hogy ez az első alkalom, amikor a Szellemi Tulajdon Világszervezete (World Intellectual Property Organization) szerződésének és a nemzetközi szellemi tulajdoni rendszernek célkitűzése maga az emberi jog érvényesülése. Másrészt ez az első nemzetközi szerződés, amely az emberi jogokra tekintettel vezeti be a kivételek és korlátozások alkalmazását a szerzői jogba,³ amely ráadásul a korlátozásokat és kivételeket első alkalommal nemcsak engedélyezi, hanem kifejezetten elő is írja azok alkalmazását.⁴ A nevezett szerződés célja, hogy a különböző nyomtatott művekhez való hozzáférést növelje a nyomtatott szöveget fogyatékoságuk miatt olvasni képtelen személyek számára.⁵

A szerződés fontosságát több jellegzetessége is eredményezi. Ezek közül az egyik, imént röviden bemutatott tulajdonsága, hogy a szellemi tulajdonra emberjogi megközelítést alkalmaz, ellentétben számos más nemzetközi szerződéssel, amelyek nem vagy nem kifejezetten tesznek így. A másik, szintén már említett sajátossága, hogy bizonyos korlátozások és kivételek bevezetését követeli meg a részes országoktól. A harmadik jellegzetessége, hogy foglalja a jogkimerüléssel, és a művek határokon átnyúló cseréjét kifejezetten lehetővé teszi.⁶ Elmondható, hogy ezen nevezett határokon átnyúló cserék lehetővé tételében is úttörő a nemzetközi szerződések között.⁷ Jelen írás célja, hogy bemutassa a Marrákési Szerződés néhány rendelkezését és a ratifikálásának következtében elfogadott új európai uniós és magyar jogszabályokat és a jogszabályi változásokat is.

¹ <https://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=382&plang=EN>.

² The Marrakesh Treaty – Helping to end the global book famine. WIPO, 2016. 2. (https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_marrakesh_overview.pdf).

³ Laurence R. Helfer, Molly K. Land, Ruth L. Okediji, Jerome R. Reichmann: *The World Blind Union Guide to the Marrakesh Treaty Facilitating Access to Books for Print-disabled Individuals*. Oxford University Press, New York, 2017, p. 91.

⁴ Laurence R. Helfer, Molly K. Land, Ruth L. Okediji: Copyright Exceptions Across Borders: Implementing the Marrakesh Treaty. *European Intellectual Property Review*, 42. évf. 6. sz., 2020, p. 333; Susy Frankel, J. Daniel Gervais: *International intellectual property: a handbook of contemporary research*. Edward Elgar Publishing Ltd, Cheltenham, 2015, p. 88.

⁵ The Marrakesh Treaty – Helping to end the global book famine. WIPO, 2016, p. 3.

⁶ Daniel C. K. Chow, Edward Lee: *International Intellectual Property: Problems, Cases and Materials*. West Academic Publishing, Minnesota, 2018, p. 232. Lásd még Irini Stamatoudi, Paul Torremans (ed.):

⁷ EU Copyright Law – A commentary. Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2021, p. 614.

⁷ Helfer, Land, Okediji: i. m. (3), p. 333.

1. A Marrákesi Szerződés megszületése, hatálybalépése

Amíg az 1960-as években a fogyatékosokra mint az egyének tragédiájára tekintettek, amelyeket a szakemberek gyógyítanak, addig a 2000-es évek közepén változások következtek be a probléma általános meglátását és megközelítését illetően,⁸ amely elengedhetetlen volt ahhoz, hogy maga a Marrákesi Szerződés is megszülethessen.⁹ A szerződés elfogadásához hosszú út vezetett, amely egyesek szerint 1996-ban a WIPO Szerzői Jogi Szerződésével (továbbiakban: WCT)¹⁰ és az Előadásokról és Hangfelvételekről Szóló Szerződésével (továbbiakban: WPPT)¹¹ kezdődött,¹² mások szerint a WIPO által az 1980-as és a 2000-es években készített tanulmányig nyúlik vissza. Az előbbi szerződésekben a minimálisan meghatározott számban meglévő jogok mellett csak a háromlépcsős teszt alkalmazásával lehetséges a szerződésben meghatározott jogokat korlátozni, ahogy azt korábban a Berni Unió Egyezmény¹³ és a TRIPS¹⁴ is tette. 2004-ben több WIPO-tagállam kezdeményezésére – tekintettel a WIPO Titkárságának információval összefüggő tevékenységeire a WCT és a WPPT implementációjához kapcsolódó, különböző korlátozásokkal és kivételekkel összefüggésben – a korlátozásokról és kivételekről külön vitákba kezdtek. Ez idő táján a fejlődő országok számos kormányközi szervezetben mutatták meg erejüket, és proaktívan utasították vissza azokat a javaslatokat, amelyek meglátásuk szerint elsősorban az iparosodott országokat részesítik előnyben. Emellett olyan korlátozásokat és kivételeket javasoltak, amelyek számukra megfelelőek voltak. A WIPO bizottságában (*Standing Committee on Copyright and Related Rights [SCCR]*)¹⁵ a témában folytatott megbeszélések egyre inkább politikai jellegűvé váltak,¹⁶ és számos esetben a diplomataikat kormányzati, szerzői jogi szakértőkké váltották fel. Internetszolgáltatók, -felhasználók és számos akadémikus széles körű szabad felhasználást követelt drágább és kötelező korlátozások és kivételek keretében. Bizonyos civil szervezetek több fejlődő országgal működtek együtt annak érdekében, hogy az előbb nevezett irányba történjen elmozdulás. 2009-ben egy olyan szerződési szövegről kezdődött meg a vita, amelynek tervezetét a World Blind Union javasolta, és amelyet Brazília, Ecuador és Paraguay nyújtott be. A WIPO Titkársága a Marrákesi Szerződés szövegének tárgyalását megelőzően több tanulmányt készítettett a szerzői jogot érintő kivételekről. Végül nagy

⁸ Abbe Brown, Charlotte Waelde: Human rights, persons with disabilities and copyright. In: *Christophe Geige* (ed.): *Research handbook on human rights and intellectual property*. Edward Elgar Publishing Ltd, Cheltenham, Northampton, 2014, p. 578.

⁹ Változásokat előidéző folyamatokról lásd: Brown, Waelde: i. m. (8), p. 578–584.

¹⁰ WIPO Copyright Treaty (WCT) (<https://www.wipo.int/treaties/en/ip/wct/>).

¹¹ WIPO Performances and Phonograms Treaty (WPPT) (<https://www.wipo.int/treaties/en/ip/wppt/>).

¹² Lásd még Jörg Reinbothe, Silke von Lewinski: *The WIPO treaties on copyright: a commentary on the WCT, the WPPT, and the BTAP*. Oxford University Press, Oxford, 2015, p. 615.

¹³ <https://wipoex.wipo.int/en/text/283693>.

¹⁴ https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/27-trips.pdf.

¹⁵ <https://www.wipo.int/policy/en/ccr/>.

¹⁶ Reinbothe, von Lewinski: i. m. (12), p. 615–616.

erőfeszítések árán és politikai nyomásnak köszönhetően megszületett a kompromisszumos szöveg, amelyet a WIPO-tagállamok 2013. június 27-én fogadtak el.¹⁷ Elfogadásakor sokan „varázslatként” üdvözltek.¹⁸ Így az előzőkből is jól látszik, bár a látáskárosultak könyvéhsége csökkentésének vitathatatlanul fontosnak kellene lennie, a szóban forgó érdekek miatt mégis négy évbe telt megállapodásra jutni a nevezett szerződés szövegéről.¹⁹ Azonban ehelyett érdemes megjegyezni azt is, hogy léteznek olyan vélemények is, amelyek szerint nem volt szükséges létrehozni a Marrákési Szerződést, ugyanis az csak megismétli a nemzetközi szerzői jog már létező rugalmasságát, és nem sikerként tekintenek arra.^{20, 21}

A Marrákési Szerződés, amely a nemzetközi szerzői jogi keretrendszer egy újabb kiegészítése,²² 2016. szeptember 30-án lépett életbe, akkor, amikor a huszadik állam is ratifikálta azt.²³ Az ENSZ Fogyatékosággal Élő Személyek Jogainak Bizottsága sürgeti az országokat annak érdekében, hogy ültessék át a saját jogukba, tegyék annak részévé a Marrákési Szerződést.²⁴ Annak ellenére, hogy a szerződés első évében csak két ország, India és El Salvador ratifikálta azt, és még az Európai Unió sem tudott csatlakozni,²⁵ jelen cikk írásakor összesen

¹⁷ *Silke von Lewinski*: The Marrakesh Treaty. In: *Irina A. Stamatoudi* (ed.): *New Developments in EU and International Copyright Law*. Wolters Kluwer, 2016, p. 123–126; *Florian Koempel*: WIPO Treaty to Facilitate Access to Published Works for Persons who are Blind, Visually Impaired or Otherwise Print Impaired (the „Marrakesh Treaty”) (2013). In: *J. A. L. Sterling* (ed.): *Sterling on World Copyright Law*. Sweet & Maxwell – Thomson Reuters, London, 2015, p. 981–982; *Brown, Waelde*: i. m. (8), p. 585–586; *Lida Ayoubi*: Human rights principles in the WIPO Marrakesh Treaty: driving change in copyright law from within. *Queen Mary Journal of Intellectual Property*, 9. évf. 3. sz., 2019, p. 283. A tervezet benyújtásától a Marrákési Szerződés elfogadásáig lezajlott eseményekről lásd még *Reinbothe, von Lewinski*: i. m. (12), p. 616–620; *Stamatoudi, Torremans*: i. m. (6), p. 612–613.

¹⁸ *Helfer, Land, Okediji*: i. m. (3), p. 332.

¹⁹ *Catherine Seville*: The Principles of International Intellectual Property Protection: From Paris to Marrakesh. *The WIPO Journal: Analysis of Intellectual Property Issues*, 5. évf. 1. sz., 2013, p. 103.

²⁰ *Ayoubi*: i. m. (17), p. 285.

²¹ *Lida Ayoubi*: The Marrakesh Treaty: Fixing International Copyright Law for the Benefit of the Visually Impaired Persons. *New Zealand Journal of Public & International Law*, 13. évf. 2. sz., 2015, p. 257.

²² *Alison Firth, Beverly Pereir*: Exceptions for libraries and archives. In: *Stamatoudi*: i. m. (17), p. 12.

²³ Main Provisions and Benefits of the Marrakesh Treaty (2013), 7. (https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_marrakesh_flyer.pdf); *Kholis Roisah, Wendy Budiati Rakhmi*: The Marrakesh Treaty and Facilitating Access to Literary Works in the Field of Knowledge for Blind People. *Hasanuddin Law Review*, 4. évf. 3. sz., 2018, p. 316; *Lida Ayoubi*: Deciphering the Right to Read under International Human Rights Law: A Normative Framework for Equal Access. *Wisconsin International Law Journal*, 36. évf. 3. sz., 2019, p. 427.

²⁴ *Laurence R. Helfer*: The World Blind Union guide to the Marrakesh Treaty: facilitating access to books for printed-disabled individuals. Oxford University Press, New York, 2017, p. XVI.

²⁵ *Kaya Köklü*: The Marrakesh Treaty – Time to End the Book Famine for Visually Impaired Persons Worldwide. *International Review of Intellectual Property and Competition Law*, 0018-9855. 45. évf. 7. sz., 2014. november, p. 738; lásd lentebb az Európai Unió csatlakozását a Marrákési Szerződéshez.

nyolcvankilenc WIPO-tagállam ratifikálta a szerződést vagy csatlakozott hozzá.²⁶ A részes államok száma mind a fejlett, mind pedig a fejlődő országokban folyamatosan növekszik, ami egyben azt is jelenti, hogy egyre több személy részesülhet a szerződés előnyeiből,²⁷ mára már mind a hat kontinensen. Mind könyvtári szervezetek, mind a fogyatékkal élők jogait képviselő csoportok a ratifikálásra biztatják az országokat.²⁸

2. A Marrákesi Szerződés háttere

A látássérültek olyan személyek, akik nem tudnak érzékelni vizuális tartalmakat.²⁹ A látássérülés és a vakság világszerte jelentős egészségügyi terhet jelent.³⁰ Bizonyos becslések szerint nagyjából háromszázmillió vak és látássérült él világszerte.³¹ Az Egészségügyi Világszervezet (World Health Organization, WHO)³² 1995-ben, 2002-ben, 2004-ben és 2010-ben is készített a látáskárosultak számának világszintű becslésére vonatkozó tudományos kutatást. A becslésekkel mind a látáskárosodások megelőzését, mind pedig az egészségi állapot világszintű javulását is célozzák, így elmondható, hogy a probléma nem jogi kezelése érdekében végeztek a tudományos kutatásokat.³³ A WIPO azonban már nem természet-tudományi vagy orvosi szempontok alapján vizsgálta a kérdést. Becslései szerint a kiadott művek 1-7%-át, mások szerint körülbelül 5%-át adják ki vakoknak, gyengénlátóknak és más látáskárosultaknak olvasható formátumban,³⁴ többségét angolul,³⁵ és az ilyen típusú könyvek összesen csak 1%-a volt elérhető a fejlődő országokban. A könyvéhség egyesek szerint elsősorban a déli féltekén a legjellemzőbb,³⁶ míg mások azt hangsúlyozzák, hogy a

²⁶ Az országok listája a következő linken keresztül érhető el: https://www.wipo.int/treaties/en/ShowResults.jsp?lang=en&treaty_id=843.

²⁷ Helfer, Land, Okediji: i. m. (3), p. 332.

²⁸ Helfer, Land, Okediji: i. m. (3), p. 334–335.

²⁹ Caroline B. Ncube, Blake E. Reid, Desmond O. Oriakhogba: Beyond the Marrakesh VIP Treaty: Typology of copyright access-enabling provisions for persons with disabilities. *Journal of World Intellectual Property*, 23. évf. 3–4 sz., 2020. július, p. 152.

³⁰ H. Aghamollaei, S. Parvin, A. Shahriary: Review of proteomics approach to eye diseases affecting the anterior segment. *Journal of Proteomics*, 2020: <https://doi.org/10.1016/j.jprot.2020.103881>.

³¹ Köklü: i. m. (259), p. 737.

³² <https://www.who.int/>.

³³ Donatella Pascolini, Silvio Paolo Mariotti: Global estimates of visual impairment. *British Journal of Ophthalmology*, 96. évf. 5. sz., 2011, p. 614, 618.

³⁴ The Marrakesh Treaty – Helping to end the global book famine. WIPO, 2016, p. 2; Von Lewinski: i. m. (17), p. 127. A Word Blind Union megítélése szerint a kiadott művek több mint 90%-a vakok és látáskárosultak számára olvashatatlan formátumban kerül kiadásra. Natalie Abbott: Marrakesh Treaty in Action. *Library Journal*, 144. évf. 4. sz., 2019, p. 32.

³⁵ V. K. Ahuja: Marrakesh Treaty to Facilitate Access to Published Works for Visually Disabled: Putting an End to Global Book Famine. In: Manos Kumra Sinsha, Vandana Mahalwar (ed.): Copyright Law in the Digital World – Challenges and Opportunities. Springer Nature, Szingapúr, 2017, p. 98.

³⁶ Helfer, Land, Okediji: i. m. (3), p. 333.

legkevésbé fejlett országokban a legsúlyosabb.³⁷ Azok, akik a nevezett jelenség okán nem tudnak könyvekhez jutni, mind a tanulmányok folytatása, mind pedig a munkavállalás esetében hátráltatva vannak.³⁸ Az olyan formátumok, amelyek látássérültek számára olvashatóak,³⁹ úgymint a Braille, a DAISY formátum⁴⁰ és a hangoskönyv, igen költségesek.⁴¹ Egy angol nyelvű, Braille-írással ellátott Biblia akár 700 amerikai dollárnál is többbe kerülhet, míg egy olyan klasszikusnak, mint Shakespeare Hamletjének ára a nevezett formátumban négyszerese a nyomtatotténak.⁴² Körülbelül kétszázkilencven millió látássérült él a földön.⁴³ Ebből hatmillió gyerek, akik közül több mint négy millió nem részesül oktatásban.⁴⁴ A látássérültek többsége fejlődő vagy kevésbé fejlett országokban él,⁴⁵ és sok esetben a fejlett országokban létrehozott műveket kívánnak elérni.⁴⁶ Bár a piaci megoldások fenntartása nehézkesnek bizonyult,⁴⁷ ez a probléma önmagában még nem ad választ arra a kérdésre, hogy miért nemzetközi szerződés jött létre a kialakult helyzet megoldására. Van, aki úgy gondolja, hogy azért volt szükséges ebben a témában egy nemzetközi szerződést létrehozni, mert a kezelendő probléma globális jellegű (az országok kétharmada nem alkalmazott a szerződés hatálybalépése előtt olyan korlátozásokat és kivételeket, amelyeket a nevezett szerződés előír), a szerzői jog területiális, és a legtöbb ország már igényelte a művek későbbiekben

³⁷ Aaron Scheinwald: Who Could Possibly Be against a Treaty for the Blind. *Fordham Intellectual Property, Media & Entertainment Law Journal*, 22. évf. 2. sz., 2012, p. 448.

³⁸ Stamatoudi, Torremans: i. m. (6), p. 611.

³⁹ A formátumokról lásd még: Hope Lewis: Introductory Note to Marrakesh Treaty to Facilitate Access to Published Works for Persons Who Are Blind, Visually Impaired, or Otherwise Print Disabled. *International Legal Materials*, 51. évf. 6. sz., 2013, p. 1309.

⁴⁰ A DAISY a Digital Accessible Information System rövidítése, amely lehetővé teszi az írott szöveg és a hang kombinációját úgy, hogy abban navigálni is lehessen. A formátumra vonatkozó szabványokat a DAISY Consortium hozta létre. [Kendell Clark: DAISY: A Linux-compatible text format for the visually impaired, 2016. június 24. (<https://opensource.com/life/16/5/daisy-linux-compatible-text-format-visually-impaired>); <http://www.daisy.org/about-us>] A hagyományos hangoskönyvekkel ellentétben egy DAISY CD-n akár negyven órányi hanganyag is található valamint számos hasznos funkcióval rendelkezik, amelyek például lehetővé teszik a keresést a szövegben vagy az elérni kívánt fejezethez jutást szolgálják, amelyek azok számára hasznosak, akik részleges látással bírnak. A szövegeket mesterséges hang olvassa fel, amelynek tempója változtatható. Reinbothe, von Lewinski: i. m. (12), p. 620–621.

⁴¹ Von Lewinski: i. m. (17), p. 127.

⁴² Karolina Sztobryn: A more pluralistic approach to copyright protection after the Marrakesh Treaty. In: Susy Frankel (ed.): *Is Intellectual Property Pluralism Functional?* Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2019, p. 350.

⁴³ The Marrakesh Treaty – Helping to end the global book famine, 2; A World Health Organization (WHO) becslései szerint 1,3 milliárd látáskárosult él a Földön, ebből a vakok száma 36 millió (<https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/blindness-and-visual-impairment>).

⁴⁴ Ahuja: i. m. (35), p. 98.

⁴⁵ I. m. (43).

⁴⁶ Margot. E. Kaminski, Shlomit Yanisky-Ravid: The Marrakesh Treaty for Visually Impaired Persons: Why a Treaty Was Preferable to Soft Law. *University of Pittsburgh Law Review*, 75 évf. 3. sz., 2014, p. 259.

⁴⁷ Catherine Seville: EU intellectual property law and policy. Edward Elgar Publishing Ltd, Cheltenham, Northampton, 2016, p. 22.

jeleket alkalmaznak. (Magyarországon a Csapody-féle olvasáspróba terjedt el.) A közeli és a távoli vízús eltérhet egymástól. Gyengénlátás esetén a jobban látó szem szemüveggel javított látásteljesítményét szükséges alapul venni, ennek vízusa hazánkban 0,3-0,1 közötti,⁵⁵ míg a gyengénlátók látásvesztése az ép látásnak 70%-a vagy annál több,⁵⁶ de a vizuális információhordozókat még a művelődés eszközeként képesek igénybe venni. A látótér kiesése is fontos szempont, ugyanis az nagyobb vízús esetén is eredményezhet gyengénlátást. Azoknak, akik esetében a látásképeség az ép látás 30-5% közötti, az igényei nagyban eltérnek a többi gyengénlátótól, az oktatás során a segítséget sokféle módon igénylik. Ha egy személy az egyik szemével tökéletesen lát, vagy látása szemüveggel jelentősen javítható, nem minősíthető gyengénlátónak. A gyengénlátók elsősorban az oktatásban és a képzésben szorulnak segítségre.⁵⁷ Azt, hogy melyik gyermek szorul gyengénlátóknak vagy aliglátóknak nyújtott oktatásra, nem pusztán csak a vízús, hanem az is befolyásolja, hogy az adott gyermek „képes-e a látó típusú olvasást és írást a művelődés eszközeként hasznosítani”.⁵⁸ Így az alsó és a felső határértékek mindig egyedi megítélést követelnek meg, a látássérülés megállapítása a szemészorvos által elvégzett vizsgálat mellett pszichológiai és gyógyypedagógia vizsgálatokat is igényel. A jobb látóképességű gyermekeket hagyományosan spontán integrálják, tekintettel arra, hogy a speciális oktatási intézmények a beiskolázási igények kis százalékát tudják ellátni.⁵⁹

Az aliglátás a gyengénlátás zónája alatti látóképesség. Az aliglátó személyeknek a tapasztatos ismeretszerzésre is szükségük van,⁶⁰ mivel a látássérült személy ebben az állapotban csak minimális látással rendelkezik. Látóképességük 2-10 % közötti, és látóterük beszűkülhet. Nevelésük és oktatásuk során a vakokra alkalmazott módszereket és eszközöket hasz-

⁵⁵ Az International Classification of Diseases 11. felülvizsgálata szerint e kategória megnevezése „Moderate vision impairment”, amely a 2. kategória a hat (lásd az alábbi lábjegyzetet) közül (<https://icd.who.int/browse11/l-m/en#/http://id.who.int/icd/entity/1103667651>).

⁵⁶ Az International Classification of Diseases 11. felülvizsgálata hat kategóriára osztja a látássérülteket, amelyen belül három kategóriába tartoznak a gyengénlátók és a nem vak látássérültek (1., 2., 3.). A 0. kategória a teljesen ép látóké (<https://icd.who.int/browse11/l-m/en#/http://id.who.int/icd/entity/1103667651>, lásd még: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/blindness-and-visual-impairment>).

⁵⁷ A gyengénlátók és aliglátók oktatásáról lásd: Hegyiné Honyek Katalin, Mándi Tiborné, Paraszky Sára: Sérülés specifikus eszköztár gyengénlátó és aliglátó gyermekek és tanulók együttneveléséhez. Educatio Társadalmi Szolgáltató Közhazsnú Társaság, Budapest, 2008 és Jankó-Brezovay Pálné: A vakok és gyengénlátók ellátása a közoktatásban és az integrált oktatás feltételrendszere. Tanulmány a „Magyarország Holnap” Nemzeti Reform Kerekasztal számára. Budapest, 2007.

⁵⁸ Jankó, Brezovay: i. m. (57), p. 4.

⁵⁹ Paraszky: i. m. (54), p. 16–22; Hegyiné Honyek, Mándi, Paraszky: i. m. (57), p. 4; Jankó, Brezovay: i. m. (57), p. 4–5 (<https://tinyurl.hu/g5dw>); A gyengénlátás és a vakság meghatározásáról lásd még: <http://www.vgyke.com/ugyfelszolgalataink/gyakori-kerdesek/>.

⁶⁰ Paraszky: i. m. (54), p. 19.

nálják, azonban van közöttük olyan, aki gyengénlátónak kifejlesztett módszerekkel, eszközökkel fejleszthető. A két csoport között nincs éles határvonal.⁶¹

A WHO meghatározása szerint a vakság egy olyan állapot, ahol a látásélesség, távollátás esetén, rosszabb, mint 3/60.⁶² Vakságról akkor kell beszélni, ha teljesen hiányzik a látóképesség, esetükben az íráshoz és az olvasáshoz Braille-jelrendszer használata szükséges, nevelésük, oktatásuk a gyengénlátóéktól is eltér.⁶³

3. A szerzői jog és az emberi jogok kapcsolata a Marrákesi Szerződést megelőzően

A nemzetközi emberi jogi joganyag „magját” az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya és a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya képezi,⁶⁴ amely biztosítja mindenki számára a jogot a kultúrában való teljes körű részvételhez és a tudományos előnyök élvezetéhez is.⁶⁵ Az előbbi egyértelműnek tűnő rendelkezéssel ellentétben a szellemi tulajdon-jogok, így a szerzői jog és az emberi jogok kapcsolata szövevényes és komplex, amelyet több iskola több módon közelít meg. Van, amelyik úgy véli, hogy a szellemi tulajdon-jogok az emberi jogok egyik fajtája. Mások azt gondolják, hogy csak bizonyos szellemi tulajdon-jogok tartoznak ebbe a körbe, míg megint mások nemcsak, hogy nem tartják azokat emberi jognak, de egyenesen ez utóbbiak érvényesülését megnehezítő akadályként tekintenek rá. Elmondható, hogy nincs megegyezés a kérdés kapcsán.⁶⁶ A szerzői jog rendszerét érintő, szélesebb körű korlátozások és kivételek bevezetését kívánó, emberi jogokra alapozó kritikák olyan

⁶¹ Jankó, Brezovay: i. m. (57), p. 5–6; Az International Classification of Diseases 11. felülvizsgálata a 2. „Moderate vision impairment” kategóriát követő, még nem vakokra vonatkozó 3. kategóriát „Severe vision impairment” megnevezéssel illeti, amely esetében a vízus 0,1 és 0,05 közötti (<https://icd.who.int/browse11/l-m/en#/http://id.who.int/icd/entity/1103667651>).

⁶² <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/blindness-and-visual-impairment>; ez a WHO 2018-as, a Betegségek Nemzetközi Osztályozásán alapul [International Classification of Diseases (ICD 11)]. Az International Classification of Diseases 11. felülvizsgálata hat kategóriára osztja a látássérülteket, amelyen belül három kategóriába tartoznak a vakok (4, 5, 6.). A 4. kategória a WHO definíciójával azonos maximummal rendelkezik (<https://icd.who.int/browse11/l-m/en#/http://id.who.int/icd/entity/1103667651>).

⁶³ Jankó, Brezovay: i. m. (57), p. 5.

⁶⁴ Helfer: i. m. (24), p. 3.

⁶⁵ César J. Ramirez-Montes: *The Marrakesh Treaty*. Publications Office, Luxembourg, 2016, p. 7.

⁶⁶ Jingyi Li, Niloufer Selvadurai: *Reconciling the enforcement of copyright with the upholding of human rights: a consideration of the Marrakesh Treaty to facilitate access to published works for the blind, visually impaired and print disabled*. *European Intellectual Property Review*, 0142-0461. 36. évf. 10. sz., 2014, p. 654–655; Karolina Sztobryn a szerzők szerzői jogait a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 15. cikk (1) bekezdésének c) pontjára és 17. cikkére, míg a felhasználók jogait az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 17. cikkére, 26. cikkének (1) bekezdésére és 27. cikkének (1) és (2) bekezdésére tekintettel tartja emberi jognak. Lásd: Sztobryn: i. m. (42), p. 343–344. A globális iparjogvédelmi jogok akadályként történő megközelítéséről és a többi iskoláról lásd még: Molly K. Land: *The Marrakesh Treaty as Bottom Up Lawmaking: Supporting Local Human Rights Action on IP Policies*. *UC Irvine Law Review*, 8. évf. 3. sz., 2018. május, p. 513, 516, 535–536.

jogokat említene, mint például a kulturális sokszínűség, az információhoz, oktatáshoz és fejlődéshez való jog.⁶⁷

Számtalan emberi jogokra vonatkozó nemzetközi szerződés nem foglalkozik a szerzői jogokkal.⁶⁸ A nemzetközi joganyagban a szerzői jogot először az ENSZ Közgyűlés által 1948-ban elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (EJENY) 27. cikkének (2) bekezdése ismerte el, amely a kulturális jogok gyakorlásának garanciájaként tekint a szerzői jogi oltalom biztosítására való kötelezettségre. Az EJENY a dologtulajdon-jogra vonatkozó tulajdonjogtól külön kezeli a szerzői jogot, így az erre vonatkozó korlátozások a nevezett nyilatkozatban azt célozzák meg, hogy harmadik személyek megfelelő módon férhessenek a kultúrához. Az 1996-ban elfogadott Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya⁶⁹ a szerzői jogok tekintetében megismétli az EJENY-t.^{70, 71} Az egyezségokmány kapcsán vita bontakozott ki arra vonatkozóan, hogy az előbb leírtak milyen mértékben teremtik meg a szellemi tulajdon emberi jogi alapjait.⁷² Vannak akik úgy vélik, hogy az EJENY 27. cikke a szellemi tulajdonok vonatkozásában nem értelmezhető egyértelműen,⁷³ mások viszont a nevezett cikk által létrehozott „egyensúlyt” látják visszaköszönni többiek között a Berni Egyezményben.⁷⁴ A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának⁷⁵ 19. cikke⁷⁶ biztosítja a véleménynyilvánítás szabadságát, amely magában foglalja a keresésének, megismerésének és terjesztésének a szabadságát is.⁷⁷ Az UNESCO kulturális sokszínűségről szóló egyezménye⁷⁸ a szerzői jogot szintén kulturális jogként értékeli, és visszautal az EJENY-re.⁷⁹ A TRIPS-megállapodás 7. cikke csak azt mondja ki, hogy a szellemi tulajdon védelmének egyaránt hozzá kell járulnia a szociális és a gazdasági jóléthez.⁸⁰

⁶⁷ Firth, *Pereir*: i. m. (22), p. 54.

⁶⁸ Frankel, *Gervais*: i. m. (4), p. 109.

⁶⁹ Magyarországon az 1976. évi 9. törvényerejű rendelet hirdette ki.

⁷⁰ Dr. Gyenge Anikó: Szerzői jogi korlátozások és a szerzői jog emberi jogi háttere. HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2010, p. 23–25.

⁷¹ A szerzői jogról és az EJENY-nel, a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányával, valamint az emberi joggal való viszonyáról lásd még: *Neil Yap*: Fitting Marrakesh into a Consequentialist Copyright Framework. *New York University Journal of Intellectual Property & Entertainment Law*, 6. évf. 2. sz., 2017, p. 366–367.

⁷² Brown, *Waelde*: i. m. (8), p. 592.

⁷³ Frankel, *Gervais*: i. m. (4), p. 110.

⁷⁴ Ayoubi: i. m. (23), p. 427–428.

⁷⁵ A magyar jogba az 1976. évi 8. törvényerejű rendelet ültette át.

⁷⁶ A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 19. cikk 2. pont: Mindenkinek joga van a szabad véleménynyilvánításra; ez a jog magában foglalja mindenfajta adat és gondolat határookra való tekintet nélküli – szóban, írásban, nyomtatásban, művészi formában vagy bármilyen más tetszése szerinti módon történő – keresésének, megismerésének és terjesztésének a szabadságát is.

⁷⁷ Kaminski, *Yanisky, Ravid*: i. m. (46), p. 259.

⁷⁸ Magyarországon a 2008. évi VI. törvény hirdette ki.

⁷⁹ Gyenge: i. m. (70), p. 29–30.

⁸⁰ Lásd még *Li, Selvadurai*: i. m. (66), p. 657.

Az előbbiektől eltérő az Európai Unió Alapjogi Chartájának (2012/C 326/02) megközelítése, amely a tulajdonhoz való jogról szóló cikkben mondja ki, hogy a „szellemi tulajdon védelmet élvez”.⁸¹ Az Emberi Jogok Európai Egyezménye tartalmaz a tulajdon védelmére vonatkozó rendelkezéseket.⁸² A Brown–Waelde szerzőpáros meglátása szerint megállapításra került, hogy ez a tulajdonjog magában foglalja a szellemi tulajdont is, erre tekintettel párhuzamot látnak a charta és az egyezmény megközelítése között.⁸³

A fentebb leírtakból látszik, hogy a szerzői jog és az emberi jogok kapcsolatának megítélésére nem alakult ki egységes álláspont a jogirodalomban. Ehelyütt érdemes megemlíteni azt a tényt is, hogy számos, fontos nemzetközi szerzői jogi szerződés, úgy mint a Berni Egyezmény és a TRIPS, nem tartalmaz a fogyasztókra vonatkozó rendelkezéseket.⁸⁴ A nevezett szerződésekkel szemben pedig akár az is kritikaként merülhet fel, hogy a szerzők érdekeit sokkal hangsúlyosabban tartalmazzák a rendelkezések, mint a felhasználókéét.⁸⁵

4. A Marrákesi Szerződés

4.1. A *preambulum* és az emberi jogok

A Marrákesi Szerződés egy teljesen új fogyatékosági politikát vezetett be,⁸⁶ ugyanis ez az első olyan, szellemi tulajdonra vonatkozó nemzetközi szerződés, amely a szerzői jogokra vonatkozó kivételeket, korlátozásokat alkalmaz anélkül, hogy megállapítaná, hogy mik a már létező jogok, illetve újakat nevezne meg,⁸⁷ valamint hidat képez az emberi jogi és a szerzői jogi rezsimek között.⁸⁸ Ezzel a szerződés célja, az emberi jogokra tekintettel,⁸⁹ az „olvasáshoz való jog” kampány által ösztönözve⁹⁰ – amely jogokon alapuló megközelítést más, korábbi nemzetközi, szellemi tulajdonra vonatkozó szerződés kifejezetten nem is alkalmaz⁹¹ –, hogy a különböző látáskárosultak számukra is olvasható formátumban juthas-

⁸¹ Európai Unió Alapjogi Chartája 17. cikk (2) bekezdés; Erről lásd: *Helfer*: i. m. (24), p. 6.

⁸² Emberi Jogok Európai Egyezménye 1. cikk.

⁸³ *Brown, Waelde*: i. m. (8), p. 593.

⁸⁴ *Brown, Waelde*: i. m. (8), p. 584.

⁸⁵ *Sztobryn*: i. m. (42), p. 341.

⁸⁶ *Paul Harpur*: Discrimination, copyright and equality : opening the e-book for the print-disabled, Cambridge University Press, Cambridge, 2017, p. 64; Az új megközelítésről lásd még: *Land*: i. m. (66), p. 549.

⁸⁷ *Marketa Trimble*: The Marrakesh Treaty and the targeted uses of copyright exhaustion. In: *Irene Calboli, Edward Lee* (ed.): Research Handbook on Intellectual Property Exhaustion. Padstow, Edward Elgar Publishing, 2016, p. 462; Lásd még: *Brown, Waelde*: i. m. (8), p. 577.

⁸⁸ *G. Anthony Giannoumi, Molly Land, Wondwossen M. Beyene, Peter Blanck*: Web accessibility and technology protection measures: Harmonizing the rights of persons with cognitive disabilities and copyright protections on the web. *Academic Journal, Cyberpsychology*. 11. évf. 1. sz., 2017, p. 11.

⁸⁹ *Helfer, Land, Okediji, Reichmann*: i. m. (3), p. 93.

⁹⁰ *Ayoubi*: i. m. (23), p. 428.

⁹¹ *Ayoubi*: i. m. (17), p. 287.

sanak hozzá a nyomtatásban megjelent művekhez.⁹² Ennek köszönhetően a szerződés egy egyértelműen humanitarista és társadalmi fejlődést elősegítő dimenzióval rendelkezik.⁹³ Szerzői jogra vonatkozó korlátozásokat és kivételeket más szerződésben, például a Berni Unió Egyezményben is találunk, viszont ezek a szerződések a szerzők emberi jogából indulnak ki, ellentétben a Marrákési Szerződéssel, amely a látáskárosultak emberi jogait veszi alapul.⁹⁴ Ezzel arra törekszik, hogy a szerzői jog jogi és politikai eszközeivel mozdítsa elő az emberi jogokat.⁹⁵ Míg az ENSZ fogyatékosággal élő személyek jogairól szóló egyezménye⁹⁶ azt írta elő az államok számára, hogy a fogyatékos személyeknek is egyenlő feltételekkel biztosítsanak hozzáférést az olyan kulturális javakhoz, mint a filmek, színház, televíziós műsorok, valamint múzeumok, mozik stb., addig a Marrákeshi Szerződés az első, amely olyan kulturális javakhoz kívánja hozzásegíteni a fogyatékkal élő személyeket, mint az irodalmi művek.⁹⁷ Vannak olyanok, akik azt gondolják, a szerződés maga kínál egy, a szerzői jogok és az emberi jogok összeegyeztetésére vonatkozó modellt.⁹⁸

A szerződés címe⁹⁹ a látáskárosultak olyan követeléseire utal, mint például hogy az ép látókkal egy időben és azonos áron juthassanak hozzá a nyomtatott művekhez olyan formátumban, amely számukra is olvasható.¹⁰⁰

A preambulum számos célját tartalmazza a szerződésnek,¹⁰¹ többek között hangsúlyozza a látássérültekkel szembeni diszkrimináció tilalmának, egyenlő esélyeiknek, a művekhez való hozzáférésüknek, és a teljes és tényleges részvételük és társadalomba való beilleszkedésük fontosságát. A Marrákési Szerződés olyan nemzetközi szerződéseket említ, mint az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata és a fogyatékosággal élő személyek jogairól szóló, 2006-ban elfogadott (ENSZ)-egyezmény (CRPD). Az olyan jogok mellett, mint a szólás-szabadság, az oktatáshoz való jog és a kutatás végzéséhez való lehetőség, a szerződés egyértelműen kihangsúlyozza a szerzői jogi védelem fontosságát: nem kívánja megszüntetni azt, hanem a szerzői jogra vonatkozó korlátozások és kivételek alkalmazásával célozza meg elérni a szerzői jog által a szerzőknek biztosított jogok és a közérdek, azon belül is különösen az oktatás, a kutatás és az információkhoz való hozzáférés közötti egyensúly megteremtését. A szerződés szerint ennek az egyensúlynak meg kell könnyítenie a látáskárosultak és a nyomtatott szöveget egyéb fogyatékoságuk miatt olvasni képtelenek számára a művek-

⁹² The Marrakesh Treaty – Helping to end the global book famine, 3.

⁹³ Chow, Lee: i. m. (6), p. 232.

⁹⁴ Von Lewinski: i. m. (17), p. 128.

⁹⁵ Helfer, Land, Okediji, Reichmann: i. m. (3), p. 1.

⁹⁶ Magyarországon a 2007. évi XCII. törvény hirdette ki.

⁹⁷ Brown, Waelde: i. m. (8), p. 594; lásd még: Ramirez, Montes: i. m. (66), p. 7.

⁹⁸ Helfer, Land, Okediji: i. m. (4), p. 333.

⁹⁹ Marrakesh Treaty to Facilitate Access to Published Works for Persons Who Are Blind, Visually Impaired or Otherwise Print Disabled.

¹⁰⁰ Von Lewinski: i. m. (17), p. 127.

¹⁰¹ Reinbothe, von Lewinski: i. m. (12), p. 627.

hez való hozzáférést.¹⁰² A szerződés ezen rendelkezései különösen a CRPD¹⁰³ 30. cikkén alapulnak.¹⁰⁴ A Marrákesi Szerződés mind a szerzők, mind a látáskárosultak érdekeinek érvényesülését célozza meg, miközben fent kívánja tartani az egyensúlyt az érintettek jogai között.¹⁰⁵ Azonban a szerződés az előzőekben leírtakra tekintettel sem kötelezi az aláíró feleket arra, hogy a látáskárosultak művekhez való hozzáféréseire vonatkozó emberi jogot végre is hajtsák.¹⁰⁶

A Marrákesi Szerződés preambuluma, míg hangsúlyozza a fogyatékoság és az emberi jogok közötti kapcsolatot,¹⁰⁷ addig nem tesz arra vonatkozóan sem megjegyzést, sem megállapítást, hogy a szerzői jog általában a szerzők emberi jogai közé tartozik-e vagy sem. Viszont, nem meglepő módon, hasonlóan a fentebb bemutatott EJENY-hez, a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányához és az UNESCO kulturális sokszínűségről szóló egyezményéhez, a szerzői jogok ismét összekapcsolódnak a kultúra élvezetéhez való és a kulturális életben való részvétel jogával azzal, hogy egyértelműen kimondásra kerül benne, a látáskárosultaknak is joguk van a művek élvezetére, valamint a tudományos és a művészeti életben való részvételre.¹⁰⁸

Fontos kiemelni, hogy bár a Marrákesi Szerződés új irányvonalat hozott be egy, a szerzők jogai által uralt jogszabályi környezetbe, az emberi jogokon alapuló megközelítés nem sérti a szerzők jogait, ugyanis a szerződés a preambulumban maga is elismeri a szerzők jogait.¹⁰⁹ A két jogterület találkozására tekintettel sem meglepő, ha bizonyos források emberi jogokat érintő, míg mások kifejezetten szerzői jogi szerződésként tekintenek a Marrákesi Szerződésre.¹¹⁰

4.2. A Marrákesi Szerződés kapcsolata más nemzetközi szerződésekkel

Az, hogy a Marrákesi Szerződés nem kívánja megszüntetni a szerzőket megillető szerzői jogi védelmet, nemcsak a preambulumból derül ki, hanem az 1. cikkből is, mely szerint a nevezett szerződés nem kívánja felülírni más nemzetközi szerződések, egyezmények rendelkezéseit.¹¹¹ Tehát a szerződés nem kívánja egyetlen másik szerződésből eredő kötelezettséget

¹⁰² Marrákesi Szerződés, Preambulum; lásd még: *Ayoubi*: i. m. (17), p. 287–288.

¹⁰³ A magyar jogban a 2007. évi XCII. törvény hirdette ki.

¹⁰⁴ *Koempel*: i. m. (17), p. 982–983; a CRPD által biztosított jogokra a Marrákesi Szerződést ratifikáló 2017/1564 EU irányelv is hivatkozik (a nevezett irányelvről lásd lentebb).

¹⁰⁵ *Brown, Waelde*: i. m. (8), p. 588.

¹⁰⁶ *Von Lewinski*: i. m. (17), p. 128.

¹⁰⁷ *Brown, Waelde*: i. m. (8), p. 587.

¹⁰⁸ Marrákesi Szerződés, Preambulum.

¹⁰⁹ *Ayoubi*: i. m. (17), p. 293–294, 301.

¹¹⁰ *Lior Zemer, Aviv Gaon*: Copyright, disability and social inclusion: the Marrakesh Treaty and the role of non-signatories, *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, 10. évf. 11. sz., 2015, p. 837.

¹¹¹ Marrákesi Szerződés, 1 cikk.

sem csökkenteni, sem más szerződések által előírt jogok miatt joghátrányt alkalmazni.¹¹² A Marrákési Szerződés a nemzetközi szerzői jog rendszerébe integrálódik. Mivel alapvető rendelkezései a szerzői jogra vonatkozó kivételekre és korlátozásokra vonatkoznak, ezért az első cikkben említett „nemzetközi szerződések, egyezmények” mind a szerzői jogra vonatkozó szerződések és egyezmények, amelyek nemcsak a szerzők, hanem a fogyasztékkal élők emberi jogainak is a keretrendszerét alkotják.¹¹³

4.3. A szerződés által használt fogalmak

A Marrákési Szerződés a korábbi, fogyasztékosokra vonatkozó kivételekről szóló nemzetközi szabályozás hiányából eredő problémákkal is foglalkozik, így a különböző kulcsfontosságú definíciókat is tartalmazza,¹¹⁴ míg (ahogy ez fentebb olvasható) újabb szerzői jogokat vagy arra vonatkozó definíciókat nem. A szerződés „mű” fogalma visszautal a Berni Egyezmény¹¹⁵ fogalmára, és ebből kiemeli az olyan szöveget és jelrendszert, amit nyilvánosságra hoztak vagy a nyilvánosság számára hozzáférhetővé tettek a kapcsolódó illusztrációkkal együtt.¹¹⁶ A szerződés egyértelművé teszi, hogy a nevezett fogalomba a hangoskönyvek is beletartoznak.¹¹⁷ Nem tartoznak viszont ide a filmek, a hangfelvételek és a zenei művek.¹¹⁸ A kottában rögzített zenei műveket is értenünk szükséges a „mű” fogalma alatt. A kapcsos-

¹¹² Reinbothe, von Lewinski: i. m. (12), p. 628–629.

¹¹³ Von Lewinski: i. m. (17), p. 128–130.

¹¹⁴ Caterina Sganga: Disability in EU Copyright Law. In: D. Ferri, A. Broderick (szerk.): Research Handbook on EU Disability Law, p. 201. Edward Elgar, 2020: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3804051.

¹¹⁵ A magyar jogban az 1975. évi 4. törvényerejű rendelet hirdette ki. A nevezett egyezmény 2. cikkének (1) bekezdése tartalmazza a mű fogalmát. Eszerint „[a]z 'irodalmi és művészeti művek' kifejezés felöleli az irodalom, a tudomány és a művészet minden alkotását, tekintet nélkül a mű létrehozatalának módjára vagy alakjára, tehát lehet könyv, szöveggönyv vagy más írásmű; előadás, szónoki beszéd, szentbeszéd vagy ugyanilyen jellegű egyéb mű; színmű vagy zenés színmű; táncmű vagy némajáték; szöveges vagy szöveg nélkül zenemű; film, ideértve azokat a műveket is, amelyeket a filmhez hasonló eljárással hoznak létre; rajz, festmény, építészeti mű, szobor, metszet, könyvomat; fényképészeti mű, ideértve azokat a műveket is, amelyeket a fényképészeti művekhez hasonló eljárással hoznak létre; az alkalmazott művészet terméke; illusztráció és térkép; földrajzi, tereprajzi, építészeti vagy tudományos vonatkozású tervek, vázlat vagy plasztikai mű.”

¹¹⁶ Marrákési Szerződés, 2. cikk (a) pont: Az „irodalmi és művészeti művek” kifejezés felöleli az irodalom, a tudomány és a művészet minden alkotását, tekintet nélkül a mű létrehozatalának módjára vagy alakjára, tehát lehet könyv, szöveggönyv vagy más írásmű; előadás, szónoki beszéd, szentbeszéd vagy ugyanilyen jellegű egyéb mű; színmű vagy zenés színmű; táncmű vagy némajáték; szöveges vagy szöveg nélkül zenemű; film, ideértve azokat a műveket is, amelyeket a filmhez hasonló eljárással hoznak létre; rajz, festmény, építészeti mű, szobor, metszet, könyvomat; fényképészeti mű, ideértve azokat a műveket is, amelyeket a fényképészeti művekhez hasonló eljárással hoznak létre; az alkalmazott művészet terméke; illusztráció és térkép; földrajzi, tereprajzi, építészeti vagy tudományos vonatkozású tervek, vázlat vagy plasztikai mű. [Berni Egyezmény 2. cikk (1) bekezdés]

¹¹⁷ Marrákési Szerződés, 2. cikk (a) pontjához fűzött 1. lábjegyzet.

¹¹⁸ Koempel: i. m. (17), p. 983–984.

lódó illusztráció nemcsak rajzot, de akár grafikont is jelenthet.¹¹⁹ A Marrákesi Szerződés szerinti műnek tipikus példái lehetnek a könyvek, tájékoztatók, folyóiratok, kották, partitúrák, míg a képzőművészeti albumok, amelyekben a képzőművészeti vagy iparművészeti művekről készült másolatok képezik a legfőbb tartalmat, már kívül esnek a nevezett fogalom körén. Ugyanígy nem tartoznak a „mű” fogalmába, a hangoskönyv kivételével, az audiovizuális művek, valamint a nyilvánosságra nem hozott, nyilvánossághoz nem közvetített művek sem.¹²⁰

A „hozzáférhető formátumú másolat” fogalma¹²¹ kimondottan általános, nincs pontosan tisztázva annak tartalma,¹²² ami alkalmassá teszi arra, hogy a technika változása mellett még hosszú ideig alkalmazható legyen. A fogalom nem határoz meg pontos formátumokat, kiterjedéseket, minden hozzáférhető formátumú másoltnak tekintendő, amely másolat alternatív módon vagy formában nyújt lehetőséget arra, hogy a kedvezményezett személy hozzájuthasson a műhöz, beleértve ebbe azt is, hogy a látáskárosultak az ép látókhoz hasonló egyszerűséggel és kényelemmel férhessenek a művekhez. A hozzáférhető formátumú másolatot csak a kedvezményezettek használhatják fel, miközben kötelesek tiszteletben tartani a mű integritását. Csak a szükséges változtatásokat lehet végrehajtani a műveken azok más formátumúvá átalakítása során.¹²³ Tehát idesorolhatjuk ugyanúgy a Braille-írásban megjelent műveket, mint a hangoskönyveket, a nagyméretű betűkkel nyomtatottakat¹²⁴ vagy DAISY formátumban megjelenteket.¹²⁵ A szerződés alkalmazása során a hozzáférhető formátumú másolat fogalma sarkalatos, ugyanis a korlátozásokhoz és kivételekhez kapcsolódó cselekményeket csak a fogalom keretén belül teszi lehetővé a Marrákesi Szerződés. A nevezett meghatározásba nem tartoznak bele azok a művek, amelyek olyan formátumban elérhetőek, amelyeket a kedvezményezett személyek is olvasni képesek, ugyanis itt nincs szükség átalakításra. Azonban ha olyan formátumról beszélünk, amit látók is ugyanúgy olvasni képesek, akkor ez a műpéldány már csak kizárólag a kedvezményezett személyek által használt mű. Silke von Lewinski szerint ez előbbi élethelyzet a gyakorlatban nehézségeket fog okozni.¹²⁶ Von Lewinski a szerződés kommentárjában úgy ítélte meg, hogy amennyiben egy műről hangfelvétel létezik, de az pusztán egy rövidített változata az eredetinek,

¹¹⁹ Von Lewinski: i. m. (17), p. 131.

¹²⁰ Reinbothe, von Lewinski: i. m. (12), p. 630–631.

¹²¹ Marrákesi Szerződés, 2. cikk (b) pont.

¹²² Sztobryn: i. m. (42), p. 350.

¹²³ Marrákesi Szerződés, 2. cikk (b) pont.

¹²⁴ Koempel: i. m. (17), p. 984.

¹²⁵ A 198/2018. (X. 25.) Kormányrendelet 1. § 1. pontja tartalmazza a magyar jogban a hozzáférhető formátumú példány definícióját. Eszerint: „Hozzáférhető formátumú példány: a mű vagy kapcsolódó jogi teljesítmény olyan formátumú példánya, amely az olvasási képességet érintő fogyatékkal élő személy számára lehetővé teszi a műhöz vagy kapcsolódó jogi teljesítményhez történő, számára annak érzékelését biztosító hozzáférést, különösen oly módon, hogy az a 3. pontban említett valamely fogyatékkal élő vagy nehézséggel nem küzdő személyekéhez hasonló szintű kényelem mellett legyen megvalósítható.”

¹²⁶ Von Lewinski: i. m. (17), p. 131–132; Reinbothe, von Lewinski: i. m. (12), p. 631.

annyiban ez a mű nem hozzáférhető a látáskárosultak számára.¹²⁷ Valószínű, hogy az egyes esetekre nagy befolyással lesz, hogy a kedvezményezett személy (lásd lentebb) milyen fogyatékkal vagy olvasási nehézséggel küzd. Ugyanis egy nyomtatásban és Braille-írással megjelent mű nem lesz hozzáférhető formátumban megjelent mű egy gyengénlátó számára, aki ez előbbieket nem tudja elolvasni, mivel éles, nagyméretű háttértől kontrasztos eltérő szöveget és megfelelő színekkel és kontrasztokkal nyomtatott képeket igényel.¹²⁸ Ellenben egy vak személy számára a Braille-írással megjelent mű olvasható formátumot jelent. Tehát azt, hogy adott esetben mit jelent a hozzáférhető formátum fogalma, minden esetben a kedvezményezett személy fogyatékoságával együtt, azzal összefüggésben lehetséges a gyakorlatban meghatározni.

A „jogosított szervezet” fogalma szintén kulcsfogalom.¹²⁹ Olyan szervezeteket kell ez alatt a definíció alatt értenünk, amelyek vagy kormányzati intézmények, vagy nonprofit szervezetek, és amelyek kedvezményezett személyeket szolgálnak ki, csak a kedvezményezettek és más jogosított intézmények számára tehetik hozzáférhetővé a hozzáférhető formátumú műveket, kötelesek megakadályozni, hogy mások illegálisan többszörözdhessék vagy terjeszték a műveket, vagy hogy jogtalan másolatot tegyenek elérhetővé. A jogosított szervezetek kötelesek az általuk kezelt másolatokról nyilvántartást vezetni.¹³⁰ Így a jogosított szervezetek nem csak egy szűk kört jelentenek, ahol a fogalom alá tartozó szervezetek csak azok lehetnek, amelyek elsősorban vakokat és más látáskárosultakat szolgálnak ki.¹³¹ A gyakorlatban ezek a szervezetek legtöbbször vakok számára létrehozott vagy speciális egyetemi könyvtárak, illetve vakokat kiszolgáló és képviselő intézmények,¹³² de ugyanúgy lehetnek bármely nem állami szervezetek, egészségügyi intézmények, civil szervezetek¹³³ vagy más, nem a korábban említett oktatási intézmények és könyvtárak, amelyek sokszor állami finanszírozásból működnek. Ráadásul a már létező könyvtárak állományai nagyszerű alapot jelentenek a szerződés egyik legfontosabb céljának, a művek határokon átnyúló cseréjének,

¹²⁷ Reinbothe, von Lewinski: i. m. (12), p. 632.

¹²⁸ Erről lásd még: Hegyiné Honyek Katalin, Mándi Tiborné, Paraszkay Sára: Sérülésspecifikus eszköztár gyengénlátó és aliglátó gyermekek, tanulók együttneveléséhez – Inkluzív nevelés. Educatio Társadalmi Szolgáltató Közhasznú Társaság, Budapest, 2008, p. 5–6, 14, 16, 17–18.

¹²⁹ Koempel: i. m. (17), p. 983.

¹³⁰ Marrákési Szerződés, 2. cikk (c) pont; A 198/2018. (X. 25.) Kormányrendelet 1. § 2. pontja tartalmazza a magyar jogban a hozzáférhető formátumú példány meghatározását. Eszerint: „Jogosított szervezet: olyan szervezet, amelynek bevétel szerzési tevékenysége – ha van ilyen – kizárólag a költségeinek megtérítését célozhatja, és a kedvezményezett személyek számára oktatási vagy speciális képzési tevékenységet végez, továbbá hozzáférhető módon olvasási lehetőségeket nyújt, és biztosítja az információkhoz való hozzáférést, és e tevékenység ellátására engedéllyel rendelkezik, vagy e tevékenysége egyébként államilag elismert. Ide tartoznak azok a közintézmények és nonprofit szervezetek is, amelyek ugyanezen szolgáltatásokat fő tevékenységükként, a szervezet számára előírt kötelezettségként vagy közérdekű feladataik ellátása keretében nyújtják a kedvezményezett személyek számára.”

¹³¹ Helfer, Land, Okediji: i. m. (4), p. 334.

¹³² Reinbothe, von Lewinski: i. m. (12), p. 622.

¹³³ Ncube, Reid, Oriakhogba: i. m. (29), p. 155.

azonban a nyilvántartás vezetése nem lehet ellentétes a szerződés 8. cikkében biztosított adatvédelemmel.¹³⁴ Kiemelendő, hogy a szerződés nem csak a vakok kiszolgálását engedélyezi a jogosított szervezeteknek, így, még akkor is, ha a vakokat képviselő szervezetek mellett adott esetben kisebbségben vannak az egyéb intézmények, például a gyengénlátók számára is létrehozhatnak az arra jogosultak a Marrákesi Szerződésnek megfelelő hozzáférhető formátumú műveket.

A Marrákesi Szerződés által használt „kedvezményezett személy” fogalma kellően tág fogalom,¹³⁵ amely már ez előbbiektől külön, a 3. cikkben kapott helyet. E meghatározás alatt értenünk kell a vakok mellett a látáskárosultakat és az olyan személyeket is, akiknek a látás-, illetve észlelési és olvasási zavara nem enyhíthető olyan mértékben, hogy az ép látókhoz hasonlóan képesek legyenek olvasni a nyomtatott szöveget. De idetartoznak azok a személyek is, akik a nyomtatott szöveget egyéb okból nem képesek olvasni, akár azért, mert fizikálisan képtelenek könyvet tartani, akár azért, mert fókuszálni nem tudnak. A kedvezményezett személy beazonosítása során tekintet nélkül kell lenni más fogyatékoságra.¹³⁶ Ez utóbbi kitétel különösen fontos például azokban az esetekben, amikor a látáskárosodáshoz szellemi fogyatékoság is párosul.¹³⁷ Azt, hogy pontosan ki számít vak személynek, az államoknak szükséges definiálniuk. A szerződés meghatározása a vakok és a gyengénlátók mellett kibővíti a kedvezményezett fogalmát olyan személyekkel is, akik olvasási nehézségekkel küdenek.¹³⁸ A vizsgált fogalomba azonban nem tartoznak bele azok a személyek, akik szemüveggel vagy kontaktlencse használatával képesek az ép látókkal azonos módon olvasni.¹³⁹

A fenti meghatározásból is látszik, hogy az olyan személyek, akiket orvosi kezelésben részesítettek, és ennek eredményeként már lényegében az ép látókhoz hasonlóan képesek olvasni a nyomtatott szövegeket, már nem esnek a kedvezményezett személyek körébe, míg a különböző diszlexiával küzdő személyek viszont igen.¹⁴⁰

¹³⁴ Von Lewinski: i. m. (17), p. 132–133.

¹³⁵ Land: i. m. (66), p. 547.

¹³⁶ Marrákesi Szerződés, 3. cikk; A 198/2018. (X. 25.) Kormányrendelet 1. § 3. pontja tartalmazza a magyar jogban a kedvezményezett személy definícióját. Eszerint: „Olvasási képességet érintő fogyatékosággal élő személy (a továbbiakban: kedvezményezett személy): az a személy,

a) aki vak,

b) akinek látássérülése nem javítható olyan mértékben, hogy látásfunkciója lényegében megegyezzen az ilyen károsodással nem küzdő személyek látásfunkciójával, és aki ennek következtében képtelen nyomtatott műveket az ilyen károsodással nem küzdő személyekkel lényegében megegyező módon olvasni,

c) aki érzékelési vagy olvasási nehézséggel küzd, és ennek következtében képtelen nyomtatott műveket az ilyen nehézséggel nem küzdő személyekkel megegyező módon olvasni, vagy

d) aki fogyatékosága miatt képtelen könyvet tartani vagy lapozni, valamint a szemét olyan mértékben mozgatni vagy fókuszálni, amely az olvasást lehetővé tenné.”

¹³⁷ A látáskárosodással sok esetben összefüggő szellemi fogyatékoságokról lásd: Ncube, Reid, Oriakhogba: i. m. (29), p. 152.

¹³⁸ Helfer: i. m. (24), p. 33–34.

¹³⁹ Reinbothe, von Lewinski: i. m. (12), p. 635.

¹⁴⁰ Erről lásd von Lewinski: i. m. (17), p. 133.

4.4. Korlátozások és kivételek

Amíg korábban a korlátozások és kivételek jellemzően a nemzeti joganyagokban szerepeltek, és a nemzetközi szerződések nem tekintettek azokra prioritásként,¹⁴¹ valamint a nemzetközi joganyagok sok esetben a szerző jogainak a védelmét szolgálják,¹⁴² addig a Marrákesi Szerződés által biztosított korlátozások és kivételek¹⁴³ a szerződés 4–6. cikkében találhatók,¹⁴⁴ amelyek a központi szakaszoknak tekinthetők,¹⁴⁵ és amelyek különböző módokon vannak körülhatárolva. A nevezett korlátozások és kivételek a művek határokon át történő cseréje esetében figyelemmel vannak mind a művet küldő, mind pedig az azt fogadó ország helyzetére, és a törekednek arra, hogy a csökkentsék a duplikációk számát és az előállítás költségeit is.¹⁴⁶ A nevezett szerződés kifejezetten hivatkozza a BUE¹⁴⁷ háromlépcsős tesztjét a 11. cikkében,¹⁴⁸ csak bizonyos szerzői művekre vonatkoznak a rendelkezések, és azok esetében is csak meghatározott formátumokról beszélhetünk, csak a szükséges változtatásokat lehet elvégezni a hozzáférhető formátumúvá történő átalakítás során, és megfelelő előírások vonatkoznak a jogosított intézményekre és a szerződés szerinti tevékenységükre.¹⁴⁹ A szerződés nyelvhasználata alig igazodik más szerzői jogi nemzetközi szerződésekéhez, a korlátozások és a kivételek legalább külön fordítást igényelnek.¹⁵⁰

Van, aki úgy véli, hogy a korlátozások és kivételek magukba foglalhatják mind a bírói gyakorlat, mind a közigazgatás, mind pedig a jogszabályok meghatározásait is, amelyek összhangban állnak a Berni Egyezményrel és más nemzetközi egyezményekkel is.¹⁵¹ Talán ezt a megközelítést erősíti az is, hogy a szerződés kommentárja szerint több feltétel a Berni Egyezményben engedélyezett kivételekkel, korlátozásokkal és az ott megfogalmazott részletekkel, valamint a háromlépcsős tesztrel¹⁵² együtt teljesülhet. A Marrákesi Szerződés

¹⁴¹ *Stamatoudi, Torremans*: i. m. (6), p. 611.

¹⁴² *Kaminski, Yanisky, Ravid*: i. m. (46), p. 264–265.

¹⁴³ A korlátozásokon és kivételeken alapuló szabályozásról lásd még: *Kaminski, Yanisky, Ravid*: i. m. (46), p. 260, 263.

¹⁴⁴ *Von Lewinski*: i. m. (17), p. 134.

¹⁴⁵ *Helper, Land, Okediji*: i. m. (4), p. 334.

¹⁴⁶ *Reinbothe, von Lewinski*: i. m. (12), p. 636.

¹⁴⁷ BUE 9. cikk.

¹⁴⁸ Van, aki úgy látja meg, hogy a háromlépcsős teszt alkalmazása diszfunkcionalitáshoz vezet. Erről lásd: *Martin Senfileben*: A Copyright Limitations Treaty Based on the Marrakesh Model: Nightmare or Dream Come True. In: *Shymkrishna Balganes, Ng-Loy Wee Loon, Haochen Sun* (ed.): *The Cambridge Handbook of Copyright Limitations and Exceptions*. Cambridge University Press, Cambridge, 2021, p. 77.

¹⁴⁹ *Koempel*: i. m. (17), p. 984–985.

¹⁵⁰ *Grad-Gyenge Anikó*: Szabad felhasználások a látáskárosultak művekhez való jobb hozzáférése érdekében. In: *Pogácsás Anett* (ed.): *Quaerendo et creando – Ünnepi kötet Tattay Levente 70. születésnapja alkalmából*. Szent István Társulat, Budapest, 2014, p. 235.

¹⁵¹ *Li, Selvadurai*: i. m. (66), p. 659.

¹⁵² A háromlépcsős tesztről lásd még: *Kaminski, Yanisky-Ravid*: i. m. (46), p. 266.

4–6. cikke követi a Berni Egyezmény hagyományait azáltal, hogy korlátozások és kivételek részletesen szabályozottak.¹⁵³

A szerződés rendelkezései egyértelművé teszik, hogy kizárólag a szerzői jogok korlátozhatóak az általa meghatározott módon, az esetleges szomszédos vagy kapcsolódó jogi jogsultak (például egy hangoskönyv esetében) jogai már nem.¹⁵⁴

A szerződés 4. cikke előírja a szerződő országok számára, hogy olyan korlátozásokat és kivételeket alkalmazzanak, amelyek a WIPO Szerzői Jogi Szerződése által biztosított többszörözési jogra, a nyilvánossághoz közvetítés jogára és a terjesztés jogára vonatkoznak, annak érdekében, hogy megkönnyítsék a kedvezményezettek számára, hogy hozzáférhető formátumú példányokhoz jussanak hozzá. A nemzeti jog által előírt korlátozásoknak és kivételeknek lehetővé kell tenniük, hogy a hozzáférhető formátumúvá történő átalakítás során a szükséges módosításokat végre lehessen hajtani.¹⁵⁵ A szerződés lehetőséget biztosít arra, hogy a részes államok a nyilvános előadás jogára vonatkozó korlátozásokat és kivételeket vezessenek be,^{156, 157} amely rendelkezés egy teljesen opcionális lehetőséget jelent a csatlakozó tagállamok számára.¹⁵⁸ Ez a nevezett, fent ismertetett cikk fogalmazza meg a legfőbb rendelkezéseit a Marrákesi Szerződésnek,¹⁵⁹ amely kétszintű szabályozást tartalmaz, tekintettel arra, hogy megállapítja, hogy mely szerzői jogok korlátozhatók, majd meghatározza, hogy milyen cselekményeket végezhetnek a kedvezményezett személyek.¹⁶⁰ Ebből következően a szerződés nem bármely, hanem csak pontosan meghatározott felhasználások esetében vezeti be a kivételeket és korlátozásokat.¹⁶¹

A szerződés rendelkezéseinek megfelelően, bizonyos feltételekkel, nem szükséges a jogosult beleegyezése, hogy a jogosított szervezetek a műről készült hozzáférhető formátumú másolatot elérhetővé tegyék, másik jogosított szervezettől követeljék vagy elérhetővé tegyék azt a kedvezményezettnek, beleértve a nem kereskedelmi haszonkölcsönzést vagy e-kommunikációt. Így a jogosított szervezetnek jogszerűen kell hozzájutni az adott műhöz vagy másolatához, a mű hozzáférhető formátumú példányúvá átalakítása során csak a szükséges változtatásokat hajthatják rajta végre, csak kedvezményezett személyek lehetnek kiszolgálva a nevezett művekkel, és a tevékenységüket csak nonprofit alapon végezhetik.¹⁶² De nem csak a jogosított intézmények cselekedhetnek a jogosult hozzájárulása nélkül. Nem szükséges a jogosult engedélyét kérnie sem a kedvezményezett személynek, sem a képviselőtében

¹⁵³ Reinbothe, von Lewinski: i. m. (12), p. 626.

¹⁵⁴ Grad-Gyenge: i. m. (150), p. 235.

¹⁵⁵ Marrákesi Szerződés, 4. cikk 1. pont (a) bekezdés.

¹⁵⁶ Marrákesi Szerződés, 4. cikk 1. pont (b) bekezdés.

¹⁵⁷ Seville: i. m. (47), p. 22.

¹⁵⁸ Helfer, Land, Okediji: i. m. (4), p. 334.

¹⁵⁹ Li, Selvadurai: i. m. (66), p. 658.

¹⁶⁰ Grad-Gyenge: i. m. (150), p. 235.

¹⁶¹ Reinbothe, von Lewinski: i. m. (12), p. 636–637.

¹⁶² Marrákesi Szerződés, 4. cikk 2. pont (a) bekezdés.

eljárónak ahhoz, hogy a művet a kedvezményezett személyes használatára hozzáférhető formátumúvá alakítsák, vagy a képviselő ehhez az átkonvertáláshoz segítséget nyújtson, ha a kedvezményezett a műhöz vagy annak másolatához jogszerűen jutott hozzá.¹⁶³ Így a 4. cikk 2. pontja egy konkrét példa arra, hogyan szükséges implementálni ugyanezen cikk 1. pontját.¹⁶⁴ Az előbbiekből is látszik, hogy a 4. cikk 2. pontja számos feltételhez köti a felhasználást,¹⁶⁵ amelyeknek együttesen szükséges fennállniuk.

A 4. cikk 2. pont alapján nem lehetséges a hozzáférhető formátumúvá alakítás és az azokkal való meghatározott cselekmények végzése, ha már van hozzáférhető formátumú példánya az adott műnek. A nem kereskedelmi haszonkölcsönzés egy multilaterális egyezményben először a Marrákési Szerződés 4. cikkében jelenik meg.¹⁶⁶ Fontos látni, hogy a szerződés egyik pontja sem teszi lehetővé a művek átdolgozását.¹⁶⁷ Ebből adódóan a szerződés rendelkezéseit, tekintettel többek között a 4. cikk 1. a) pontjára, nem lehetséges úgy értelmezni, hogy az a fordítást is magában foglalja, ugyanis ezt nem teszik lehetővé az átalakításra vonatkozó rendelkezések.¹⁶⁸ A World Blind Union értelmezése szerint egy hangoskönyv előállítását többszörözésnek fog minősülni, terjesztés lehet egy e-könyv nem kereskedelmi célú haszonkölcsönzése, az ajándék és az adomány, míg a csak kedvezményezett személyek számára, honlapon történő közzététel nyilvánosságához közvetítés.¹⁶⁹

Gyengén- és aliglátók számára léteznek elektronikus nagyítókészülékek is. Ezek kamerából és monitorból álló berendezések, amelyek egy nagyító vagy mikroszkóp módjára vetítik ki az alájuk helyezett tárgyak, akár könyvek képét.¹⁷⁰ Mivel ezek a készülékek még ideiglenesen sem készítenek másolatot az azokkal kinagyított könyvekről, ezért nem történik velük hozzáférhető formátumúvá alakítás. Természetesen ha létezik vagy piacra dobnak egy olyan elektronikus nagyítókészüléket, amely többszörözésre is alkalmas, a hozzáférhető formátumúvá alakítás lehetővé válik.

A szerződés 4. cikke azt is lehetővé teszi, hogy a 10. és 11. cikk alapján a nemzeti jogban más kivételeket is alkalmazhassanak az országok.¹⁷¹ Így a 4. cikk 3. pontja világossá teszi, hogy a nevezett cikk 2. pontja csak egy útja az átültetésnek.¹⁷² Ezzel a szerződés egy olyan keretet hoz létre, amely elég rugalmas ahhoz, hogy mind a nemzetközi, mind pedig a nemzeti jogalkotást képessé tegye arra, hogy lépést tartson a rohamosan fejlődő technológiával

¹⁶³ Marrákési Szerződés, 4. cikk 2. pont (b) bekezdés.

¹⁶⁴ Von Lewinski: i. m. (17), p. 134; lásd még: Senftleben: i. m. (148), p. 76; Reinbothe, von Lewinski: i. m. (12), p. 638.

¹⁶⁵ Li, Selvadurai: i. m. (66), p. 658.

¹⁶⁶ Az Európai Unióban az Európai Parlament és a Tanács 2006/115/EK irányelve szabályozza a nyilvános haszonkölcsönzéseket, a magyar jogban pedig az Szjt. 23/A. §-a

¹⁶⁷ Reinbothe, von Lewinski: i. m. (12), p. 637.

¹⁶⁸ Grad-Gyenge: i. m. (150), p. 236–237.

¹⁶⁹ Helfer: i. m. (24), p. 41.

¹⁷⁰ Erről lásd: Hegyiné, Mándi, Paraszkay: i. m. (128), p. 45–46.

¹⁷¹ Marrákési Szerződés, 4. cikk 3. pont.

¹⁷² Von Lewinski: i. m. (17), p. 134–135; Reinbothe, von Lewinski: i. m. (12), p. 636.

és a gyorsan átalakuló szociális, kulturális és gazdasági szükségletekkel.¹⁷³ A nevezett cikk 4. pontja pedig egyenesen lehetővé teszi, hogy az államok kereskedelmi forgalomban nem kapható, de már nyilvánosságra hozott művekre is vonatkoztassák a kivételeket és korlátozásokat.¹⁷⁴ Más szemszögből nézve, a nevezett pont azt is lehetővé teszi, hogy a kereskedelmi forgalomban kapható művekre ne vonatkozzon a kivétel vagy korlátozás.¹⁷⁵ Bizonyos vélemények szerint így nemcsak rugalmas a nevezett keret, de a Marrákési Szerződés egyenesen teret ad a piaci alapú megoldásoknak, miközben ösztönzi a magánkezdeményezéseket is.¹⁷⁶ Grad-Gyenge Anikó úgy véli, hogy egy kevésbé megengedő értelmezés szerint, amely nem teszi lehetővé, hogy a „kedvezményezett vagy a jogosított szervezetek számára jogszerűen rendelkezésre nem álló művek is bekerülhessenek a számukra hozzáférhető körbe”, nem eredményezi azt, hogy a fogyatékos személyek kedvezőbb helyzetbe kerüljenek, mint az ép látók, ugyanis ezek a művek kaphatóak kereskedelmi forgalomban, csak hozzáférhető formátumban nem.¹⁷⁷

A 4. cikk 5. pontja az államokra bízta, hogy a korlátozásokra és a kivételekre tekintettel jár-e díj a szerzőnek vagy sem,¹⁷⁸ ezzel azonban az azonos cikk 1. pontjának és a preambulumban foglaltaknak köszönhetően (vagyis annak, hogy más szerződések rendelkezéseit nem írja felül a Marrákeshi Szerződés) nem töri meg a háromlépcsős teszt szokásos alkalmazását.¹⁷⁹ A nevezett cikk utolsó két pontja is lehetővé teszi, hogy az államok különböző módokon implementálják az elemzett szerződést.¹⁸⁰ A díjigényre szorítás átültetésének egyik lehetséges módja egy törvényes vagy kötelező felhasználási engedély bevezetése is lehet, amely során a jogalkotó mozgástere igazán széles.¹⁸¹ Az 5. pont az európai uniós szerzői jogra vonatkozó jogszabályok ismeretében a szerzőt érintő negatív hatások enyhítése érdekében akár magától értetődőnek is tűnhet,¹⁸² tekintettel arra, hogy például az irányelvek között is van olyan, amely ismeri a méltányos díjazás fogalmát vagy a szabad felhasználás

¹⁷³ *Senftleben*: i. m. (148), p. 89.

¹⁷⁴ Marrákési Szerződés, 4. cikk 4. pont.

¹⁷⁵ *Reinbothe, von Lewinski*: i. m. (12), p. 640.

¹⁷⁶ *Sganga*: i. m. (114), p. 15.

¹⁷⁷ *Grad-Gyenge*: i. m. (150), p. 237–238.

¹⁷⁸ Marrákési Szerződés, 4. cikk 5. pont.

¹⁷⁹ *Johan Axhamn*: Contemporary challenges to the territoriality of copyright – some reflections on the Marrakesh Treaty and the EU's Orphan Works Directive. In: *Tana Pistorius* (ed.): *Intellectual Property Perspectives on the Regulation of New Technologies*. Edward Elgar Publishing Ltd, Cheltenham, 2018, p. 170.

¹⁸⁰ *Von Lewinski*: i. m. (17), p. 135.

¹⁸¹ *Axhamn*: i. m. (179), p. 169.

¹⁸² *Von Lewinski*: i. m. (17), p. 135–136.

intézményét is.¹⁸³ A magyar jog a nevezett szabad felhasználásokhoz nem rendel díjfizetési kötelezettséget.¹⁸⁴ Ezt a miniszteri indoklás az esetlegesen jelentkező csekély bevételkieséssel magyarázta.¹⁸⁵ A korlátozások és kivételek bevezetésekor érvényesül a territorialitás elve, ugyanis a vizsgált pont nem teszi lehetővé, hogy erre hivatkozva egy másik részes államban megzavarhassák a felhasználásokat.¹⁸⁶

A Marrákési Szerződés 5. cikk 4. pontjának (c) alpontjára tekintettel az 5. pontot nem lehet úgy értelmezni, hogy arra tekintettel a művek terjeszthetővé vagy nyilvánosságra hozhatóvá válnának. Az 5. cikk 5. pontja arra is rávilágít, hogy nemcsak a cikk, de maga a szerződés alkalmazása sem vezethet jogkimerüléshez sem.¹⁸⁷ Azt, hogy milyen magatartásokat foglal magába a terjesztés vagy a nyilvánosságra hozatal, nem definiálja a szerződés. Erre tekintettel sokan úgy látják, hogy ezeket a fogalmakat minden részes állam nemzeti joga szabályozza, bontja ki.¹⁸⁸ Érdemes megemlíteni, hogy vannak olyanok, akik az 5. cikkel kapcsolatban úgy vélik, hogy ez a rendelkezés kifejezetten azt mutatja meg, hogy a szerződés számára cél, hogy elősegítse az érintett formátumok mint áruk kereskedelmét, ami megkülönbözteti a Marrakeshi Szerződést a korábbi szellemi tulajdoni vonatkozású nemzetközi szerződésektől. Ezek a korábbi joganyagok ugyanis elsősorban a minden ország által külön-külön elfogadandó intézkedésekre összpontosítottak.¹⁸⁹

5. A művek nemzetközi cseréje

Az olyan fontos nemzetközi szerződések, mint a Berni Egyezmény, a TRIPS-megállapodás és a WIPO Szerzői Jogi Szerződése is olyan fontos alappillérré épül, mint a territorialitás elve.¹⁹⁰ Azonban a Marrákési Szerződés egyik legfontosabb megvalósítandó célja az, hogy

¹⁸³ Például az Európai Parlament és a Tanács 2006/115/EK-irányelve az 5. cikkében előírja, hogy ha egy szerző vagy előadóművész hangfelvételre vagy egy film eredeti vagy többszörözött példányára vonatkozó bérleti jogát a hangfelvétel vagy film előállítójára ruházta vagy nekik átengedte, a szerző vagy előadóművész a bérlet ellenében továbbra is méltányos díjazást követelhet. A nevezett irányelv 6. cikke pedig úgy rendelkezik, hogy a tagállamok a nyilvános haszonkölcsönzés tekintetében kivételeket határozhatnak meg az 1. cikkben foglalt kizárólagos jog alól, amennyiben legalább a szerzők e haszonkölcsönzés ellenében díjazásban részesülnek. A tagállamok szabadon, kultúrpolitikai célkitűzéseiknek megfelelően határozhatják meg e díjazás mértékét. Az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelvének 5. cikke lehetővé teszi a tagállamok számára, hogy bizonyos esetekben szerzői jogokra vonatkozó korlátozásokat és kivételeket vezessenek be.

¹⁸⁴ Sztj. 41. §.

¹⁸⁵ Az Sztj.-t módosító 2018. évi LVI. törvényre vonatkozó miniszteri indoklás.

¹⁸⁶ Von Lewinski: i. m. (17), p. 136.

¹⁸⁷ Marrákési Szerződés, 5. cikk 4. pont (c) alpont és 5. pont.

¹⁸⁸ Von Lewinski: i. m. (17), p. 137.

¹⁸⁹ Ana Ramalho: Signed, Sealed, but not Delivered: The EU and the Ratification of the Marrakesh Treaty. European Journal of Risk Regulation (EJRR), 6. évf. 4. sz., 2015, p. 632.

¹⁹⁰ Axhamn: i. m. (179), p. 153.

a művek határokat átívelően elérhetővé válnak,^{191, 192} amely célkitűzést előtte más nemzetközi szerződés vagy egyezmény nem tűzött ki szerzői jog által védett művek kapcsán.¹⁹³ A szerződés 5. cikkének 1. pontja előírja a szerződő felek számára, hogy tegyék lehetővé a jogosított szervezetek számára, hogy a korlátozások és kivételek, vagy a jogszabályi előírások alapján a művek hozzáférhető formátumú másolatait más szerződő fél területén a kedvezményezett személyek és más jogosított szervezetek körében terjesszék vagy számukra hozzáférhetővé tegyék.¹⁹⁴ A szerződés 5. cikkének 2. pontja lehetőséget ad arra a részes államok számára, hogy a művek más szerződő országba irányuló forgalma során, olyan esetben, amikor egyik jogosított szervezet a másik számára terjeszti a hozzáférhető formátumú példányokat – amennyiben a részes államok így rendelkeznek –, alkalmazni lehessen kivételeket és korlátozásokat, így azok a jogosult engedélye nélkül terjeszthetik vagy tehetik hozzáférhetővé a műveket.¹⁹⁵ Az 5. cikk 4. pontjának (a) alpontja kimondja, hogy amennyiben egy jogosított szervezet fogadja a hozzáférhető formátumú művet egy olyan országban, amelyre nem vonatkozik a BUE 9. cikk¹⁹⁶ betartásának kötelezettsége, köteles biztosítani, hogy az ilyen példányok csak a kedvezményezett személyek számára legyenek hozzáférhetőek, csak a számukra lehessen többszörözni vagy terjeszteni.¹⁹⁷ Tehát az előbb bemutatott esetben nem vizsgálendő sem az, hogy a felhasználás sérelmes-e a mű rendes felhasználására, és az sem, hogy indokolatlanul károsítja-e a szerző jogos érdekeit. Ez a rendelkezés többek között azért is bír jelentőséggel, mivel több esetben az országok korábban azért nem alkalmazták a háromlépcsős tesztet, és ennek használatával azért nem vezettek be a fogyatékos személyekre vonatkozó szerzői jogi korlátozásokat és kivételeket, mivel a gyakorlatban a teszt alkalmazása annak homályossága miatt zavarba ejtette az országokat.¹⁹⁸ Az 5. cikk 4. pontjának (b) alpontja kimondja, hogy nemcsak a szerződés rendelkezéseinek megfelelően, hanem az adott részes fél a WIPO Szerzői Jogi Szerződése alapján vagy bármely más olyan módon is korlátozhatja az 5. cikk 1. pontja szerinti felhasználásokat, amelyek alapján azok

¹⁹¹ Mezei Péter: WIPO szerződés a vakok és gyengénlátók műhozzáféréseért (<https://copy21.com/2013/09/wipo-szerzodes-a-vakok-es-gyengyenlatok-muhozzafereseert/>).

¹⁹² Ncube, Reid, Oriakhogba: i. m. (29), p. 156.

¹⁹³ Axhamn: i. m. (179), p. 168.

¹⁹⁴ Marrákesi Szerződés, 5. cikk 1. pont.

¹⁹⁵ Von Lewinski: i. m. (17), p. 136.

¹⁹⁶ Az BUE-t a magyar jogba a 1975. évi 4. törvényerejű rendelet ültette át, amelynek 9. cikke egy háromlépcsős tesztet alkalmaz, és a következőképpen szól:

(1) Az ezen Egyezmény alapján védett irodalmi és művészeti művek szerzőit megilleti az a kizárólagos jog, hogy műveikről bármely módon és formában többszörösítés csak az ő engedélyükkel készüljön.

(2) Az Unióhoz tartozó országok törvényhozó szervei jogosultak arra, hogy különleges esetekben lehetővé tegyék az említett művek többszörösítését, feltéve, hogy az ilyen többszörösítés nem sérelmes a mű rendes felhasználására, és indokolatlanul nem károsítja a szerző jogos érdekeit.

(3) Ezen Egyezmény alkalmazásában minden hang- és képi rögzítést többszörösítésnek kell tekinteni.

¹⁹⁷ Marrákesi Szerződés, 5. cikk 4. pont (a) alpont.

¹⁹⁸ Kaminski, Yanisky, Ravid: i. m. (46), p. 272.

nem sértik a jogosultak méltányos érdekét.¹⁹⁹ Az 5. cikk 5. pontja világosan kimondja, hogy a szerződés egyik rendelkezését sem lehet hivatkozni a jogkimerülés kérdéskörére.²⁰⁰ Így a Marrákesi Szerződés nem csak a Berni Unió tagjai számára biztosítja a művek nemzetközi cseréjének lehetőségét.²⁰¹

A szerződés azonban egyéb fontos rendelkezéseket is tartalmaz a legfontosabb célkitűzésével,²⁰² a művek határokon átvitelő elérhetővé tételével kapcsolatban, ugyanis a 6. cikk kimondja, hogy amennyiben a részes fél lehetővé teszi, hogy a kedvezményezett személy képviselőjében eljáró személy vagy jogosított szervezet hozzáférhető formátumú példányokat készítsen a művekből, a részes fél nemzeti jogának azt is lehetővé kell tennie, hogy ezeket a műveket a jogosult engedélye nélkül importálhassa a kedvezményezett személy számára. Az előbbieknél még tovább lép a szerződés 9. cikkének 1. pontja, amely előírja a szerződő felek számára, hogy hozzáférhető formátumú művek határokon átnyúló cseréjének előmozdítására olyan módon tegyenek erőfeszítéseket, amellyel segítik, szorgalmazzák az önkéntes információmegosztást annak érdekében, hogy a jogosított szervezetek egymást azonosítani tudják. A WIPO Nemzetközi Irodája az előbbiek érdekében információ-hozzáférési pontot hoz létre.²⁰³ A Marrákesi Szerződés 9. cikkének 2. pontja többek között azt is előírja, hogy a részes felek segítsék elő a jogosított szervezetek, az érintettek és a nyilvánosság számára történő információ közlését egyebek mellett a hozzáférhető formátumú másolatok határokon átnyúló cseréjéről is.²⁰⁴

A fent bemutatott cikkek a nemzetközi szerződéseknél rendszerint megszokottaknál nagyobb intenzitással kívánják elérni a részes felek együttműködését.²⁰⁵ A 6. cikk kapcsán felmerül a kérdés, hogyan szükséges eljárni, ha az importáló országában kereskedelmi forgalomban hozzáférhető formátumú példányok is kaphatóak. Tekintettel mind a szerződés 4., mind pedig 5. cikkére, ilyen esetben, ha az adott állam nem alkalmaz korlátozást vagy kivételt, nem lehetséges importálni az adott művet.²⁰⁶ Grad-Gyenge Anikó szerint az 5. cikk 1. pontja alapján, amennyiben az egyéb egyezmények esetében szokásos módon értelmezzük a szerződést, ha a fogadó állam nem vezet be kivételt vagy korlátozást, akkor nem lehetséges a hozzáférhető formátumú műpéldányok átvétele egy másik országból. Az 5. cikk 1. pontjában megfogalmazott kivételnek akkor lehet extraterritoriális hatálya, ha a szerződő ország részese a WIPO Szerzői Jogi Szerződésének vagy ettől függetlenül eleget tesz a háromlépcsős tesztnek. Grad-Gyenge Anikó felhívja rá a figyelmet, hogy a szerződés nem tér ki arra, hogy mit lehetséges akkor tenni, ha csak a kibocsátó ország felel meg minden előírt

¹⁹⁹ Marrákesi Szerződés, 5. cikk 4. pont (b) alpont.

²⁰⁰ Marrákesi Szerződés, 5. cikk 5. pont.

²⁰¹ Ayoubi: i. m. (21), p. 275.

²⁰² Reinbothe, von Lewinski: i. m. (12), p. 630.

²⁰³ Marrákesi Szerződés, 9. cikk 1. pont.

²⁰⁴ Marrákesi Szerződés, 9. cikk 2. pont.

²⁰⁵ Grad-Gyenge: i. m. (150), p. 239.

²⁰⁶ Lásd még: von Lewinski: i. m. (17), p. 138.

feltételnek, míg a fogadó ország nem. Ennek következtében pedig lehetségessé válik, hogy a fogadó állam viszonzásként semmit nem ad, hanem a minimumjogok védelmét kikezdve, a korlátozásokat, kivételeket be nem vezetve fogja a saját nemzeti jogosultjait erősebben védeni. Ezzel a szerzői jogi vonatkozású nemzetközi egyezményekben eddig létező kölcsönösség megbomlott.²⁰⁷

6. Az Európai Unió és a Marrákesi Szerződés

6.1. A Marrákesi Szerződés és a 3/15. számú vélemény iránti eljárás

Az Európai Unió Bizottsága hiányossággként tekintett arra, hogy az uniós joganyag például az oktatás és a kutatás terén lehetővé teszi a kivételek, korlátozások szerzői jogi alkalmazását, azonban nem segíti elő a fogyatékos személyekre vonatkozó kivételek határokon átnyúló hatásainak érvényesülését, és nehezessé teszi más tagállamok állampolgárai számára a speciális formátumú művekhez való hozzájutását. A Bizottság a szerződéshez való csatlakozásban látott erre megoldást, amely megszüntetheti az addig fennálló akadályokat a kivételek és korlátozások bevezetése előtt. Az Európai Unió, a tagállamokat megelőzve,²⁰⁸ az Európai Parlament miniszterei és ügyvédei 2013. december 17-ei találkozáján született döntést követően,²⁰⁹ 2014. április 30-án írta alá a Marrákesi Szerződést,²¹⁰ ami azonban nem volt zökkenőmentes. Hét tagállam²¹¹ ugyanis úgy vélte az EUMSZ 3. cikkének (2) bekezdése²¹² alapján, hogy a szerződés az Európai Unió és a tagállamok megosztott hatáskörébe tartozik, így az Unió nem jogosult azt aláírni. Érvelésüket arra alapozták, hogy a szerződés 4. cikke által előírt korlátozások és kivételek messze túlmutatnak az Infosoc-irányelv 5. cikk (3) be-

²⁰⁷ Grad-Gyenge: i. m. (150), p. 240–241.

²⁰⁸ Ramalho: i. m. (189), p. 629; John Charlton: Marrakesh Treaty Goes Forward, World Libraries Take Cuts. Information Today. 33. évf. 6. sz., 2016, p. 9.

²⁰⁹ Lewis: i. m. (39), p. 1309.

²¹⁰ Ramirez, Montes: i. m. (66), p. 47, 74.

²¹¹ Lásd lentebb.

²¹² Az Európai Unió működéséről szóló szerződés 3. cikk (2): Az Unió szintén kizárólagos hatáskörrel rendelkezik nemzetközi megállapodás megkötésére, ha annak megkötését valamely uniós jogalkotási aktus írja elő, vagy ha az hatásköreinek belső gyakorlásához szükséges, illetve annyiban, amennyiben az a közös szabályokat érintheti, vagy azok alkalmazási körét megváltoztathatja.

kezdés *b)* pontjának²¹³ választható jellegén.²¹⁴ Csehország, Franciaország, Magyarország, Olaszország, Románia és az Egyesült Királyság előbbiekben bemutatott véleményére tekintettel, az Európai Unió Bizottsága a 3/15. számú vélemény iránti eljárást kezdeményezett az Európai Unió Bírósága előtt, amelyben arra volt kíváncsi, hogy kizárólagos hatáskörrel rendelkezik-e az Európai Unió a Marrákési Szerződés megkötésére. A Bíróság 2017. február 14-én hozta meg a véleményét, amelyben úgy ítélte meg, hogy a Marrákési Szerződés megkötése nem tartozik az EUMSZ 207. cikkében meghatározott közös kereskedelempolitika hatálya alá, így arra a következtetésre jutott, hogy az Unió az EUMSZ 3. cikk (1) bekezdésének *e)*²¹⁵ pontja alapján nem rendelkezik kizárólagos hatáskörrel a nevezett szerződés megkötésére. A Bíróság azzal érvelt, hogy a Marrákési Szerződés 4., 5. és 6. cikkének az a célja, hogy elsősorban a kedvezményezett személyek életfeltételeit javítsa azzal, hogy a megjelent művekhez való hozzáférésüket segíti elő. A Bíróság kiemelte, hogy a nevezett szerződés 5., 6. és 9. cikkének nem kifejezetten a hozzáférhető formátumú példányok nemzetközi kereskedelmének előmozdítása a célja, a közös kereskedelempolitika hatályának túlzott kiterjesztéséhez vezetne, ha az EUMSZ 207. cikkében meghatározott közös kereskedelempolitika hatálya alá tartozóvá ítélnék meg, akkor is, ha a Marrákési Szerződésben biztosított kivételek és korlátozások alkalmazása adott esetben közvetlen hatást gyakorolhat a művek nemzetközi forgalmára. Azonban a Bíróság az EUMSZ 3. cikkének (2) bekezdésére²¹⁶ tekintettel már kimondja, hogy a Marrákési Szerződés megkötése az Unió kizárólagos hatáskörébe tartozik. A Bíróság ezt arra alapozta, hogy az elemzett szerződésben előírt korlátozásokra és kivételekre vonatkozó kötelezettségek olyan területre tartoznak, amelyet jelentős részben már uniós jogszabályok szabályoznak. Ezenfelül a megkötése kihathat az uniós jogszabályok rendelkezéseire, akár meg is változtathatják azok alkalmazási körét. Ezt

²¹³ Az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról, 5. cikk (3) bekezdés *b)*: [A tagállamok a 2. és a 3. cikkben szabályozott jogok vonatkozásában az alábbi esetekben kivételeket, illetve korlátozásokat állapíthatnak meg:...] fogyatékos személyek által végzett, a fogyatékoságukkal közvetlenül összefüggő, nem kereskedelmi jellegű felhasználás, az adott fogyatékoság által indokolt terjedelemben.

²¹⁴ Ana Ramalho: Blocking Marrakesh: an argument based on a house of cards (<http://copyrightblog.kluweriplaw.com/2015/05/03/blocking-marrakesh-an-argument-based-on-a-house-of-cards/>); az osztott hatáskört érintő vitáról lásd még: Kaskovits Melinda, Munkácsi Péter: A Marrákesh stori – 2. rész (<http://copy21.com/2017/01/a-marrakes-sztori-2-resz/>); Az Infosoc-irányelv 5. cikk (3) bekezdés *b)* pontjának és a Marrákeshi Szerződés viszonyáról lásd még: Ramalho: i. m. (189), p. 629–630.

²¹⁵ EUMSZ 3. cikk (1) Az Unió kizárólagos hatáskörrel rendelkezik a következő területeken:

- a) vámunió,
- b) a belső piac működéséhez szükséges versenyszabályok megállapítása,
- c) monetáris politika azon tagállamok tekintetében, amelyek pénzneme az euró,
- d) a tengeri biológiai erőforrások megőrzése a közös halászati politika keretében,
- e) közös kereskedelempolitika.

²¹⁶ EUMSZ 3. cikk (2) Az Unió szintén kizárólagos hatáskörrel rendelkezik nemzetközi megállapodás megkötésére, ha annak megkötését valamely uniós jogalkotási aktus írja elő, vagy ha az hatásköreinek belső gyakorlásához szükséges, illetve annyiban, amennyiben az a közös szabályokat érintheti, vagy azok alkalmazási körét megváltoztathatja.

a Bíróság azzal indokolja, hogy a Marrákési Szerződés által előírt korlátozásokat és kivételeket az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról szóló 2001/29 irányelv (Infosoc-irányelv) által harmonizált többszörözési és nyilvánossághoz közvetítési jogok vonatkozásában szükséges végrehajtani.²¹⁷ Így a Bíróság abban egyet értett Whal főtanácsnokkal, hogy az Európai Unió kizárólagos hatáskörrel rendelkezik a nevezett szerződés megkötésére,²¹⁸ és a Bizottságnak lehetősége nyílt arra, hogy megtehesse a következő szükséges lépéseket.

Az Európai Unió Bizottságának nyitottsága és igyekezete egy Marrakási Szerződéshez hasonló nemzetközi szerződés átültetésére nem meglepő, hiszen a territorialitás elve az európai uniós joganyagban már régóta nem befolyásolta a szerzői jog harmonizációját.²¹⁹ Ezt az igyekezetet segítette az Európai Unió Bíróságának nevezett ítélete is. Érdeemes azonban megjegyezni, hogy vannak olyan vélemények, amelyek szerint nem egyértelmű, hogy az Európai Unió Bírósága miért éppen az EUMSZ 207. cikkében foglaltakra hivatkozott, és miért éppen a közös kereskedelempolitika hatálya alá tartozóvá ítélte meg a szellemi tulajdon tárgyú szerződések, és miért nem tisztán csak szellemi tulajdon tárgyúaknak. Azonban a végkifejletet egyértelműnek vélik; az Európai Unió illetékessége a szellemi tulajdon tárgyú szerződésekre vonatkozó tárgyalások és az azokhoz történő csatlakozás terén igen szélessé lett.²²⁰

6.2. A 2017/1564 EU irányelv

Az előbbiekre figyelemmel született meg a 2017/1564 európai parlamenti és tanácsi irányelv, amelyet a Marrákési Szerződés Európai Unió általi ratifikálása eredményezett.²²¹ Az irányelvre és az EU 2017/1563 irányelvre vonatkozó javaslatot 2016-ben, a DSM-irányelvre²²² vonatkozó javaslattal egy „szerzői jogi” csomagban hozták nyilvánosságra. Mindhárom

²¹⁷ Az Európai Unió Bíróságának 3/15. számú vélemény iránti eljárásban hozott véleménye (<https://tinyurl.hu/gpK6>).

²¹⁸ Nils Wahl főtanácsnok indítványa az Európai Bizottság által kezdeményezett 3/15. számú vélemény iránti eljárásban (<http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?cid=755171&dir=&docid=183130&doclang=EN&mode=lst&occ=first&pageIndex=0&part=1&text=>); Whal főtanácsnok úgy vélte, hogy a Marrákési Szerződés megkötése a közös kereskedelmi politika hatálya alá tartozik, és ezen véleményét – a Bírósággal ellentétben – az EUMSZ. 19. cikk (1) bekezdésére és a 207. cikkére alapozta.

²¹⁹ *Axhamn*: i. m. (179), p. 158.

²²⁰ *Daniel Acquah*: CJEU invokes ERTA principle to assert EU competence to ratify Marrakesh Treaty. *Journal of intellectual property law and practice*, 12. évf. 7. sz., 2017, p. 550; A 3/15. számú vélemény iránti eljárásról és annak előzményeiről lásd még *Stamatoudi, Torremans*: i. m. (6), p. 616–617.

²²¹ 2017. szeptember 20-án került kihirdetésre az Európai Unió Hivatalos Lapjában; *Stamatoudi, Torremans*: i. m. (6), p. 615.

²²² Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/790 irányelve a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról.

irányelv közös jellemzője, hogy újabb kivételeket és korlátozásokat vezet be a szerzői jog területén.²²³

Ahogy a fent leírtakból is látható, a nevezett irányelv csak a második volt az Infosoc-irányelv után, amely tudatában van annak, hogy a szerzői jog milyen hatással lehet a kultúrához való hozzáférésre fogyatékkal élők számára, azonban, ellentétben az Infosoc-irányelv 5. cikk (3) bekezdés *b*) pontjával, a 2017/1564 európai parlamenti és tanácsi irányelv már nem csak egy opcionális lehetőséget biztosít. Így nem lehetséges számos eltérő kivételt alkalmazni a különböző országokban.²²⁴ A tagállamok 2018. október tizenegyedikéig voltak kötelesek a nevezett irányelvet implementálni.²²⁵ Luxemburg és Görögország kivételével minden tagállam betartotta az előírt határidőt.²²⁶ Általában elmondható az Európai Unió irányelveiről, hogy ágazati vagy speciális jogokra fókuszálnak.²²⁷ E megállapítás alól az irányelv sem kivétel, amely világosan kimondja, hogy a szerzőket megillető jogok tekintetében megállapított kivételeket a 96/EK, a 2001/29/EK, a 2006/115/EK és a 2009/24/EK irányelvvel együtt, kimerítően tartalmazza.²²⁸ Az irányelv, a Marrákesi Szerződés mellett, hivatkozik a vakoknak, látáskárosultaknak és nyomtatott szöveget egyéb okból használni képtelen személyeknek az Európai Unió Alapjogi Chartájában és a fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló ENSZ-egyezményben elismert jogaira, amelyekre tekintettel intézkedéseket kell tenni az Európai Unióban annak érdekében, hogy a könyvek és egyéb nyomtatott anyagok hozzáférhető formátumokban elérhetőbbé váljanak, és a forgalmuk javuljon a belső piacon.²²⁹ Az irányelv egyrészt azt hivatott biztosítani, hogy a tagállamokban működő jogosított szervezetek a meghatározott körbe tartozó műveket hozzáférhető formátumúvá alakítsák át, és azokat az Európai Unión belül terjeszthessék.²³⁰ Másrészt pedig azt, hogy a belső piacon a hozzáférhető formátumú példányok az összes tagállamban elérhetőek legyenek a kedvezményezettek számára, bármely tagállamban is hozták létre azokat.²³¹

Az irányelv egyértelműen kimondja, hogy a tagállamoknak lehetőségük van arra, hogy további kivételeket, korlátozásokat állapítsanak meg a fogyatékossgal élő személyek számára olyan esetekben, amelyek nem tartoznak a hatálya alá.²³²

²²³ Ramirez, Montes: i. m. (66), p. 48.

²²⁴ Sganga: i. m. (114), p. 4–5.

²²⁵ 2017/1564 EU irányelv 11. cikk.

²²⁶ Sganga: i. m. (114), p. 18.

²²⁷ Seville: i. m. (47), p. 97.

²²⁸ 2017/1564 EU irányelv (2) preambulumbekkezdés.

²²⁹ 2017/1564 EU irányelv (3), (16), (17) és (21) preambulumbekkezdés.

²³⁰ 2017/1564 EU irányelv (10) preambulumbekkezdés.

²³¹ 2017/1564 EU irányelv (11) preambulumbekkezdés.

²³² 2017/1564 EU irányelv (20) preambulumbekkezdés.

Az irányelv a Marrákesi Szerződésnek megfelelően határozza meg a mű fogalmát,²³³ egyértelművé téve, hogy ebbe a körbe a kotta és a hangoskönyv is beletartozik.²³⁴ Az irányelv „kedvezményezett személy” fogalma nem tér el a szerződés fogalmától.²³⁵ A „hozzáférhető formátumú példány” fogalma az irányelvben ugyanolyan általános, mint a Marrákesi Szerződésben,²³⁶ és ugyanúgy nem teszi lehetővé, hogy a kedvezményezett személyek az ép látknál kedvezőbb helyzetbe kerülhessenek.²³⁷ Tekintettel arra, hogy az irányelv a hozzáférhető példányok belső piacon történő, és nem a tagállamok és harmadik országok terjesztését szabályozza, ezért nem meglepő, hogy a „jogosított szervezetek” fogalma annyival szűkebb, mint a Marrákesi Szerződésé, hogy valamely tagállam által kell elismertnek lennie.²³⁸

Az irányelv 3. cikke a más irányelvekben foglalt, meghatározott szerzői jogok,²³⁹ elsősorban a többszörözés, terjesztés, nyilvánossághoz közvetítés, nyilvános haszonkölcsönzés alól enged kivételt. Két célból szükséges cselekmények kapcsán írja elő a tagállamok számára a kivétel saját jogukba történő átültetését. Az egyik kivétel alapján a kedvezményezett vagy a nevében eljáró személy a kedvezményezett kizárólagos használatára állíthat elő hozzáférhető formátumú példányokat abban az esetben, ha az eredeti műhöz vagy más teljesítményhez a kedvezményezett személy jogszerűen fért hozzá.²⁴⁰ Tehát, amennyiben csak a kedvezményezett személy nevében eljáró személy fér hozzá jogszerűen a műhöz, de a kedvezményezett nem (és az adott tagállam erre nem ad lehetőséget a saját jogrendszerében) – ide nem értve azt az esetet, amikor a kedvezményezett személy nevében eljáró személy a kedvezményezett személy képviselőjében jár el –, annyiban ez alapján a rendelkezés alapján nincs mód jogszerű hozzáférhető formátumú példány előállítására. Az előbbiekre tekintettel abban az esetben, ha valaki egy nyilvános közkönyvtárban könyvtári haszonkölcsönzés révén, saját olvasójegyével, jogszerűen jut hozzá egy adott könyvhöz, abból például nem készíthet ismerőse számára DAISY formátumú művet, akkor sem, ha a kedvezményezettek közé tartozik, ellentétben azzal az esettel, amikor a nevezett könyvet maga a kedvezményezett vette ki a könyvtárból.

A másik, az irányelv által előírt kivétel alapján a jogosított szervezetek kizárólag nonprofit módon egyrésről a kedvezményezettek kizárólagos használatára állíthatnak elő hozzáfér-

²³³ *Sganga*: i. m. (114), p. 16.

²³⁴ 2017/1564 EU irányelv 2. cikk 1. pont; *Stamatoudi, Torremans*: i. m. (6), p. 620; A mű fogalmáról lásd még: *Joanna Banasuik*: Implementation of the Marrakesh Treaty – An Input into Discussion from the Perspective of the European Union. *Journal of the Copyright Society of the USA*, 65. évf. 3. sz., 2018, p. 335–[viii], 339–340.

²³⁵ 2017/1564 EU irányelv 2. cikk 2. pont; *Stamatoudi, Torremans*: i. m. (6), p. 622.

²³⁶ Lásd még *Stamatoudi, Torremans*: i. m. (6), p. 615, 622.

²³⁷ 2017/1564 EU irányelv 2. cikk 3. pont.

²³⁸ 2017/1564 EU irányelv 2. cikk 4. pont.

²³⁹ A 96/6/EK irányelv 5. és 7. cikkében, a 2001/29/EK irányelv 2, 3. és 4. cikkében, a 2006/115/EK irányelv 1. cikkének (1) bekezdésében, 8. cikkének (2) és (3) bekezdésében és a 9. cikkében, valamint a 2009/24/EK irányelv 4. cikkében foglalt jogok.

²⁴⁰ 2017/1564 EU irányelv 3. cikk (1) bekezdés a) pont.

hető formátumú példányt, amennyiben a műhöz vagy más teljesítményhez maga a szervezet jogszerűen fért hozzá. Másrészt az irányelv rendelkezései szerint a jogosított szervezetek kizárólag nonprofit módon a kedvezményezettek és más jogosított szervezetek számára hozzáférhető formátumú példányokat közvetíthetnek, hozzáférhetővé tehetnek, terjeszthetnek vagy haszonkölcsönbe adhatnak.²⁴¹ Ez a rendelkezés lehetőséget biztosít arra, hogy például egy állami fenntartású, gyengénlátó diákok számára működtetett iskola könyvtárának adományozott könyvet az iskola hozzáférhető formátumúvá alakítson át a diákjai számára. Ilyen lehet például egy olyan e-könyv, amelyet a diákok a megfelelő formátum, betűméret és színek miatt már el tudnak olvasni. De ha valamely diák már csak Braille-írási formátumban képes elolvasni az adott művet, és ennek megfelelően történt az átalakítás, a művet gyengénlátó diákok számára működtetett iskola például egy vakok számára fenntartott állami iskola számára is hozzáférhetővé teheti, bármelyik tagállamban is működjön.

Az irányelv a művek nevezett felhasználásait csak annyiban engedni meg, amennyiben nincsenek ellentétben a művek vagy más teljesítmények rendes felhasználásaival, és indokolatlanul nem károsítják a jogosult jogos érdekeit.²⁴² A hasonló rendelkezések már a 2001/28/EK irányelv számára sem voltak ismeretlenek.²⁴³ Egy olyan esetben, amikor például egy ideig csak hagyományosan nyomtatott formában juthat hozzá a közönség egy irodalmi műhöz, ha az irányelv előírásainak megfelelően történik, kedvezményezett személyek számára hangoskönyv készíthető a műből. Azonban ha később például az eredeti kiadó hangoskönyvet is piacra dob a nevezett műből, a továbbiakban nemcsak az irányelv 2. cikk 1. pontjára (mű vagy más teljesítmény fogalmára) tekintettel nem lehet a továbbiakban a nevezett, kedvezményezettek számára létrehozott hangoskönyvet terjeszteni, hanem az irányelv 3. cikk (3) bekezdésére tekintettel sem.

Míg például a 2006/115/EK irányelv a nyilvános haszonkölcsönzésekre vonatkozóan előírja, hogy legalább a szerzők méltányos díjazásban részesüljenek,²⁴⁴ addig az irányelv 3. cikkének (6) bekezdése csak lehetővé teszi, hogy az adott tagállamban letelepedett jogosított szervezetek irányelv szerinti felhasználásaira a tagállam ellentételezési rendszert hozzon létre. Ez a rendelkezés lehetővé teszi, hogy a nevezett felhasználások a szabad felhasználások közé tartozzanak. Az előbbiekre tekintettel, ha egy ország az irányelvben megnevezett felhasználásokat a szabad felhasználások körében szabályozza, akkor abban az esetben, ha egy jogosított szervezet például e-könyvet ad haszonkölcsönbe, ahhoz, hogy el tudjuk dönteni, hogy szabad felhasználásról beszélünk vagy díjra szorításról, adott esetben több szempontot kell figyelembe vennünk. Ha az e-könyv eleve olyan formátumban került kiadásra, amelyben az adott kedvezményezett olvasni tudja, akkor a 2006/115/EK irányelv által szabályozott haszonkölcsönzésről kell beszélnünk, amennyiben a jogosított szervezet

²⁴¹ 2017/1564 EU irányelv 3. cikk (1) bekezdés b) pont.

²⁴² 2017/1564 EU irányelv 3. cikk (3) bekezdés.

²⁴³ Lásd például: 2001/29/EK irányelv 5. cikk (3) bekezdés a)–d), f) és j) pont, (4) bekezdés.

²⁴⁴ 2006/115/EK irányelv 6. cikk (1) bekezdés.

az előbbi irányelvnek megfelelően végzi a haszonkölcsönzést. Viszont ha a nevezett e-könyvet szükséges hozzáférhető formátumúvá átalakítani a jogosított szervezetnek ahhoz, hogy egy másik kedvezményezett személy is olvasni tudja, és ilyen formátumban a nyilvánosság számára nem hozzáférhető a mű, akkor már az irányelv szerinti felhasználásról beszélünk.

Az irányelv egyik fontos rendelkezése, hogy a jogosított szervezetek a számukra megengedett felhasználási módokat bármely tagállamban letelepedett kedvezményezett személy vagy jogosított szervezet javára végezhetik, és a tagállamok kötelesek biztosítani az előbbiek számára, hogy bármely tagállamban letelepedett jogosított szervezettől megszerezhessék vagy elérhessék a hozzáférhető példányokat,²⁴⁵ ezzel téve lehetővé a hozzáférhető formátumú művek belső piacon történő, akadályok nélküli áramlását.²⁴⁶ Ennek a lehetőségnek elsősorban a világnyelven született művek, azon belül is az angolul írottak esetében lesz jelentősége.²⁴⁷ A magyar nyelvű művek áramlása főleg a határon túli területeken kerülhet előtérbe.

A felhasználásokra vonatkozóan az irányelv számos kötelezettséget ír elő a jogosított szervezetek számára, amelyek elsősorban azt célozzák, hogy jogosulatlan személyek ne férjenek hozzá a művekhez, illetve a jogosulatlan felhasználásokat megakadályozzák.²⁴⁸

Mind az irányelv, mind pedig a lent bemutatásra kerülő rendelet kis mozgásteret enged.²⁴⁹

Az irányelvet a tagállamok 2018. október 11. napjáig voltak kötelesek átültetni.²⁵⁰ Az irányelv természetéből fakadóan, amennyiben egy adott tagországban nem vagy nem megfelelően történik meg annak átültetése, annyiban is alkalmazandók az adott országban az irányelv rendelkezései,²⁵¹ így a vonatkozó jogszabályok az Európai Unió területén továbbra is egységesek maradnak.

6.3. Az EU 2017/1563 rendelete

A Marrákési Szerződés ratifikálása nemcsak egy olyan irányelv elfogadását tette szükségesé, amely a belső piacot szabályozza, hanem egy olyan jogszabályét is, amely a tagállamok és harmadik országok jogosított szervezeteinek és kedvezményezettjeinek a kapcsolatát és helyzetét, vagyis a szerződés második célkitűzését is.^{252, 253} Így az irányelvvel egy napon, 2017. szeptember 13-án elfogadásra került az Európai Parlament és a Tanács (EU)

²⁴⁵ 2017/1564 EU irányelv 4. cikk.

²⁴⁶ *Banasuik*: i. m. (234), p. 338.

²⁴⁷ Erről lásd még: *Sztobryn*: i. m. (42), p. 351–352.

²⁴⁸ 2017/1564 EU irányelv 5. cikk; Erről lásd még: *Stamatoudi, Torremans*: i. m. (6), p. 636

²⁴⁹ *Stamatoudi, Torremans*: i. m. (6), p. 615.

²⁵⁰ 2017/1564 EU irányelv 11. cikk (1) bekezdés.

²⁵¹ Lásd még *Stamatoudi, Torremans*: i. m. (6), p. 616.

²⁵² *Kaskovits Melinda*: Szerzői jog a digitális egységes piacon. Infokommunikáció és Jog, 2017, Különszám, p. 27.

²⁵³ Erről lásd 2017/1563 EU rendelet (5) preambulumbekzdése.

2017/1563 rendelete.²⁵⁴ A rendelet maga is hivatkozik az Európai Unió Bíróságának fent bemutatott 3/15. számú véleményére.²⁵⁵

A rendelet „mű vagy más teljesítmény” fogalma megegyezik az irányelv azonos fogalmával,²⁵⁶ ahogy a „kedvezményezett személy”²⁵⁷ és a „hozzáférhető formátumú példány”²⁵⁸ fogalma is ugyanaz a két nevezett jogszabályban. A rendelet „valamely tagállamban letelepedett jogosított szervezet”²⁵⁹ fogalma megegyezik az irányelv „jogosított szervezet” fogalmával.²⁶⁰

A rendelet 3. cikke lehetővé teszi a hozzáférhető formátumú példányok harmadik országba történő exportját. Nem állapít meg az irányelvtől eltérő rendelkezéseket, hanem az irányelv átültetését szolgáló nemzeti jogszabályok alkalmazását írja elő harmadik országban letelepedett jogosított szervezetek és kedvezményezett személyek esetében is. Így a nevezettek körében a tagállami jogosított szervezetek a hozzáférhető formátumú példányokat terjeszthetik, közvetíthetik és hozzáférhetővé tehetik.²⁶¹

A rendelet a 3. cikkéhez nagyon hasonlóan szabályozza a hozzáférhető formátumú művek példányainak harmadik országból történő importját, ugyanis ismételten az irányelvet átültető nemzeti jogszabályok alkalmazását írja elő. Így a tagállamokban letelepedett kedvezményezett személyek vagy jogosított szervezetek a nevezett nemzeti jogszabályoknak megfelelően importálhatják a Marrákési Szerződésben részes harmadik országokban letelepedett jogosított szervezetek által, a Marrákési Szerződésben meghatározottak körében terjesztett, közvetített vagy számukra hozzáférhetővé tett hozzáférhető formátumú példányokat. A tagállamokban letelepedett kedvezményezett személyek vagy jogosított szervezetek az ilyen példányokat egyéb módokon is megszerezhetik vagy hozzáférhetnek, valamint felhasználhatják azokat.²⁶²

A rendelet, mind a hozzáférhető formátumú művek 3. cikk szerinti exportja, mind pedig a 4. cikk szerinti importja esetében előírja a tagállamokban letelepedett jogosított szervezetek számára ugyanazokat a kötelezettségeket, mint az irányelv.²⁶³ Így ezek a rendelkezések elsősorban szintén azt célozzák, hogy jogosulatlan személyek ne férjenek hozzá a művekhez, illetve a jogosulatlan felhasználásokat megakadályozzák.²⁶⁴

A rendeletet a tagállamok 2018. október 12-étől kötelesek alkalmazni.²⁶⁵

²⁵⁴ *Stamatoudi, Torremans*: i. m. (6), p. 615.

²⁵⁵ 2017/1563 EU rendelet (4) preambulumbekzdése.

²⁵⁶ 2017/1563 EU rendelet 2. cikk 1. pont.

²⁵⁷ 2017/1563 EU rendelet 2. cikk 2. pont.

²⁵⁸ 2017/1563 EU rendelet 2. cikk 3. pont.

²⁵⁹ 2017/1563 EU rendelet 2. cikk 4. pont.

²⁶⁰ *Stamatoudi, Torremans*: i. m. (6), p. 643.

²⁶¹ 2017/1563 EU rendelet 3. cikk.

²⁶² 2017/1563 EU rendelet 4. cikk.

²⁶³ *Stamatoudi, Torremans*: i. m. (6), p. 643, 645.

²⁶⁴ 2017/1563 EU rendelet 5. cikk.

²⁶⁵ 2017/1563 EU rendelet 8. cikk.

7. A magyar jogszabályok

Társadalmi egyeztetést követően, 2018. szeptember 11-én került benyújtásra a T/1358 számú törvénymódosítási javaslat.²⁶⁶ A nevezett iromány a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (Szt.) módosítására vonatkozott, 2018. október 2-án fogadta el a Parlament, és 2018. október 9. napján került kihirdetésre a 2018. évi LVI. törvény. Az említett jogszabály többek között módosította az Szt. 41. §-át is.

Az Szt. a nevezett módosítás előtt is lehetővé tette, hogy Magyarország területén a szabad felhasználásra vonatkozó szabályoknak megfelelően,²⁶⁷ a fogyatékos személyek igényeinek kiszolgálása érdekében, nem üzletszerűen, fogyatékoságukkal összefüggésben, a cél által indokolt mértékben felhasználások történhessenek.²⁶⁸ Ahogy a Marrákesi Szerződés,²⁶⁹ úgy az Szt. korábbi változata is csak bizonyos körben, nevezetesen a cél által indokolt mértékben engedi a szabad felhasználásokat.

A nevezett Szt.-módosítás során nem volt arra szükség, hogy a módosítás alapjaiban változtassa meg a nevezett törvény korábbi rendelkezéseit, pusztán csak azok pontosítására, finomítására, kiegészítésére volt szükség. Az Szt. 41. § (1) bekezdésének szövege kisebb mértékben módosult, és kiegészült több új bekezdéssel is.²⁷⁰ Az Szt. 41. § (1a) bekezdés kimondja, hogy az (1) bekezdés szerinti felhasználások közé tartozik mindaz, amit a Marrákesi Szerződés és az irányelv megenged az azok által kedvezményezett személyeknek és jogosított szervezeteknek az adott országon belül. Az Szt. 41. § (1b) és (1c) szakasza átülteti az irányelv rendelkezéseit, amelyek a jogosított szervezetek határokon átnyúló tevékenységeire vonatkoznak, vagyis egyrészt a Magyarországon letelepedett jogosított szervezet az Szt. 41. § (1a) bekezdés b) pontjában meghatározott terjesztést és nyilvánossághoz közvetítést az Európai Unió bármely tagállamában letelepedett jogosított szervezet vagy kedvezményezett személy számára szabadon végezheti.²⁷¹ Másrészt a Magyarországon letelepedett jogosított szervezet és a kedvezményezett személy a hozzáférhető formátumú példányt az Európai Unió más tagállamában letelepedett jogosított szervezettől szabadon meg is szerezheti.²⁷² A 41. § (1d) bekezdés definiálja azt, hogy milyen művek használhatóak fel az Szt. 41. § (1a)–(1c) bekezdésében meghatározott szabad felhasználások körében. A nevezett törvény, akárcsak a Marrákesi Szerződés, kiemeli, hogy az előbbi művek közé kell

²⁶⁶ <https://www.parlament.hu/irom41/01358/01358.pdf>.

²⁶⁷ A szabad felhasználásokra vonatkozó általános szabályokat az Szt. 33. §-a tartalmazza.

²⁶⁸ Az Szt. 41. § (1) bekezdésének szövege 2018. évi LVI. törvény következtében bekövetkező módosítások előtt: A mű nem üzletszerű felhasználása a szabad felhasználás körébe tartozik, ha az kizárólag a fogyatékos személyek – fogyatékoságukkal közvetlenül összefüggő – igényeinek kielégítését szolgálja, és nem haladja meg a cél által indokolt mértéket.

²⁶⁹ Lásd Marrákesi Szerződés 4. cikk.

²⁷⁰ Szt. (1a)–(1g).

²⁷¹ Szt. 41. § (1b) bekezdés.

²⁷² Szt. 41. § (1c) bekezdés.

értenünk a digitális és a hanganyaggá alakított változatokat is, vagyis az e-könyveket is. Az Sztj. kimondja, hogy a 41. § (1a)–(1d) bekezdésben foglalt szabad felhasználásokat szerződésekkel sem korlátozni, sem kizárni nem lehetséges,²⁷³ valamint előírja, hogy a hozzáférhető formátumú példány előállításához és hozzáférhetővé tételéhez szükséges változtatások nem haladhatják meg a cél által indokolt mértéket.²⁷⁴ Azonban a legfontosabb fogalmakat, úgymint a kedvezményezett személy, a jogosított szervezet meghatározását nem az Sztj., hanem egy külön kormányrendelet határozza meg.²⁷⁵

A törvénytervezet miniszteri indoklása szerint bár a Marrákesi Szerződés kompenzációs lehetőséget biztosít annak érdekében, hogy a jogosultakat kártalaníthassák a szabad felhasználások okozta veszteségekkel szemben, azonban ennek magyar jogban történő alkalmazására nincs szükség. Ezt az indoklás azzal magyarázza, hogy a készítésekor hatályban lévő Sztj. szélesebb hatályú szabad felhasználást engedélyezett, ám ez mégsem tette korábban sem a kompenzáció alkalmazását indokolttá. Az indoklás úgy véli, hogy a nevezett felhasználások száma szűk körben történik, és valószínűsíthetően ez a törvény módosítását követően sem fog ugrásszerűen megnőni.²⁷⁶

Az Sztj. a nevezett módosítást követően sem szabályoz minden részletet, amit a Marrákesi Szerződés és az azt az európai uniós jogba átültető irányelv és rendelet megkövetel. A hiányzó fogalmakat és szabályokat a 198/2018. (X. 25.) Kormányrendeletben találjuk. Így ez a magyar jogszabály határozza meg többek között a „hozzáférhető formátumú példány”,²⁷⁷ a „jogosított szervezet”,²⁷⁸ a „kedvezményezett személy”²⁷⁹ a Marrákesi Szerződésnek, az irányelvnek és a rendeletnek megfelelő fogalmát. De a nevezett jogszabály tartalmazza azt, a vizsgált témakörben fontos szabályt is, amely előírja a jogosított szervezetek számára, hogy megtegyék az adott helyzetben általában elvárható intézkedéseket annak érdekében, hogy a hozzáférhető formátumú példányt kizárólag kedvezményezett személy vagy más jogosított szervezet használhasson fel, és hogy megakadályozzák a hozzáférhető formátumú példányoknak az Sztj.-ben meghatározott szabad felhasználás körét meghaladó jogellenes felhasználását.²⁸⁰

²⁷³ Sztj. 41. § (1e) bekezdés.

²⁷⁴ Sztj. 41. § (1f) bekezdés.

²⁷⁵ Sztj. 41. § (1g) bekezdés.

²⁷⁶ T/1358. számú iromány 7, 9. Karolina Sztobryn is úgy ítéli meg, hogy a nevezett felhasználások csak kis és kevésbé tehetős körben történnek, amiből azt a következtetést vonja le, hogy ezért valószínűsíthetően nem lenne gazdaságilag fenntartható, hogy a könyvpiac szereplői maguk állítsák elő a műveket hozzáférhető formátumban. Erről lásd *Sztobryn*: i. m. (42), p. 355. A Sullivan-tanulmány szerint az országok többsége a kompenzáció nélküli szabályozást választja, amelyet csak nonprofit felhasználásokra korlátoznak. *Ramirez-Montes*: i. m. (65), p. 52.

²⁷⁷ 198/2018. (X. 25.) Korm. rendelet 1. § 1. pont.

²⁷⁸ 198/2018. (X. 25.) Korm. rendelet 1. § 2. pont.

²⁷⁹ 198/2018. (X. 25.) Korm. rendelet 1. § 3. pont.

²⁸⁰ 198/2018. (X. 25.) Korm. rendelet 2. § (1) bekezdés.

Így a fent bemutatottakra tekintettel elmondhatjuk, hogy mind a rendeletet, mind pedig az irányelvet, így magát a Marrákési Szerződést is az Szjt. nevezett módosítása, valamint a 198/2018. (X. 25.) Kormányrendelet ültette át a magyar jogba.

8. Összegzés

A Marrákeshi Szerződés üzenete fontos, valamint az emberi jogi és a szerzői jogi jogszabályok egymáshoz való viszonyában rendkívül új, a fentiekben bemutatott megközelítést alkalmazott. Ennek ellenére számtalan meghatározásának és szabályainak egységes alkalmazásához szükséges lesz a joggyakorlat által kialakított értelmezésre.

A szerződésre sikerként szoktak tekinteni, a WIPO-tagállamok közgyűléseinek 2021-ben tartott 61. ülésorozatán a szerződés közgyűlése pozitívan értékelte a szerződés státuszára vonatkozó jelentést. Azonban a szerződés – előnyei és újdonságai ellenére – nem képes orvosolni az olyan problémákat, mint az általa engedélyezett másolat készítésére képes szakemberek vagy technikai felszerelések hiánya.²⁸¹ Így a szerződés sikere nagyban múlik az adott részes állam gazdasági adottságain is.

²⁸¹ Reinbothe, von Lewinski: i. m. (12), p. 656; Baticz Csaba: A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala nemzetközi együttműködési tevékenységének főbb jellemzői 2020 második felében. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 16. (126.) évf. 2. sz., 2021. április, p. 16.

AZ IDÉZÉS SZERZŐI JOGI (ÚJRA)ÉRTELMEZÉSE*

*„You have to put the blame on my taste for quoting, a taste I have always kept.
But why blame me for it? In life people quote the things they like.
We have a right to quote whatever we like.”¹
Jean-Luc Godard*

1. BEVEZETÉS

A híres francia filmrendező, Jean-Luc Godard ugyan nem rendelkezett jogász végzettséggel, mégis egy nagyon fontos alaptételt fogalmazott meg a szerzői jog tekintetében, mégpedig azt, hogy mindannyiunkat megilleti a jog más művek idézésére, mint ahogy lehet saját tulajdonunk, házasságot köthetünk, vagy jogi személyt hozhatunk létre. Az idézést már nagyon régen elismerték a különböző szerzői jogi jogforrások, azonban ezekben sosem úgy tekintenek rá, mint jogosultságra, hanem mint egy kivételre. Ez elsősorban abból ered, hogy a jogalkotók alapvetően a szerző jogainak védelmére koncentráltak, és jóformán az internet által okozott változásokig nem igazán foglalkoztak a felhasználókat megillető jogosultságokkal. Tették mindezt annak ellenére, hogy a jogirodalomban már számos jogtudós és filozófus értekezett² a szerző és a szélesebb társadalom érdekei közötti egyensúly biztosításáról. Elméleteik szerint a szerző nem pusztán saját tudását használja fel műve elkészítéséhez, hanem az emberiség közös kútjójából merít ihletet hozzá. Mivel a közös tudás nélkül nem tudta volna létrehozni alkotásait, kötelezettsége keletkezik a társadalom egészével szemben, ami a társadalom oldalán felhasználói jogosultságokat keletkeztet, emellett pedig más jogosultságoknak, elsősorban a szólásszabadságnak az érvényesülését is sok esetben tőrniük kell.

* A szerző az Igazságügyi Minisztérium Versenyjogi és Szellemi Tulajdonjogi Főosztályának jogi szakügyintézője. A jelen tanulmányban kifejtett gondolatok a szerző saját véleményét tükrözik, azok nem azonosak a fenti intézmény álláspontjával. Jelen tanulmány a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala Újvári János diplomadíj-pályázatán díjazott diplomamunka. Külön köszönet illeti dr. Pogácsás Anettet, aki konzulensként segítette a dolgozat elkészülését.

¹ *Alain Godard*: Jean-Luc Godard par Jean-Luc Godard, Cahiers du cinema. Editions De L'Etoile, Paris, 1985. A jelen tanulmányban hivatkozott internetes források utolsó elérési ideje egyenesen 2023. június 12. napja.

² *Ujhelyi Dávid*: A szerzői jog célja és emberképe a szellemi alkotásokat megalapozó elméletek tükrében. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 9. (119.) évf. 5. sz., 2014. október, p. 36–42.

Természetesen ez nem azt jelentené, hogy a szerzőket meg kellene fosztani eddig élvezett jogosultságaiktól. A szerző munkája gyümölcseinek minden országban kiemelt védelemmel kell rendelkezniük, hiszen ez biztosítja a kultúra és a tudomány innovációját. Ugyanakkor a szerzői jog jogosultjai nem válhatnak a szerzői jog által modernkori türannoszokká, akik minden egyes felhasználás során megsarcolják a felhasználókat.

Az idézés, ez a szabad felhasználás áll a legközelebb ma ahhoz, hogy igazi felhasználói jogként ismerjék el, továbbá annak ellenére, hogy van egy jól körül határolt klasszikus értelmezése, a valóságban rendkívül sokoldalú felhasználás, emiatt pedig rengeteg kérdést és problémát is felvethet, nemcsak a művészetek terén, de a jog szférájában is.

1.1. A téma aktualitása

Hogyan lehet szerzői jogilag értelmezni, amikor egy filmben azt látjuk, hogy a szereplők egy másik filmet néznek a televízióban vagy egy filmszínházban? Amennyiben az irodalomban megvalósulhat az idézés, miért ne valósulhatna meg ugyanez bármely másik művészeti ágban, akár a filmművészetben, zenében vagy festészetben? Lehetséges, hogy a szerzői jognak van egy olyan szürke területe, amelyről azt gondoltuk, már teljességgel kidolgozott, holott még mindig tartogat meglepetéseket? Bár valamilyen fokon mindig is szabályozták az idézést, a Berni Egyezmény³ (a továbbiakban: BUE) egyik felülvizsgálati konferenciája sem tudta teljeskörűen meghatározni, mikor is alkalmazható az idézés. Nem is beszélve arról, hogy a tagállamok rendkívül különböző módon értelmezik az idézés kereteit, és számos különbség fedezhető fel a kontinentális és az angolszász jogrendszerek között.

Az internet, az új technológiák megjelenése egészen abszurd, eddig nem tapasztalt jogi problémákat is kreálhat, mint például hogy vajon egy videójátékban szereplő táncmozdulat tekinthető a táncmozdulatot megalkotó koreográfus műve idézésének,⁴ vagy hogy lehet-e egyáltalán egy idézetet kereskedelmi célra használni? A GIF-ek tekinthetők-e idézésnek? A jogalkotóktól ezekre a kérdésekre kifejezett válaszokat nem találunk, bár sokatmondó, hogy a DSM irányelv átültetésével megszűnt a képzőművészeti, fényképészeti, iparművészeti alkotások idézésének tilalma. Ettől függetlenül, az idézés továbbra is rendkívül kidolgozatlan szabad felhasználás, Lábody Péter szerint⁵ a módosítások mellett továbbra is kérdéses, mi lesz például a felhasználók által a különböző platformokra feltöltött mémek vagy videóesszéik részeként feltöltött filmrészletek sorsa.

³ 1975. évi 4. törvényerejű rendelet az irodalmi és a művészeti művek védelméről szóló 1886. szeptember 9-i Berni Egyezmény Párizsban, az 1971. évi július hó 24. napján felülvizsgált szövegének kihirdetéséről.

⁴ Mathilde Pavis: Can you sell a quotation...of dance? Another perspective on the 'Fortnite' lawsuits; <https://ipkitten.blogspot.com/2019/01/can-you-sell-quotationof-dance-another.html>.

⁵ Lábody Péter: Átrendezi az életünket az új szerzői jogi törvény? <https://www.vg.hu/velemenyt/2021/12/atrendezi-az-életünket-az-új-szerzői-jogi-törvény>.

2. AZ IDÉZÉS ÁLTAL ÉRINTETT JOGOK

Az Szjt. 9. §-ának (1) bekezdése állapítja meg, hogy a szerzőt a mű létrejöttétől kezdve illetik meg a szerzői jogok, amelyek egy része személyhez fűződő, másik része vagyoni jog. Ez egy abszolút szerkezetű, tartalmában negatív jogviszony, amelynek értelmében a szerzővel szemben mindenki más kötelezett, és így mindenki köteles tartózkodni a szerző jogainak megsértésétől. A személyhez fűződő jogok a szerzőnek a művéhez kapcsolódó személyes viszonyát védik, amelyekről a magyar szerzői jog értelmében nem lehet lemondani. A vagyoni jogok ezzel szemben a szerzői mű felhasználásának és a szerző díjazásának kérdéskörre szabályozzák.⁶ Ebben a fejezetben elsőként ezeknek a szerzői jogoknak az idézéssel való kapcsolatát vizsgáljuk meg, ezt követően pedig azok a jogok kerülnek áttekintésre, amelyek érvényesüléséhez bizonyos esetekben nagyobb érdek fűződik, mint a szerzői jogok védelméhez, és így az idézés érvényesülésének jogi megalapozottságát is biztosítják.

2.1. A szerző személyhez fűződő jogai

2.1.1. A mű nyilvánosságra hozatala

A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (továbbiakban: Szjt.) 10. § (1) bekezdése értelmében kizárólag a mű szerzőjét illeti meg a döntés művének nyilvánosságra hozataláról, annak közönség számára való feltárásáról. A szerző halála után fellelt művek esetében ugyanakkor úgy kell tekinteni, hogy azokat a szerző nyilvánosságra kívánta hozni, feltéve ha nem tudni a szerző által életében vagy halála után jogutódja által tett olyan jognyilatkozatról, amelyben a nyilvánosságra hozatal ellen kifejezetten tiltakozik, továbbá máshogy sem tudják bizonyítani, hogy a szerző nem kívánta nyilvánosságra hozni a művet. Munkaviszonyban létrehozott szerzői művek esetében annak munkáltató részére való átadásakor úgy kell tekinteni, hogy a munkavállaló a mű nyilvánosságra hozatalához is hozzájárult, de a művet később már nem tudja visszavonni vagy megtiltani a további felhasználást, kizárólag neve feltüntetésének mellőzését kérheti. Egy korábbi bírósági döntés értelmében: „A nyilvánosságra hozatal bármilyen olyan cselekmény, magatartás lehet, amelynek révén a mű elhagyja az alkotó rendelkezési körét és meg nem határozott személyek számára hozzáférhetővé válik.”⁷ Nemcsak a szerző személyiségi, hanem vagyoni jogai szempontjából is sarkalatos kérdésről van szó, ugyanis a szerző ezen cselekménye dönt, hogy a mű egyáltalán felhasználásra kerül-e, és ha igen, ki által, valamint milyen feltételek mellett. A nyilvánosságra hozatal viszont nem feltétele a szerzői jogi védelemnek, hiszen az a mű megalkotásától

⁶ Legeza Dénes (szerk.): Szerzői jog mindenkinek. Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, Budapest, 2017, p. 94–95.

⁷ BDT2006. 1319.

kezdődik.⁸ Emiatt pedig nem csupán azáltal sérülnek a szerző személyiségi jogai, hogy a nyilvánosságra még nem hozott művét valamilyen módon felhasználják, hanem a szabad felhasználás körébe tartozó idézési cselekmény is jogsértő. Nem véletlenül fontos attribútuma az idézésnek, hogy az csak akkor jogszerű, ha az idézett művet korábban már jogszerűen nyilvánosságra hozták. Ez alól egyetlen kivétel az Szjt. 10. § (2) bekezdése, amelynek értelmében a szerző engedélye szükséges művének lényeges tartalmáról a nyilvánosságnak tájékoztatást adni, amely jog gyakorlása nem jelenti a nyilvánosságra hozatal kimerülését. Ez csupán egyfajta beharangozás, tájékoztatás, hírverés, amely általában a mű értékesíthetőségét segíti elő, az esetek többségében így a szerzőnek is érdeke fűződik hozzá. Amennyiben a szerző felhasználási szerződésben engedélyezte valamely vagyoni jog gyakorlását, akkor vélelmezni kell, hogy az előzetes tájékoztatás adására is engedélyt adott.⁹ Tulajdonképpen ez a gyakorlatban szintén idézést fog jelenteni, hiszen amennyiben ezt a szerző engedélyével valósítja meg a felhasználó, tevékenysége megegyezik az idézés által előírtakkal. Gondoljunk csak például egy filmelőzetesre, ahol az idézett mű maga a film, míg az idéző mű az előzetes. Gyakorlatilag egy két-három perces filmidézetben, melyben a szerző és a forrás neve is megjelenik, a céllal arányosan kerül sor a mű felhasználására, mely cél itt a nyilvánosság érdeklődésének felkeltése.

Ehhez szorosan kapcsolódóan, az Szjt. 11. § értelmében a szerző alapos okból, írásban visszavonhatja a művére korábban tett nyilvánosságra hozatali engedélyt, valamint a már nyilvánosságra hozott művének további felhasználását megtilthatja. Ez a rendelkezés a Nagykommentár szerint a szabad felhasználásokat, és így az idézéseket kevésbé érinti,¹⁰ ugyanis sokkal nagyobb érdek fűződik a közönség számára egyszer már nyilvánosságra hozott művek szabad felhasználásának biztosításához, mint annak tilalmához. A gyakorlatban egyébként is rendkívül nehéz lenne annak bizonyítása, hogy egy adott idézet egy korábban már visszavont műből származik, illetve az mennyire sérti a mű szerzőjének jogait.

2.1.2. A név feltüntetéséhez való jog

Már az ókori Rómában is jelentős problémaként írnak arról, hogy egyes személyek más szerzők műveit ellopva, azt saját nevük alatt adták tovább a nyilvánosságnak. Martialis epigrammaköltő nevéhez köthető a plágium (*plagiatus*) kifejezés kialakulása, mely eredetileg gyermekrablót jelentett. Később a francia nyelven keresztül terjedt el a kifejezés és vált a mai értelemben vett szerzői személyiségi jogi jogsértéssé, amely ellen a szerző névfeltüntetéshez

⁸ Tattay Levente, Pintz György, Pogácsás Anett: Szellemi alkotások joga. Szent István Társulat, Budapest, 2019, p. 159–161.

⁹ Lontai Endre, Faludi Gábor, Gyertyánfy Péter, Vékás Guszta: Magyar polgári jog – Szerzői jog és iparjogvédelem. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2012, p. 64–65.

¹⁰ Gyertyánfy Péter, Legeza Dénes (szerk.): Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez. Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2020, p. 133.

való joga ad védelmet.¹¹ E jogot az Szjt. 12. §-a szabályozza, melynek értelmében a szerző nevét a művén és művével kapcsolatos minden közleményen fel kell tüntetni. A paragrafus külön kiemeli, hogy ugyanígy kell eljárni idézés esetén is. Ezen kitétel fontosságát jelzi, hogy erről a szabad felhasználások eseteit rendező 34. § is ugyanígy rendelkezik. Ahogy az az Szjt. 12. §-ában is áll, a névfeltüntetés során figyelembe kell venni az adott műfaj sajátosságait is, hiszen máshogy van lehetőség a szerző feltüntetésére egy irodalmi mű esetén, megint máshogy egy zenei mű vagy fénykép esetén.

Szükséges emellett még megjegyezni, hogy az EUB a Painer-ügyben¹² megállapította, hogy nincs szükség a szerző nevének feltüntetésére, amennyiben a művet a közbiztonság érdekében, illetve közigazgatási, parlamenti vagy bírósági eljárás lefolytatása, valamint az ezekről való tudósítás céljából hozták nyilvánosságra, és ezen eljárások során a szerző nevét nem hozták nyilvánosságra. Ez azonban az EUB szerint nem mentesít a forrás feltüntetésére vonatkozó kötelezettség alól.

A Szerzői Jogi Szakértői Testület (továbbiakban: SZJSZT) is számos döntést hozott a névviselés jogának gyakorlásával kapcsolatban, pontosítva, hogy a szerző mikor gyakorolja a neve feltüntetéséhez való jogot a felhasználás jellegének megfelelően.¹³ A 30/2001 ügyszámú döntésben¹⁴ óriásplakátokkal kapcsolatban értett egyet a Magyar Reklámszövetség Etikai Bizottságának állásfoglalásával, amely szerint logók reklámplakátokon történő megjelenítése esetén nem szokás a szerzők neveit a műveken feltüntetni. A 16/2006 ügyszámú döntésében¹⁵ pedig úgy találta, hogy nem sért személyiségi jogot, ha az emlékbankjegyen szereplő eredeti mű és az átdolgozás szerzőjének a nevét is feltüntetik a bankjegyen. Új mű esetén csak az új mű szerzőjének a nevét kell feltüntetni. A névviseléshez való jog gyakorlása tehát függ a kérdéses szerzői mű fizikai adottságaitól.

2.1.3. A mű egységének védelme

A szerző személyhez fűződő jogát sérti művének a becsületére vagy jó hírnevére sérelmes mindenfajta eltorzítása, megcsonkítása, megváltoztatása és a művel kapcsolatos más ilyen jellegű visszaélés.¹⁶ Amikor azt vizsgáljuk, hogy egy adott idézés megfelel-e a szabad felhasználás feltételeinek, elsősorban azt kell megvizsgálnunk, hogy az mennyire sérti a szerzőnek a mű integritásához való jogát. Ez az egyik fő jog, ami konkurál az idézés megengedhető-

¹¹ Lendvai Zsófia: Szerzői jog az ókorban. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 3. (113.) évf. 3. sz., 2008. június, p. 75.

¹² C-145/10. Eva-Maria Painer kontra Standard Verlags GmbH és társai, ítélet, [ECLI:EU:C:2011:798] 138–149. pont.

¹³ Szjt. 12. § (1) bekezdés.

¹⁴ SZJSZT 30/2001.

¹⁵ SZJSZT 16/2006.

¹⁶ Szjt. 13. §.

ségének megállapítása során. A mű lényegében a szerző személyiségének a manifestációja, annak egy része, így annak bárminemű megsértése a szerző személyét is sérti.

Tattay Levente ezt úgy fogalmazza meg, hogy: *„az alkotó személyisége a maga teljességében nem valósulhat meg, nem bontakozhat ki a mű integritásának, azaz egységének sérelme esetén. A szerzői alkotáson való lényeges változtatás nyilvánvalóan megváltoztathatja a mű eredeti alapgondolatát, mondanivalóját. A szerzői alkotás felhasználására kifejezetten hátránnyos lehet, sértheti a szerző vagyoni jogait is.”*¹⁷

A megsértés alatt itt az Szjt. szerint mindenfajta olyan eltorzítást, megcsonkítást, a mű más olyan megváltoztatását vagy a művel kapcsolatos más olyan visszaélést kell érteni, amely a szerző becsületére vagy hírnevére sérelmes. Az idézés esetében mind az eltorzítás, mind a megcsonkítás, mind a más módon való megváltoztatás és visszaélés megvalósulhat, ezért is lényeges tisztázni a jogalkotónak, hogy pontosan mit tekintünk idézésnek, hiszen, ahogy később látni fogjuk, az idézés nem feltétlenül a klasszikus, szövegalapú idézésben merül ki.

A mű lényeges vonásait érintő beavatkozás jogsértés, azonban minden esetben vizsgálni kell az adott műtípust, a felhasználási módot és a beavatkozás jellegét, azokat össze kell mérni a felhasználó érdekeivel.¹⁸ A Nagykommentár¹⁹ az idézést az irodalom és a zene területén hozza fel példaként a mű eltorzítására és megcsonkítására, azaz olyan rövidítést, kihagyást, hozzáadást ért alatta, amely megváltoztathatja a műről alkotott összbemutatót. Itt az Szjt. egy korábbi szövegverzióját veszi alapul, amelynek értelmében a csonkítás, torzítás önállóan integritássértő volt, míg a hatályos szöveg szerint a torzításnak vagy a csonkításnak sérelmesnek kell lennie a szerző jó hírnevére vagy becsületére is. Példának a szó szerinti idézést és az önkényesen kiragadott részletet hozza, azonban ezek a magatartások nem feltétlenül csak szöveges vagy zenei formában fordulhatnak elő. Nem is beszélve arról, hogy a zenéből való szó szerinti idézésről (továbbiakban: sampling) az EUB a Pelham-ügyben²⁰ már kimondta, hogy mint idézés a szabad felhasználás körébe tartozik. Emellett egyes szerzők is azon a véleményen vannak, hogy a sampling az idézés kategóriájába tartozhat, amennyiben megfelel az idézés fogalmi elemeinek, valamint az Szjt. 33. §-ának (2) bekezdésében található háromlépcsős tesznek, továbbá az ezt kiegészítő, úgynevezett negyedik és ötödik lépcsőnek.²¹ A mű egységének védelméhez való jog azonban nem mentes a korlátoktól, különösen a mai digitalizált világunkban számos olyan esettel találkozhatunk, amikor a felhasználás nem jogsértő, az illető pusztán a szabad felhasználás körébe tartozó idézés lehetőségével élt.

¹⁷ Tattay Levente: A szerzők személyiségi jogai. Közjegyzők Közlönye, 2001. 3. sz., p. 3–7.

¹⁸ Gyertyánfy, Legeza: i. m. (10), p. 140–144.

¹⁹ Gyertyánfy, Legeza: i. m. (10), p. 142–143.

²⁰ C-476/17. Pelham GmbH és társai kontra Ralf Hütter és Florian Schneider-Esleben, ítélet, [ECLI:EU:C:2019:624] 66–74.pont

²¹ Mezei Péter: A digitális sampling és a fájlcserélés kihívásai a szerzői művek szabad felhasználására. Szege, 2009, p. 112–118.

Ilyen megítélést érdemelhetnének például a GIF-ek (Graphics Interchange Format). Ugyan elvileg esetükben is elképzelhető lehet valamilyen jogi védelem biztosítása, elsősorban inkább a védjegyjog területén,²² a GIF-ekre elsősorban az idézés egy újfajta módozataként kell tekinteni. Az USA-ban ez a szemlélet a fair use doktrínának köszönhetően teljes mértékben érvényesül, míg az EU-ban ez már kevésbé mondható el. Az EUB az Infopaq-ügyben²³ mondta ki, hogy a korábbi mű részbeni többszörözésének minősül, ha az újabb mű a korábbi mű olyan elemét tartalmazza, amely a mű szerzőjének saját szellemi alkotását fejezi ki.²⁴ Így a GIF-ek is részbeni többszörözéseknek tekinthetők, mivel ezek eleve olyan részekből állnak, amelyek egy szerző szellemi alkotásának egyedi elemei.²⁵ Továbbá megfelelhetnek a 2001/29/EK irányelv (továbbiakban: Infosoc-irányelv) 5. cikk (3) bekezdése d) pontjában meghatározott követelményeknek, mely szerint az idézés egy korábban már jogszerűen nyilvánosságra hozott műből vagy más, védelem alatt álló teljesítményből történhet a forrás és a szerző feltüntetésével, a tisztességes gyakorlatnak megfelelően, a cél által indokolt terjedelemben. Az idézeteket nem feltétlenül kritikai vagy ismertetési céllal lehet alkalmazni, így elképzelhető lehet e szabályok GIF-ekre történő alkalmazása is, akár két ember közötti magánbeszélgetésben a Facebookon vagy egy Twitter-bejegyzésben, amit potenciálisan több millióan látnak. Internetes újságcikkekben, illetve a közösségi média-platformokon való használatuknál a véleménynyilvánítás szabadságának érvényesülésére tekintettel egy szorosabb kapcsolat észlelhető a GIF-ek és az idézetek között.

1.2. A szerző vagyoni jogai

2.2.1. A többszörözés joga

A szerző jogosult egyedül arra, hogy művét többszörözze, vagy erre másnak engedélyt adjon.²⁶ Többszörözés alatt elsősorban a mű anyagi hordozón való közvetett, valamint közvetlen rögzítést értjük, végleges vagy időleges formában, továbbá a rögzített műről egy vagy több másolat készítését. A többszörözés a legrégebbi és leggyakoribb módja a szerzői művek felhasználásának, ezért tárgyalja azt az Szjt. az első helyen a vagyoni jogok között. Minden olyan eljárást érteni kell alatta, amelynek következtében a mű testi dologban rögzítésre ke-

²² Eleonora Rosati: How unconventional is 'unconventional' IP? <https://euipo.europa.eu/ohimportal/hu/news/-/action/view/9071920>.

²³ Az Infopaq írottmedia-figyeléssel és -elemzéssel foglalkozó cég, amelynek tevékenysége dán napilapokból és egyéb időszaki kiadványokból kiválogatott cikkek összefoglalóinak elkészítéséből áll. Ezt egy úgy nevezett adatrögzítési eljárás folyamán készítik el. A dán napilapkiadók szakmai egyesülete ezt sérelmezte, álláspontjuk szerint ilyen felhasználáshoz szükséges a jogosultak hozzájárulása is.

²⁴ C-5/08. Infopaq International A/S kontra Danske Dagblades Forening, ítélet [ECLI:EU:C:2009:465] 48. pont, 50–52. pont.

²⁵ Eleonora Rosati: Can GIFs infringe copyright? In Europe the answer is potentially 'yes'; <https://ipkitten.blogspot.com/2016/02/can-gifs-infringe-copyright-in-europe.html>.

²⁶ Szjt. 18. §.

rül, és ezáltal az egyén számára közvetve vagy közvetlenül érzékelhetővé válik. Egy élő zenei előadás felvétele, egy szobor lefényképezése is többszörözésnek minősül. Bármilyen módon megvalósulhat, nincs jelentősége a kisebb eltéréseknek vagy hogy kézzel, illetve valamilyen technikai eszköz segítségével készítették az új példányokat. A többszörözés történhet közvetett módon is, amikor az nem egy eredeti műpéldányról történik, hanem például a moziban kamerával valaki felveszi a vetített filmet. A számítástechnika és az internet révén a többszörözés megvalósulhat akár úgy is, hogy a műpéldány csak ideiglenes jelleggel jön létre. Az internetes weboldalak tartalmának megjelenítéséhez ugyanis a műveket tartalmazó adatok bekerülnek a számítógép memóriájába, amely a megjelenítéshez szükséges ideig tárolja azokat. A műélvezet ebben az esetben akár többszörözésnek is minősülhet, de bizonyos feltételek teljesülése mellett ez szabad felhasználásnak minősül. Többszörözésnek tekinthető a művek azonosítható részleteinek többszörözése is,²⁷ amely bizonyos feltételek teljesülése mellett idézésnek tekinthető, így példának okáért a sampling nevű zeneipari eljárás sem jogosulatlan többszörözés, sokkal inkább az idézési kivétel hatálya alá tartozik, amennyiben megfelel annak jogszabályban rögzített feltételeinek.²⁸

Az idézés a legtöbb esetben többszörözésben nyilvánul meg, amennyiben az idézett részlet eléri az egyéni, eredeti jelleget, tehát nem pusztán egy-két szóról, hangról, mozdulatról van szó, a részlet átvételének már az idézés feltételeinek kell megfelelnie. Ez a szempont az idézésnek különösen fontos attribútuma, míg például az idézet hossza vagy terjedelme már irreleváns, amennyiben az már egyértelműen azonosítható része az eredeti műnek. Az idézés esetében is irányadónak kell tekinteni a bíróság azon gyakorlatát, hogy a mű többszörözése attól függetlenül megvalósul, hogy a közzétett mű a benne szereplő korábbi műnek csak egy részletét ábrázolja, illetve az idéző mű rossz minőségű.²⁹

A többszörözéssel megvalósuló idézés egyik példájának tekinthető³⁰ Christian Marclay 2010-es *The Clock* (Az óra) című munkája, amely egy huszonnégyszeres hosszú film, amelyben különböző filmek olyan jelenetei vannak beágyazva, ahol éppen egy-egy időpontot mutatnak az órán. Példának okáért, ha valaki 12:01-kor megy be a film kiállítótermébe, az adott időpontban csak olyan filmes jeleneteket fog látni, amelyekben az órák 12:01-en állnak. A mű különlegessége, hogy pusztán a megtekintésével nem ismeri fel az egyén az összes filmet, amelyekből az idézés történt, mégis mindenki képes legalább egy jelenetet felismerni valamelyik filmből (például a *Titanic* két jelenete is szerepel a filmben, felismerhetően). A jelenetek már önmagukban is eléri az egyéni, eredeti jelleget, ugyanakkor összevágásukkal egy teljesen új alkotás jött létre. A rendező célja nem szerzői jogilag védett művek engedély nélküli többszörözése volt, hanem egy sajátos installáció az ember és az idő kapcsolatáról.

²⁷ Legeza: i. m. (6), p. 108.

²⁸ Békés Gergely, Mezei Péter: A sampling megítélése a magyar szerzői jogban. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 5. (115.) évf. 6. sz., 2010. december, p. 13–18.

²⁹ BH2000.537.

³⁰ Lionel Bently: Copyright and Quotation in Film and TV. CREATE, 2020. 8. sz., p. 4–5, 28–32.

Pálfi György 2012-es kísérleti romantikus filmje, a *Final Cut – Hölgyeim és Uraim* is, ehhez hasonlóan, egy idézetekből álló alkotás.³¹

2.2.2. A mű nyilvánossághoz való közvetítésének joga

A szerző adhat engedélyt művének sugárzására a nyilvánosság számára.³² Ugyanakkor bizonyos esetekben az írók, zeneszerzők és szövegírók helyett a közös jogkezelő szervezettel kell szerződést kötni a már nyilvánosságra hozott művek sugárzásának engedélyezésére és az ezért járó díj mértékének megállapítására vonatkozóan.³³ Sugárzás alatt a műnek távollevők számára való érzékelhetővé tételét értjük, melyet hangoknak, valamint képeknek és hangoknak vagy technikai megjelenítésüknek vezeték vagy más hasonló eszköz nélküli átvitelével valósít meg általában a rádió- vagy televíziószervezet. Nyilvánosság alatt itt annak távol lévő tagjait kell érteni, számukra teszik érzékelhetővé a művet. A távol lévő közönségnek rendelkeznie kell valamilyen készülékkel (rádió, televízió, számítógép, valamilyen más okoseszköz) a művek érzékelhetőségéhez. Természetesen ez alatt nem csupán a sugárzást kell érteni, hanem minden olyan felhasználást, amely megfelel a közvetítés és a nyilvánosság definícióinak. Sugárzásnak minősül az olyan műholdas sugárzás is, amely a nyilvánosság körében közvetlenül fogható. Ez akkor valósul meg, ha a rádió- vagy televíziószervezet felelősségével és ellenőrzése alatt műsort hordozó jeleket juttatnak el a műholdhoz, majd onnan a Földre megszakítatlan közvetítés útján, hogy a nyilvánosság a jeleket vehesse. Emellett sugárzásnak tekintendő a kódolt sugárzás, amely csak akkor fogható közvetlenül a nyilvánosság körében, ha a műsort hordozó jeleket arra alkalmassá tették, továbbá a rádió- vagy televíziótársaság saját műsorának közvetítése bármilyen módon, valamint az internet használatával történő érzékelhetővé tétel.³⁴ A technika fejlődésével a sugárzásnak olyan új módja is megjelent, mint az úgynevezett video-on-demand szolgáltatás, amelynél a közönség tagjai egyedileg férnek hozzá a szolgáltató kínálta műsorokhoz, ilyennek tekinthetők például a videómegosztó-platformok³⁵ és a Netflix is.

Az idézés a mű nyilvánossághoz közvetítésével úgy kerülhet kapcsolatba, hogy az egyes csatornák készíthetnek olyan műsorokat, amelyekben szerzői jogilag védett művek részeit használják fel. Amennyiben ezek a felhasználások a cél által indokoltak, nem sérül a szerző nyilvánosságához közvetítéshez való joga, hanem idézés valósul meg, amiért a csatornának fizetnie sem kell a felhasznált mű szerzőjének. Ezen kapcsolat létezését példázza a Time

³¹ *Final Cut – Hölgyeim és Uraim*: <https://www.youtube.com/watch?v=TwGAQDxFsjU>.

³² Sztj. 26. §.

³³ Sztj. 27. §.

³⁴ *Pogácsás Anett: A szerzői jog és a média*. In: *Koltay András* (szerk.): *Magyar és európai médiajog*. Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2019, p. 567–568.

³⁵ *Koltay András, Sorbán Kinga, Dobrotka-Mayer Annamária, Pogácsás Anett: A médiatartalom-szolgáltatások meghatározása és differenciálása a szabályozásban, a videómegosztóplatform-szolgáltatások*. In: *Koltay*: i. m. (34), p. 612–613.

Warner v. Channel 4-ügy, melynek középpontjában Stanley Kubrick *Mechanikus narancs* című filmje állt. A filmet 1971-ben mutatták be az Egyesült Királyságban, azonban két évvel később betiltották, mert sokan elkezdték utánozni a filmben látható erőszakos jeleneteket. Csak 1999-ben, Kubrick halála után adták ki újra a filmet. Kubrick maga is úgy vélte, hogy a britek a film hatására könnyebben valószínűsítik meg a filmben látható bűncselekményeket. Ezzel összefüggésben szerveztek egy vetítést a filmnek a londoni Scala filmszínházban, amelyért azonban a szervezőket szerzői jogi jogsértésért beperelték. Ennek hatására a Channel 4 *Forbiden Fruit* (Tiltott gyümölcs) néven leadott egy művészeti témájú műsorsorozatot, melynek egyik epizódjában harminc percben beszéltek Kubrick filmjének hányattatott sorsáról, és amelyben 12 klipet használtak fel a filmből. Az egyes klipek terjedelme 10 másodperc és két perc között mozgott. A csatorna kifejezetten arra hivatkozott, hogy kritikai célból alkalmazott szabad felhasználást valószínűsítanak meg, míg a Warner Bros. szerint a felhasználás nem minősül sem kritikának, sem értékelésnek, de még ha mégis az lett volna a cél, számtalan egyéb okból nem megfelelő, elsősorban a felhasználás mértéke miatt. A Warner Bros. szerint egy, maximum négy percnyi felvételt lehet felhasználni a bevett gyakorlat szerint. Sir Justice Neill, az ügyben eljáró bíró szerint egy film megfelelő kritikájának elkészítéséhez elengedhetetlen, hogy a filmnek egyes jeleneteit bemutassák. Kiemelte, hogy a filmből kivágott jelenetek alatt filmkritikusokkal készített interjúkat vágtak be a hangszínre, a kritika és a filmből kivett részletek arányban álltak egymással, tehát a televíziós program nem sértette meg a szabad felhasználás szabályait.³⁶

Érdemes itt még említeni a hiperlinkek problematikáját. Spránitz Gergely szerint³⁷ elsősorban a nyilvánossághoz közvetítés joga sérül amikor a szerzőnek egy művére mutató hiperlink található egy olyan másik weboldalon, amelynek ilyen link közzétételére nincs jogosultsága. Az EUB joggyakorlata szerint³⁸ azonban önmagában ez még nem elegendő a jogsértés megállapítására, ugyanis az Infosoc-irányelv 5. cikk (3) bekezdés *d*) pontja alapján a hiperlinkek is tekinthetők idézésnek. Tehát amennyiben idézésről van szó, úgy a hiperlink elhelyezése nem sértheti a nyilvánossághoz közvetítés jogát.

2.2.3. Az átdolgozás joga

A szerző jogosult művének átdolgozására,³⁹ valamint hogy erre másnak engedélyt adjon, amely tevékenység alatt elsősorban a fordítást, a színpadi, zenei feldolgozást, filmre való átdolgozást, filmalkotás átdolgozását és minden olyan megváltoztatást kell érteni, amelynek eredményeként az eredeti műből származó más mű jön létre. Szoros kapcsolatban áll

³⁶ *Bently*: i. m. (30), p. 21–22, 25.

³⁷ *Spránitz Gergely*: Digitális tartalmak szerzői jogi védelme online környezetben – I. rész. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2. (112.) évf. 3. sz., 2007. június, p. 44–45.

³⁸ C-516/17. Spiegel Online GmbH kontra Volker Beck, ítélet, [ECLI:EU:C:2019:625] 80–84. pont.

³⁹ Sztj. 29. §.

a mű egységének védelméhez való joggal, hiszen a mű átdolgozása esetén az eredeti mű olyan megváltoztatásáról beszélhetünk, amikor a kiegészítő vonásokkal rendelkező mű maga is megfelel az egyéni, eredeti jelleg követelményének. Emiatt szükséges ehhez a szerző engedélye.⁴⁰ Gyakran előfordulhat egy idézés átdolgozásként való értelmezése, nem csupán például a zene területén (sampling), hanem akár a képzőművészet terén. A Francis Bacon 1957-ben festett *Study for the Nurse in the Film Battleship Potemkin*, nem átdolgozása a *Potemkin Páncélos* című film egy jelenetének, hanem annak idézése.⁴¹ Hasonló eset Édouard Manet 1863-as Reggeli a szabadban, mely a Raffaello *Páris ítélete* című művéről Marcantonio Raimondi által készített metszetet idézi.

2.3. A szólásszabadsághoz való jog

Ez a jog azonos a véleménynyilvánítás szabadságához való joggal, Alaptörvényünk is ezen a néven szabályozza a IX. cikk első bekezdésében, amelyben deklarálja, hogy mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához. Ezen jog minden demokratikusan működő jogállam sarkalatos joga, mely nélkül az állam megfelelő működése elképzelhetetlen lenne, egyben ez a sajtószabadság anyajoga. Számos nemzetközi egyezmény is deklarálja ezt a jogot.

Az 1948. december 10-én elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 19. cikke⁴² úgy fogalmaz, hogy „minden személynek joga van a vélemény és a kifejezés szabadságához, amely magában foglalja azt a jogot, hogy véleménye miatt ne szenvedjen zaklatást, és hogy határookra való tekintet nélkül kutathasson, átviessen és terjeszthessen híreket és eszméket bármilyen kifejezési módon.”

Az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett,⁴³ az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, 1950. november 4-én kelt egyezmény 10. cikkének első bekezdése amellett, hogy deklarálja a véleménynyilvánítás szabadságához fűződő jogot, azt is hozzáteszi, hogy e jog magában foglalja a véleményalkotás szabadságát és az információk, eszmék megismerésének és közlésének szabadságát országhatárookra tekintet nélkül, és anélkül, hogy ebbe hatósági szerv beavatkozhasson.

Az 1976. évi törvényerejű rendeletben kihirdetett, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 19. cikkének második bekezdése hasonlóan fogalmaz: „Mindenkinek joga van a szabad véleménynyilvánításra; ez a jog magában foglalja mindenfajta adat és gondolat határookra való tekintet nélküli – szóban, írásban, nyomtatásban, művészi formában vagy bármilyen más, tetszése szerinti módon történő – ke-

⁴⁰ Gyertyánfy, Legeza: i. m. (10), p. 241–244.

⁴¹ <https://sammlung.staedelmuseum.de/en/work/study-for-the-nurse-in-the-film-battleship-potemkin>.

⁴² Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata.

⁴³ 1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről.

resésének, megismerésének és terjesztésének a szabadságát is.”⁴⁴ Az idézés maga is a szólásszabadság gyakorlásának egyik formája, hiszen enélkül a tudományos, művészeti és irodalmi élet szereplői nem tudnának hatékonyan vitázni egymással, tanulmányok és kritikák sem tudnának megjelenni, ha nem lehetne a kortársak vagy elődök munkáiból idézni. Faludi Gábor egy korábbi munkájában egészen odáig megy, hogy a paródia külön szabályozására nincs is szükség, mivel az idézés tökéletesen lefedi azt.⁴⁵ Amikor az idézés megengedhetőségéről beszélünk, elsősorban a mű egységének védelméhez való jog ütközik részben a szólásszabadság jogával, hiszen minden szólas, tegyék azt tudományos vagy művészeti környezetben, szükségképpen jelent párbeszédet más művekkel, így elkerülhetetlen, hogy ezen argumentáció során bizonyos arányban sérüljön egyes művek integritása.

Az EUB a Deckmyn-ügyben foglalkozott hasonló kérdéssel,⁴⁶ ott a paródiakivétellel kapcsolatban merült fel a szólásszabadság és a szerzői jog közötti egyensúly problematikájának kérdése. Ebben az ügyben az EUB kimondta, hogy a paródia a szólásszabadság egy sajátos formája, ezért kellő mértékben figyelembe kell venni az Infosoc-irányelv 2. és 3. cikkében szereplő személyek jogait és érdekeit, valamint a paródiakivételre hivatkozó személy véleménynyilvánításhoz való jogát. A paródia megengedhetőségét széles körűen határozza meg az EUB, annak egy létező művet kell megidéznie az eltérések bemutatásával, humor vagy gúny alkalmazásával. Mivel az EU korlátozott felhatalmazással rendelkezik a szerzői jog harmonizációja területén, az általánosan elfogadott álláspont szerint az EU-nak nincs lehetősége jogalkotásra a szerző személyéhez fűződő jogainak területén. Ennek ellenére az EUB ilyenkor valamely alapjogra való hivatkozással, egyúttal egyes személyhez fűződő jogokról is dönt, így fordulhat elő, hogy a Deckmyn-ügyben sem az utóbbiak kerülnek hivatkozásra, hanem a faj, szín és etnikai származás alapján történő hátrányos megkülönböztetés tilalmának elve.⁴⁷ Egyes vélemények szerint⁴⁸ itt nemcsak a szemben álló személyek alapvető jogait mérlegelte az EUB, hanem tulajdonképpen elismerte a felhasználók jogainak fontosságát a szerzői jogok jogosultjaival szemben.⁴⁹

⁴⁴ 1976. évi 8. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülésszakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről.

⁴⁵ Faludi Gábor: A paródia a szerzői jogban. In: *Köhidi Ákos, Keserű Barna Arnold* (szerk.): *Tanulmányok a 65 éves Lenkovich Barnabás tiszteletére*. Eötvös József Könyv- és Lapkiadó Bt., Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, Győr, 2015, p. 95.

⁴⁶ C-201/13. Johan Deckmyn kontra Vrijheidsfonds VZW kontra Helena Vandersteen és társai, ítélet [ECLI:EU:C:2014:2132] 25. pont, 27. pont, 30. pont, 34. pont.

⁴⁷ A Tanács 2000/43/EK irányelve (2000. június 29.) a személyek közötti faji- vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról.

⁴⁸ Stavroula Karapapa: The Quotation Exception under EU Copyright Law – Paving the way for user rights. In: *Eleonora Rosati*: *Routledge Handbook of EU Copyright Law* (Routledge Handbooks), 2021, p. 257–258.

⁴⁹ Ujhelyi Dávid: A paródiakivétel szükségessége és lehetséges keretrendszere a hazai szerzői jogban. Ludo-vika, Budapest, 2021, p. 84.

2.4. A sajtószabadság joga

A sajtószabadság joga a szólásszabadság jogából ered. Az Alaptörvény IX. cikkének (2) bekezdése mondja ki, hogy *„Magyarország elismeri és védi a sajtó szabadságát és sokszínűségét, biztosítja a demokratikus közvélemény kialakulásához szükséges szabad tájékoztatás feltételeit.”* E jog gyakorlásához szintén elengedhetetlen a célnak megfelelő szintű idézés, hiszen a különböző médiumok nem tudnának tájékoztatni jelentős tudományos felfedezésekről és művészeti eredményekről, sőt, akár bármilyen eseményről, amennyiben nem lenne lehetőségük ezen eredmények és események idézésére. Fontos kiemelni, hogy a sajtószabadság nem csupán a nyomtatott sajtó számára teszi lehetővé az idézést, hanem gyakorlatilag minden, a média fogalma alá tartozó, információt terjesztő szolgáltatásnak: pl.: rádió, televízió. Emellett ki kell terjednie minden online médiatartalomra, függetlenül a megjelenési platformtól és az előállítás módjától. Érdemes megjegyezni azt is, hogy az Szjt. alapján a sajtótermékek közleményeinek alapjául szolgáló tények és napi hírek nem állnak szerzői jogi védelem alatt.⁵⁰

Az Szjt.,⁵¹ az Infosoc-irányelv,⁵² valamint a BUE⁵³ is lehetővé teszi ugyanakkor a gazdasági, politikai és vallási témájú cikkek többszörözését vagy műsorok sugárzását, amennyiben az átvételt kifejezetten nem tiltották meg, de ilyen esetekben is fel kell tüntetni a forrást és a szerző nevét. A sajtószabadság érvényesülését így egy külön szabad felhasználás is biztosítja. Ezen esetekben is mindig az adott helyzetet megvizsgálva kell dönteni arról, hogy mihez fűződik nagyobb érdek: a szerző személyiségi jogainak védelméhez vagy a közvélemény tájékoztatásához.

2.5. A tudományok és művészetek szabadságához való jog

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye nem szól erről a jogról, míg az Európai Unió Alapjogi Charta 13. cikke⁵⁴ külön említi a művészet és a tudomány szabadságát. A Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmány 19. cikk második bekezdésében csupán az jelenik meg, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága magában foglalja többek között mindenfajta adat és gondolat határokon való tekintet nélküli, művészi formában történő keresésének, megismerésének és terjesztésének a szabadságát is.⁵⁵ Az Alaptörvény X. cikk (1) bekezdése deklarálja, hogy *„Magyarország biztosítja a tudományos kutatás és művészeti alkotás szabadságát,*

⁵⁰ Szjt. 1. § (5) bekezdés.

⁵¹ Szjt. 36. § (2) bekezdés.

⁵² 2001/29/EK irányelv 5. cikk (3) bekezdés c) pont.

⁵³ 1975. évi 4. törvényerejű rendelet 10bis cikk.

⁵⁴ Az Európai Unió Alapjogi Chartája (2007/C 303/01).

⁵⁵ Koltay András: A művészet szabadsága: a nem létező alapjog. Pázmány Law Working Papers, 2016. 4. sz.

továbbá – a lehető legmagasabb szintű tudás megszerzése érdekében – a tanulás, valamint törvényben meghatározott keretek között a tanítás szabadságát.”

Az Alkotmánybíróság korábban határozatban mondta ki, hogy „tágabb értelemben a véleménynyilvánítási szabadsághoz tartozik a művészi, irodalmi alkotás szabadsága és a művészeti alkotás terjesztésének szabadsága, a tudományos alkotás szabadsága és a tudományos ismeretek tanításának szabadsága.”⁵⁶ Egy másik határozatában arra mutatott rá, hogy „a művészeti élet szabadsága a művész bármely meg nem engedett korlátozástól mentes önkifejezését, a művészeti alkotások nyilvánosság elé tárását, bemutatását, terjesztésének szabadságát is jelenti”.⁵⁷ A művész nem csupán az önkifejezés céljából alkot, és a tudós nemcsak önszereplőként kutatja a világegyetem titkait, ezekkel a céljuk az emberiség közös tudásának gyarapítása. Ezen jog gyakorlása is számottevően megnehezülne, ha a mű integritásához való jog miatt nem lehetne más szerzőkre hivatkozni, azok állításait saját gondolatmenetek alátámasztásához felhasználni, vagy azokat megcáfolni. A művészet fejlődéséhez, az egyéni, eredeti művek megalkotásához hozzátartozik az elődök műveiből való ihletszerzés, a művekkel, illetve azok mondanivalóival való párbeszédbe elegyedés, amelynek elengedhetetlen részét képezi az idézés. Bizonyos műfajokban elkerülhetetlen annak alkalmazása (pl.: újságcikkekben, tudományos írásokban, dokumentumfilmekben). Így amikor az idézés megengedhetőségéről beszélünk a mű integritásának sérelmével szemben, azt is figyelembe kell vennünk, hogy jöllehet a szerzőt a műveivel kapcsolatban rendkívül erős védelemmel kell ellátni, ez nem járhat a mű egyes részei idézésének kizárásával, hiszen ezzel meghiúsulna a mű egyik fő célja, a párbeszéd kialakulásának elősegítése a társadalomban. Ezt az álláspontot támasztja alá Ujhelyi Dávid is, aki azt írja az egyensúlyelmélettel⁵⁸ kapcsolatban: „...a szerzőt és a társadalmat – talán kicsit a monista álláspontra emlékeztetve – olyan folyóként látja, amely bár egy szakaszon elágazik, mégis visszatér önmagába. Ahogy a folyó egyik ága, a szerző alkotótevékenységében kiemelkedik egy rövid időre a társadalom tagjai közül, de kizárólagos jogainak megszűntével visszatér oda, magával hozva mindazt, amit az alkotási folyamatban létrehozott, táptalajt adva ezzel a társadalom más tagjainak is az alkotásra.”⁵⁹

2.6. A szabad felhasználás

A szerzői jog ugyan elsősorban arra hivatott, hogy a szerző műveivel kapcsolatos jogainak hatékony védelmet kínáljon, emellett azonban azt is biztosítja, hogy a felhasználók hozzáfér-

⁵⁶ 30/1992. (V.26.) AB.

⁵⁷ 24/1996. (VI.25.) AB.

⁵⁸ Az egyensúlyelmélet a szerzői jogot megalapozó egyik elmélet, amely annak célját elsősorban a jogosultak és a felhasználók érdekei közötti harmónia megteremtésében látja. A felhasználók számára azért kell bizonyos jogosultságokat biztosítani a jogosultakkal szemben, mert a szerző nem a semmiből alkot, hanem a korábbi korok emberei által létrehozott kollektív tudásból. Műve attól nem egy elkülönült entitás lesz, hanem az is a részévé válik. Ujhelyi: i. m. (2), p. 36–39.

⁵⁹ Ujhelyi: i. m. (2), p. 37.

jenek ezekhez a szerzői művekhez. Az Szjt. Preambuluma kifejezetten említi, hogy a szerzői jogi szabályozás egyensúlyt teremt és tart fenn a szerzők és más jogosultak, a felhasználók és a közönség érdekei között. A Nagykommentár szerint⁶⁰ ugyan a szabad felhasználás esetkörei nem teremtettek alanyi jogot a felhasználásra a magyar jogban a társadalom oldalán, az EUB számos lentebb vizsgálandó döntésében arra jutott, hogy a szerzői jogi korlátozások és kivételek alanyi jogokat (users rights) keletkeztetnek.

Ahogy a korábbi fejezetekben láthattuk, lehetőség nyílhat arra, hogy a szerzői jogok hátrányára más alapjogok is érvényesüljenek, ilyen például a véleménynyilvánítás szabadsága. Ez a fajta szabályozás lehetővé teszi külső korlátozások, mint például az Európai Unió Alapjogi Chartája vagy az Emberi Jogok Európai Egyezménye rendelkezéseinek alkalmazását, ami minden esetben egyedi mérlegelés tárgyát képezi. Olyan, a társadalom széles köre által megkövetelt jogok érvényesülése tartozhat ide, mint például a szellemi alkotótevékenység megkönnyítése (nem a más alkotók terhére való teljes szabadság), az iskolai oktatás és tudományos kutatás megkönnyítése, a magánfelhasználás segítése, az információs szabadság érvényre juttatása, a művek közönséghez jutásának megkönnyítése, a kulturális ipar könnyebb működéséhez fűződő érdek, valamint a digitális technikákkal összefüggő okok.⁶¹

Az Szjt. 33. §-ának (1) bekezdése értelmében szabad felhasználás esetén nincs szükség a szerző engedélyére, a felhasználás pedig díjtalan. Ez a kivétel kizárólag a már nyilvánosságra hozott művekre vonatkozik, hiszen az első ízben való jogszerű nyilvánosságra hozatal joga a szerzőt illeti meg, az ő engedélye ilyen esetben tehát mindig szükséges, engedély nélkül még ha egyébként a szabad felhasználás többi feltételének megfelel is a felhasználás, sérülnek a szerző személyhez fűződő jogai. A (2) bekezdés azokat a feltételeket határozza meg, amelyek érvényesülése esetén a nyilvánosságra hozott mű a szerző engedélye nélkül, díjtalanul felhasználható. Ezen háromlépcsős tesztnek is nevezett feltételrendszer szerint a szabad felhasználás is csak annyiban megengedett, amennyiben az nem sérelmes a mű rendes felhasználására, indokolatlanul nem károsítja a szerző jogos érdekeit, valamint megfelel a tisztesség követelményeinek, és nem irányul a szabad felhasználás rendeltetésével össze nem férő célra.

A háromlépcsős teszt egészen a BUE 1967. évi revíziójára vezethető vissza, amikor a Stockholmi Jegyzőkönyv beemelte a többszörözési jogot az egyezménybe, ezzel kapcsolatban országonként igen eltérő kivételek születtek. Vitássá vált, hogy e kivételek mindegyike szerepeljen az egyezményben, vagy pedig csak egy általános kivétel, keret kerüljön bevezetésre. A témát elsőként az egyik berni kutatócsoport (Study Group) vizsgálta meg, majd az általuk készített jelentés alapján a kérdés a kormányzati szakértőkből álló bizottság (Committee of Governmental Experts) elé került. Végül azért döntöttek a már akkor is háromlépcsős tesztnek nevezett szabályozás mellett, mert amennyiben minden nemzeti

⁶⁰ Gyertyánfy, Legeza: i. m. (10), p. 261.

⁶¹ Gyertyánfy, Legeza: i. m. (10), p. 261–264.

kivétel felsorolásra került volna, úgy a többszörözési jog védelme jelentősen csökkent volna. A megfogalmazott általános kivétellel lehetővé vált valamennyi megtartása, anélkül, hogy azokat külön nevesíteni kellene.

Mivel a háromlépcsős tesztet csupán a többszörözési joggal kapcsolatban írja elő az egyezmény, a más szerzői jogok vonatkozásában bevezethető korlátozásokat az egyezmény alapján nem kell alávetni a háromlépcsős tesztnek. A többszörözési jogon kívüli jogosultságok tekintetében a korlátozások így kiesnek.⁶²

A BUE 9. cikkének (2) bekezdése tartalmazza a háromlépcsős tesztet, amelynek értelmében az Unióhoz tartozó országok akkor tehetik lehetővé művek többszörözését, ha erre különleges esetben kerül sor, az ilyen többszörözés nem sérelmes a mű rendeltetésszerű felhasználására, és indokolatlanul nem károsítja a szerző jogos érdekeit.

1994-ben a TRIPS-megállapodással újraértelmezésre került a háromlépcsős teszt,⁶³ amelyet már nem csupán a többszörözési jog tekintetében, hanem minden vagyoni jog tekintetében alkalmazni kell. A teszt a 13. cikkben került rögzítésre, ahol a BUE-val ellentétben már nem esik szó nemzeti jogalkotóról, és egyértelműen jelezve van, hogy nem a többszörözési joggal kapcsolatos szabad felhasználási keretrendszerrel van szó, hanem minden kivétel és korlátozás esetén alkalmazandó, általános feltételrendszerrel. A TRIPS-ben szerző helyett már jogosult szerepel, azaz a teszt különleges esetekben teszi lehetővé a kivételek és korlátozások alkalmazását, amennyiben azok nem állnak ellentétben a mű szokásos felhasználásával, és indokolatlanul nem károsítják a jogosult jogos érdekeit.

A Szellemi Tulajdon Világszervezete (továbbiakban: WIPO) a kilencvenes években dolgozta ki az úgynevezett internetszerződéseket, a WCT-t és a WPPT-t,⁶⁴ amelyek közül az előbbi a szerzői jogot, utóbbi az előadóművészek és hangfelvétel-előállítók jogait szabályozza. A háromlépcsős tesztet a WCT 10. és a WPPT 16. cikke tartalmazza, melyek megfogalmazásukban nagyban emlékeztetnek a BUE és a TRIPS-megállapodás szövegére azzal az eltéréssel, hogy a WCT és a WPPT cikkei kifejezetten a digitális tartalmakkal kapcsolatos kérdéskörökre irányulónan kerültek kidolgozásra.

Az EU tekintetében elmondható, hogy annak minden tagállama egyben tagja a Berni Uniónak is, az EU aláírója a TRIPS-megállapodásnak, a WCT-t és a WPPT-t pedig a 2000/278/EK tanácsi határozat hagyta jóvá a közösség nevében. Az EU-ban több jogforrás is tartalmazza a háromlépcsős tesztet, mint a számítógépi programok jogi védelméről szóló 2009/24/EK irányelv, az adatbázisok jogi védelméről szóló 96/9/EK irányelv, a bérleti jogról,

⁶² Gyenge Anikó: Szerzői jogi korlátozások és a szerzői jog emberi jogi háttere. HVG-ORAC, Budapest, 2010, p. 40–53.

⁶³ 1998. évi IX. törvény az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) keretében kialakított, a Kereskedelmi Világszervezetet létrehozó Marrakesh-i Egyezmény és mellékleteinek kihirdetéséről.

⁶⁴ 2004. évi XLIX. törvény a Szellemi Tulajdon Világszervezete 1996. december 20-án, Genfben aláírt Szerzői Jogi Szerződésének, valamint Előadásokról és a Hangfelvételekről szóló Szerződésének kihirdetéséről.

valamint a szellemi tulajdon területén a szerzői joggal szomszédos bizonyos jogokról szóló 2006/115/EK irányelv és az 2001/29/EK irányelv.⁶⁵

A háromlépcsős teszt első feltétele, hogy a szabad felhasználások csak különleges esetekben merülhetnek fel. Egyes szerzők szerint ez pontosan körülhatárolt eseteket jelöl, míg mások szerint pedig azt, hogy tágan értelmezhető korlátozásokat nem lehet bevezetni. A kettő közötti különbség a szabad felhasználás kontinentális és angolszász értelmezésének különbségéből ered, azonban semmi sem utal arra, hogy a szigorúbb értelmezés meggyengítené a szabályozásnak a két jogrendszer között betöltött hídszerepét. A különleges eset olyan kiemelt érdek, ami miatt a jogalkotó szükségesnek tartja a szerző kizárólagos jogainak korlátozását. Mind az első, mind a harmadik lépcsőben a szerzői joggal szemben lévő ilyen lehetséges társadalmi igényeket kell megvizsgálni, de míg az előbbiben a szóba jöhető érdekek jellegét kell vizsgálni, a harmadik lépcsőben már konkrétan kell összemérni a szemben álló célokat.

Az, hogy a felhasználás ne legyen sérelmes a mű rendes felhasználására, nemcsak a szerzők, hanem a mű más hasznosítóinak is érdeke. Garanciát jelent, hogy a mű felhasználásán keresztül a szerző számára az anyagi és erkölcsi elismerés, valamint a bevételek nem kerülnek feleslegesen korlátozás alá, azaz nem üresítik ki őket szabad felhasználási esetekkel vagy más jogintézményekkel a felhasználók javára. A rendes felhasználás sérelmére akkor kerül sor, ha a felhasználókat megillető szabad felhasználás a jogosult tényleges vagy potenciális bevételét vonja el, amely az adott műtípus esetében jelentős arányú, a rendes felhasználási módokkal versenyezni képes, vagy azt alappal lehet valószínűsíteni. Abban az esetben, ha a második lépcső feltételei nem teljesülnek, az nem ellensúlyozható díj fizetésével.

Amennyiben az első két feltételnek megfelel a felhasználás, azt kell megvizsgálni, hogy vajon nem sérti-e indokolatlanul a jogosult jogos érdekeit. Míg az első két lépcsőfok a szerzői jog primátusát hangsúlyozza, addig ez a követelmény a szerzői alkotásokkal kapcsolatos eltérő érdekek közötti egyensúlyt biztosító korlátozások arányosságát biztosítja. A szerző jogos érdekei alatt egyszerre kell érteni a jogalkotó döntését megelőző, formális elvet, és olyan biztosított vagy biztosítandó jogok összességét, amelyek lehetővé teszik a jogosult számára törvényben biztosított jogainak gyakorlását. Elsősorban ez alatt azt kell érteni, hogy a szerző alkotásaiért megfelelő erkölcsi és anyagi elismerésben részesül, ami további művek megalkotására ösztönzi. Emellett figyelembe kell venni a jogszabályok által már korábban biztosított, pozitív érdekeket is. Az érdekek jogosságát hasonló módon kell megállapítani, és nemcsak a már biztosított jogokat kell alapul venni, hanem a társadalom szokásait, valamint kulturális tradícióit is. Tekintettel arra, hogy a szerzői jog minden korlátozása sérti a szerző jogos érdekeit, ezért csak indokolt esetben van mód azok alkalmazására. Így a jogos érdek indokolatlan sérelme nem vezethet korlátozás alkalmazásához, valamint amennyiben

⁶⁵ *Ujhelyi Dávid*: „That escalated quickly”, avagy a háromlépcsős teszt és a paródia kapcsolódási pontjai – I. rész. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 14. (114.) évf. 6. sz., 2019. december, p. 18–33.

megfelel az első két lépcsőnek, és indokolt a szerzői érdeksérelem, jelentősebb korlátozás is bevezethető. A jogalkotó a korlátozást díjigény bevezetése mellett is biztosíthatja, ami nem jelenti bármely indokolatlan sérelem megengedetté válását pusztán díjfizetés ellenében, hanem az indokolt sérelmek esetében biztosítja, hogy mértékükben ne váljanak indokolatlanná. A díjfizetés csak a harmadik lépcső esetében releváns, amennyiben a felhasználás nem felel meg az első kettő lépcsőnek, a díjfizetés ebben az esetben sem teszi jogszerűvé az indokolatlan sérelmet.⁶⁶

Ugyan egyes szerzők szerint⁶⁷ az idézés teljességgel különálló szabad felhasználás, ami nem vethető alá a háromlépcsős tesztnek, ugyanis a BUE, a TRIPS és a WCT, is külön kezeli, annak analóg módon való alkalmazása segítséget jelenthet olyan kifejezések értelmezésénél az idézéssel kapcsolatban, mint a „bevett szokások”, „tisztességes gyakorlat”, „cél által indokolt terjedelem”.

3. AZ IDÉZÉS ÉRTELMEZÉSE A JOGFORRÁSOK ÉS A JOGGYAKORLAT TÜKRÉBEN

3.1. Berni Unió Egyezmény

A legfontosabb nemzetközi jogforrás, mely rendelkezést tartalmaz az idézésre tekintettel, a BUE, melyhez hazánk 1922. február 14-én csatlakozott, de csak az 1975. évi 4. törvényerejű rendelettel hirdette ki.

A BUE 1948. évi brüsszeli felülvizsgálati konferenciáját megelőzően még nem szerepelt az egyezményben az idézés mint szabad felhasználás. Az 1886-os eredeti szövegben csupán az irodalom és művészet alkotásaiból vett „kivonatok vagy részletek” felhasználásáról volt szó kifejezetten iskolai vagy tudományos célra.⁶⁸ Az 1928-as római felülvizsgálati konferencián már egy olyan tervezet elfogadását indítványozták, amely kritikai, oktatási vagy polemikus célból tette volna lehetővé rövid szövegek idézését irodalmi művekből, az idézés más eseteit pedig a tagállamok egymás közötti megállapodásaira kívánta bízni, a tervezet elfogadására azonban nem került sor.⁶⁹ Az 1948-as brüsszeli konferencián a korábbi lehetőségek közé bekerült az újságcikkekből és időszaki kiadványokból való idézés más újságcikkekben, első-sorban hírösszefoglalókban, továbbá megjelent a forrás megjelölésére, valamint azokban az esetekben, amikor az megismerhető, a szerző nevének feltüntetésére vonatkozó kötelezettség. A további technológia és műfaj szerinti distinkciót pedig teljesen a BUE tagországai-

⁶⁶ Gyenge: i. m. (62), p. 74–86.

⁶⁷ Tanya Aplin, Lionel Bently: *Global Mandatory Fair Use – The Nature and Scope of the Right to Quote Copyright Works*. Cambridge University Press, 2020, p. 60–68.

⁶⁸ Ranschburg Viktor: *A szerzői jog nemzetközi védelmére alkotott berni egyezmény vonatkozással Magyarországra*. Eggenberg-féle Könyvkereskedés, Budapest, 1901, p. 5.

⁶⁹ Aplin, Bently: i. m. (67), p. 8–11.

nak jogkörében hagyta,⁷⁰ tehát már ekkor felismerték, vagy legalábbis érezték a tagállamok delegációinak tagjai, hogy az idézés egy jóval bonyolultabb terület, és az egyes országokban nagyon is eltérő megítélés alá eshet.

A jelenlegi szöveg tervezetét az 1967-es felülvizsgálati konferencián fogadták el. Ellenében az egyezmény más rendelkezéseivel, ahol a legtöbb esetben a tagállamok jogalkotó szerveire hagyják az egyes jogintézmények szabályozásának kidolgozását, az eredeti szöveg nem tesz ilyen kitétel. Mindössze deklarálja, hogy az idézés megengedett, ha egyébként megfelel a rendelkezésben rögzített feltételeknek („*it shall be permissible...*”). A francia szövegből még inkább kitűnik a rendelkezésnek ezen természete („*Sont licites les citations...*”).⁷¹ Ez teszi különlegessé az idézést, ugyanis ezáltal olyan szabad felhasználássá válik, amely a legközelebb áll ahhoz a kivételek és korlátozások között, hogy valódi jogosultsággá váljon.⁷²

A BUE 10. cikkének (1) bekezdése rendkívül széles körben teszi lehetővé az idézést, műfaji korlátozást nem is találhatunk benne, az egyetlen kikötés csupán, hogy a műnek „*a közönség számára korábban már jogszerűen hozzáférhetővé tett*” alkotásnak kell lennie. Ez a művek sokkal szélesebb körét öleli fel, mint például a BUE 3. cikk (3) bekezdésében definiált megjelent művek, azalatt ugyanis a szerző hozzájárulásával megjelent műveket kell érteni. A „*jogszerűen hozzáférhetővé tett*” alatt viszont más cselekmények is érthetők, így például a jogszabály által kötelezően előírt hozzáférhetővé tétel, a nyilvános előadás, szavazás, koncert. Azoknak a teljesítményeknek a kategóriáját is széleskörűen kell értelmezni, amiben az idézés megtörténik, ugyanis, ahogy azt Ficsor Mihály is megjegyzi,⁷³ ezzel kapcsolatban semmilyen megszorítást nem tartalmaz a BUE 10. cikk (1) bekezdése, tehát amennyiben megfelel a meghatározott kritériumoknak, elvileg bármilyen teljesítménnyel kapcsolatban elképzelhető.

Az első ilyen kritérium, hogy a felhasználás megfelel a „*bevett szokásoknak*” (*fair practice*), amellyel kapcsolatban azonban nem sok fogódzót ad az egyezmény. A szakirodalom szerint itt elsősorban a BUE 9. cikk (2) bekezdésében meghatározott háromlépcsős tesztből kell kiindulni, amelynek értelmében az idézés olyan esetekben felel meg a bevett szokásoknak, amennyiben olyan különleges esetekben valósul meg, amelyek nem sérelmesek a mű rendes felhasználására, és indokolatlanul nem károsítják a szerző jogos érdekeit. Mivel ezt csak a többszörözési joggal kapcsolatban írja elő az BUE, a *lex specialis derogat legi generali* elv alapján, amennyiben az idézés speciális követelményei nem teljesülnek, nem alkalmazható a háromlépcsős teszt sem.⁷⁴ Ez a kritérium inkább egy olyan szempont, amit a bíróságoknak kell vizsgálniuk esetről esetre. Fontos támpontot jelenthet ehhez, hogy az idézés csak „*az el-*

⁷⁰ Sam Ricketson, Jane C. Ginsburg: International Copyright and Neighbouring Rights Vol. 1. Oxford University Press, 2006, p. 784–785.

⁷¹ Ficsor Mihály: Guide to Copyright and Related Rights Treaties Administered by WIPO. WIPO, 2003, p. 61.

⁷² Ricketson, Ginsburg: i. m. (70), p. 788–789.

⁷³ Ficsor: i. m. (71), p. 62.

⁷⁴ Gyenge: i. m. (62), p. 50.

érni kívánt cél által indokolt mértékben” megengedett. Ficsor Mihály kapcsolatot is von ezen két követelmény között, a bevett szokás általánosságban utal arra, hogy mikor jogszerű az idézés, míg a cél által indokolt mérték egy specifikus esetét határozza meg e követelménynek. Abban az esetben tehát, ha ez utóbbi feltétel nem teljesül, akkor a felhasználás a bevett szokásoknak sem felelhet meg.

Más szabad felhasználások esetében pontosan meg van határozva, milyen szándékból kerülhet sor annak alkalmazására, míg a BUE 10. cikk (1) bekezdésének megfogalmazása nem zár ki kifejezetten semmilyen célt.⁷⁵ Ez is inkább azt támasztja alá, hogy a tagállamok nem kívánták pusztán a szövegalapú művekre korlátozni ezt a szabad felhasználást. A rendelkezés előtörténetéből is erre lehet következtetni. Az 1948-as brüsszeli konferencián el is fogadtak egy olyan indítványt, mely szerint nem lehet megadni az idézés céljainak kimerítő listáját, ezért ne is tartalmazzon a rendelkezés ilyen. A konferenciák munkáiból azonban kitűnik, hogy a tudományos, kritikai, valamint az oktatási célok mindig is elfogadható céloknak minősültek az idézés szempontjából, de szó volt olyan idézetekről is, amelyek kutatók tudományos munkájában jelennek meg szemléltetési céllal vagy egy bizonyos vélemény megtámogatására.

A szakértői bizottság (Committee of Experts) 1965-ös riportjában az igazságügyi, politikai és szórakoztatási célok is megjelennek, az egyes számú főbizottságban (Main Committee I) pedig a művészi hatású idézetekről is szó volt. A megfogalmazás nem véletlen, ugyanis alatta nem csupán a művészeti alkotásokból vett részleteket értették, hanem az olyan modern művészeti irányzatokat, amelyek valamilyen specifikus hatást kívántak elérni az idézés alkalmazásával (pl.: kollázs).⁷⁶ Az egyetlen konkrét eset, amit a BUE 10. cikk (1) bekezdése meghatároz az idézés lehetséges eseteként, az „*újságcikkekből és időszakos gyűjteményekből sajtószemle formájában történő idézés*”. Ez a megfogalmazás mind a magyar (sajtószemle), mind az angol (press summary) szövegben félrevezető, ugyanis a sajtószemle ugyan tartalmazhat idézetet, de nem lesz azzal azonos. Ricketson és Ginsburg szerint a francia szöveget kell alapul venni, amiben a „*revue de presse*” kifejezés szerepel, ami nem egy összefoglaló, sokkal inkább különböző sajtóorgánumok összegyűjtött véleménye egy adott témával kapcsolatban. Ficsor Mihály szerint ezt a fordulatát a rendelkezésnek úgy kell értelmezni, hogy az idézet része lehet egy sajtószemlének. A BUE megfogalmazása műveket nem zár ki a 10. cikk (1) bekezdésének hatálya alól, de még vagyoni jogokat sem, tehát nem csupán a többszörözési jog gyakorlásával kapcsolja össze azt, az idézés megtörténhet egy előadás (akár tudományos, akár művészi) vagy közvetítés során. A francia „*revue de presse*” is ezt támasztja alá, ugyanis egyes BUE-tagországokban (Franciaország, Ausztrália) léteznek olyan tévéműsorok, amelyek gyakorlatilag ezt a műfajt emelik át a tévéképernyőre. Sok ország delegációja (elsősorban Franciaországé) nehezményezte, hogy a rendelkezés nem írja elő

⁷⁵ Ficsor: i. m. (71), p. 62.

⁷⁶ Ricketson, Ginsburg: i. m. (70), p. 786–787.

az idézetek rövideségét. Az egyes számú főbizottság szerint azonban túlzottan nehéz lenne meghatározni egy minden tagországra kiterjedő mennyiségi korlátot, a többség inkább úgy látta, a terjedelem korlátját esetről esetre kell vizsgálni, illetve a bevett szokásokra kell bízni.

Egy további kritérium található a BUE 10. cikkében, a (3) bekezdésben, amely értelmében a forrást meg kell jelölni idézéskor, és amennyiben feltüntették, a forrásmű szerzőjének a nevét is. Ezen rendelkezésnek való megfelelés nem jelent egyfajta kivételt a BUE 6bis cikk (1) bekezdése alól, azt inkább kiegészíti. Bizonyos esetekben az idézés együtt járhat a mű valamilyen megváltoztatásával, ez azonban nem jelenti, hogy mindenféle, egyébként a szerző becsületére vagy hírnevére sérelmes felhasználás megengedetté válna a 10. cikk (3) bekezdése alapján. Sokkal inkább úgy kell felfogni, mint egy plusz biztosítékot a szerző személyiségi jogainak védelme érdekében. Ez a szerepe érvényesül azon országok esetében is, amelyek nem fogadják el a BUE 6bis cikk (2) bekezdését, így ezen országoknak is el kell ismerni a szerzőséget a szerző halála után.⁷⁷

3.2. Az Európai Unió szabályozása és joggyakorlata

3.2.1. Infosoc-irányelv

Az EU elsősorban a már többször is említésre került Infosoc-irányelvben foglalkozik az idézés kérdésével. Az irányelv 5. cikke foglalkozik a többszörözéshez, a nyilvánossághoz közvetítéshez és a terjesztéshez való jogokkal kapcsolatos szabad felhasználásokkal,⁷⁸ amelyek „a la carte” módon jelennek meg, azaz egy kivételével valamennyi szabad felhasználás átültetése fakultatív jellegű.⁷⁹ Feltétel ugyanakkor, hogy mindegyik kivételnek és korlátozásnak meg kell felelnie az 5. cikk (5) bekezdésében meghatározott háromlépcsős tesztnek. Az 5. cikk (3) bekezdés d) pontjában szabályozott idézés a BUE 10. cikk (1) bekezdéséből ered, ahhoz hasonlóan, „a korábban jogszerűen nyilvánosságra hozott” kifejezés a cselekmények sokkal szélesebb körét fedi le, mint amit a BUE 3. cikk (3) bekezdése tartalmaz. Az alatt, mint már korábban erről szó volt, jogszabály által előírt közzététel, előadás és műsorsugárzás is érthető. Természetesen e rendelkezés is előírja a forrás és a szerző nevének feltüntetésére vonatkozó kötelezettséget, továbbá a tisztességes gyakorlatnak (fair practice) való megfelelést. Hasonlóan a BUE-hoz, itt is elsősorban a háromlépcsős teszt szolgálhat segítségül a bíróságoknak annak eldöntésében, hogy mi minősülhet tisztességes gyakorlatnak.

Az idézés terjedelmével kapcsolatban itt sem találhatunk konkrét mennyiségi korlátozást, csak annyit, hogy a felhasználásnak a „a cél által indokolt terjedelemben” kell történni.

⁷⁷ Ricketson, Ginsburg: i. m. (70), p. 795–796.

⁷⁸ Tattay Levente: Az Európai Bíróság gyakorlata a szerzői alkotások digitális feldolgozása terén. In: Kóhidi, Keszérű (szerk.): i. m. (45), p. 518.

⁷⁹ Szilágyi Emese: Az InfoSoc irányelv magyar jogharmonizációs kérdései a német példa tükrében. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 108. évf. 1. sz., 2003. február.

nie. Tehát az idézésnek nincsenek sem konkrét területi korlátai, sem kizárólagos céljai, a rendelkezésben meghatározott „kritikai vagy ismertetési cél” csupán példálózó felsorolás, szemléltetése a leggyakoribb alkalmazásoknak. Nem tűnik szerencsésnek ez a megfogalmazás, ugyanis ez a két cél pont azt érzékelteti, mintha csak szövegalapú művekben valósulhatna meg az idézés, holott ilyen korlátozásra egyébként semmi nem utal a rendelkezésben. A cél által indokolt terjedelem túllépése lenne, ha példának okáért egy fotós fényképeiről szóló újságcikk írója kritikai véleményének illusztrálásához több fényképet használna fel, mint amennyi szükséges véleményének alátámasztásához, ebben az esetben nem lehetne alkalmazni az 5. cikk (3) bekezdés *d*) pontját. Ez a kitétel viszont azt is jelenti, hogy bizonyos esetekben a cél akár az egész forrásmű idézését szükségessé teheti, elsősorban vizuális alkotások vagy rövid lírai művek tekintetében, ezekben az esetekben is szem előtt kell tartani viszont a forrásmű kiegészítő jellegét.⁸⁰

Az Infosoc-irányelv rendelkezése, csakúgy, mint a BUE 10. cikk (1) bekezdése, rendkívül tág teret biztosít az idézés értelmezésének. Gyakorlatilag az eddigiekből azt a következtetést lehet levonni, hogy a jogalkotók nem érezték szükségesnek olyan kritériumok jogszabályba foglalását, amelyek kifejezetten csak a klasszikus, szövegalapú művekben szereplő idézésekre jellemzők. Fontos azonban megvizsgálni, mit gondol ezen kérdésről az EUB, amely már számos ügyben vizsgálta az idézés kérdését, tovább pontosítva annak lehetőségeit. Egyúttal az esetek arra is rámutatnak, hogy még egy ilyen egyszerű szabad felhasználás is, amely látszólag ritkán okoz problémát az átlagember életében, mennyi dilemmát tud okozni hétköznapiak egyáltalán nem nevezhető ügyekben.

3.2.2. Painer-ügy

Elsőként a Painer-ügyben⁸¹ merült fel az idézés értelmezése, amelyben egy fényképész Natascha Kampusch-ról készített gyerekkori fényképeit használta fel engedély nélkül több német újság is, valamint a képek alapján, számítógépes programmal egy fantomfotót is elkészítettek, amin azt mutatták be, hogy nézhet ki jelenleg. Kampusch még 1998-ban tűnt el, fogvatartójától pedig csak 2006-ban sikerült elszöknie, és egészen az első sajtóinterjújáig nem készült róla semmilyen felvétel. Emiatt használták fel ezeket a képeket a sajtóorgánumok, amelyeket korábban egyébként a hatóságok hoztak nyilvánosságra a nyomozás elősegítése céljából.⁸² Az előzetes döntéshozatalra előterjesztett indítványban többek között

⁸⁰ Michel M. Walter, Silke Von Lewinski: European Copyright Law. Oxford University Press, 2010, p. 1049–1050.

⁸¹ C-145/10. Eva-Maria Painer kontra Standard VerlagsGmbH és társai, ítélet, [ECLI:EU:C:2011:798] és C-145/10. Trstenjak főtanácsnok indítványa: Eva-Maria Painer kontra Standard VerlagsGmbH és társai [ECLI:EU:C:2011:239].

⁸² Szabó Sarolta: A Painer-ügy hatása a joghatóságra és a szerzői jogra az Unióban. In: Pogácsás Anett (szerk.): Quaerendo et Creando: Ünnepi kötet Tattay Levente 70. születésnapja alkalmából. Szent István Társulat, Budapest, 2014, p. 533.

arra is rákérdeztek, hogy vajon megengedhető-e az idézés az Infosoc-irányelv 5. cikk (3) *d*) pontjára és az 5. cikk (5) bekezdésére tekintettel, ha a művet vagy más, védelem alatt álló teljesítményt idéző újságcikk nem szerzői jogi mű, illetve, ha a mű vagy más, védelem alatt álló teljesítményt idéző alkotásban nem tüntetik fel annak szerzőjét vagy előadóját.

Az EUB elsőként azt tisztázta, hogy a „nyilvánosságra hozott” kifejezést a rendelkezésben a műnek a nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tételeként kell értelmezni. Az Infosoc-irányelv 5. cikk (3) bekezdés *d*) pontjának egyik követelménye sem utal arra, hogy az idézés csakis szerzői jogilag védett műben valósulhat meg. A rendelkezés célja a művek és más teljesítmények felhasználóinak szólásszabadsághoz való joga és a szerzők többszörözési joga közötti egyensúly megteremtése. Ebben az esetben az egyensúly biztosítása érdekében a felhasználó szólásszabadsághoz való jogának kell érvényesülnie azzal a feltétellel, hogy az idézett mű szerzőjének neve feltüntetésre kerül. Ebből a szempontból pedig irreleváns, hogy az idéző mű szerzői jogilag védett vagy sem. Verica Trstenjak főtanácsnok indítványában hasonló álláspontot képvisel, hozzátéve, hogy egyik korlátozási lehetőség sem kizárólag szerzői jogilag védett művekben alkalmazható, erre való utalás sem a BUE, sem az Infosoc-irányelv idevágó szabályai között nem található. A második részkérdés esetében az EUB felhívja a figyelmet, hogy az idézés jogszerűségéhez szükséges az idézet forrásának és a szerző nevének feltüntetése, ugyanakkor ebben az esetben az alapeljárás alperesei a vita tárgyát képező fényképeket egy sajtóügynökségtől kapták. Azt szükséges tehát megvizsgálni, vajon a sajtóügynökség tudomást szerzett-e a képek átvételekor a szerző nevééről. Amennyiben a válasz igen, úgy az idézésre vonatkozó rendelkezés nem alkalmazható. Jelen esetben az első felhasználás egy bünyügyi nyomozáshoz kapcsolódik, így valószínűleg a vita tárgyát képező fényképeket elsőként a nemzeti közbiztonsági hatóságok hozták nyilvánosságra, amelyek a felhasználással kapcsolatban hivatkozhatnak az Infosoc-irányelv 5. cikk (3) bekezdésének *e*)⁸³ pontjára, és így a szerző nevét se kell feltüntetniük a felhasználás során. A sajtónak ilyen esetekben nem kell vizsgálnia, hogy a szerző neve milyen okból nem került feltüntetésre, sok esetben lehetetlen is lenne számára kideríteni, így ezen esetekben elegendő, ha az idézett mű forrását feltünteti. Ezt az EUB kizárólag abban az esetben teszi lehetővé, ha korábban megtörtént az Infosoc-irányelv 5. cikk (3) bekezdés *e*) pontja szerinti felhasználás. Az idézésnek ezek szerint minden esetben meg kell felelnie az 5. cikk (5) bekezdésének, ugyanis az elsősorban a felhasználók véleménynyilvánításhoz való jogának kedvez. A szerző részére ilyen alkalmakkor is biztosítani kell bizonyos minimális ellenőrzési kört, hiszen enélkül kevésbé lennének motiváltak műveik nyilvánosságra hozatalában.

Trstenjak főtanácsnok mindehhez hozzáteszi, az idézés általánosságban idegen szellemi alkotás változtatás nélkül, felismerhető módon való visszaadása, tehát szükséges, hogy

⁸³ A tagállamok a 2. és 3. cikkben szabályozott jogok vonatkozásában, a közbiztonság érdekében történő, illetve közigazgatási, parlamenti vagy bírósági eljárások megfelelő lefolytatását, valamint ezekről készült tudósítások célját szolgáló felhasználása esetében kivételeket és korlátozásokat állapíthatnak meg.

kapcsolat álljon fenn a forrásmű és az idéző mű között. Fényképek esetében az 5. cikk (3) bekezdés d) pontja csak akkor alkalmazható, ha az egész mű idézésére sor kerül. Bár a döntésnek elsősorban a fényképek szerzői jogi műként való megítélésével kapcsolatos rendelkezését emelik ki egyes szerzők,⁸⁴ az idézés szempontjából is fontos következtetéseket vonhatunk le, hiszen az eljárás során senki nem vitatta a vizuális művek idézhetőségének lehetőségét. Akár teljes művek esetében is jogszerű lehet az idézés, és annak nem feltétlenül kell egy másik szerzői jogilag védett műben történnie. A forrás és a szerző nevének feltüntetése azonban ilyenkor is szükséges. Az, hogy az Infosoc-irányelv 5. cikk (3) bekezdés d) pontjában meghatározott szabad felhasználás az EUB szerint egyéb feltételek fennállása esetén megvalósulhat szerzői jogilag nem védett művekben is, felveti a kérdést, vajon lehetnek-e olyan további körülmények, amelyek lehetővé teszik ezen kivétel alkalmazását egyéb, szerzői jogilag nem védett teljesítményekre is, például a digitális világ területén a korábban már említett GIF-ek esetében.⁸⁵

3.2.3. Funke Medien-ügy

A Funke Medien-ügy⁸⁶ középpontjában egy német internetes napilap áll, amely a német szövetségi hadsereg 2001 és 2012 közötti afganisztáni műveleteiről összeállított jelentéseket (Unterrichtung des Parlaments, továbbiakban: UDP) hozott engedély nélkül nyilvánosságra. A dokumentumok a legalacsonyabb bizalmassági fokkal rendelkeztek a német jog szerint, Németország pedig nem is erre, hanem szerzői jogainak megsértésére hivatkozva perelte be a Funke Medient. Először az EUB kifejtette, hogy a rendelkezés nem harmonizálja teljes mértékben a benne foglalt szabad felhasználás terjedelmét, hiszen a „*tisztességes gyakorlatnak, a cél által indokolt terjedelemben*” kifejezés arra utal, hogy a tagállamok a rendelkezés átültetése és az azt átültető nemzeti jogi szabályok alkalmazása vonatkozásában jelentős mozgásterrel rendelkeznek. A felhasználás céljai csupán példálózó jelleggel vannak felsorolva. Emellett kiemeli, hogy a tagállamoknak tiszteletben kell tartaniuk az irányelv rendelkezéseit és az európai unió jog általános elveit (pl.: arányosság elve). A preambulumban meghatározott célkitűzéseket is figyelembe kell venniük, nevezetesen biztosítaniuk kell a szerzők számára a magas szintű védelmet és a belső piac megfelelő működését, továbbá az egyensúlyt a jogosultak különböző kategóriái között, illetve a jogosultak és a védelem

⁸⁴ David Brophy: All photos are created equal – the Painer case in the CJEU: <https://ipkitten.blogspot.com/2011/12/all-photos-are-created-equal-painer.html>. Mezei Péter: Painer ügy: a portréképek is szerzői jogi műnek számítanak: <https://copy21.com/2012/10/painer-ugy-a-portrekepek-is-szerzoi-jogi-munek-szamitanak/>.

⁸⁵ Lábod Péter: Szerzői jogi user-szabadságok a globális tartalommegosztó platformokon. In: *Medias Res*, 2021. 1. sz., p. 118–121.

⁸⁶ C-469/17. Funke Medien NRW GmbH kontra Bundesrepublik Deutschland, ítélet, [ECLI:EU:C:2019:623] és C-469/17. Szpunar főtanácsnok indítványa: Funke Medien NRW GmbH kontra Bundesrepublik Deutschland [ECLI:EU:C:2018:870].

alatt álló teljesítmények felhasználói között. A mérlegelési mozgásteret tovább szűkíti az Infosoc-irányelv 5. cikk (5) bekezdésében meghatározott háromlépcsős teszt, valamint az értelmezés során az európai uniós jog által védett alapjogok között megfelelő egyensúlyt kell biztosítani. Az idézésre vonatkozó rendelkezés tekintetében emiatt a mérlegelési mozgáster korlátozott.

Az Infosoc-irányelvben meghatározott kivételek és korlátozások jogokat foglalnak magukban, amelyek a szerzői művek felhasználóit illetik meg, és amelyek elsősorban a véleménynyilvánítás szabadságához, valamint a sajtószabadsághoz kapcsolódnak. A szellemi tulajdon-jog védelmét az Európai Unió Alapjogi Charta 17. cikkének (2) bekezdése is elismeri, azonban ez nem jelenti annak abszolút védhetőségét. Az EUB az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélkezési gyakorlatát hozza fel példaként, amely szerint a szerzői jog és a véleménynyilvánítás szabadsága közötti egyensúly megtalálásához figyelembe kell venni a diskurzus jellegét, különösen amennyiben az egy politikai vagy közéleti vita. Az adott ügy összes körülményének figyelembevételével lehet eltérni a korlátozó értelmezéstől, amennyiben teljes mértékben összhangban marad a Chartában biztosított alapvető jogokkal.

Nagyon fontos előrelépést jelent, hogy az EUB kimondta, a kivételek és korlátok, így az idézés is, jogokat foglalnak magukban. Eddig ugyanis a szakirodalom szerint ezeket kifejezetten azért nevezték el kivételeknek és korlátozásoknak, mert nem jogokat testesítettek meg, hanem a szerző jogai „letűkröződéseinek” tekinthetők.⁸⁷

Az EUB ezek mellett hozzáteszi, a kivételek és korlátozások, valamint az 5. cikk (5) bekezdése közötti kapcsolatra tekintettel a tagállamok nem állapíthatnak meg további kivételeket és korlátozásokat, ugyanis azokra nem terjedne ki az említett (5) bekezdés, ez pedig veszélyeztetné az irányelv által megvalósítani kívánt hatékonyságot és jogbiztonságot.

3.2.4. Pelham-ügy

A *Metall auf Metall*-ügyként⁸⁸ is elhíresült esetben a sampling problematikájával foglalkozott az EUB. Ralf Hütter és Florian Schneider-Esleben a Kraftwerk nevű zenekar tagjai, akik 1977-ben kiadtak egy hangfelvételt, ami a „*Metall auf Metall*” című dalt is tartalmazta. 1997-ben Moses Pelham elkészítette a „*Nur mir*” című számot, melyhez egy két másodperces ritmusszekvencia-részletet is felhasznált a „*Metall auf Metall*”-ból, ezt nevezzük sampling-nek. Hütter azt állítja, hogy Pelhamék megsértették az őt és társait megillető hangfelvétel-előállítói jogokat, az őket mint előadóművészeket megillető jogokat, valamint Hütter szerzői jogait. Szpunar főtanácsnok különvéleményében rámutat arra, hogy semmi nem utal arra, hogy az európai uniós szerzői jogban az idézésre vonatkozó kivétel ne lehetne alkalmazható

⁸⁷ Walter, von Lewinski: i. m. (80), p. 1022.

⁸⁸ C-476/17. Pelham GmbH és társai kontra Ralf Hütter és Florian Schneider-Esleben, ítélet, [ECLI:EU:C:2019:624] és C-476/17. Szpunar főtanácsnok indítványa: Pelham GmbH és társai kontra Ralf Hütter és Florian Schneider-Esleben [ECLI:EU:C:2018:1002].

az irodalmon kívül, más kategóriában is. Az megvalósulhat a zenében is, egy hangfelvétel kivonatának többszörözésével is, ehhez azonban bizonyos feltételeknek teljesülniük kell. Az Infosoc-irányelv 5. cikk (3) bekezdés *d*) pontjából a főtanácsnok arra következtet, hogy az idézés által valamilyen konkrétan megfogalmazható kapcsolatban kell állnia a forrásműnek és az idéző műnek. Az idézésnek így változatlanak és felismerhetőnek kell lennie. Az idézés jogszerűségének harmadik feltételeként említi a főtanácsnok a forrás és a szerző nevének feltüntetését, ami meglátása szerint ugyan nem lehetetlen követelmény a zene területén, azonban ezek megtörténte sem a samplinget frekvenciánként használó zenei műfajokban, sem Pelhamék esetében nem valósult meg. Emellett mivel a sampling jelen esetben nem jelent kapcsolatot a két mű között és az nem is ismerhető fel, a főtanácsnok szerint így ilyen esetekben nem állapítható meg a 2001/29/EK irányelv 5. cikk (3) bekezdés *d*) pontja szerinti idézés. Az EUB szintén arra a következtetésre jut, hogy az idézésnek valamilyen konkrét párbeszédet kell létrehoznia a művek között (pl.: vélemény alátámasztása, vélemények ütköztetése stb.). Emellett amennyiben a samplinggel létrehozott zenei műben az idegen részlet nem ismerhető fel, úgy idézésről sem beszélhetünk. Annyiban tehát mindenképpen előremutató mind az EUB döntése, mind a főtanácsnok indítványa, hogy nem tartják kizártnak a zenei művek idézését, azt azonban mégis megszorítóbb módon értelmezik.

Érdemes a Német Szövetségi Alkotmánybíróság határozatát megvizsgálni, amelyben kifejti, hogy a művészeti szabadságba beilleszthető a sampling is. Valamennyi már nyilvánosságra hozott mű a társadalmi-kulturális diskurzus részévé válik, így mások művészi tevékenységének fundamentumát képezheti, amit a hangfelvétel-előállítók jogai sem korlátozhatnak. Ez a szabadság akkor is biztosított, ha a hangfelvételt egyébként a felhasználó is elő tudja állítani. A csekély terjedelmű hangminták felhasználásának nincs gazdasági következménye a hangfelvétel-előállítókra (sem a szerzőkre és előadókra) nézve, hiszen a felhasználó rendszerint nem versenytársa az eredeti jogosultnak, tekintettel a művek közötti műfaji különbségekre, az eltérő közönségre, a művek közötti gyakran több évtizedes időbeli eltérésre. A Német Szövetségi Alkotmánybíróság szerint mindaddig a művészet szabadságának kell elsőbbségét élveznie, amíg az nem okoz szignifikáns gazdasági hátrányokat a hangfelvétel-előállítóknak.⁸⁹ Ezen állásfoglalásra is tekintettel az EUB megközelítését, miszerint a forrás mű és az idéző mű között valamilyen konkrétan megfogalmazható párbeszédnek kell lennie, rugalmasan kell kezelni, hiszen nem feltétlenül lesz mindig azonos a párbeszéd két zenei és két irodalmi mű között. Maga az idézés felismerhetősége sem képezheti akadályt a szabad felhasználásnak, ugyanis a főtanácsnok véleményével ellentétben könnyen jelezhetők az egyes daloknál, hogy idézetet tartalmaznak pusztán a forrás és a szerző nevének feltüntetésével, hasonló módon, mint ahogyan a dalokban közreműködő zenészeket tüntetik fel.

⁸⁹ Mezei Péter: A Metall auf Metall határozat elemzése: <https://copy21.com/2017/02/a-metall-auf-metall-hatarozat-elemzese/>.

3.2.5. Spiegel Online-ügy

A Spiegel Online-ügy⁹⁰ problematikáját egy Volker Beck nevű német politikus és szövetségi parlamenti képviselő által 1998-ban írt cikk képezte, ami a kiskorúak ellen elkövetett szexuális bűncselekmények büntetőjogi politikájáról szól. A cikket egy gyűjteményes kötet részeként adták ki álnéven, valamint úgy, hogy a kiadó a címet módosította, és lerövidített benne egy mondatot. Beck kifejezetten kérte a módosítás jelzését, ennek a kiadó azonban nem tett eleget. Becket az írás miatt számos kritika érte, 1993-ban el is határolódott a szövegtől. 2013-ban, a német szövetségi parlamenti választások idején rábukkantak az eredeti kéziratra. Ezt Becknek is bemutatták, aki megküldte a kéziratot különböző szerkesztőségeknek igazának bizonyítása céljából. Ahhoz nem járult hozzá, hogy a kéziratot közze tegyék, saját weboldalára azonban kirakta a következő szövegkiegészítéssel minden oldalon: „E cikktől elhatárolódom. Volker Beck.” A gyűjteményben szereplő szövegnél egy nyilatkozat szerepel: „E szöveg [közzétételére] jóváhagyás nélkül kerül sor, alcímeit és szövegének részeit a kiadó szabadon átszerkesztette.” A Spiegel Online 2013-ban írt cikkében ezzel szemben azt állítja, a kiadó nem változtatott meg semmit, Beck pedig évekig megtevesztette a közönséget. A cikkben a kézirat és a gyűjteményben szereplő szöveg is elérhető volt hiperlinkek révén. Beck szerzői jogainak megsértése miatt indított pert.

Az ügyben felmerült többek között, hogy mekkora mérlegelési mozgásteret biztosítanak az Infosoc-irányelv 5. cikkében megfogalmazott kivételek és korlátok, valamint hogy a tagállamok jogosultak-e megállapítani további kivételeket és korlátokat, különös tekintettel a tájékozódás és a véleménynyilvánítás szabadságára. Ezeket az EUB korábban már vizsgálta a Funke Medien- és a Pelham-ügyben, ezért itt csak az újdonságokat ismertetjük.

Szpunar főtanácsnok szerint a tagállamok kötelesek belső jogukban biztosítani a Infosoc-irányelv 2–4. cikkében meghatározott kizárólagos jogok védelmét, ezek a jogok csak az irányelv 5. cikkében kimerítően felsorolt kivételek és korlátozások esetében korlátozhatók. Az EUMSZ 167. cikk (4) bekezdése,⁹¹ mely szerint az EU a szerződések egyéb rendelkezései alá tartozó tevékenysége során figyelembe veszi a tagállamok kulturális szempontjait, csupán általános iránymutatás, amely nem teszi lehetővé a tagállamok számára a másodlagos uniós jogtól való eltérést. Az irányelv már megfelelő kivételeket és korlátozásokat tartalmaz a szerzői jog és a véleménynyilvánítás, valamint a sajtószabadság összehangolása terén. Amennyiben a bírói gyakorlatra lenne bízva további kivételek és korlátozások megállapítása, az egy olyan fair use doktrína bevezetését jelentené, amely a művek szerzői jogi megsértésének minden formáját igazolná a véleménynyilvánítás szabadsága alapján. A véleménynyilvánítás és a tájékozódás szabadsága tehát nem indokolhatja további kivételek vagy korlátozások

⁹⁰ C-516/17. Spiegel Online GmbH kontra Volker Beck, ítélet, [ECLI:EU:C:2019:625] és C-516/17. Szpunar főtanácsnok indítványa: Spiegel Online GmbH kontra Volker Beck [ECLI:EU:C:2019:16].

⁹¹ Az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés.

megállapításának lehetőségét. Szpunar indítványában azon korábbi véleményét is megerősíti, miszerint nem csupán az irodalmi művek esetében elképzelhető az idézés, hanem zene-művekben, filmművészeti és képzőművészeti alkotásokban is, ezeknél az irodalmi művekben alkalmazott tipográfiai eszközökhöz hasonló beépítési és jelzési eszközöket kell használni. Ugyanez igaz az internetre is, ahol nem zárható ki a hiperlinkek idézésként való értelmezése. Jelen esetben Beck cikkét a Spiegel Online honlapján egészben közzétették, az eseményt ismertető főszövegtől függetlenül megtekinthető és letölthető PDF-fájlként, valamint az erre mutató hiperlinkek a Spiegel Online főoldalán is megtalálhatók voltak.

Mindezek alapján Szpunar szerint nem beszélhetünk idézésről. Az egész mű idézésével kapcsolatban mind a BUE, mind az Infosoc-irányelv úgy rendelkezik, hogy az csak a cél által indokolt mértékben jogszerű. Az idézés azonban nem versenghet az eredeti művel, mentesítve a felhasználót a szabad felhasználás megtörténteire való hivatkozástól, ez ugyanis a szerző művén fennálló jogainak a kijátszását eredményezné, ezeket a jogokat az idéző mű szerzője gyakorolná helyette. Szerzői művek esetében, ahol az észlelés lényegi eleme a tartalom, amennyiben úgy teszik elérhetővé az interneten, hogy az önállóan megtekinthető és letölthető, ez valósul meg. Formailag szó lehet a hiperlink idézésként való alkalmazásáról, azonban Beck cikkét a Spiegel Online felhasználói önállóan felhasználhatják, az eredeti mű igénybevétele nélkül. A technikai újdonságok létrehozhatják az idézés új módszereit, de olyan esetben sosem valósul meg, amikor a teljes mű többszörözésére és nyilvánossághoz közvetítésére kerül ezáltal sor. A jelen ügyben alkalmazott felhasználás a háromlépcsős teszttel is ellentétes, mert sérti a mű rendes felhasználását és a szerző jogos érdekeit, amelyek annak ellenére is érvényben vannak, hogy a szerző nem kívánta művét gazdaságilag felhasználni.

Az EUB első, második, valamint harmadik kérdéssel kapcsolatban hozott döntése meg egyezik a Funke Medien NRW-ügyben feltett kérdésekben hozott döntésével, gyakorlatilag megismétli a korábban már ismertetett következtetéseit, és megerősíti, hogy a Infosoc-irányelv 5. cikk (3) bekezdés *d*) pontját úgy kell értelmezni, hogy az nem minősül a benne foglalt kivétel terjedelme tekintetében teljes körű harmonizációt előírányzó intézkedésnek. Az EUB itt is felhasználói jogokról beszél, nem egyszerűen kivételekről és korlátozásokról, ahogy ezt a Funke Medien-ügyben is tette.⁹² A tájékozási szabadság és a sajtószabadság az 5. cikk (2) és (3) bekezdésében előírt korlátozásain és kivételein túl nem igazolhat egyéb eltérést a szerző kizárólagos többszörözési és nyilvánossághoz közvetítési joga alól.

Mivel az idézés fogalmát a Infosoc-irányelv 5. cikk (3) bekezdés *d*) pontja nem határozza meg, ezért az EUB annak köznyelvben elfogadott definíciójából indul ki, aminek fő jellemzője más szerző művének felhasználása egy állítás illusztrálása, vélemény alátámasztása vagy intellektuális szembeállítás céljából, és ahogyan azt már korábban, a Painer-ügy

⁹² C-469/17. Funke Medien NRW GmbH kontra Bundesrepublik Deutschland, ítélet, [ECLI:EU:C:2019:623] 70. pont.

kapcsán megállapította,⁹³ indifferens bizonyos esetekben, hogy az Infosoc-irányelv 5. cikk (3) bekezdés d) pontja szerint felhasznált mű szerzői jogilag védett-e vagy sem. A védett mű felhasználójának közvetlen és szoros kapcsolatot kell létrehoznia az idézett mű és saját alkotása között, úgy, hogy az idézett mű csupán kiegészítő jellegű legyen. Sem a 2001/29 irányelv, sem az idézet hétköznapi értelemben vett fogalma nem követeli meg, hogy a mű az idézett másik művet tipográfiai eszközökkel, elválaszthatatlan módon foglalja magában, akár a műre utaló hiperlink beszúrásával is megvalósul a jogszerű idézés.

Ez az értelmezés összhangban áll a szerzői jognak az információs társadalommal, valamint a véleménynyilvánítás szabadságának a szerző vagyoni jogaival való összehangolásával. Az idézés tehát jogszerű lehet hiperlink alkalmazása esetén is, amennyiben az megfelel a tisztességes gyakorlatnak, és a cél által indokolt terjedelemben valósul meg, azonban ez a jelen ügyben nem valósult meg, így ez esetben nem jogszerű az idézés. A Painer-ügyben az EUB már kifejtette,⁹⁴ hogy egy művet korábban már nyilvánosságra hoztak, ha azt a nyilvánosság számára hozzáférhetővé tették a jogosult engedélyével vagy nem önként, felhasználási engedély, vagy jogszabályi felhatalmazás alapján. Az EUB jelen esetben is megerősíti ezen döntését, a nemzeti bíróság feladata eldönteni, vajon a cikk gyűjteményes műben, valamint kézirat formájában történő közzététele jogszerű nyilvánosságra hozatalnak minősülhet-e. Figyelembe kell venni a szerző által történt közzétételt, amelynek esetében a mű minden egyes oldalán, keresztkben az elhatárolódására utaló szöveg szerepelt, ezeket a dokumentumokat csak annyiban hozták jogszerűen nyilvánosságra, amennyiben azon esetekben is feltüntetésre került az elhatárolódás.

3.2.6. A CDSM irányelv

Az idézés a CDSM irányelvben is megjelenik,⁹⁵ amely elsősorban az Infosoc-irányelv elfogadása óta bekövetkezett technológiai fejlődésekre kíván reagálni, új kivételek és korlátozások bevezetésével, valamint az Infosoc-irányelvben foglaltak kiegészítésével. Ugyan számos előkészítő dokumentumban is felmerült az amerikai fair use-teszthez hasonló rugalmasabb szabály bevezetése, az irányelv mégis inkább az egyes szabad felhasználások részletesebb harmonizációja felé törekszik és (az EUB joggyakorlatával ellentétben) a szabad felhasználásokat nem is tekinti fogyasztói/felhasználói jogosultságoknak.⁹⁶ Az irányelv (57) és (70) preambulumbekkezdései alapján a sajtókiadványok kiadóit megillető jogokra ugyanazok a

⁹³ C-145/10. Eva-Maria Painer kontra Standard VerlagsGmbH és társai, ítélet, [ECLI:EU:C:2011:798] 137. pont.

⁹⁴ C-145/10. Eva-Maria Painer kontra Standard VerlagsGmbH és társai, ítélet, [ECLI:EU:C:2011:798] 128. pont.

⁹⁵ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/790 irányelve (2019. április 17.) a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról.

⁹⁶ Grad-Gyenge Anikó: Nincs új a nap alatt – avagy górcső alatt a bizottság szerzői jogi reformjának szabad felhasználásai. Jogtudományi Közlöny, 73. évf. 7–8. sz., 2018, p. 342.

kivételek és korlátozások vonatkoznak a digitális térben, mint amiket az Infosoc-irányelv meghatároz, tehát az idézésre is alkalmazni kell. A véleménynyilvánítás szabadsága, valamint a művészet szabadsága és a szellemi tulajdonhoz való jog közötti egyensúly megteremtése érdekében az online tartalmegosztó szolgáltatók által hozott intézkedések nem korlátozhatják, hogy a felhasználók a kivételek és korlátok alkalmazásával (így például idézéssel) létrehozott tartalmaikat feltöltsék és hozzáférhetővé tegyék. Ezekkel kapcsolatban a tartalmegosztóknak hatékony panasztételi és jogorvoslati mechanizmusokat is ki kell dolgozniuk a felhasználók részére. Az irányelv 17. cikkének (7) bekezdése értelmében az online tartalmegosztó-szolgáltatók és a jogosultak közötti együttműködés nem akadályozhatja meg a felhasználók által feltöltött, az olyan művek és más, védelem alatt álló teljesítmények hozzáférhetőségét, amelyek nem sértik a szerzői és szomszédos jogokat, ideértve azokat az eseteket is, amikor a mű vagy a más, védelem alatt álló teljesítmény valamely korlátozás vagy kivétel hatálya alá tartozik. A tagállamoknak biztosítaniuk kell a felhasználóknak többek között az idézést mint szabad felhasználást a felhasználók által előállított tartalom online tartalmegosztó szolgáltatásokra való feltöltése és hozzáférhetővé tétele során.

Egyes szerzők szerint a rendelkezés ellentétes a (70) preambulumban írottakkal, ezért nehéz elképzelni, hogy fog működni a gyakorlatban. Ugyanakkor egyes szerzőijog-ellenes csoportok az internet végét látják a rendelkezésben, tekintet nélkül az irányelv által kifejezetten felismert kapcsolatra a kivételek és korlátok, valamint az alapvető jogok között. A 17. cikk (9) bekezdése szinte már jogosultságoknak tekinti a kivételeket, amikor is előírja a felhasználók részére biztosítandó hatékony jogorvoslati mechanizmus kötelezettségét. A rendelkezés további hibája, hogy az idézés, kritika, ismertetés, valamint a karikatúra-, paródia-, utánczélú szabad felhasználásokat egy-egy kötelező erejű felhasználói kivétellel olvasztotta, ezáltal pedig összeférhetetlenné váltak a háromlépcsős teszttel.⁹⁷

3.3. Kitekintés a közösségi formatervezésiminta-oltalomra

3.3.1. 6/2002/EK rendelet a közösségi formatervezési mintáról

EU-ban közösségi formatervezésiminta-oltalmat szabályozó rendelet⁹⁸ 20. cikk (1) bekezdés c) pontja lehetővé teszi formatervezési minták idézés céljából való többszörözését, amennyiben az összeegyeztethető a tisztességes kereskedelmi gyakorlattal, indokolatlanul nem sérelmes a minta rendes felhasználására, és a forrást megnevezik.

⁹⁷ *Ted Shapiro, Sunniva Hansson: The DSM Copyright Directive: EU Copyright Will Indeed Never Be the Same. European Intellectual Property Review, 2019. 7. sz., p. 412–414.*

⁹⁸ A Tanács 6/2002/EK rendelete (2001. december 12.) a közösségi formatervezési mintáról.

Amennyiben már a többszörözési cselekmény is jogsértő, úgy az idézés további feltételeinek fennállása ellenére sem lesz a cselekmény jogszerű. Az idézés által valamilyen intellektuális párbeszédnek kell létrejönnie, legalábbis a Bundesgerichtshof ezt állapította meg a Deutsche Bahn v. Fraunhofer-ügyben, amelyben az alperes (Fraunhofer) szolgáltatásainak reklámozása céljából képeket használt fel, amelyek a Deutsche Bahn intercity expressz vonatjainak formatervezési mintáit tartalmazták. Az alperes szerint tevékenysége idézésnek minősül, a bíróság viszont határozottan azon a véleményen volt, hogy kizárólag reklámozási célból történt meg a felhasználás, márpedig ilyenkor idézésről sem lehet szó. A tisztességes kereskedelmi gyakorlat egy olyan kritérium, amelynek fennállását a bíróságnak kell vizsgálnia. Szorosan kapcsolódik hozzá, hogy az idézés indokolatlanul nem lehet sérelmes a minta rendes felhasználására, amennyiben az előbbi feltétel teljesül, nagy valószínűséggel az utóbbinak is megfelel a felhasználás. A forrás megjelölését a rendelet nem igazán fejt ki, a formatervezési minta regisztrációs száma is megfelelő lehet, de elképzelhetők más megoldások is.⁹⁹

3.3.2. Nintendo v. Bigben-ügy

A Nintendo nevű, videójátékok és videójáték-konzolok gyártásával és forgalmazásával foglalkozó, multinacionális cég a jogosultja többek között a Wii videójátékok tartozékaihoz kapcsolódó, lajstromozott közösségi formatervezésminta-oltalmaknak.¹⁰⁰ A BigBen Franciaország és a BigBen Németország Wii videójátékokkal kompatibilis kiegészítőket gyárt és forgalmaz weboldalán. A forgalmazás keretében mindkét cég olyan, oltalom alatt álló formatervezési minták képeit használja fel, amelyeknek a Nintendo a jogosultja. A Nintendo szerint a két cég által gyártott és forgalmazott egyes termékek sértik azon jogait, amelyek őt a közösségi formatervezési minták jogosultjaként megilletik. A két társaság részére szerinte nem is ismerhető el az oltalom alatt álló formatervezési mintáknak megfelelő termékek képeinek gazdasági tevékenység keretében történő használatához való jog. Az EUB-nek többek között arra kellett választ találnia, hogy a 6/2002/EK rendelet 20. cikk (1) bekezdés c) pontja alapján vajon ábrázolhatja harmadik személy kereskedelmi célokból a közösségi formatervezési mintát, ha tartozékokat kíván értékesíteni a jogosult közösségi formatervezési mintáinak megfelelő termékeihez, és ha igen, ezt milyen feltételek mellett teheti meg.

Yves Bot főtanácsnok különvéleményében abból indul ki, hogy az idézés céljából való többszörözési cselekmények tekintetében a 6/2002 rendelet 20. cikk (1) bekezdés c) pontja előírja a cselekmény tisztességes kereskedelmi gyakorlattal való összeegyeztethetőségét, a forrás megjelölését, valamint hogy az ne legyen indokolatlanul sérelmes a minta rendes

⁹⁹ David Stone: European Union Design Law. Oxford University Press, 2016, p. 491–492.

¹⁰⁰ C-24/16.; C-25/16. Nintendo Co. Ltd. kontra BigBen Interactive GmbH és BigBen Interactive SA, ítélet, [ECLI:EU:C:2017:724] és C-24/16.; C-25/16. Bot főtanácsnok indítványa: Nintendo Co. Ltd. kontra BigBen Interactive GmbH és BigBen Interactive SA [ECLI:EU:C:2017:146].

felhasználására. Az alapeljárásban szereplő cselekmény többszörözésnek tekinthető, mivel a Nintendo által lajstromoztatott közösségi formatervezési mintát megtestesítő termékek képeinek a csomagolásokon, valamint a BigBen weboldalán történő közzétételéből áll. Tekintettel az idézés értelmezésének a rendelet francia és angol szövegében lévő eltéréseire, a rendelkezést a szabályozás általános rendszerére és céljára tekintettel szükséges interpretálni, amely alapján Bot szerint az idézést megengedő módon kell értelmezni, az ugyanis az innovációt és az EU versenyképességét szolgálja. A már meglevő termékekkel (amelyeknek a közösségi formatervezésiminta-oltalmára más vállalkozás a jogosultja) kompatibilis tartozékokat gyártó vállalkozás akadályozása hátráltatja az innovációt. A közösségi formatervezési minták védelme, valamint az ezeket megtestesítő termékek tartozékait forgalmazó harmadik személyek érdekei közötti egyensúly megteremtéséhez az áruk szabad mozgását, a szabad versenyt és az innováció előmozdítását is figyelembe kell venni. A főtanácsnok úgy látja, mivel a lajstromozott közösségi formatervezési minta idézési célú többszörözésével elérni kívánt cél az eredeti termék felhasználására szánt termék működési módjának reprezentálása, ezért egy harmadik személy saját termékeinek forgalmazása érdekében kifejtett reklámtevékenysége, melyben felhasználásra kerül a közösségi formatervezési mintát megtestesítő termék képe, idézési jellegű. Ahhoz, hogy a harmadik személy erre jogosult legyen, a forrás (mely védjegy vagy vállalkozás kapcsolódik a termékhez) mellett a közösségi formatervezési minta származását is fel kell tüntetni. A többszörözési cselekmény a 2005/29/EK irányelv értelmében¹⁰¹ akkor összeegyeztethetetlen a tisztességes kereskedelmi gyakorlattal, ha ellentétes a szakmai gondossággal, valamint, ha a termékkel kapcsolatban jelentősen torzíttja vagy torzíthatja a címzett átlagfogyasztó magatartását. A közösségi formatervezési minta jogosultjának kell bizonyítania a rendes felhasználás sérelmét. Bot főtanácsnok tehát arra az álláspontra jut, hogy az idézés céljából végzett többszörözési cselekmény kiterjed harmadik személy által az oltalom alatt álló közösségi formatervezési mintát megtestesítő termék képeinek saját termékeinek forgalmazási céljából való felhasználására, a nemzeti bíróságoknak kell vizsgálniuk, hogy egyébként ez megfelel-e az idézés feltételeinek.

Az EUB kifejti, hogy a 6/2002/EK rendelet 20. cikk (1) bekezdés c) pontja szerinti korlátozás akkor alkalmazható, ha a harmadik személy felhasználása megjelenítési cselekménynek tekinthető, egy formatervezési mintának megfelelő termék kétdimenziós ábrázolása ennek felel meg. A 6/2002/EK rendelet 20. cikk (1) bekezdés c) pontját megszorítóan kell értelmezni, de a korlátozásnak is érvényesülnie kell, amely kereskedelmi tevékenység keretében olyan megjelenítési cselekmények alkalmazása céljából történik, amelyek a korlátozásra hivatkozni szándékozó személy magyarázatainak vagy megjegyzéseinek alapjául szolgálnak. Az EUB a főtanácsnok azon véleményével is egyetért, hogy az ilyen új termékeket

¹⁰¹ Az Európai Parlament és a Tanács 2005/29/EK irányelve (2005. május 11.) a belső piacon az üzleti vállalkozások fogyasztókkal szemben folytatott tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatairól, valamint a 84/450/EKG tanácsi irányelv, a 97/7/EK, a 98/27/EK és a 2002/65/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvek, valamint a 2006/2004/EK európai parlamenti és tanácsi rendelet módosításáról; 5. cikk.

előállító vállalkozások akadályozása abban, hogy bemutassák az idegen és saját termék-kategóriák együttes használatát a 6/2002/EK rendelet 20. cikk (1) bekezdés c) pontjának alkalmazásával, csökkenti az innovációt. Amennyiben tehát a harmadik személy jogszerű módon forgalmaz a közösségi formatervezési mintáknak megfelelő speciális termékekhez szánt új termékeket, mindezt úgy, hogy a saját termékeit és az oltalmazott közösségi formatervezési mintát megtestesítő terméket együttes alkalmazásuk bemutatása céljából jeleníti meg, a 6/2002/EK rendelet 20. cikk (1) bekezdés c) pontja alapján végez megjelenítést. Az idézés akkor nem felel meg a tisztességes kereskedelmi gyakorlatnak, ha olyan módon végzik, amely azt a benyomást kelti, hogy üzleti kapcsolat áll fenn a harmadik személy és a mintaoltalmi jogok jogosultja között, vagy a harmadik személy megsérti a mintaoltalmi jogosult 6/2002/EK rendelet 19. cikke által biztosított jogait, illetve indokolatlan előnyre tesz szert a jogosult üzleti hírnevéből. Annak érdekében, hogy a szemléltetés céljából végzett megjelenítési cselekmények ne legyenek indokolatlanul sérelmesek a közösségi formatervezési minta rendes felhasználására, nem lehetnek negatív kihatással a közösségi formatervezésiminta-oltalom jogosultjának azon gazdasági érdekeire, amelyek az említett minták rendes felhasználásához fűződhetnek. A forrás feltüntetésének lehetővé kell tennie az átlagosan tájékozott, észszerűen figyelmes és körültekintő fogyasztó számára a közösségi formatervezési mintának megfelelő termék kereskedelmi származásának beazonosítását. Az EUB tehát a főtanácsnokhoz hasonlóan arra az álláspontra jut, hogy a 6/2002/EK rendelet 20. cikk (1) bekezdés c) pontja alá tartozó cselekményt végez az a harmadik személy, aki a közösségi formatervezési minta jogosultjának engedélye nélkül, weboldalán keresztül használja a formatervezési mintáknak megfelelő képeket termékei jogszerű értékesítése során, amelyeket a formatervezési minták jogosultja termékeinek tartozékaiként történő használatra szánnak, abból a célból, hogy bemutassa együttes alkalmazásukat, feltéve, hogy megfelel a rendelkezésben meghatározott követelményeknek.

Ugyan az EUB szerint a „szemléltetés” kifejezést kellene alkalmazni az „idézés” helyett, az egyes országokban jelentős eltérések tapasztalhatók a hivatalos fordításokban, bár a két kifejezés között minimális az eltérés, a jogi szakirodalomban is gyakran megjelenik, hogy az idézés egyik célja lehet a szemléltetés.¹⁰² Míg a magyar, az angol, a német, a spanyol, valamint az olasz verzióban idézés található, addig a francia és a holland szövegben szemléltetés, pedig eredetileg a COM (93) bizottsági tervezet francia szövegében is idézésről volt szó.¹⁰³

A formatervezési minták területén tehát elképzelhető lehet az idézés a 6/2002/EK rendelet 20. cikk (1) bekezdés c) pontja alapján, kereskedelmi célból, amennyiben megfelel a rendelkezésben foglalt feltételeknek, és létrejön valamilyen intellektuális párbeszéd.

¹⁰² Ricketson, Ginsburg: i. m. (70), p. 786–787.

¹⁰³ David Musker: Making citations – mystery or mistranslation? The Opinion of Advocate General Bot in *Nintendo v BigBen*. *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, 2017. 10. sz., p. 834.

3.4. Az idézés megítélése a magyar szerzői jogban

Hatályos szerzői jogi törvényünk a szabad felhasználás esetein belül szabályozza az idézést, a 34. § (1) bekezdésében, amely szerint a mű részletét az átvevő mű jellege és célja által indokolt mértékben, az eredetihez híven, a forrás, valamint a szerző megnevezésével bárki idézheti. Ugyan a törvényi megfogalmazás nem tartalmaz műfaji kötöttségeket, vagy hogy mekkora mennyiségű részlet átvétele felel meg a rendelkezésben foglaltaknak, az esetek döntő többségében ez alatt a szabad felhasználás alatt a szövegalapú átvételt, az irodalmi, tudományos művekből való idézést értik. Az 1969-es Sztj.-ben azonos módon volt szabályozva ez a szabad felhasználási eset, tehát a magyar jogban nem is volt nagyon kilátás az idézés hagyományostól eltérő módon való értelmezésére. Változatos célokra lehet felhasználni, többek között lehet a tartalom magyarázata, kritikus hivatkozás, saját álláspont alátámasztása, mű mottója, önálló variáció kiindulópontja, tiszteletadás. Az idéző és az idézett mű között szoros és felismerhető kapcsolatnak kell lennie, azonban az idézett mű nem állítható be sajátként, nem valósulhat meg plagizáció, amely nemcsak idézésként nem ismerhető el, de büntetőjogi következményekkel is járhat.¹⁰⁴

Szerzői jogilag védett művek esetében a magyar jogirodalom szerint csak a mű részletét, sohasem az egész művet szabad idézni. Azonban ez nem következik az Sztj. rendelkezéseiből. A 34. § (1) bekezdése csupán azt mondja, az idézés a cél által indokolt terjedelemben megengedhető, aminek korlátot az Sztj. 33. § (2) bekezdésében szabályozott háromlépcsős teszt szab.¹⁰⁵ A cél által indokolt terjedelem kitévelt a Szerzői Jogi Szakértő Testület tovább pontosítja egyik szakvéleményében,¹⁰⁶ amely szerint egy mű lényeges tartalmának átvétele nem megengedett, mert egy ilyen idézés az idézett műrészlet és a mű közötti közvetlen konkuráláshoz vezet. Az Infosoc-irányelv 5. cikk (5) bekezdésében meghatározott háromlépcsős teszt is azt erősíti, hogy az idézett mű terjedelmét az idézés célja határozza meg. Az idézetnek valamilyen módon szolgálnia kell az idéző művet, például alátámasztani az idéző mű mondanivalóját, azzal ellentétes, vagy az idéző mű értékelje az idézett művet. Főszabály szerint az átvevő műnek önállónak kell lennie, nem állhat az pusztán csak idézetekből. A mű integritásához való jogból következően az idézés nem lehet torzító jellegű, mert ebben az esetben jogellenesnek minősül, és a forrást, nevezetesen az idézett mű címét és nevét is meg kell jelölni.¹⁰⁷

Korábban az Sztj. 67. §-ának (5) bekezdése kizárta az idézés alkalmazását képzőművészeti, fotóművészeti, iparművészeti és építészeti alkotások esetében. A kommentár ezt azal indokolta, hogy ezen műfajok tekintetében egy-egy részlet átemelése már önmagában

¹⁰⁴ A büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 384–385. §.

¹⁰⁵ *Lábody*: i. m. (85), p. 121.

¹⁰⁶ SZJSZT-8/2011.

¹⁰⁷ *Gyertyánfy, Legeza*: i. m. (10), p. 268–270.

olyan szinten sértheti a szerzőnek a mű integritásához való jogát, amihez képest a szabad véleménynyilvánítás joga, illetve a művészet szabadsága eltöri. Ez az elgondolás jelenik meg a Szerzői Jogi Szakértő Testület egyik szakvéleményében is, amelyben egy naptárban szereplő képek részleteinek promóciós anyagba való átemeléséről állapította meg, hogy az nem felel meg az idézésnek, mert az Szjt. alapján fotóművészeti alkotást nem lehet idézni.¹⁰⁸

A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény és a szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó jogok közös kezeléséről szóló 2016. évi XCIII. törvény jogharmonizációs célú módosításáról szóló 2021. évi XXXVII. törvény azonban megszüntette az Szjt. ezen rendelkezését, indokolása szerint¹⁰⁹ nem elképzelhetetlen a 67. §-ának (5) bekezdésében meghatározott műfajok esetében az idézés, kifejezetten megengedhetőnek tekinti a teljes művek idézését, de természetesen ezekben az esetekben is figyelemmel kell lenni a mű jellegére, céljára, valamint fel kell tüntetni a forrást és a szerző nevét.

Hazai példa még nem létezik ezen rendelkezéssel összefüggésben, de megvalósult már olyan kereskedelmi jelenség, amely előrevetítheti milyen módon kerülhet sor például képzőművészeti alkotások idézésére.¹¹⁰ A Sole-Mizo Zrt. a Magyar Nemzeti Galériával közösen 2020-ban elkezdte kibocsátani „Mizo Art Coffe” nevű kollekcióját, melyben a Mizo korábban is már jól ismert kávéitalai kaptak egyedi csomagolásokat, melyekre egy-egy híres festmény került a kiállítási darabokból. A legtöbb esetben nem is a képek egésze került rá a dobozra, csak annak egy részlete, emellett a dobozokon feltüntetésre került a művek szerzője, a forrás, valamint egy rövid leírás az adott képről és alkotójáról, emellett a Mizo külön weboldalon is bemutatja a festmények történetét és a kollekció történetét.¹¹¹

Kétségtelen ugyanakkor, hogy ez esetben nem beszélhetünk idézésről, hiszen a felhasználásra került alkotások esetében a védelmi idő lejárt, a felhasználásra az Szjt. 67. §-ának (5) bekezdésének hatálya alatt került sor. A rendelkezés hatályon kívül helyezésével viszont a jogalkotó egy olyan akadályt szüntetett meg, ami a jövőben a hasonló kezdeményezések megvalósítását teszi könnyebbé. Bár kereskedelmi termékek nem minősülnek szerzői jogi értelemben vett műnek, megfontolandó lehet az idézés hatályának a kiterjesztése ezen teljesítményekre is, hiszen ahogy az eddig kifejtettekből láhattuk és a későbbiekben is látni fogjuk, nem feltétlenül sérti a szerző jogait, ha az idézésre kereskedelmi terméken kerül sor.

¹⁰⁸ SZJSZT-23/2007/1.

¹⁰⁹ Végső előterjesztői indokolás a szerzői jogról szóló Szjt. és a szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó jogok közös kezeléséről szóló 2016. évi XCIII. törvény jogharmonizációs célú módosításáról szóló 2021. évi XXXVII. törvényhez – Indokolások Tára 2021. 58. sz.

¹¹⁰ <https://magyarmuzeumok.hu/cikk/a-mizo-art-coffee-uj-termekcsaladjarol-kerdeztuk-macsay-krisztinat>.

¹¹¹ <https://mizo.hu/artcoffe/>.

4. IDÉZÉS AZ EGYES MŰFAJOKBAN

4.1. Szövegalapú idézés

Ugyan az idézést nem lehet leszűkíteni a szövegalapú idézésekre, mégis szükséges ennek ismertetésével kezdeni, hiszen mégis ezt tekintjük a legalapvetőbb és leggyakoribb példának, ha idézésről beszélünk. A szövegalapú idézés történelmi szemszögből vizsgálva a legrégebbi. Az első ismert idézet egy 1516-ban Strasbourghban, Mathias Schurer által nyomtatott könyvben található, a „De Vitis Sophistarum”-ban, amit Flavius Philostratus írt.¹¹² Az angol „quotation” és a francia „citation” kifejezés is etimológiailag először a nyomdászok körében jelent meg,¹¹³ emellett a Pelham-üggyel kapcsolatban írt indítványában Szpunar főtanácsnok is megjegyzi: „Az idézésre vonatkozó kivétel eredetileg irodalmi művekkel kapcsolatban merült fel, és túlnyomórészt ilyen művekben is alkalmazzák.”¹¹⁴ Hatályos szerzői jogi törvényünk 34. §-ának (1) bekezdése nem utal semmilyen műfaji kötöttségre, ami azt támasztja alá, hogy az idézés nemcsak szövegalapú művekben lehetséges. Ezt erősíti meg a (2) bekezdésben meghatározott átvétel, ugyanis ott már kimerítően felsorolja azokat a művészeti műfajokat, melyek esetében az adott cselekmény megengedhető, és még meg is különbözteti azt az idézéstől, mint ami meghaladja az idézés terjedelmét. Egészen a 2021. évi XXXVII. törvény június 1-ei hatálybalépéséig az Szjt. 67. § (5) bekezdése értelmében az idézési kivétel nem is volt alkalmazható képzőművészeti, fotóművészeti és iparművészeti alkotások felhasználása esetén. Az egyes műfajokra vonatkozó szabályozásnál, érdekes módon, csak itt került említésre ilyen megszorítás. Az ezen bekezdés hatálya alá tartozó művek felhasználásához a HUNGART-hoz – illetve közvetlenül a jogosulthoz – kellett fordulni, az engedélyért pedig főszabály szerint jogdíjat is kellett fizetni.¹¹⁵

Hazánkban az idézés kifejezést rendkívül sokszínű jelentéstartalommal ruházzuk fel. A szó maga eredetileg 1512–1526 körül alakult ki az idéz szóval, amely alatt már akkor is azt értették, hogy „ide hív”. Ez alapján alakultak ki mai jelentései, 1564-ben az „idézet” formája.¹¹⁶ Az idézés jelenti egyrészt valakinek valahová vagy valaki elé hívását, leggyakrabban a bíróságok, illetve más hivatalos szervek alkalmazzák a kifejezést. Átvitt értelemben értjük alatta a múlt vagy szellemek megidézését is, ami inkább az irodalom és a fantasztikus irodalom területén fordul elő. Másrészt az idézés alatt azt értjük, ha valaki valamely szöveget, mondást, kijelentést, tényt felelevenít, elmond, leír, hivatkozásként.¹¹⁷

¹¹² Douglas C. Mcmurtrie: Concerning quotation marks. Privately Printed, New York, 1934, p. 4–5.

¹¹³ Aplin, Bently: i. m. (67), p. 90–91.

¹¹⁴ C-476/17. Szpunar főtanácsnok indítványa: Pelham GmbH v. Hütter [ECLI:EU:C:2019:624] 62. pont.

¹¹⁵ <http://www.hungart.org/wp-content/storage/2022/01/Dijszabas-Altalanos-rendelkezesek-2022.pdf>.

¹¹⁶ Zaicz Gábor (szerk.): Etimológiai szótár – Magyar szavak és toldalékok eredete. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2006, p. 302.

¹¹⁷ A magyar nyelv értelmező szótára: 2016. <https://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/elolap.php>.

A magyar jogirodalom rendkívül szűkszavúan foglal állást arról, hogy mit értünk idézés alatt. Békés Gergely és Mezei Péter egy közös tanulmányukban arra mutatnak rá, hogy bizonyos feltételek mellett a zenék is idézhetők (sampling).¹¹⁸ A 2021. évi XXXVII. törvény hatálybalépése előtt a képző-, fotó- és iparművészeti alkotások idézésével kapcsolatban a Nagykommentár szerint ezen alkotásokból való idézés, azaz egyes részek átemelése, a mű megcsonkításával, deformációjával járna, és nehéz feladat lenne a jogalkalmazó számára distinkciót állítani a jogos idézés és a gazdasági vagy öncélú felhasználás között.¹¹⁹ Ennek ellenére a külföldi jogirodalom és elsősorban az EUB gyakorlata már a törvénymódosítást megelőzően is számos esetben definiálta, mikor lehet ilyen műfajok esetében idézésről szó.

A Szerzői Jogi Szakértő Testület szakvéleményei közül az SZJSZT-08/2011 emelendő ki, amely híres emberektől, politikusoktól származó idézetek borospalackokon való elhelyezéseinek, azaz kereskedelmi célú felhasználásának megengedhetőségét vizsgálta. A szakvélemény számos fontos meghatározást tartalmaz az idézéssel kapcsolatban, ráadásul az idézést olyan környezetben vizsgálja, amely nem teljesen szövegalapú, hiszen itt az idézetek borospalackokon kerülnek elhelyezésre a kereskedelmi érték növelése érdekében, annak célja nem valamilyen párbeszéd kezdeményezése vagy kritika. Elsőként megállapítja, hogy az idézéshez idéző műre van szükség, melyben maga az idézet kifejezetten csupán járulékos funkcióval rendelkezhet. Nem nyomhatja el az idéző mű egyéni, eredeti jellegét, éppen ellenkezőleg, még jobban rá kell erősítenie. A közigazgatási szabályok bizonyos keretek közé szorítják ugyan a borospalackok címkéinek formai megtervezését, azonban így is marad bizonyos alkotói szabadsága a tervezőnek. A való életben egyébként is inkább az a ritka, ha két borospalack címkéje hasonlít, tehát minősülhet egyéni, eredeti műnek. Másodsor, az idézésnek az idéző mű céljával arányban kell állnia, a megengedhetőség fő feltétele az idézés célja. Az idézett mű és az idéző mű között kell lennie valamilyen gondolati kapcsolatnak, a szóban forgó esetben például az eljáró tanács „*a borfogyasztási kultúrához kapcsolódó társadalmi, szellemi vonatkozásokat*” jelölte meg. Ebből az következik, hogy a szabad felhasználást akár jogi személyek és gazdasági társaságok is megvalósíthatják termékek reklámozása érdekében. Persze ez sem jelent korlátoktól mentes felhasználást. Tekintettel kell lenni az idézet terjedelmére, ugyanis teljes műveket ebben az esetben sem lehet idézni, és meg kell jelölni az idézett mű szerzőjét, valamint a forrást.

Ugyan az idézés a szövegalapú műveken kívül ritkábban fordul elő más műfajokban Magyarországon, a téma pontos megvizsgálása mégis érdemes, ugyanis ha megvizsgáljuk az egyes műfajokat, illetve a jogi szakirodalmat, az idézésnek egy újfajta, szélesebb körű értelmezésére találhatunk rá, amely számos jogvita eldöntésében szolgálhat segítségül.

¹¹⁸ Békés, Mezei: i. m. (28), p. 13–18.

¹¹⁹ Gyertyánfy, Legeza: i. m. (10), p. 462.

4.2. Idézés a zenében (sampling)

A zenében azt az eljárást, amikor egy már létező zenemű részletét a szerző kiemeli és egy másik dalba változtatlanul vagy módosítva átemeli, samplingnek nevezzük. Ugyan az eljárással kapcsolatban csak az utóbbi pár évtizedben kezdett el behatóbban foglalkozni a szerzői jog, a zenei életben már komoly múlttal rendelkezik.

A sampling kialakulását az 1940-es években megjelenő, úgynevezett „musique concrète” mozgalomhoz kötik, egy avantgárd irányzathoz, amelyet az 1960-as években nemcsak kísérletező, progresszív művészek fedeztek fel maguknak, hanem például a Beatles is alkalmazta az 1968-as „Revolution Number 9” c. számában. Az 1960-as, ’70-es években a hiphopban is megjelent az eljárás jamaikai dj-k közvetítésével, elsősorban Clive Campbell, vagyis Dj Kool Herc által, akit sokan a hiphop zenei műfaj atyjaként tartanak számon.¹²⁰ Ezen műfajban gyakran váltak funk- és rockdalok a samplingek forrásává, példának okáért James Brown vagy a Led Zeppelin dalai.¹²¹ Manapság bevett eszközzé vált a popzenében is, ennek ellenére mégis születnek jogviták, melyekben az egyik zeneszerző sérelmezi a művből engedély nélkül kivágott zenerészletek felhasználását. Ezen jogviták kimenetele, tekintettel arra, hogy maga az idézés műfajra tekintet nélkül szürke zónája a szerzői jognak, rendkívül vegyes képet mutat. A Beastie Boys-nak kártérítést kellett fizetnie Jimmy Castor „Yo Leroy” című számának samplingeléséért, míg Beethoven *public domain*nek minősülő 5. szimfóniájának samplingelése megengedettnek bizonyult.¹²² Ezen jogviták bizonytalanságát jól példázza a Queen és Vanilla Ice esete is, amelynek kiindulópontja az volt, hogy a rapper samplingelte a Queen David Bowie-val közösen alkotott Under Pressure című számának, úgynevezett „hook” részletét. Az ügy bíróság elé került, de a felek végül peren kívül egyeztek meg, mely során Vanilla Ice egy későbbi állítása szerint négymillió dollárért „megvette” a dalt.¹²³

Hányattatott sorsa ellenére a sampling az idézés zenei megfelelője, így arra ugyanazon szabályokat kell alkalmazni, mint az idézésnél. Természetesen bizonyos műfaji sajátosságokat figyelembe kell venni annak érdekében, hogy más szerzők jogai ne sérüljenek, illetve ne kerüljön sor visszaélésre alkalmazására. Elsőként meg kell jegyezni, hogy maga az Sztj. sem zárja ki a zeneművekből való idézést. A zene esetében a nehézséget egyrészt az adja, hogy a szerzők mellett előadók és hangfelvétel-előállítók is megjelennek. Ennek ellenére, amennyiben jogszerűen idézni akar egy szerző, elegendő csupán a másik szerzők jogainak tiszteletben tartására koncentrálni, ugyanis sem az előadó, sem a hangfelvétel-előállítók jogai nem sérülhetnek zenei részletek átemelésénél. Itt az előadók szerzői jogai legfeljebb olyan esetekben játszhatnak szerepet, amennyiben a zenerészlet egy koncert felvételéből

¹²⁰ <https://history.hiphop/dj-kool-herc-clive-campbell/>.

¹²¹ <https://www.masterclass.com/articles/how-to-sample-music#a-brief-history-of-music-sampling>.

¹²² Mezei Péter: Digitális sampling az amerikai szerzői jogban – sirba szálltok „groove robbers”? Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 3. (113.) évf. 3. sz., 2008. június, p. 7–8.

¹²³ <https://rockandrolltruestories.com/how-vanilla-ice-ripped-off-queen/>.

származik, valamint a szerző és az előadó nem azonos, vagy többen jegyzik az adott számot szerzőként, és azok közül egyesek tagjai az előadónak, míg mások nem.

Természetesen csak korábban már nyilvánosságra hozott zenéből lehet idézni, amellyel kapcsolatban az sem lehet szempont, hogy az adott mű mennyire lett népszerű. Az idéző műnek is eredetinek kell lennie, és fel kell tüntetni az idézett mű szerzőjét és forrását, valamint valamilyen tartalmi-logikai kapcsolatnak fenn kell állnia az idézett és idéző mű között.¹²⁴ Az idézett mű szerzőjének és a forrás megjelölésének kötelezettsége talán itt a legegyszerűbb, hiszen könnyen a dal címe után írhatók azok, hasonló módon, ahogy a kollaborációval előadott számok esetén a zenemű címe mellett feltüntetik a közreműködő zenész nevét. Ahogy Paku Dorottya is írja, az idézés terjedelmének a cél által indokoltnak kell lennie, tehát itt sem szolgálhat az idézés egyfajta kiskapuként arra, hogy teljes számokat vegyenek át a szerzők, vagy esetleg idézés címén, engedély nélkül feldolgozzanak egy számot.

A sampling idézésként való elismerése az egyik legégetőbb része ma az idézés kérdéskörének, hiszen számos magyar vonatkozású ügy miatt itthon is érezhető, hogy mennyi bizonytalanságot tud okozni egy ilyen aprónak tűnő pontatlanság.

2010-ben Kovács Kati „Add már, Uram, az esőt!” című számából emelt át egy részletet Christina Aguilera „Woohoo!” című számába. A dalt tartalmazó album kísérőfüzetében feltüntették a dal címénél, az idézett dal címét, valamint annak két szerzőjét, Koncz Tibort és Szenes Ivánt.¹²⁵ Az eset nagyon jól bemutatja, hogyan is kellene működnie az idézésnek a zene műfajában, azonban a zeneművek esetében indokolt lehet az előadó nevét is feltüntetni, hiszen az emberek elsősorban vele kötik össze a dalt, rajta keresztül keresnek rá és ismerik meg, az előadó és a szerző pedig gyakran nem is ugyanaz a személy.

2013-ban Kanye West az Omega „Gyöngyhajú lány” című számából samplingelt egy részletet „New Slaves” című dalában.¹²⁶ Westék egy tízezer dolláros csekket juttattak el Presser Gábor zeneszerzőnek és Adamis Anna szövegírónak azzal, hogy az album megjelenését megelőzően huszonnégy órájuk van, hogy jóváhagyják a hangminta felhasználását. A zenei idézet ebben az esetben szokatlanul hosszú az átlag zenehallgató számára. Végül a felek (Presser Gábor és Kanye West) peren kívüli egyezséget kötöttek, ennek ellenére Presserék sikeresen tudták volna érdekeiket érvényesíteni, hiszen az átvett részlet terjedelme miatt nem felel meg az idézés követelményeinek.

Szintén 2013-ban Beyoncé samplingelt „Drunk in Love” című számába egy részletet a Juhász Miczura Mónika előadásában hallható „Bajba, bajba” című Ando Drom-számból. Juhász Miczura beperelte Beyoncé-t az USA-ban, ott azonban a New York-i legfelsőbb bírós-

¹²⁴ Paku Dorottya Irén: Digitális sampling a magyar és a német szerzői jogban – I. rész. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 14. 124. évf. 4. sz., 2019. október, p. 98–100.

¹²⁵ https://index.hu/kultur/showbiz/2010/06/11/christina_aguilera_feldolgozta_kovacs_katit/.

¹²⁶ https://recorder.blog.hu/2013/06/15/kanye_west_featuring_kobor_janos_az_omega-enekes_orul_hogy_szerepelnek_a_yeezus-on; https://recorder.blog.hu/2017/03/25/harom_ev_utan_rendezodott_kanye_west_es_presser_pere.

ság a művészi szabadságra hivatkozva elutasította a keresetet.¹²⁷ Ugyanebben az esetben a bíróság helyesen mutatott rá, hogy a felhasználás nem volt sérelmes, azonban itt is fontos lett volna, ha Beyoncé betartja az idézés szabályait, hiszen nevének és művének feltüntetése megillette volna Juhász Miczurát.

A Paku Dorottya által is elemzett jogesetekről¹²⁸ összességében elmondható, hogy a társadalom és a szerzők rendkívül érzékenyek, gyakran úgy fogják fel, mintha a szerzői személyhez fűződő és vagyoni jogaik szenvedtek volna csorbát, ugyan mellettük szól, hogy nyilvánvalóan az idézők sem igazán érzékelik sokszor mi minősül megengedett idézésnek, és mi az, ami már jogszerűtlen felhasználás. Ez azonban a jogszabályi rendelkezések megfelelő módosításával, valamint a művészek tanításával kiküszöbölhető lenne. A zenei idézés ugyanis magának a művészetnek a fejlődésére is pozitívan hat, ha egy híres zenész ilyen idézeteket használ, az emberek nagy valószínűséggel az idézett művet is meghallgatják. Ezen állítást Koncz Tibor és Kóbor János is alátámasztották,¹²⁹ akik úgy értékelték a samplingelést, mint aminek köszönhetően a zenéjük olyan emberekhez is eljutott, akikhez máshogy sose jutott volna el.

4.3. Vizuális művészeti alkotások

A Britannica szerint¹³⁰ a vizuális művészetek alatt azokat az alkotásokat értjük, amelyeket a látásunkkal érzékelünk, és amelyek ezáltal valamilyen érzelmet váltanak ki belőlünk a művész tudása és képzelete által. Mivel a kategória a művészetek elég széles körét fedi le, a következőkben egyes műfajokból emelünk ki olyan példákat, amelyekkel érzékeltethető, az idézés mennyire bevett szokás ezen művészeti ágak esetében is.

4.3.1. Filmek

A zenéhez hasonlóan a filmek területén is gyakori az idézés, azonban ezt a gyakorlatban/szakmában általában nem ezen a névvel szokás illetni. Általában, amikor a rendezők egy korábbi filmből átemelnek egy jelenetet és azt a saját stílusukban újraalkotják, arról inspirációként, utalásként (angolban: reference) beszélnek, amely filmművészetiileg ugyan megfelelő kifejezés lehet, jogi szempontból azonban idézésként kell értelmezni az ilyen eseteket. Ugyanez igaz azokra az esetekre, amikor egy korábbi filmből emelnek ki egy jelenetet, és azt átrakják az új filmbe úgy, hogy a jelenet szereplői éppen ezt az idézett filmet nézik

¹²⁷ <https://fidelio.hu/jazz-world/miczura-monika-elvesztette-a-pert-beyonce-ellen-23143.html>.

¹²⁸ Paku: i. m. (124), p. 103–108.

¹²⁹ https://recorder.blog.hu/2013/06/15/kanye_west_featuring_kobor_janos_az_omega-enekes_orul_hogy_szerepelnek_a_yeezus-on; https://recorder.blog.hu/2017/03/25/harom_ev_utan_rendezodott_kanye_west_es_presser_pere; https://index.hu/kultur/showbiz/2010/06/11/christina_aguilera_feldolgozta_kovacs_katit/.

¹³⁰ <https://www.britannica.com/browse/Visual-Arts>.

egy televízió vagy a moziban. Ilyenkor sem arról van tehát szó, hogy az idézés leple alatt nagyobb filmrészleteket emel át a rendező saját filmjébe, úgy beállítva, mintha az a saját szellemi teljesítményének szerves része lenne vagy jogszerűtlenül kívánja a nyilvánosság felé közvetíteni, hanem az valamilyen módon kapcsolódik az idézett filmhez. Az új film rendezője például tisztelettel akar adózni egy számára inspiráló másik rendezőnek, esetleg a történet szempontjából vagy a film hangulatából eredendően fontos, hogy a karakterek az adott másik filmet nézik, vagy más módon utalást tesznek rá. Emellett csakúgy, mint a zenében, a közönség számára olyan filmek is megismerhetővé válnak, amelyeket máshogy nem ismertek volna meg.

Erre talán az egyik legekleatásabb példa Michael Curtiz (Kertész Mihály), magyar származású rendező „Casablanca” című filmje Humphrey Bogart és Ingrid Bergman főszereplésével. Filmtörténeti szempontból talán ez az alkotás az, amit a legtöbbet idéztek valaha, még úgyis, ha nem vesszük bele a paródiákat. Leggyakrabban híressé vált mondatai hangzanak el: *„Of all the gin joints, in all the towns, in all the world, she walks into mine”; „Here is looking at you, kid”*. Sok esetben pedig a leghíresebb, végső, reptéri jelenetet alkotják újra, amelyben Bogart karaktere a következőket mondja Renault főnyomozónak: *„Louie, I think this is the beginning of a beautiful friendship”*. A „Macska-jaj” című Emir Kusturica filmben például az egyik szereplő számos jelenetben látható amint a Casablancát nézi, vagy ezen híressé vált mondatot idézi. A „Játszd újra Sam!-ben” Woody Allen karaktere megszállott Humphrey Bogart-rajongó, aki az egyik jelenetben egy moziban éppen a Casablancát nézi, maga az egyik karakter is Bogart karakterét szimbolizálja, illetve a zárójelenet is gyakorlatilag a Casablanca zárójelenetét idézi meg.

A filmes idézetekre kiváló példa még Wes Anderson munkássága, akinek szinte minden filmjében találhatunk utalást általa nagyra becsült rendezők filmjeiből. Az első filmje, a „Petárda” (1996) egyik jelenete Francois Truffaut „400 csapás” című filmjét (1959), míg egy másik Mike Nichols „Diploma előtt” (1969) című filmjét idézi. Orson Welles „Aranypolgár” (1941) című filmjét idézi a rendező az „Okostojás” (1998) és a „Tenenbaum, a házi átok” (2001) című filmjeiben.¹³¹ A 2014-es „Grand Budapest Hotel” számos jelenete idézése más filmeknek, így például az 1966-os „Szakadt függöny”-nek.¹³²

A filmek mellett elengedhetetlen említést tenni az internetre, elsősorban a Youtube-ra feltöltött videókról. Ezen videók esetében műfajtól függetlenül előfordul más videókból, filmekből, animációkból vagy dalokból való részletek átemelése a videó témája által indokolt célból. Tipikusan ilyenek a film- és tévésorozatok kritikával foglalkozó csatornák, a különböző „top 10-es, top 20-as stb.” témájú videók, de voltaképpen bármely témájú videóban előfordulhat. A Youtube maga is elismeri a szabad felhasználáshoz való jogot az amerikai

¹³¹ Matt Zoller Seitz: Wes Anderson Collection. Abrams Books, 2013, p. 47, 92, 127.

¹³² Az ebben a filmben szereplő valamennyi idézetet ki is elemezték egy videóban: https://www.youtube.com/watch?v=3GK_3KgZios&t=185s.

1976-os Act of Copyright alapján,¹³³ amely a fair use-teszt alkalmazásával teszi lehetővé az idézést. Ennek feltételeiről is tájékoztatást ad,¹³⁴ gyakorlatilag ismerteti az amerikai szerzői jogi törvény 107-es cikkét, amely szerint a felhasználás méltányosságának vizsgálatakor a következőket kell figyelembe venni:

- a felhasználás célja és jellege,
- a jogvédett munka természete,
- a felhasznált rész nagysága és lényegisége a szerzői joggal védett teljes mű méretéhez viszonyítva,
- a felhasználás hatása a jogvédett munka potenciális piacára vagy értékére.

Arra is felhívják a figyelmet, hogy a rengeteg eltávolítási kérelem többsége által bepanaszolt videókban a méltányos felhasználással éltek, és ezért többször is kérték a szerzői jogok tulajdonosait, hogy mérlegeljék, mielőtt bepanaszolják a videót. A tulajdonosok amennyiben egy videót elérhetetlenné akarnak tenni, mert az meglátásuk szerint sérti szerzői jogait, panaszt emeltek – a Youtube az erről kapott értesítést követően automatikusan letiltja a videót. Ezen figyelmeztetések kilencven napig érvényesek, amennyiben ez idő alatt az illető 3 figyelmeztetést kap, fiókját és a hozzá tartozó csatornákat letiltják, a fiókhoz tartozó összes videó letiltásra kerül, valamint nem hozhat létre újabb fiókot. Az első figyelmeztetés esetén a Youtube biztosít egy szerzői jogi kurzust is a tartalom-előállítóknak. Emellett az előállító felveheti a kapcsolatot a követelést benyújtó személlyel vagy viszontbejelentést küldhet be.¹³⁵ A Content ID-követelés a Youtube által fejlesztett rendszer, melyben a szerzőnek három lehetősége van szerzői jogainak érvényesítésére. Kérheti, hogy a videóban a Youtube hirdetést helyezzen el, amennyiben ez mégsem kielégítő megoldás, még mindig kérheti a videó letiltását vagy a videó földrajzi elérhetőségének korlátozását.¹³⁶

A probléma, hogy a Youtube ezen szolgáltatása automatikusan működik, tehát nem mérlegeli, hogy a felhasználás esetlegesen idézés, ezzel komoly problémákat okozhatnak a tartalom-előállítóknak. Egy brit felhasználó, Mumbo Jumbo, 2012 óta tölti fel a Youtube-ra videóit, melyekben a Minecraft nevű számítógépes játékkal játszik. Minden videója tartalmaz egy nyitó és egy záró betétdalt, amelyek részletek egy ProleteR nevű dj szerzeményeiből. Az egyik ilyen szám a „Can’t stop me”, melynek elkészítése során a dj samplinglelte Gene Chandler 1967-es „Nothing can stop me” című számát. Ezen szám felett a szerzői jogok jogosultja a Warner Chappel amerikai lemezkiadó cég, amely 2019. május 19-re virradóra Mumbo Jumbo több mint négyszáz videójával kapcsolatban kérte azok letiltását. A Youtuber vitatta a letiltások jogosságát, emiatt azonban minden videó esetében külön

¹³³ Copyright Act of 1976, Article 17.

¹³⁴ https://support.google.com/youtube/answer/9783148?hl=hu&ref_topic=2778546#zippy=.

¹³⁵ <https://support.google.com/youtube/answer/2814000#zippy=%2Cmi-t%C3%B6rt%C3%A9nik-ha-szerz%C5%91i-jogi-figyelmeztet%C3%A9st-kapsz%C3%A9t%C3%BCrelmi-id%C5%91%2Chogyan-juthatsz-inform%C3%A1ci%C3%B3khoz-a-figyelmeztet%C3%A9sekkel-kapcsolatban%2Cszerz%C5%91i-jogi-figyelmeztet%C3%A9sek-rendez%C3%A9se>.

¹³⁶ https://support.google.com/youtube/answer/6013276?hl=hu&ref_topic=9282678.

be kellett nyújtania egy kérvényt a Youtube-nak, valamint minden egyes videóból külön ki kellett vennie a bevezető zenét, amely körülbelül tizenkét órát vett igénybe elmondása szerint.¹³⁷

Sokkal egyszerűbb és felhasználóbarátabb lenne a videómegosztó oldal, ha felismernék az idézés jelentőségét, hiszen az, hogy az algoritmusok automatikusan elérhetetlenné teszi a vitatott videókat,¹³⁸ sérti a feltöltő művészi önkifejezéséhez való szabadságát és a véleménynyilvánítás szabadságát. Mind a filmek, mind a videók esetében egyszerű lenne megfelelni az idézés követelményeinek, hiszen ha a cél által indokolt mértékben történik, akkor csak a névfeltüntetés és forrásmegjelölés kötelezettségének kell eleget tenni. Filmek esetében ez a stáblistában való feltüntetéssel, videók esetében az alattuk található leírásban való elhelyezéssel megoldható. Érdekes kérdés a jövőre nézve a CDSM irányelv 17. cikkének érvényesítése. Annak értelmében ugyanis az online tartalmegosztó-szolgáltató feladata kiszűrni a felhasználók által megvalósított szerzői művek jogellenes többszörözését és nyilvánosság-hoz közvetítését. A 17. cikk emellett továbbra is biztosítja az idézés alkalmazását, kérdéses azonban, hogy ez például videósszékekben felhasznált szerzői jogilag védett tartalmak esetén is alkalmazható-e, ugyanis a CDSM irányelv sem ad meg semmilyen meghatározást, mi tekinthető idézésnek.

4.3.2. Építészet, festészet

Ahogy az már korábban említésre került, a 2021. évi XXXVII. törvény hatálybalépése előtt az Szjt. 67. §-ának (5) bekezdése expressis verbis kimondta, hogy az idézés nem alkalmazható képzőművészeti, fotóművészeti és iparművészeti alkotások felhasználása esetén. Ugyan az építészeti alkotásokra kifejezetten nem tért ki, tekintettel arra, hogy az építészet gyakorlatilag képzőművészeti és iparművészeti műfajok összessége, így valószínűsíthető, hogy implicite a bekezdés az építészetre is vonatkozott.

A Nagykomentár szerint¹³⁹ már a korábbi Szjt. hatálya alatt is vitát generált az ezekben a műfajokban történő idézés, például egyes művek méretei miatt. Ezzel kapcsolatban azt a megoldást ajánlotta, hogy a szerzőtől kell engedélyt kérni a mű részletének bemutatására. Más szerzők is hasonló véleményen voltak,¹⁴⁰ hozzátéve, hogy tudományos, ismeretterjesztői, valamint oktatási célból ezen művek képeit fel lehetett használni. A 2021. évi XXXVII. törvény indokolásában a képzőművészeti, fotóművészeti, iparművészeti és építészeti művek esetében a jogalkotó elegendőnek látja már az idézés egyéb törvényi biztosítékainak érvé-

¹³⁷ Eleonora Rosati: Sampling Mumbo Jumbo: Minecraft Youtuber receives copyright claims on hundreds of videos in a matter of hours: <https://ipkitten.blogspot.com/2019/06/sampling-mumbo-jumbo-minecraft-youtuber.html>.

¹³⁸ Lábady: i. m. (85), p. 115–117.

¹³⁹ Gyertyánfy, Legeza: i. m. (10), p. 462.

¹⁴⁰ Bakos Kitti, Nótári Tamás: Az építészeti művek felhasználásának szerzői jogi aspektusai. ÁJT, 2011. 1. sz., p. 75–109.

nyesülését, azaz a felhasználásnak a mű jellege és célja által indokolt terjedelemben, a forrás és a szerző megnevezésével kell megtörténnie. Nagyobb esélyt lát a mű integritásának sérelmére, ugyanakkor nem tartja elkerülhetetlen következménynek az ezen műtípusok idézése esetén.¹⁴¹

Tanya Aplin és Lionel Bently közös könyvükben¹⁴² az építészettel kapcsolatban hoznak fel számos példát, mi minősülhet idézésnek. Elsőként a Philip Johnson és John Burgee által tervezett New York-i épület kerül említésre, amely az AT&T telekommunikációs vállalatnak épült, és amelyre Chippendale épületként is szoktak hivatkozni, ugyanis az épület hasonlít egy hatalmas, magas lábú, Chippendale fiókos szekrényre. Ez az egyik jellegzetessége, amelyet egyes szerzők kifejezetten idézésnek tekintenek,¹⁴³ míg maga Philip Johnson szerint valójában a firenzei Pazzi-kápolnát idézte. James Stirling munkásságát szintén szokás összefüggésbe hozni az építészeti idézéssel, a Leicester-i Egyetem Mérnöki Karának épületét emelik ki, ahol az előadótermek trapézalakban emelkednek ki a főépületből.

A festészet területén szintén elképzelhető az idézés, még akár úgy is, hogy a teljes mű kerül így felhasználásra. Paul Cézanne 1878-ban festette meg *Csendélet (Compotier, verre et pommes)* című művét, amely később Paul Gauguinhez került, aki a képet jól kivehetően háttérnek használta az 1890-es *Női portré Cézanne képpel a háttérben (Portrait de femme á la nature morte de Cézanne)* festménye megalkotásához, valamint Maurice Denis is megjelenítette a képet (számos más festmény mellett) 1900-ban készült, *Homage to Cézanne* című művében. Ez utóbbi esetben Aplin és Bently felhívják a figyelmet, hogy Denis még csak nem is a teljes képet másolta le, hiszen az itt sokkal kisebb formában jelenik meg, más stílusban, ennél fogva pedig az egyes részletek nem vehetők úgy ki, mint ahogy azt az eredeti Cézanne-festményenél. Ezzel azonban véletlenül sem azt akarják mondani a szerzők, hogy nem lehetséges egy teljes művet részleteinek megfelelően átemelni.¹⁴⁴ Hasonló idézés figyelhető meg Szinyei Merse Pálnál, akinek 1873-ban elkészült *Majális* című képe jelenik meg az ugyancsak 1873-ban készült *Majális – műterem II.* című alkotásán. A művészek manapság is előszeretettel alkalmazzák az idézést, a szakirodalomban is előszeretettel hivatkoznak erre a kifejezésre, nemcsak a festészetben, de úgy általában a képzőművészetben és fotóművészetben. David Cerny 2005-ben készült *Cápa* című alkotása Damien Hirst 1991-ben készült installációját, a *The physical impossibility of death in the mind of someone livinget* idézte. Mat Collishaw 2009-es *The end of innocence* című műve apró cseppek for-

¹⁴¹ Végső előterjesztői indokolás a szerzői jogról szóló Szjt. és a szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó jogok közös kezeléséről szóló 2016. évi XCIII. törvény jogharmonizációs célú módosításáról szóló 2021. évi XXXVII. törvényhez – Indokolások Tára, 2021. 58. sz.

¹⁴² Aplin, Bently: i. m. (67), p. 95–98.

¹⁴³ <https://www.archdaily.com/611169/ad-classics-at-and-t-building-philip-johnson-and-john-burgee>.

¹⁴⁴ Aplin, Bently: i. m. (67), p. 105–106.

májában kivetíti és szétteríti Diego Velázquez X. Ince pápa portréja (1650) és Francis Bacon Tanulmány Velázquez X. Ince pápa portréjához (1953) festményét.¹⁴⁵

Az eddigi magyar gyakorlatban ha valaki képző-, ipar-, vagy fotóművészeti alkotást kívánt felhasználni, ahhoz a HUNGART-tól kellett az engedélyt beszerezni mind a magyar, mind a külföldi alkotások tekintetében. Az engedély beszerzése persze csak olyan alkotások esetében szükséges, amelyek szerzői jogi védelem alatt állnak, azaz szerzőjük még él, vagy haláluk esetén a 70 éves oltalmi idő még nem járt le. Az engedély beszerzéséhez a felhasználónak elsőként egy jogosítási kérelmet kell benyújtani a HUNGART-nál, amelyhez bizonyos esetekben a felhasználást bemutató digitális látványterv benyújtását is kérhetik. A jogosítási engedély egy konkrét felhasználásra jogosít fel, amelynek pontos kereteit (megjelenés helye, példányszám, méret stb.) az engedély tartalmazza. Fontos, hogy a felhasználáson ilyen esetben is fel kell tüntetni az eredeti mű szerzőjét és a forrást, a „HUNGART ©” jelölést az engedélyezés évével, valamint a felhasználás során nem lehet kitakarni az eredeti mű egy részét, vagy rányomtatni, megvágni. A HUNGART részére emellett egy mintát át is kell adni. A jogosítási kérelmet a felhasználóknak a felhasználást megelőzően tizenöt nappal, de bizonyos esetekben harminc nappal korábban kell benyújtaniuk, az így megszerzett felhasználási engedély pedig csak Magyarország területére terjed ki.¹⁴⁶ A HUNGART különös rendelkezéseiben konkrét felhasználások esetében állapítja meg a tételiesen fizetendő jogdíjakat, ahol a felsorolt felhasználások közül nem egy tekinthető idézésnek.¹⁴⁷ Érdekes kérdés, hogy a 2021. évi XXXVII. törvény hatálybalépésével hozott változás, amely alapján már képző-, ipar-, fotó- és építőművészeti alkotások idézése is megengedett, milyen változásokat fog eredményezni a HUNGART gyakorlatában, ugyanis számos, a díjszabásokban említett felhasználás a szabad felhasználások körébe tartozik majd.

4.4. Táncművészet

A fejezet zárásaként egy olyan műfaj kerül ismertetésre, amely szerzői jogilag is nehezebben megfogható, talán legkevésbé itt juthat eszünkbe az idézés lehetősége. Az Sztj. 1. § (2) bekezdésének d) pontja értelmében szerzői jogi védelem alá tartozik többek között a táncjáték is. A Szerzői Jogi Szakértő Testület 31/2005-ös szakvéleményében kifejti,¹⁴⁸ hogy a táncművészet olyan egyéni, eredeti jellegű műalkotás, melyet a test mozgásával, játékaival hoznak létre, függetlenül annak formájától, azaz a koreográfia létezhet írásban, illetve más módon rögzítve, akár betanult formában is, és szerzői jogilag védett műről beszélhetünk. Tehát egy koreográfus is érvényesítheti szerzői jogait, amennyiben az általa megalkotott táncmozdu-

¹⁴⁵ Nina Heydemann: The art of quotation. Forms and themes of the art quote, 1990–2010. Logos Verlag, Berlin, 2021, p. 24–26, 39–41.

¹⁴⁶ <http://www.hungart.org/wp-content/storage/2022/01/Dijszabas-Altalanos-rendelkezesek-2022.pdf>.

¹⁴⁷ <http://www.hungart.org/wp-content/storage/2022/01/Dijszabas-Kulonos-rendelkezesek-2022.pdf>.

¹⁴⁸ SZJSZT-31/2005.

latokat valaki az engedélye nélkül használja fel. A szerző mellett azonban az előadóművész jogai is érvényesülhetnek, így dönthet a rögzítetlen előadás rögzítéséről, a nyilvánossághoz közvetítéséről, többszörözéséről, terjesztéséről, vezetékek vagy más eszközzel vagy módon való hozzáférhetővé tételéről.¹⁴⁹ Az Szt. azonban azt is kimondja a 83. § (2) bekezdésében, hogy nincs szükség az előadóművész hozzájárulására azon felhasználások körében, amelyek esetében a törvény a szerző hozzájárulását sem kívánja meg. Amennyiben tehát lehetséges táncmozdulatokat idézni (márpedig erre vonatkozóan az Szt. nem állapít meg tilalmat), sem a koreográfustól, sem a szerzőtől nem kell engedélyt kérni.

Az Egyesült Államokban három szerző is beperelte az Epic Games nevű videójáték-vállalatot¹⁵⁰ arra való hivatkozással, hogy a vállalat az engedélyük nélkül használta fel az általuk megalkotott táncmozdulatokat „Fortnite” nevű nagysikerű, online játékában. A játékosok ingyenesen tölthetik le a programot, fizetni csupán karaktereik egyedivé tételéért kell: egyedi ruhákat, kiegészítőket, fegyvereket vásárolhatnak karakterüknek (skins, outfits), valamint különböző táncmozdulatokat (emotes) is vásárolhatnak, melyek közül egy-kettő kifejezetten nagy népszerűségnek örvend a játék rajongótáborában. Ugyan egy kívülálló számára furcsának tűnhet ennek a jelentősége, azonban a játék bevételei ezekből a tranzakciókból származnak, 2018-ban 5,7 millió, 2019-ben 4,2 millió, 2020-ban 5,1 millió USD-t ért el.¹⁵¹ A három keresetben a felperesek úgy vélik, hogy az általuk kitalált táncmozdulatokat az Epic Games az ő engedélyük nélkül használta fel. Az 1976-os amerikai szerzői jogi törvény 102. §-a értelmében szerzői jogi védelem alatt állnak a koreográfiák is, hasonlóan a magyar törvényhez, ezeknek is egyéni, eredeti jelleggel kell rendelkezniük és független a védelem a rögzítés formájától. A három eset közös problémája a koreográfiák rövideysége, pedig táncok esetében is igaz, hogy pusztán mozdulatokat nem lehet szerzői jogi védelem alá helyezni. A jogsértés megállapításához kvantitatív és kvalitatív szempontból is meg kell vizsgálni az egyes eseteket, azaz a mozdulatok mekkora hányadát használták fel az adott táncnak, és mi az, ami ebből szerzői jogilag védettnek tekinthető. A vitatott három eset mindegyikében elmondható, hogy azok teljes terjedelmükben fel lettek használva, azonban maguk a koreográfiák csupán két-három lépésből állnak. Emiatt hiába használta fel engedély nélkül ezeket a koreográfiákat az Epic Games, a szerzői jog önmagában nem védi a szavakat, hangokat vagy lépéseket, így nem is lehet szó jogsértésről. Mégis, az amerikai precedensjogban akár még pert is nyerhetnek a kérelmezők, egy korábbi esetben ugyanis a bíróság megállapíthatónak találta akár egy rövid koreográfia jogosulatlan felhasználását is, amennyiben a felhasználás nem csupán pusztán táncmozdulatokat másol le, hanem visszaadja annak teljes

¹⁴⁹ Szt. 73. §.

¹⁵⁰ Mathilde Pavis: The Fortnite lawsuits: why performers stand a fighting chance to beat the game: <https://ipkitten.blogspot.com/2019/01/the-fortnite-lawsuits-why-performers.html>.

¹⁵¹ <https://www.pcguru.hu/hirek/kiderult-mekkora-volt-az-epic-games-bevetele-az-elmult-harom-evben/62513>.

stílusát és érzésvilágát, érzékelője egyenesen a korábbi koreográfus művére fog asszociálni. Ez alapján tehát az Epic Games ellen indított eljárásoknak is van esélyük.¹⁵²

Amennyiben Szpunar főtanácsnok Pelham-ügyben hozott indítványából indulunk ki,¹⁵³ ezen táncidézeteknek először is valamilyen célt kell szolgálniuk, ami jelen esetben lehet egyfajta tiszteletadás az eredeti szerzőknek. Másrészt az idézett műnek módosításoktól mentesen kell megjelennie az idéző műben, amely táncmozdulatok esetében kétséges lehet, azonban ebben az esetben a közönség tökéletesen felismerte az adott táncmozdulatokat és azok eredeti szerzőit. Harmadrészt azonban a videójáték kiadója elmulasztotta feltüntetni az eredeti szerző nevét és a mű forrását, holott ennek könnyen eleget tudott volna tenni.

Így amennyiben elfogadjuk, hogy a táncban is beszélhetünk idézésről, úgy ebben az esetben az Epic Games megsértette az idézés szabályainak feltételeit, legalábbis az európai jogirodalom szemszögéből. Az, hogy ezeket az idézéseket eladásra is bocsátja, kevésbé problematikus, tekintve, hogy más műfajokban is gyakorlatilag az új művet az idézetekkel együtt adják el, így bizonyos értelemben részben más műveiből szereznek hasznot a szerzők.

5. AZ IDÉZÉS JELLEMZŐI

A következő fejezetben az idézés olyan jellemzői kerülnek áttekintésre, amelyek az egyes műfaji kategóriák sajátosságain túlmutatnak. Láthattuk, hogy az idézés eredeti koncepciója alatt más szerzők szövegalapú műveiből átvett rövid részleteket értettek, pontosan körülhatárolt célokkal. Tanya Aplin és Lionel Bently közös könyvükben számos idézetre jellemző tulajdonságot átvértékelnek, valamint új megvilágításba helyeznek. Az írók három kategóriát állítanak fel az alapján, hogy az adott tulajdonság a forrásműhöz, az idéző műhöz, vagy ezen kettő kölcsönhatásához kapcsolódik inkább.

5.1. A forrásmű

A hétköznapi értelemben vett idézést nemcsak szövegalapúnak tekintjük, hanem általában rövidnek is. Ilyen terjedelmi követelmény azonban nem szerepel egyik nemzetközi és a legtöbb nemzeti szabályozásban sem, sőt, a BUE felülvizsgálatai során is számos ország kifejezetten tiltakozott ilyesmi bevezetése ellen. Felismerték, hogy egyrészt bizonyos esetekben indokolt lehet szöveges művekből vett hosszabb részletek idézése, így például ha különböző írók véleményeit kívánja valaki összehasonlítani, vagy kifejezetten egy szerző pontos véleményét kívánja visszaadni. Másrészt egy ilyen terjedelmi előírás nem is alkalmazható a vizualitásra épülő művészetek esetében, mint például a festészetben, építészetben, fotómű-

¹⁵² Pavis: i. m. (150).

¹⁵³ Mathilde Pavis: Can you sell a quotation...of dance? Another perspective on the 'Fortnite' lawsuits: <https://ipkitten.blogspot.com/2019/01/can-you-sell-quotationof-dance-another.html>.

vészetben, filmművészetben. Ez nem azt jelenti, hogy rájuk nem alkalmazható az idézés, inkább annak definiálása igényel egy másfajta megközelítést. Ahogy a tanulmányi csoport svéd tagja, Torwald Hesser is mondta az 1967-es stockholmi konferencia során, az idézés terjedelmi korlátját a bevett szokásoknak (fair use) kell meghatározniuk, ugyanis előfordulhatnak olyan esetek, amikor a szerző kénytelen egy másik műből a szokásosnál nagyobb részt átemelni (itt elsősorban a tudományos és irodalmi munkákat hozta fel példaként).¹⁵⁴

Az Infosoc-irányelv 5. cikk (3) bekezdésének d) pontjában cél által meghatározott terjedelemmel találkozhatunk, ennek megfelelően a magyar Szjt. 34. §-ának (1) bekezdésében az átvévo mű jellege és célja által indokolt megfogalmazás található, a 2021. évi XXXVII. törvény hatálybalépésével pedig már a vizuális művészetek területén is alkalmazhatóvá válik az idézés, így a jogalkotó implicite megerősítette, hogy a terjedelem idézés esetében nem egy pontosan meghatározható fogalom. Nemcsak nálunk, hanem a legtöbb országban is hasonló módon került sor a szabályozásra, az Egyesült Királyságban az idézés nem terjedhet túl a felhasználás célja által indokolt mértéken (*the extent of the quotation is no more than is required by the specific purpose for which it is used*),¹⁵⁵ Németországban az idézés terjedelmének a felhasználás célja által kell indokoltnak lennie (*zulässig ist die Vervielfältigung, Verbreitung und öffentliche Wiedergabe eines veröffentlichten Werkes zum Zweck des Zitats, sofern die Nutzung in ihrem Umfang durch den besonderen Zweck gerechtfertigt ist*).¹⁵⁶ Ezekkel a példákkal szemben a francia szabályozás kifejezetten a rövid idézést engedi meg (*les analyses et courtes citations justifiées par le caractère critique, polémique, pédagogique, scientifique ou d'information de l'oeuvre à laquelle elles sont incorporées*),¹⁵⁷ ami nem is csoda, hiszen valamennyi, a BUE-t érintő felülvizsgálati konferencián is azt az álláspontot képviselte, hogy a „rövid” kifejezés nem hiányozhat a rendelkezésből.

Amennyiben az idézés terjedelmét csupán a felhasználás célja határozza meg, felmerülhet a kérdés: beszélhetünk vajon olyan felhasználási célról, amely indokolttá teszi művek teljes terjedelemben való idézését? Szövegalapú művek terén elképzelhető lehet, például címek, szlogenek, epigrammák vagy más rövid, verses művek esetében. Mégis, a vizuális művészetek terén sokkal szemléletesebb példák támasztják alá az ilyenfajta idézés megengedhetőségét. Ilyen például a korábban már említett Paul Gauguin: Női portré Cézanne képpel a háttérben vagy Maurice Denis: Homage to Cézanne, melyek esetében a festők Paul Cézanne Csenedlet című alkotását idézik. Ezen művekben a szerzők azonban nem ugyanabban a minőségben jelenítették meg az idézett festményt, azokon nem vehető ki az eredeti mű minden részlete. Ugyanakkor ez alatt nem azt kell érteni, hogy a teljes mű idézése megengedett,

¹⁵⁴ Records of the Intellectual Property Conference of Stockholm – June 11 to July 14, 1967. (Geneva, 1971), p. 861.

¹⁵⁵ Copyright, Designs and Patents Act 1988, Part I, Chapter III, Section 30 (1ZA) c).

¹⁵⁶ Urheberrechtsgesetz § 51.

¹⁵⁷ Code de la propriété intellectuelle, Article L122-5 (3) (a).

amennyiben nem minden részletre kiterjedően kerül ábrázolásra az eredeti mű, vannak esetek, amikor teljes részletességgel kerül sor művek idézésére.

Jean-Luc Godard 1960-ban készült Kifulladásig című filmjében a női főszereplő (Jean Seberg) lakásán Picasso-festmények vannak kirakva, úgy, hogy a néző számára is kellően észrevehetőek legyenek. Nemcsak ezt a jelenetet tartják idézésnek a szakértők, de Godard teljes művészetét előszeretettel jellemzik úgy, mint amely tele van idézetekkel. Hasonló jelenség figyelhető meg James Cameron 1997-es Titanic című filmjének „valami Picasso” nevezetű jelenetében (Something Picasso-scene), ahol a Kate Winslet által játszott egyik főszereplő éppen Picasso Avignon-i kisasszonyok című festményét tartja a kezében, amelyről egy másik szereplő megkérdezi, ki az alkotója a műnek. Erre feleli válaszként Winslet karaktere, hogy: valami Picasso. Cameron nem kapott engedélyt a mű bemutatására, ugyanakkor nem is az eredeti képet mutatta be, ennek ellenére a US Artists Rights Society így is követelte tőle a jogdíj megfizetését. A film ugyan hatalmas siker volt, azonban ezt nem annak köszönhetette, hogy az egyik rövid jelenetében bemutatásra került Picasso egy híres munkája és még az integritás joga sem sérült, hiszen a teljes mű felhasználásra került. John Maybury 1998-as Ördögi szerelem című filmje, amely a festő, Francis Bacon életéről szól, hasonló problémával állt szemben. Ott Francis Bacon hagyatékának kezelőitől nem kapott engedélyt a festő műveinek felhasználására, sőt még a rendező által elküldött forgatókönyvet is meg kívánták szerezni a hagyaték részére. Végül itt a Bacon festményeiről készült fotók alapján készítették el a művek reprodukcióit. Ebben az esetben is tehát más műveinek teljes terjedelemben való idézésére került sor, ami szintén nem tekinthető visszaélésnek, ugyanis egy festő életéről szóló filmben nyilvánvalóan elengedhetetlen lenne a műveinek megjelenítése a maguk teljességében, hiszen csak egy-két részletük bemutatása akár még sértheti is a szerző integritáshoz való jogát.¹⁵⁸

Az idézésbe természetesen beletartozik az is, ha szerző egy korábbi saját művéből idéz, hiszen furcsa is lenne, ha a szerzőn kívül mindenki számára lehetővé tennénk művei ilyen módon való felhasználását.¹⁵⁹ Különösen azon esetekben lehet fontos a szerzőknek ez, amikor a szerzők vagyoni jogai vagy azok egy része munkáltatójukra száll át, vagy egy kiadó szerzett kizárólagos felhasználási jogot.

5.2. Az idéző műre vonatkozó követelmények

Korábban már láthattuk, hogy az idézés nemcsak szövegalapú művek esetében lehetséges, hanem bármely más művészeti irányzatban is. Emellett a közösségi formatervezési mintáról szóló rendelet és a Nintendo v. Big Ben-ügy¹⁶⁰ kapcsán az idézést a kereskedelem és a piaci

¹⁵⁸ Bently: i. m. (30), p. 2–4, 14–15, 26–27.

¹⁵⁹ Aplin, Bently: i. m. (67), p. 109–110.

¹⁶⁰ C24/16. és C25/16. sz., Nintendo Co. Ltd kontra BigBen Interactive GmbH, és BigBen Interactive SA, ítélet, [ECLI:EU:C:2017:724].

verseny területén figyelhettük meg, azaz az idézés nem feltétlenül a művészetek és irodalom szférájában mozgó jelenség, eszközként is szolgálhat egy-egy termék értékesítésében. Az idézés tehát nem csupán szerzői jogi értelemben vett műveken szerepelhet, hanem forgalomképes, birtokba vehető, ingó dolgokon. A hazai gyakorlat szerint ugyanakkor az idézés kizárólag szerzői jogi értelemben vett művekben fordulhat elő, így egy idézet elhelyezése egyéni jelleggel nem rendelkező terméken sok esetben nem valósít meg idézést.¹⁶¹

Ugyanakkor az SZJSZT egy korábban már tárgyalt szakvéleményében maga is rámutat, „hogy az elterjedőben lévő kereskedelmi szokások szerint az ételek, italok kelendőségét fokozó különböző írások (például étlap, boroscímke) képesek az irodalmi művek idézetként történő befogadására.”¹⁶² Természetesen nemcsak az irodalom, de más művészetek terén is léteznek erre példák. 2012-ben az amerikai, elsősorban konzervleves gyártásával foglalkozó, Campbell Soup Company Andy Warhol festőművész stílusában készítettet egyedi kinézetű leveskonzerveket,¹⁶³ amelyeken a művésztől származó idézeteket is elhelyeztek, mint például: *Popart is for everyone.* (A Popart mindenkié.) Az apropót Warhol 1962-ben elkészített Campbell leveskonzervek című festménye adta, amely akkor lett éppen ötvenéves. A korábban már említett Mizo Art Coffe hasonló kezdeményezés, ott a kávésdobozokra a Magyar Nemzeti Galériából és más múzeumokból származó festmények kerültek fel.¹⁶⁴ A magyar jogirodalomban egyébként szó esik még Yves Saint Laurent divattervező és Piet Mondrian együttműködéséről is, amelynek keretében a divattervező Mondrian festményeit, jellegzetes stílusjegyeit jelenítette meg 1965-ös Mondrian kollekciójában. *Explicite* a magyar jogirodalom sem mondja ki, hogy ez nem tekinthető idézésnek, ebben az esetben pedig a kereskedelmi termékekben történő idézés sem zárható ki teljesen, hiszen egy-egy ruhadarab egyszerre lehet szerzői mű és termék is.¹⁶⁵ Az első esetet persze nagyban befolyásolja a levesmárka és Andy Warhol közötti sajátos kapcsolat, nyilvánvalóan nehezebben lehetne alátámasztani anélkül a szabad felhasználás megengedhetőségét. A második esetben viszont egy sokkal általánosabb indok is megjelenik az idézhetőség céljaként, hiszen ott a kereskedelmi értékesítés növelése mellett megjelenik egy szándék a képzőművészet és a múzeumba járás népszerűsítésére, így akár az idézés keretében is megvalósulhatott volna ma már ez a fajta felhasználás olyan festmények esetében is, amelyek már nem állnak szerzői jogi védelem alatt.

Önmagában persze számos más szerepe lehet egy idézetnek, hiszen épületeken – elsősorban állami épületeken, könyvtárakon, egyetemeken – is találkozhatunk velük (pl.: New York-i Közkönyvtár, Chicago-i Kulturális Központ). Ugyanakkor akár egy étteremben is megvalósulhat ez, mint például a magyarországi Vapiano étteremlánc esetében, ahol az

¹⁶¹ *Legeza*: i. m. (6), p. 149.

¹⁶² I. m. (106).

¹⁶³ *Chris Michaud*: Life imitating art? Warhol-inspired soup for sale: <https://www.reuters.com/article/idUSL1E8KAH0U20120911>.

¹⁶⁴ A Mizo Art Coffe új termékcsaládjáról kérdeztük Mácsay Krisztinát – interjú: <https://www.magyararmuzeumok.hu/cikk/a-mizo-art-coffee-uj-termekcsaladjarol-kerdeztuk-macsay-krisztinat>.

¹⁶⁵ *Legeza*: i. m. (6), p. 3.

ételre való várakozás közben olasz származású hírességektől származó, gasztronómiához kapcsolódó idézeteket olvashatunk le a falakról.

Ugyan megállapítottuk, hogy az idézésnek nem elemi feltétele, hogy rövid legyen, azt is érdemes megvizsgálni, vajon terjedelmileg milyen arányban kell egymással állnia a forrásműnek és az idéző műnek, hogy egyéni, eredeti jellegű műről beszélhessünk, és ne a szerzői jogok súlyos megsértéséről. A szakirodalom,¹⁶⁶ illetve a francia joggyakorlat szerint a forrásműnek egyértelműen alárendelt szerepet kell játszania, míg az idéző műnek önmagában, az idézés nélkül is önálló műként kell funkcionálnia. Aplin és Bentley szerint¹⁶⁷ ez az attribútum is megkérdőjelezhető, mivel már az sem állja meg a helyét, hogy az idézetnek egy szövegrészletet kell magában foglalnia. Klasszikus esetekben, mint például egy könyvben, egy képen vagy egy filmben, a néző jellemzően könnyebben meg tudja különböztetni, mi az idézett és mi az idéző mű. Ezzel szemben ugyanez már nem mondható el az internet világában, ahol a weboldal sok esetben különböző, más forrásokból származó anyagok összessége (a magyar joggyakorlat szerint ez még idézésnek sem tekinthető¹⁶⁸). Amennyiben sikerül is azonosítani az idézett művet, nem lehet pontos, kvantitatív alapon kimérni bizonyos esetekben, hogy az idézett mű valóban alárendelt szerepet játszik csak. Ilyen problémával találkozhatunk Victor Burginnél, akinek több fényképe is idéz korábbi festőktől, elsősorban Edward Hopper képeit, de megtalálható köztük Sir John Everett Millais *Ophelia* című festménye is.¹⁶⁹ Érdekes módon a szakirodalom ezekre ténylegesen idézésként tekint, és nem például feldolgozásként.¹⁷⁰ Láthatjuk tehát, hogy a művészetekben, különösképpen az eltérő művészeti irányzatokban történő felhasználás esetén korántsem egyértelmű, mikortól sért szerzői jogokat az idézés, itt is elsősorban a felhasználás célját kell figyelembe venni, ugyanakkor a művészet szabadsága érvényesülésének is kellő figyelmet kell szentelni.

A klasszikus értelemben vett idézés során az idézet felismerhetően elkülönül a mű többi részétől, maga az átvett szövegrészlet pedig mindenféle változtatás nélkül jelenik meg a másik szövegben. Az Szjt. ezt úgy fogalmazza meg, hogy az „eredetihez híven” kell idézni. Érdekes módon ezzel kapcsolatban megfogalmazott követelmény nem található sem a BUE-ban, sem az Infosoc-irányelvben. A szerzői jogi törvény kommentárja szerint a fogalom alatt azt kell érteni, hogy „a szó szerinti, de kihagyásos vagy szövegösszefüggéseiből kiragadó idézés torzító, így jogellenes”.¹⁷¹ Az eredetihez való hűség nem a szó szerinti átvételt jelenti, hanem a lényegi tartalom visszaadását. A szó szerinti idézés akár jogsértő is lehet, amennyiben ezáltal olyan szövegösszefüggés jön létre, amely teljességgel elferdíti az idézett alkotás monda-

¹⁶⁶ Walter, von Lewinski: i. m. (80), p. 1049–1050.

¹⁶⁷ Aplin, Bentley: i. m. (67), p. 125–128.

¹⁶⁸ BH1992. 631.

¹⁶⁹ Victor Burgin: *The Separateness of Things*: <https://www.tate.org.uk/research/publications/tate-papers/03/the-separateness-of-things-victor-burgin>.

¹⁷⁰ Filip Lipinski: *The Elusive Everyday and the „Life” of Edward Hopper’s Paintings*: <https://preo.u-bourgogne.fr/textesetcontextes/index.php?id=2517>.

¹⁷¹ Gyertyánfy, Legeza: i. m. (10), p. 270.

nivalóját.¹⁷² Minden esetben tehát, legyen szó bármilyen műfajban megvalósult idézésről, azt kell vizsgálni, megvalósult vajon az idézett mű mondanivalójának elferdítése, avagy a felhasználás méltányos volt. Ennek esetről esetre való eldöntése rendkívül nehéz lehet, a művészetek azonban itt is szolgáltatnak kellő mennyiségű példát általános fokmérőként. Édouard Manet korábban már említett *Piknik a szabadban* című, 1862–1863-as festménye Raffaello Páris ítélete elnevezésű elveszett festményét használja fel Marcantonio Raimondi metszete alapján. Pontosabban annak a jobb alsó sarkában található karaktereket festi meg Manet saját festményében, új jelentést adva ezzel nekik. A festményre művészettörténeti körökben tipikusan idézésként tekintenek,¹⁷³ példának okáért Michael Fried tudatos idézésnek nevezi ezt a típusú felhasználást.¹⁷⁴

Hasonlóképpen került felhasználásra Sergei Eisenstein 1925-ös *Patyomkin páncélos* című filmje, pontosabban annak egy részlete, amelyet a filmművészet „Potemkin lépcső” jelenetnek is nevez. Ebben a cár ellen fellázadó matrózok Odesszában kötnek ki, élvezve a lakosság támogatását is. Ennek megtorlására egy cári katonai egység lemeszároolja az éppen a várostól a kikötőig húzódó lépcsőn tartózkodó lakosságot. A jelenetben többek között egy kendővel letakart fejű, szemüveges nőt (egyes vélekedések szerint tanárnő vagy nővér) bántalmaznak, szemüvegét összetörik, jobb szeme pedig súlyosan megsérül. Egy másik nő babakocsit tol a lépcső tetején az incidens kezdetekor, amikor is lelövik, a kocsit pedig megállíthatatlanul legurul a lépcsőn. A filmművészet álláspontja szerint az előbb vázolt jelenet egyike az egyik legtöbbet idézett filmeknek. Francis Bacon a bántalmazott szemüveges nő alakját idézi meg 1957-es *Tanulmány a nővérhez a Potemkin páncélosból* (*Study for the Nurse from Battleship Potemkin*) művében, míg a lépcsőn leguruló babakocsi Brian De Palma 1987-es, *Aki legyőzte Al Caponét* című filmjében elevenedik meg számos módosítással. A jelenetben a rendőrök és a gengszterek kezdenek el egymásra lövöldözni egy bank lépcsője előtt, az egyik gengszter közben fegyvert fog Capone főkönyvelőjének fejéhez, aki nagyban emlékeztet a „Potemkin lépcső” jelenetben szereplő szemüveges nőre. Egy babakocsi itt is legurul a lépcsőn, azonban az egyik főszereplő közbelépésének köszönhetően a benne lévő csecsemő megmenekül.¹⁷⁵

¹⁷² Tattay, Pintz, *Pogácsás*: i. m. (8), p. 195.

¹⁷³ Bently: i. m. (30), p. 10–13.

¹⁷⁴ Michael Fried: *Manet's Modernism: or, The Face of Painting in the 1860s*. University of Chicago Press, 1996, p. 11.

¹⁷⁵ Felmerülhet a kérdés, vajon nem inkább egy ötlet átvételéről lehet-e szó jelen esetben. Ugyanis az Sztj. 1. § (6) bekezdés értelmében az ötlet szerzői jogilag nem védett, tehát szabad felhasználás tárgya se lehet. Ugyanakkor Tanya Aplin és Lionel Bently közös könyvében több olyan filmszakértő művét is megemlíti, amelyekben Brian De Palma filmjéről úgy értekeznek, mint ami idézte Eisenstein filmjét. Más szerzők az angol „reference” szót használják a jelenség leírására nemcsak De Palma esetében, hanem minden hasonló filmes eljárás esetén. Ez a szó elsősorban a valamire való hivatkozást jelenti, amelyből egyértelműen következik, hogy nem pusztán egy ötlet átvételét értik alatta. A rendező meg kívánja ismertetni a közönségével, mely korábbi művészek voltak hatással munkásságára. Ryan Lambie: *Iconic movie scene: The Untouchables' Union Station shoot-out*: <https://www.denofgeek.com/movies/iconic-movie-scene-the-untouchables-union-station-shoot-out/>; Xan Brooks: *Battleship spotting*: <https://www.theguardian.com/film/2008/feb/01/features/features>.

Ezen példákon keresztül láthatjuk, hogy az idézés nem feltétlenül jelenti, hogy a részletet a maga eredeti formájában használjuk fel, annál sokkal gazdagabb módon teszi lehetővé a szerző és szerző, illetve a szerző és a közönség közötti párbeszédet. Ugyan a BUE 10. cikk (1) bekezdése magában foglalja a sajtószemlék formájában való idézést, számos szerző szerint az összefoglalók nem tekinthetők idézésnek, egyrészt mert egy összefoglaló általában nem szöveghűen vesz át egy részletet egy másik műből,¹⁷⁶ másrészt a BUE francia nyelvű változata szemlélet említi (*revues de presse*), ez egyes szerzők értelmezésében azt jelenti, hogy ezen újságírói munkákban az eredeti cikkek szó szerint kerülnek átemelésre a szemlében, míg az összefoglalóban nem szükséges a pontos átvétel, így tehát az idézés nem is terjedhet ki erre.¹⁷⁷ A BUE-ban található kivételek azonban rendkívül különbözőek, egyeseket kifejezetten összekapcsol az egyezmény egy-egy jogosultsággal, másoknak, például a 10*bis* cikk (2) bekezdésében, pontosan meghatározza az adott kivétel alkalmazási körét. Ehhez képest a 10. cikkben egyik kivétel esetében sem találkozhatunk arra való utalással, hogy a használatuk csak meghatározott jogokkal kapcsolatban lehetséges. Az idézés a BUE-ban sokkal inkább úgy jelenik meg, mint ami bármelyik joggal kapcsolatban felmerülhet korlátként, amit az egyezmény elismer, így akár fordításokra és átdolgozásokra is.

Érdemes még figyelembe venni az egyes felhasználások kapcsolatát az integritás jogával. Amíg a szokásos értelemben vett idézés esetén a felhasználó lemásolja az eredeti műből vett részletet, addig egy összefoglaló vagy egy részlet átdolgozással való átvétele során elsősorban az eleve szerzői jogilag nem védett elemek kerülnek újrafelhasználásra (tények, ötletek, stílus). Amennyiben a BUE lehetővé teszi a szerző jogaiba sokkal inkább beavatkozó klaszszikus idézés alkalmazását, úgy nem lehet probléma az összefoglalókra és más kisebb átdolgozásokra úgy tekinteni, mint amik szintén a 10. cikk (1) bekezdése alá tartoznak. Az 1928-as római konferencián egyébként felvetették az idézésről szóló rendelkezés olyan módon való kiegészítését, amely alapján csak a szó szerinti, átalakításoktól mentes átvételt tették volna lehetővé, azonban a legtöbb ország egyetértett, hogy bizonyos esetekben szükséges az átvett részlet módosítása, így ilyen kiegészítésre nem is került sor, a szerzők személyiségi jogainak a védelmét pedig elsősorban a 6*bis* cikkre és a bevett szokásokra bízták.¹⁷⁸

A szövegalapú művekben történő idézés felismerése nagyon egyszerű, hiszen minden esetben idézőjel kerül az elejére és a végére, valamint egyéb más eszközökkel, például azzal, hogy dőlt betűbe van szedve, jelezhető különállósága a mű többi részétől. Más művészeti ágakban ugyanakkor már sokkal nehezebb ilyen jelzésekkel élni. A Pelham-ügyben az EUB szerint az átemelt részlet akkor felel meg az Infosoc-irányelv 5. cikk (3) bekezdés *d*) pontjának, amennyiben az felismerhető.¹⁷⁹ A korábban említett egyes példákban szintén

¹⁷⁶ *Ficsor*: i. m. (71), p. 62.

¹⁷⁷ *Ricketson, Ginsburg*: i. m. (70), p. 787.

¹⁷⁸ *Aplin, Bently*: i. m. (67), p. 8–11.

¹⁷⁹ C-476/17. *Pelham GmbH és társai kontra Ralf Hütter és Florian Schneider-Esleben*, ítélet, [ECLI:EU:C:2019:624] 74. pont.

nehéz megtalálni, mi minősülhet idézőjelnek – Maurice Denis Hommage á Cézanne című művében azáltal, hogy Cézanne képét a kerettel együtt festi meg, tökéletesen elválasztja az idézett és az idéző művet, Emir Kusturica *Macska-jaj* című filmjében az egyik szereplő a tévében nézi a Casablancát, ezáltal vizuálisan nyilvánvaló distinkciót állít fel. Egyes zenei műfajokban, mint a hiphop és a lofi, bizonyos hangok, például televízió- vagy rádióinterferencia-hangok alkalmazása egyértelművé teszik a hallgatóság számára, hogy egy adott része a dalnak idézés. Ezen példák így azt feltételezik, hogy minden esetben szükség van valamilyen módon jelezni az idézést a közönség felé, csak így beszélhetünk annak tényleges megtörténtéről, felismerés nélkül nincs idézés, hiszen így el is veszíti azt az elsődleges szerepét, amely elősegíti a kultúrák közötti párbeszédet.¹⁸⁰ Ugyan sokkal könnyebben megvalósítja az idézet érvényesülését, ha a felhasználás egyértelművé teszi az idézés megtörténtét, olyan esetekben, ahol ez nem lehetséges, elegendő, ha a szakértők egy kisebb csoportja felismeri a felhasználás megtörténtét, és rajtuk keresztül ismeri meg a szélesebb közönség azt. Emellett, mivel az idéző művekben egyébként is fel kell tüntetni a forrást és a szerző nevét, az ezen követelménynek való megfelelés önmagában biztosítja az idézés széles körű felismerését, hiszen az átlagember az ilyen megjelöléseket egyértelműen az idézés feltüntetéseként szokta értelmezni.

5.3. A forrásmű és az idéző mű közötti kapcsolat

Az idézésre olyan felhasználásként szokás tekinteni, amely nyilvánvalóan feltételez valamilyen szándékot a felhasználótól, nem véletlen egybeesés eredménye, hanem egy tudatos döntése. A korábban bemutatott valamennyi példa esetében is elmondható, hogy a felhasználás egy előre elgondolt döntés eredménye, ennek ellenére az Aplin és Bently által ismertett vélemények megoszlanak a szándékosság kérdésében. Egyesek szerint ez adja az idézés lényegét, míg mások szerint a közönség az, aki eldönti a saját ismeretei és korábbi kulturális tapasztalatai szerint, mit tekint idézésnek. Jogi szempontból vizsgálva Tanya Aplin és Lionel Bently szerint nem utal a BUE 10. cikk (1) bekezdésében semmi sem arra, hogy az idézésnek szándékosnak kell lennie, legfeljebb csak „a cél által indokolt mértékben” kitétel tekinthető halványan ilyennek. A szerzőpáros érvelése alapján két okból is hátrányos lenne a szándékosság fogalmának bevezetése az idézésről szóló rendelkezésben. Egyrészt az idézés szándékos voltának bizonyítása rendkívül nehéz, másrészt semmilyen szerzői jogi célt nem szolgálhat az akaratlanul történt idézések kizárása a szabad felhasználások köréből.¹⁸¹

Az idézésre elsősorban úgy tekintenek, mint amelynek célja a szerzők vagy a vitapartnerek közötti párbeszéd támogatása. Szolgálhat kiindulópontként állításunk bevezetőjében,

¹⁸⁰ David Metzger: *Quotation and Cultural Meaning in Twentieth Century Music*. Cambridge University Press, 2003, p. 6.

¹⁸¹ Aplin, Bently: i. m. (67), p. 128–138.

vagy kritikánk fő tárgya is lehet. Ezen látásmód egyes nemzetek jogában is feltűnik, így például a francia szerzői jogban kifejezetten úgy rendelkezik, hogy az idézésnek egy vélemény illusztrálását kell elősegítenie,¹⁸² de a Pelham-ügyben hozott EUB-döntés alapján is az idézés akkor tekinthető megengedettnek, ha azt valamilyen állítás illusztrálására, vélemény védelmében vagy az idéző művel való összehasonlítás céljából alkalmazzák. Ezzel szemben Szpunar főtanácsnok sokkal szélesebb körben látta megengedhetőnek az idézést, ugyanis szerinte az bármilyen olyan esetben megengedett, amikor az idéző mű interakcióba lép a felhasznált részlettel.¹⁸³ Nyilvánvalóan minden esetben szükség van a forrásmű és az idéző mű közötti kapcsolatra, ezt azonban nem úgy kell értelmezni, mint ami csak akkor jön létre, ha az idézés egy párbeszéd részeként valamilyen álláspontot támaszt alá.

Természetjogi szempontból a szerző nem egy elkülönült személy a társadalomban, aki pusztán saját zsenijének felhasználásával alkotja meg műveit, az emberiség közös örökségéből merít, illetve a saját alkotásai is oda kerülnek vissza. Mikor a szerző létrehozza művét, saját személyiségének egy részét teszi hozzá az általa a közös örökségből korábban kiemelt és megismert művekhez. Ezen alkotómunka során jogviszony keletkezik a szerző és műve, valamint a szerző és a társadalom között. A szerző nem teljességgel saját géniuszával hozta létre művét, viszont munkája egyéni, eredeti jellegű, ezért a szerzői jog feladata megtalálni az egyensúlyt a szerző és a közönség érdekei között.¹⁸⁴ Ennek egy biztosítéka a szabad felhasználás és azon belül is az idézés, amelynek célja a véleménynyilvánítás és a művészetek szabadságának elősegítése, egy olyan eszköz, amely a közönség tagjából szerzőt csinál. Azonban egy szerzői jogi alkotásnak nem feltétlenül az a célja, hogy valamit bizonyítson, vagy alátámasszon egy érvelést. Nem is beszélve a kereskedelmi célból való idézésről, amikor egy-egy termék eladhatóságának elősegítése céljából kerül sor az idézés alkalmazására. Ezen okokból hiba lenne az idézés jelentőségét lekorlátozni a szöveges művekben betöltött funkcióira, annál jóval szélesebb az alkalmazási köre a művészetek és a kereskedelem terén.

6. KONKLÚZIÓ

A leírtak alapján megállapítható, hogy az idézés mint szabad felhasználás sokkal részletesebb szabályozást kíván meg, mint ami eddig szükségesnek tűnt. Az idézés nem egyszerűen egy szabad felhasználások közé tartozó kivétel, hanem a szólásszabadságra és a művészet szabadságára épülő felhasználói jogosultság, amely megilleti a közönség, a nyilvánosság minden tagját legyen az egyszerű felhasználó vagy egy másik szerző. A hazai, nemzetközi és uniós jogi szabályozások tágran értelmezhető definíciói nem számúzik az idézést kizárólag a szöveges művek terrénumába, implicite inkább az ellenkezőjére lehet következtetni, erre

¹⁸² Code de la propriété intellectuelle, Article L122-5 (3) (a).

¹⁸³ C-476/17. Szpunar főtanácsnok indítványa: Pelham GmbH és társai kontra Ralf Hütter és Florian Schneider-Esleben, [ECLI:EU:C:2018:1002] 64. pont.

¹⁸⁴ *Ujhelyi*: i. m. (2), p. 49–52.

erősít rá az is, hogy a CDSM irányelv átültetésével most már Magyarországon is lehetőség van képző-, fotó- és iparművészeti alkotások idézésére. Az EUB joggyakorlata is hasonló tendenciát mutat, amely fényképek, hiperlinkek, zeneművek esetében is lehetségesnek találta az idézés megvalósulását, kiemelve, hogy más művészeti ágak területén is elképzelhető az idézés. Az egyes művészeti ágakból kiemelt példák, illetve nemzetközi jogesetek rávilágítanak a jelenség valóságosságára: nem csupán egy elméleti értekezés, hanem gyakorlati jogi probléma, ami adekvát megoldásokat kíván meg a jogalkotótól és a jogalkalmazóktól. Így nem csupán a jogviták lennének elkerülhetők, de a művészetek szabadságának érvényesülése, a kultúra sokszínűsége, a véleménynyilvánítás szabadsága is hatékonyabban tudna érvényesülni. A közösségi formatervezési mintával kapcsolatban elmondottak, valamint egyes példák felvetik a kereskedelmi célból történő idézés megengedhetőségének lehetőségét, amely a merchandisingjog esetében ismeretes felhasználásnál gyengébb jellegű. Mindezek mellett az is megállapításra került, hogy az idézésnek nem kell ténylegesen rövidnek lennie, mi több, sok esetben ez egy kifejezetten értelmezhetetlen feltétel, ráadásul bizonyos esetekben akár az egész mű idézésére is szükség lehet annak érdekében, hogy a szabad felhasználás jogszerű legyen, hiszen a számtalan képzőművészeti példa igazolja, hogy sok esetben pont a mű részletének átvétele sérti meg az alkotás integritását, és nem a teljes átvétel. Az idézetnek, bizonyos körülmények fennállása esetén, nem feltétlenül kell egy másik, szerzői jogi értelemben vett műben szerepelnie.

Ahogy Tanya Aplin és Lionel Bently megjegyzi,¹⁸⁵ tulajdonképpen már létezik ez a nemzetközileg kötelező erejű szabad felhasználás, ugyanakkor annak pontos határait és lehetőségeit nem minden jogalkotó, jogalkalmazó, akadémikus, szerző, valamint felhasználó ismerte fel. Emellett a BUE 10. cikk (1) bekezdését nem tekinti minden ország kötelezően átültetendőnek, valamint túlzottan szoros kapcsolatot kívánnak felállítani az idézés és a háromlépcsős teszt között. A legnagyobb probléma ugyanakkor a felhasználói jogok képviseletének alulreprezentáltsága, míg a szerzők és más jogosultak jelentős forrásokkal és intézményi háttérrel rendelkeznek, hogy saját jogaikért lobbizzanak. A bíróságoknak, Magyarország szempontjából elsősorban az EUB jövőbeli joggyakorlatának rendkívül nagy szerepe lesz az idézés értelmezésében, különös tekintettel a CDSM irányelv által hozott módosításokra. Az EUB eddigi gyakorlatából kiindulva úgy tűnik, hogy lassan, de biztosan haladunk egy megengedőbb idézés felé, amelynek rejtett lehetőségeit a konzervatívabb szerzői joggal rendelkező országok is felismerik, ezáltal pedig akár a BUE 10. cikk (1) bekezdésének megreformálására is sor kerülhet.

¹⁸⁵ Aplin, Bently: i. m. (67), p. 1–5.

SZÓCIKKEK AZ IJOTEN INTERNETES JOGTUDOMÁNYI ENCIKLOPÉDIA SZERZŐI JOG ÉS IPARJOGVÉDELEM ROVATÁBÓL

Harkai István

A SZOFTVER SZERZŐI JOGI OLTALMA*

A számítógépek megjelenése szükségképpen vonta magával azon a számítógépi programoknak a kifejlesztését, amelyek lehetővé teszik a gép és az ember közötti kommunikációt, és amelyek segítségével a gépet az ember rá tudja venni a legkülönbébb feladatok elvégzésére. Mára a digitális technológiák, az exponenciálisan bővülő számítókapacitással rendelkező hardverek és az egyre kifinomultabb feladatokat ellátni képes szoftverek egyre szélesebb körben határozzák meg több milliárd ember hétköznapijait. A hardverek és az azokat vezérlő szoftverek ott vannak a mosógépben, a hűtőgépben, egészségügyi eszközeinkben, a járművekben, a hadiiparban, az űrtechnológiában vagy akár a zsebünkben lapuló okostelefonban, amelyen keresztül a pénzügyeinket intézzük, kommunikálunk, vagy a kertünkben lévő vadkamera képeit figyeljük. A szoftverekről, vagyis más néven számítógépi programalkotásokról szóló tanulmányban röviden sorra vesszük a releváns nemzetközi, európai uniós és egyesült államokbeli, illetve magyarországi szerzői jogi szabályokat, hogy az olvasó képet kaphasson e rendkívül érdekes és napjainkat alapjaiban meghatározó technológia szerzői jogi aspektusairól.

1. SZÁMÍTÓGÉPI PROGRAMALKOTÁS – AZ OLTALOM TÁRGYA, ALANYA ÉS TARTALMA

1.1. Az oltalom tárgya

A szerzői jogi oltalom *tárgya* a számítógépi programalkotás, a szoftver. Faludi elválasztja a két fogalmat egymástól. Szoftver alatt összetett teljesítményt ért, amely „*egymással összefüggő programokból, protokollokból, eljárásokból, szabályokból és dokumentációkból áll, ami vagy számítógépet működtet, vagy pedig a számítógép működésével összefüggésben valamilyen feladatot old meg.*”¹ Vagyis ebben a tekintetben inkább funkcionális, semmint esz-

* A tanulmány a nyílt hozzáférésű IJOTEN Internetes Jogtudományi Enciklopédia (szerk. Jakab András és Fekete Balázs) Szerzői jog és iparjogvédelem rovatának (rovatszerkesztő: Grad-Gyenge Anikó, Pogácsás Anett) önálló szócikként is megjelenik. Az IJOTEN szócikkeinek létrehozását és széles körű elérhetőségét az SZTNH a folyóiratban való közléssel is támogatja. Az enciklopédia elérhetősége: www.ijoten.hu.

¹ Faludi Gábor: A szoftver szerzői jogi szabályozása. Infokommunikáció és jog, 2. évf. 3. sz., 2005, p. 2..

tétikai alkotással van dolgunk.² Lovas Lilla Júlia a kettő közötti különbséget abban látja, hogy a szoftverbe beleértendő a számítógépi program is, illetve azon kívül más kapcsolódó, jellemzően irodalmi vagy esetleg grafikai alkotások, így például a programdokumentáció, a használati útmutató. Lovas a szoftverek két nagy csoportját különbözteti meg: az operációs rendszereket és a felhasználói szoftvereket.³ Barzó Tímea említést tesz tulajdonosi szoftverről, amely körébe a kereskedelmi, shareware, freeware programokat sorolja, illetve szabad szoftverekről.⁴ Auer Ádám és Papp Tekla a szoftvereket az angolszász rendszernek megfelelően az alábbi kategóriákba osztja: rendszer (*system software*), dizájn, alkalmazás (*application software*), internettel kapcsolatos feladatokat ellátó (*internet-related software*), tesztelő szoftver (*benchmark software*), szolgáltatásalapú licenciamodell (*software-as-a-Service – SaaS*) és felhőalapú szoftver (*cloud computing*).⁵ A szoftver szinonimájaként használt számítógépi programalkotások programlogikát követő algoritmusok, parancsok összessége, amelyeket egy adott programozási nyelven írtak, funkciójuk, hogy valamilyen eljárást általuk le lehessen folytatni. Farkas Henrietta Regina szerint a számítógépi program szűkebb fogalom, amely megállapítások és utasítások rendszerét jelenti, a szoftver pedig amellel, hogy magában foglalja a számítógépi programot, tartalmaz még más alkotásokat is.⁶ A program kódja a *forráskód*, amely a szakértő programozó számára érthető, illetve a *tárgykód*, amelyet a számítógép – a *hardware* – az adathordozóról beolvas, majd futtat. A folyamat visszafelé is működtethető, vagyis a tárgykód forráskóddá alakítható. Ezt a folyamatot *dekompilációnak*, vagyis *visszafejtésnek* (*reverse engineering*) nevezzük, amelyre a későbbiekben részletesen kitérünk.⁷ Szabó János szoftver alatt a számítógépeken futtatható programokat érti, amelyek

² Uo. Vö.: Békés Gergely: Szoftverek szerzői jogi védelme a gyakorlatban. In.: Legeza Dénes (szerk.): A szerzői jog gyakorlati kérdései – Válogatás a Szerzői Jogi Szakértő Testület szakvéleményeiből (2010–2013) fennállásának 130. évfordulója alkalmából. Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, Budapest, 2014, p. 150–158. (https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/szerzoijoggyakorlatikerdesei_web.pdf). (Az elektronikus források utolsó megtekintési ideje: 2023. március 02.).

³ Lovas Lilla Júlia: A szoftver jogi oltalma: A számítógépi programalkotások szabadalmaztathatósága összehasonlító megközelítésben – I. rész. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 5. (115.) év. 2. sz., 2010. április, 19. (<https://www.sztnh.gov.hu/kiadv/ipsz/201004-pdf/02.pdf>).

⁴ Barzó Tímea: A szoftver szerzői jogi védelmének határai. In: Pogácsás Anett (szerk.): Quaerendo et Creando – Ünnepi kötet Tattay Levente 70. születésnapja alkalmából. Szent István Társulat, Budapest, 2014, p. 48–50.

⁵ Auer Ádám, Papp Tekla: A software-rel kapcsolatos alapvető szabályok nemzetközi aspektusból – különös tekintettel a német jogi megoldásokra. Debreceni Jogi Műhely 11. évf. 3–4. sz., 2014, p. 2–3. (<http://real.mtak.hu/83235/1/3.softwaretanulmanyAdammalnemzetkozi.pdf>).

⁶ Farkas Henrietta Regina: A szoftverek kereskedelmének szerzői jogi problémái az Európai Unióban. Jogelméleti Szemle, 2014. 2. sz., p. 100–101. (<https://jesz.ajk.elte.hu/farkash58.pdf>)

⁷ Lásd Lovas: i. m. (3), p. 19.

a hardverek működtetéséért felelnek.⁸ Auer Ádám és Papp Tekla a forráskódot tekintik az eredeti műpéldánynak, mert ezt képes az emberi szem érzékelni, olvasni.⁹

A számítógépi programalkotások szerzői jogi oltalma az alkotás egyéni, eredeti jellegében gyökerezik, vagyis amennyiben a program magán hordozza ezt az egyéni, eredeti jelleget, automatikusan védelemben részesül. Más követelménynek nem kell megfelelnie, az Szjt.¹⁰ maga is deklarálja az 1. § (3) bekezdésében, hogy a védelem nem függ mennyiségi, minőségi, esztétikai jellemzőktől vagy az alkotás színvonalára vonatkozó értékítélettől. Ez az oltalmi forma különösen kedvező a programfejlesztő vállalkozások szempontjából, hiszen semmiféle költséggel nem jár, a mű keletkezése pillanatától megilleti a jogosultakat, méghozzá a védelmi idő teljes időtartamára.¹¹ A programozó szellemi tevékenységének eredeti kifejeződése az a mozzanat, amely megkülönbözteti a szoftvert a szimpla ötlettől, elvtől, elgondolástól, eljárástól, működési módszertől vagy matematikai művelettől, amelyek közül az ötletnek, működési elvnek, eljárásnak különös jelentősége van a számítógépi programok esetében.¹² Az alábbiakban több olyan bírósági döntésre is hivatkozunk, amelyben a fő kérdés az volt, hogy hol húzódik a határ a funkció mögötti elv, ötlet, eljárás és az egyéni, eredeti szerzői műnek tekintendő, így védett szoftver között.

1.2. Az oltalom alanya – a szoftver szerzője

A szoftver esetében a szerzői jogi oltalom alanya a programozó szerző, aki a megfelelő programnyelv felhasználásával a programot „megírja”, előállítja. A szoftverek ugyanakkor az esetek többségében összetett művek, amelyek a szoftver forrás- és tárgykódján, illetve a kapcsolódó dokumentáción kívül tartalmazznak grafikai alkotást, audiovizuális műveket, hangfelvételt vagy akár előadóművészi teljesítményt is, amennyiben videójáték-szoftverről beszélünk. A grafikus felhasználói felületeknek (GUI – *Graphical User Interface*) különös jelentőségük van, hiszen a végfelhasználó ezen keresztül tud a programmal és az általa vezérelt hardverrel kommunikálni.¹³ Az ilyen jellegű alkotásokat az Szjt. *együttesen létrehozott*

⁸ Szabó János: Szoftverek szerzői joga – Nyílt forráskódú szoftverek felhasználási szerződésai. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 12. (122.) évf. 2. sz., 2017. április, p. 41–42. (<https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/files/kiadv/szkv/szemle-2017-02/1704-02.pdf>).

⁹ Auer Ádám, Papp Tekla: Rövid áttekintés a software fogalmáról a magyar szerzői jogban. Jogelméleti Szemle, 14. évf. 2. sz., 2013, p. 13. Vö.: Gyertyánfy Péter: A számítógépi programok és elektronikus adatárak szerzői joga. Kandidátusi értekezés, Budapest, 1989, p. 23–58. (<http://real-d.mtak.hu/68/1/Gye1.pdf>).

¹⁰ 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról.

¹¹ Lásd Lovas: i. m. (3), p. 23.

¹² Lásd uo. p. 22.

¹³ Lásd: Barzó: i. m. (4), p. 57–58. Vö.: Pamela Samuelson, Thomas Vinje, William Cornis: Does Copyright Protection Under the EU Software Directive Extend to Computer Program Behaviour, Languages and Interfaces? European Intellectual Property Review, 2012. február (https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1974890).

műveknek tekinti.¹⁴ Ezen műtípusok esetében a mű feletti szerzői jogot a szerzők jogutódjaként az a természetes vagy jogi személy szerzi meg, akinek vagy amelynek kezdeményezésére és irányításával a művet létrehozták, és aki vagy amely azt a saját nevében nyilvánosságra hozta. Az együttesen létrehozott művek esetén a megalkotásban együttműködő szerzők hozzájárulásai olyan módon egyesülnek a létrejövő egységes műben, hogy az egyes szerzők jogait külön-külön nem lehet meghatározni. Mivel a szoftverek előállítása az esetek többségében befektetésintenzív tevékenység, a programozók általában valamilyen fejlesztő cég keretei között végzik tevékenységüket, vagy megbízási, vállalkozási tevékenység formájában hozzák létre a szerzői művet, amelyet aztán a munkáltató/megbízó rendelkezésére bocsátanak, egyúttal átengedve a kizárólagos felhasználási jogok gyakorlását is.¹⁵ A szoftverfejlesztés kifejezetten tőkeintenzív iparág, amelyben a fejlesztési munkálatokat irányító munkáltató érdekeit is figyelembe kell venni. Az Szjt. 30. §-a alapján a munkaviszonyban alkotott művek esetében (*works made for hire*) a mű átadásával a vagyoni jogokat a szerző jogutódjaként a munkáltató szerzi meg, ha a mű elkészítése a szerző munkaviszonyból folyó kötelezettsége.¹⁶

1.3. Az oltalom tartalma – vagyoni és személyhez fűződő jogok

A számítógépi programalkotáson fennálló szerzői jogi védelem tartalma a vagyoni és személyhez fűződő jogok összessége. A vagyoni jogok körébe tartozó kizárólagos jogok azt a célt szolgálják, hogy a jogosultak a szoftver előállításának és nyilvánossághoz juttatásának folyamatát megfelelő módon ellenőrizni tudják, és a program létrehozásába fektetett erőforrásokat kiaknázhassák. Az alábbiakban ezekre részletesen is kitérünk, azonban előre bocsátandó álljon itt a legfontosabb vagyoni jogok összessége, amelyek biztosítják a szoftverek fizikai és digitális műpéldányai feletti jogosulti rendelkezés szabadságát. A szoftveripari értékláncok mindkét szegmensében – a hagyományos, fizikai adathordozón történő terjesztés és a digitális nyilvánossághoz közvetítés – elengedhetetlen vagyoni jog a *többszörözés*, amely biztosítja a jogosultak számára a másolatok száma feletti ellenőrzést. A szoftver jogosultjának joga ugyancsak kiterjed a számítógépi program vagy másolatainak bármilyen formában történő nyilvános *terjesztésére*, beleértve a bérbeadást is. A vagyoni jogok tekintetében releváns lehet még a mű nyilvános előadásának, illetve képernyőn való megjelenítésének a joga. Fontos további vagyoni jog a szoftverek tekintetében az átdolgozás joga is. A vagyoni jogok nem biztosítanak korlátlan uralmat a szerzői mű felett. A korlátozások és kivételek a szoftverekben foglalt információhoz való hozzáférés, a programok megfelelő

¹⁴ Szjt. 6. § (1)–(2) bekezdés.

¹⁵ A munkaviszonyban vagy más hasonló jogviszonyban létrehozott művekkel kapcsolatos részletszabályokat az Szjt. 30. §-a tartalmazza.

¹⁶ A munkaviszonyban alkotott művek részletszabályairól lásd: Szjt. 30. § (1)–(7) bekezdés. Kapcsolódó bírósági döntés: Debreceni Ítéltábla Pf.I.20.548/2010/4.

működtetése szempontjából kulcsfontosságúak. A vagyoni jogok összessége mellett a védelem tartalmához tartozik a *személyhez fűződő jogok* összessége is, amely magában foglalja a szerző nevének feltüntetéséhez való jogot, a mű nyilvánosságra hozatalának jogát, illetve a mű egységének védelmét. A szoftverek felhasználása esetében a személyhez fűződő jogok gyakorlása Faludi szerint nehézkes.¹⁷

A szoftveripar rendkívül tőkeintenzív, ami egyet jelent a vagyoni jogok rendkívül fontos szerepével. A szoftverek felhasználása főszabály szerint felhasználási engedély megszerzése és a felhasználási díj megfizetés mellett lehetséges. Mivel a szoftverek természetüknél fogva digitális termékek, ezért a másolásuk is rendkívül könnyű, ami engedély nélkül könnyedén a jogosultak vagyoni érdekeinek csorbításához vezethet, ezért a jogalkotó – ahogyan azt a későbbiek során látni fogjuk – a korlátozások és kivételek esetköreit is szigorúbban szabta meg. A szoftvert jogszerűen felhasználó személynek a futtatáshoz szükséges másolási cselekmények, az időleges többszörözés¹⁸ és szűk körben a visszafejtés kivételével korlátozottak a lehetőségei, amelyeket tovább szűkítenek a hatáskörös műszaki intézkedések, amelyek a jogellenes másolási cselekményekkel szemben igyekeznek szoftveres úton védeni a programokat.¹⁹ A számítástechnika és szoftveripar korai évtizedeiben a számítógépek jóval drágábbak voltak, mint maguk a szoftverek, ám később ez a tendencia megfordult. A gépek egyre gyorsabbak és eközben egyre kisebbek lettek. Kilépve az egyetemek és kutatólaboratóriumok falai közül személyi számítógépek formájában a mindennapok részeivé lettek.²⁰ Ezzel párhuzamosan vált egyre dominánsabbá a szoftveripar, amely hamar felismerte, hogy a befektetéseit védeni kell, ennek pedig a legkézenfekvőbb, legolcsóbb és leghatékonyabb módja a szerzői jog. A programok nagy többsége ettől kezdve csak fizetség ellenében vált elérhetővé.²¹ A jogosulti érdekek minél magasabb szintű védelme érdekében a felhasználást szigorú szerződéses klauzulákhoz kötötték, amelyek más szerzői művekhez képest sokkal szűkebb körű hozzáférést biztosítanak a végfelhasználóknak. Mivel a számítógépi prog-

¹⁷ Lásd Faludi: i. m. (1), p. 3. Vö.: Dudás Ágnes: A szoftver szerzői jogi védelme I. rész. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 110. évf. 2. sz., 2005. április, p. 24–28 (<https://www.sztnh.gov.hu/hu/kiadv/ipsz/200504/01-dudas-agnes.html>).

¹⁸ Az időleges többszörözési kivétel Infosoc-irányelv és szoftverirányelv közötti metszéspontjához lásd: Harkai István: Az időleges többszörözési kivétel az Európai Unió Bíróságának joggyakorlatában – I–II. rész. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 14. (124.) évf. 5. sz., 2019. október, p. 79–97, 14. (124.) évf. 6. sz., 2019. december, p. 42–58. (<https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/files/kiadv/szkv/szemle-2019-5/03.pdf>; <https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/files/kiadv/szkv/szemle-2019-6/02.pdf>). Vö.: Lothar Determann: What Happens in the Cloud: Software as a Service and Copyright. Berkeley Technology Law Journal, 29. évf. 2014, p. 1095–1029. (https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2374136#).

¹⁹ A részletszabályokról lásd: WIPO Szerzői Jogi Szerződés 11. cikk, Infosoc-irányelv 6. cikk, Szjt. 95–95/A. §.

²⁰ Vö.: Paul Ohm, Blake Reid: Regulating Software When Everything Has Software. The George Washington Law Review, 84. évf. 6. sz., 2016, p. 1678. (https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2873751).

²¹ Lásd Szabó: i. m. (8), p. 46–47.

ramalkotásokra óriási igény mutatkozik a nyilvánosság és a fogyasztók részéről, ezért igen hamar kialakult az ún. *szabadszoftver-mozgalom*, illetve a nyílt forráskódú szoftverlicenck szerződéses gyakorlata. Ezek olyan szerződések, amelyek a standard felhasználási szerződéseken túlmutató lehetőségeket biztosítanak a felhasználók számára, akik a szoftvert például futtathatják, megismerhetik a forráskódját, amelyet módosíthatnak is, és az átdolgozott vagy új szoftvereket terjeszthetnek is. A nyílt forráskódú szoftverek előállítása és fejlesztése lényegesen olcsóbb, az internet segítségével pedig felhasználók széles tömegei vehetik ki a részüket a program tökéletesítéséből.²²

2. SZÁMÍTÓGÉPI PROGRAMALKOTÁSOK A NEMZETKÖZI SZERZŐI JOGBAN

Faludi Gábor emlékeztet rá, hogy a szerzői jogi jogvédelem garantálása előtt a szoftverek védelmét a bírói esetjog alakította, amely ügyekben jellemzően a szoftver fejlesztője és a kereskedelmi felhasználók közötti szerződésszegési eseteket kellett valahogy eldönteni.²³ A számítógépi programok nemzetközi szintű szerzői jogi védelmét a TRIPS-megállapodás²⁴ teremtette meg elsőként. A 10. cikk 1. pontjának rendelkezése szerint a számítógépes programok a Berni Konvenció szerinti irodalmi művekként akár forráskód, akár tárgyi kód formájában védettek. E megfogalmazásból világosan látszik annak az évtizedekig tartó diskurzusnak a vége, amely szerint a szoftverek a szerzői jog védőernyője alatt nyernek elhelyezést, méghozzá mint irodalmi alkotások, amelyeket sajátos programnyelven írnak. Faludi szerint a BUE kézenfekvő megoldás volt, hiszen az irodalmi művet bármilyen formában, bárhogyon létre lehet hozni.²⁵ A TRIPS-megállapodás egyetlen konkrétan nevesített vagyoni jogként biztosítja a szoftver jogosultjai számára a program nagyközönség részére való kereskedelmi bérbeadásának jogát.²⁶ A 9. cikk 1. pontja kimondja, hogy a BUE 1-21. cikkében, valamint a függelékben foglaltakat a TRIPS-et aláíró országok továbbra is betartják. A TRIPS 9. cikk 2. pontja kizárja a védelem köréből az ötleteket, eljárásokat, működési módszereket vagy matematikai elméleteket.

Ugyanezt a megközelítést tette magáévá a WIPO Szerzői Jogi Szerződésében²⁷ is a nemzetközi jogalkotó, amikor kimondta, hogy a számítógépi programok a Berni Egyezmény

²² Lásd Szabó: i. m. (8), p. 41–42. Vö.: Barzó: i. m. (4), p. 49–50. Dudás: i. m. (17), p. 15–17. Ádám Szilveszter: A nyílt forrású licenck és a magyar jog. Infokommunikáció és jog, 2. évf. 3. sz., 2005, p. 21–24. (https://infojog.hu/wp-content/uploads/pdf/200507_melleklet.pdf).

²³ Lásd Faludi: i. m. (1), p. 2.

²⁴ Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights – Annex 1C of the Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization. Magyarországon kihirdette az 1998. évi IX. törvény az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) keretében kialakított, a Kereskedelmi Világszervezetet létrehozó Marrakesh-i Egyezmény és mellékleteinek kihirdetéséről.

²⁵ Lásd Faludi: i. m. (1), p. 2.

²⁶ TRIPS-megállapodás, 11. cikk.

²⁷ WIPO Copyright Treaty. Magyarországon kihirdette a 2004. évi XLIX. törvény a Szellemi Tulajdon Világszervezete által 1996. december 20-án, Genfben aláírt Szerzői Jogi Szerződésének, valamint Előadósokról és a Hangfelvételekről szóló Szerződésének kihirdetéséről.

2. cikke értelmében irodalmi művekként részesülnek védelemben. A védelem terjedelme független attól, hogy a program milyen módon vagy formában kerül kifejezésre.²⁸ A WIPO egyébként már korábban is igyekezett definiálni a szoftvert. Az 1978-ban kidolgozott mintaszabályzat 1. §-a az alábbi részeit különítette el a programoknak: *számítógépi program* (parancsok, utasítások sorozata, amelyeket egy számítógép képes végrehajtani), *program-leírás* vagy *programdokumentáció* (az eljárás részletes ábrázolása, leírása, illetve a *kiegészítő dokumentáció vagy leírás*.²⁹ A WIPO Szerzői Jogi Szerződése a vagyoni jogok körében nevesíti a terjesztés,³⁰ a bérbeadás³¹ és a nyilvánossághoz közvetítés jogát.³² Emellett pedig a TRIPS-hez hasonlóan az 1. cikk (4) bekezdésében azt is kimondja, hogy a szerződő felek betartják a BUE 1-21. cikkében és függelékében foglalt rendelkezéseket.

A szoftverek irodalmi művekkel való illetén rokonítása Lovas szerint kritizálható, mivel a programnyelvek nem hasonlítanak azon nyelvek egyikéhez sem, amelyeken az irodalmi alkotásokat létrehozták. Ezek a nyelvek még forráskódban is csak a szakemberek számára érthetők, nélkülözik az esztétikumot, mivel ezek a „*funkcióorientált algoritmusok ... egy probléma megoldását szolgálják*.”³³ Lovas a szoftver még egy nagyon sajátos funkciójára is felhívja a figyelmet, amely megkülönbözteti az irodalmi alkotásoktól. A programot ugyanis nem papírra vetik, hanem betáplálják a számítógépbe, amely onnantól kezdve „*magától működik*”. Fontos tehát leszögezni, hogy ugyan valóban van hasonlóság az irodalmi művek és a szoftverek között, amelyet a nemzetközi jogalkotó is elismert azzal, hogy a szoftverek számára szerzői jogi védelmet teremtett meg az irodalmi művek analógiájára, a két műtípus nem azonos egymással.

3. SZÁMÍTÓGÉPI PROGRAMALKOTÁSOK AZ EURÓPAI UNIÓ SZERZŐI JOGÁBAN

Európában a számítógépi programok védelméről a szoftverirányelv³⁴ gondoskodik. Az uniós jogalkotó célja, hogy lebontsa azokat, a tagállami szabályok különbségei által emelt korlátokat, amelyek negatív hatást gyakorolnak a belső piac működésére a szoftverek vonatkozásában.³⁵ A védelem feltétele, hogy a programnak „*a szerző saját szellemi alkotásának kell lennie*”.³⁶ Ezzel egybehangzó ítéletet hozott az Európai Unió Bírósága is a *Nintendo-ügy-*

²⁸ WIPO Szerzői Jogi Szerződés, 4. cikk.

²⁹ Lásd Barzó: i. m. (4), p. 42.

³⁰ WIPO Szerzői Jogi Szerződés, 6. cikk.

³¹ Uo., 7. cikk.

³² Uo., 8. cikk.

³³ Lásd Lovas: i. m. (3), p. 40.

³⁴ 2009/24/EK irányelv a számítógépi programok jogi védelméről.

³⁵ Szoftverirányelv, (4) preambulumbekezdés.

³⁶ Uo., 1. cikk (1)–(4) bekezdés.

ben,³⁷ megállapítva, hogy a játékszoftverek szerzői műnek tekintendők, amelyeket a védelem akkor illet meg, ha „eredetiek, vagyis a szerző saját szellemi alkotásának minősülnek”.³⁸ A játékok részeit képező grafikai, zenei alkotások pedig ugyancsak védettek, ha „jellegüknél fogva szerepet játszanak az egész mű eredetiségében”.³⁹ Az irányelv kimondja, hogy a számítógépi programok bármely formában történő kifejezése „az irodalmi és művészeti művek védelméről szóló Berni Egyezmény szerint irodalmi műként” részesül védelemben, amely kiterjed az előkészítő dokumentációra is. Ezzel szemben a szoftver és csatlakozófelülete alapját képező ötletek, elvek nem védettek. A *Bezpečnostní softwarová asociace*-ügyben⁴⁰ az Európai Unió Bírósága ezzel némiképpen egybecsengő ítéletében kimondta, hogy „a számítógépi program grafikus felhasználói felülete nem minősül ... a program bármely formában történő kifejezésének, és [a szoftverirányelv alapján] nem részesülhet a számítógépi programok szerzői jogi védelmében”.⁴¹ Ehhez hasonló döntés született az SAS Institute Inc.-ügyben is,⁴² amelyben megállapítást nyert, hogy „sem a számítógépi program funkcionalitása, sem a számítógépi program keretében a program bizonyos funkcióinak a használata céljából alkalmazott programnyelv és adatfájlformátum nem minősül e program kifejezési formájának, és ekként nem részesül ... szerzői jogi védelemben”.⁴³

Szerzőnek a programot létrehozó természetes személyt vagy természetes személyek csoportját, vagy a jogosultnak minősülő jogi személyt kell tekinteni.⁴⁴ Utóbbi esetben általában azzal számolhatunk, hogy a természetes személy szerzők a jogi személy fejlesztőstúdió munkavállalóiként, a munkáltató utasítása alapján tevékenykednek, az elkészült program vagyoni jogait pedig a munkáltató kizárólagosan jogosult gyakorolni.⁴⁵ Ezek a vagyoni jogok a többszörözés joga,⁴⁶ a program lefordításának, átdolgozásának, feldolgozásának vagy bármely más módon történő módosításának, illetve ezek eredménye többszörözésének joga,⁴⁷ illetve a program vagy másolatainak bármilyen formában – ideértve a fizikai

³⁷ C-355/12. Nintendo Co. Ltd, Nintendo of America Inc., Nintendo of Europe GmbH v. PC Box Srl, 9Net Srl. ECLI:EU:C:2014:25 (<https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=146686&pageIndex=0&doclang=HU&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=4786973>).

³⁸ Nintendo-ügy, 21. pont.

³⁹ Uo., 22. pont.

⁴⁰ C-393/09. *Bezpečnostní softwarová asociace – Svaz softwarové ochrany vs. Ministerstvo kultury*. ECLI:EU:C:2010:816 (<https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=83458&pageIndex=0&doclang=HU&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=4786696>). Az ügy részletes elemzéséhez lásd: *Pogácsás Anett*: Az Európai Bíróság döntése a számítógépi program grafikus felhasználói felülete szerzői jogi védelméről – A számítógépi programok grafikus felhasználói felületének és annak televíziós sugárzásának szerzői jogi megítélése. *Jogesetek Magyarázata*, 2011. 1. sz., p. 59–65.

⁴¹ *Bezpečnostní softwarová asociace*-ügy, 59. pont.

⁴² C-406/10. SAS Institute Inc. vs. World Programming Ltd. ECLI:EU:C:2012:259 (<https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=122362&pageIndex=0&doclang=HU&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=4786434>).

⁴³ SAS Institute Inc.-ügy, 71. pont.

⁴⁴ Uo., 2. cikk (1) bekezdés.

⁴⁵ Uo., 2. cikk (3) bekezdés.

⁴⁶ Uo., 4. cikk (1) bekezdés a) pont.

⁴⁷ Uo., 4. cikk (1) bekezdés b) pont.

adathordozón rögzített, és immateriális, digitális másolatokat egyaránt – történő nyilvános terjesztésének joga, ideértve a bérbeadást is.⁴⁸ A nyilvános terjesztés joga tekintetében a 4. cikk (2) bekezdése külön is hangsúlyozza, hogy a program valamely példányának a jogosult által vagy az ő hozzájárulásával a Közösségen belül történő első eladása kimeríti⁴⁹ az adott példány Közösségen belüli terjesztésére vonatkozó jogot, kivéve a program vagy valamely másolata további bérbeadásának ellenőrzéséhez való jogot. Ebből a szempontból a szoftverek egy látszólagos gordiuszi csomó béklyójába kerültek. A szoftverirányelv ugyanis a műpéldányok nyilvánosságához juttatását a terjesztés vagyoni joga alá illeszti, ugyanakkor az Infosoc-irányelv⁵⁰ és a vonatkozó uniós bírósági esetjog a digitális másolatok nyilvánosságához juttatását a nyilvánosságához közvetítés Infosoc-irányelvben foglalt vagyoni joga körébe utalja, amely tekintetében kimondja azt is a (29) preambulumbekkezdésben, hogy „a jogkimerülés kérdése nem merül fel sem általában a szolgáltatások, sem különösen az online szolgáltatások esetében”. Az Európai Unió Bírósága a *UsedSoft*-ügyben⁵¹ úgy ítélte meg, hogy „a számítógépi program példányának terjesztési joga kimerül, ha a szerzői jog jogosultja – aki engedélyezte, akár ingyenesen is, e példánynak az internetről valamely adathordozóra való letöltését –, az e példány gazdasági értékének megfelelő díjazás megfizetése ellenében a tulajdonában álló műpéldányon időbeli korlátozás nélkül felhasználói jogot is biztosított”.⁵² A *Usedsoft*-ügy dogmatikai szempontból legalábbis vitatható. A jogkimerülés alkalmazhatóságát ugyanis a licenckulcsok adásvételére alapozza, holott a jogkimerülés tétele az adott fizikai műpéldányra vonatkozik. A licenckulcs nem tekinthető szerzői jogi értelemben vett műpéldánynak, hanem önmagában egy hatásos műszaki intézkedés, amely a szoftverhez (magához a szerzői műhöz) való hozzáférést korlátozza.

Vagyis a terjesztési jog szoftverek fizikai adathordozón, adásvétel útján történő terjesztése esetén merülhet csak ki. Ha a szoftvert online szolgáltatás keretében teszik immateriális formában hozzáférhetővé, egy másik vagyoni jog, a nyilvánosságához közvetítés lesz az irányadó, amely tekintetében az Infosoc-irányelv a jogkimerülés tételét kifejezetten kizárja. Ezt az álláspontot látszik alátámasztani mind a platformszolgáltatók, mind pedig a szoftverek szerzői jogi jogosultjainak szerződéses gyakorlata, amelyben szigorú keretek között szabják

⁴⁸ Uo., 4. cikk (1) bekezdés c) pont.

⁴⁹ A jogkimerülés nemzetközi, uniós és egyesült államokbeli feldolgozásának részletes feldolgozásáról lásd: Mezei Péter: *Jogkimerülés a szerzői jogban*. Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság, Médiatanács – Médiatudományi Intézet, Budapest, 2016 (https://nmhh.hu/dokumentum/192020/Jogkimerules_a_szerzo_i_jogban.pdf). Vö.: Ferge Zsigmond: *A számítógépi programok jogi védelme – A számítógépi programok „használt” másolatainak nem eredi adathordozókon történő értékesítése*. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 12. (122.) évf. 1. sz., 2017. február, p. 7–33. (<https://www.szttnh.gov.hu/sites/default/files/files/kiadv/szkv/szemle-201702/01.pdf>); Farkas: i. m. (6), p. 103–105.

⁵⁰ 2001/19/EK irányelv az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról.

⁵¹ C-128/11. *UsedSoft GmbH vs. Oracle International Corp.* ECLI:EU:C:2012:407 (<https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=121D776B33F76881F1392942727309DB?text=&docid=124564&pageIndex=0&doclang=HU&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=4786297>).

⁵² *UsedSoft*-ügy, 89. pont.

meg a szoftver jogszerű felhasználójának lehetőségeit.⁵³ A szoftverek határterületet képeznek az áruk és szolgáltatások uniós jogi felfogása között. Az uniós bírósági esetjog⁵⁴ alapján lehetnek áruk, amelyek alatt „*pénzben kifejezhető értékkel rendelkező terméket*” kell érteni,⁵⁵ de az EUMSZ⁵⁶ 57. cikke alapján lehetnek szolgáltatások is, amennyiben „*rendszerint díjazás ellenében nyújtott szolgáltatás*” keretében teszik digitális, immateriális formában a nyilvánosság számára hozzáférhetővé, és egyébként „*nem tartoznak az áruk, a tőke és a személyek szabad mozgására vonatkozó rendelkezéseinek hatálya alá*”.⁵⁷ Ezt alátámasztja az Infosoc-irányelv (29) preambulumbekzdése is, amely megállapítja, hogy CD-ROM vagy CD-I⁵⁸ esetében „*a szellemi tulajdon anyagi hordozóban, vagyis árucikkben ölt testet*”. Faludi még egy nagyon fontos aspektusra felhívja a figyelmet a szoftverek felhasználásával kapcsolatban, amely a hagyományosan hárompólusú felhasználási folyamatot kétpólusúvá redukálja. Az előbbi esetben a végfelhasználók közössége, a széles nyilvánosság nem végzett a műérzékelés során tényleges felhasználási tevékenységet. A szoftverek esetében azonban az érzékelés feltétele a szoftver telepítése és futtatása, vagyis a többszörözés vagyoni jogának gyakorlása a végfelhasználó által. E tény indokolja, hogy a szoftverek esetében jóval szigorúbb a felhasználás módja, és szűkebben van meghatározva a korlátozások és kivételek köre is.⁵⁹

A szoftverirányelv az engedélyhez kötött cselekmények alóli kivételek között említi a program jogszerű felhasználó általi többszörözését, ha arra a program rendeltetési céljának megfelelő használat, illetve hibajavítás vagy biztonsági másolat készítése céljából van szükség.⁶⁰ A jogszerű felhasználó engedély nélkül megfigyelheti, tanulmányozhatja és kipróbálhatja a szoftvert, hogy ezáltal megismerje az alapját képező ötletet, elvet.⁶¹ A háromlépcsős teszt követelményeinek szem előtt tartásával a 6. cikk megszorításokkal⁶² ugyan, de biztosítja a visszafejtés jogát. Ennek tükrében nincs szükség a jogosult engedélyére, ha a többszörözés és lefordítás gyakorlása elengedhetetlen a szoftver más programokkal való együttes

⁵³ A platformszolgáltatások szerződéses gyakorlatához lásd: Harkai István, Mezei Péter: Önszabályozó platformok? Elemzés a végfelhasználói jogok érvényesüléséről a CDSM irányelv 17. cikkének átültetése fényében. In Medias Res, 9. évf., 1. sz., 2022, p. 5–17. (<https://media-tudomany.hu/wp-content/uploads/2022/07/mediatudomany-prod.nmhh.hu-onszabalyozo-platformok-mezei-peter-harkai-istvan-onszabalyozo-platformok.pdf>); Mezei Péter, Harkai István: Végfelhasználói flexibilitások és platformfelelősség a CDSM-irányelv fényében. In: Török Bernát, Zódi Zsolt (szerk.): Az internetes platformok kora. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2022, p. 109–127.

⁵⁴ Lásd például 7/68. Bizottság vs. Olaszország.

⁵⁵ Lásd Farkas: i. m. (6), p. 109.

⁵⁶ Az Európai Unió Működéséről Szóló Szerződés.

⁵⁷ Lásd Farkas: i. m. (6), p. 109.

⁵⁸ Az azóta eltelt több mint két évtizedben kifejlesztett új adathordozók – DVD, BlueRay – beilleszthetők ebbe a körbe.

⁵⁹ Lásd Faludi: i. m. (1), p. 4. Vö.: Lothar Determann, David Nimmer: Software Copyright's Oracle from the Cloud. Berkeley Technology Law Journal, 30. évf. 1. sz., 2015, p. 179–192. (https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=23315379).

⁶⁰ Szoftverirányelv, 5. cikk (1)–(2) bekezdés.

⁶¹ Uo., 5. cikk (3) bekezdés.

⁶² Bővebben lásd: 6. cikk (2) bekezdés a)–c) pont.

működtetéséhez szükséges információ megszerzéséhez, ha a visszafejtést az egyébként felhasználási engedéllyel rendelkező jogszerű felhasználó vagy nevében más, erre felhatalmazott személy végzi, aki számára a működtetéshez szükséges információ nem volt korábban hozzáférhető, és a cselekmények az eredeti program együttes működtetéséhez szükséges részeire korlátozódnak. Az engedélyhez kötött cselekmények alóli kivételek tekintetében az SAS Institute Inc-ügy további adalékot tartalmaz. Az ítélet szerint a jogszerű felhasználó *„engedély nélkül megfigyelheti, tanulmányozhatja vagy kipróbálhatja a program működését a célból, hogy a program elemeinek alapját képező ötleteket és elveket meghatározza”*.⁶³

4. SZÁMÍTÓGÉPI PROGRAMALKOTÁSOK A MAGYAR SZERZŐI JOGBAN

Az Sztj.⁶⁴ a nemzetközi és uniós szerzői jogi szabályokkal összhangban védelemben részesíti a számítógépi programalkotást és a hozzá tartozó dokumentációt (szoftver) akár forráskódban, akár tárgykódban, illetve annak bármilyen más formában rögzített fajtáját, ideértve a felhasználói programot és az operációs rendszert is.⁶⁵ Ezen túlmenően egy külön fejezetet is szentelt a jogalkotó a szoftvereknek, ahol először is kizárják az oltalom köréből a szoftver

⁶³ SAS Institute Inc-ügy, 71. pont.

⁶⁴ A szoftverekhez kapcsolódó magyarországi joggyakorlat kimeríthetetlen tárházát adja a Szerzői Jogi Szakértő Testület (SZJSZT) publikált szakvéleményeinek gyűjteménye, amely elektronikusan is elérhető. A teljesség igénye nélkül álljon itt néhány SZJSZT-szakvélemény: 8/2000/1–2: Szoftverek és hangfelvételek illegális másolása; az okozott vagyoni hátrány; 15/2000/1–2: Szoftver jogosulatlan többszörözése és terjesztése útján keletkezett vagyoni hátrány kiszámítása; 4/2000: Szoftver és hangfelvétel illegális másolása; az okozott kár mértéke; 6/2001/1–3: Pénzügyi szoftver szerzői jogi védelme; 3/2001: Szoftver szerzői jogi védelme; 21/2001: Szoftver szerzői jogi védelme, más szoftverben való felhasználása; 34/2001: Szoftver szerzői jogi védelme és illegális másolása; 7/2002/1–3: Vérnyomásmérő készüléket működtető szoftverek szerzői jogi védelme, összehasonlítása; az okozott vagyoni hátrány mértéke; 18/2002: Szoftver felhasználásának jogszerűsége; 12/2003: Számítógépes rendszerekkel készített költségvetési kiírások összehasonlítása szerzői jogi szempontból; 24/2003: Számítógépes programalkotás jogosulatlan felhasználása; 41/2003: Szoftverek jogosulatlan többszörözésével okozott vagyoni hátrány megállapítása; 28/2004: A számítógépi programalkotás célszerű működése és grafikus felhasználói felületének vizuális megjelenítése közötti funkcionális kapcsolat; 37/2004: Számítógépi programalkotás jogosulatlan felhasználása; 22/2005: Munkaviszonyban alkotott szoftverre kötött felhasználási szerződés; 29/2005: A szerzői jogdíj mértéke szoftver felhasználása esetén; a vagyoni hátrány kiszámítása a szerzői jogok megsértése esetén; 2/2007: Számítógépi programalkotás jogi védelme; 3/2007: Szoftverek közötti együttműködés, jogosulatlan hozzáférés szoftver forráskódjához; 9/2007/1: Számítógépi programalkotás jogi védelme; 27/2007/1: Számítógépi programalkotás jogi védelme; 09/2009/1: Számítógépi programalkotás átdolgozása; 26/2009/1: Számítógépi programalkotás szerzősége; 12/2011/1: Számítógépi program jogi védelme; 13/2011/1: Számítógépi program jogi védelme; 23/2011: Számítógépi programalkotás jogi védelme; 19/2013: Számítógépi program jogi védelme; 4/2014: Számítógépi program jogi védelme; 11/2014: Számítógépi program jogi védelme; 18/2014: Számítógépi program jogi védelme; 6/2015: Szoftver felhasználási szerződés értelmezése, terminál szerveren történő szoftver futtatás szerzői jogi megítélése; 32/2015: Szoftver mű védelem képessége; 23/2016: Szoftverhez kapcsolódó dokumentáció szerzői jogi védelme; 15/2017: Szoftverek forráskódjának szerzői jogi összehasonlító elemzése; 24/2017: Számítógépi programalkotás jogi védelme; 15/2018: Számítógépi programalkotás jogi védelme; 19/2019: Számítógépi programalkotás jogi védelme.

⁶⁵ Sztj. I. § (2) bekezdés c) pont.

csatlakozófelületének alapját képező ötletet, elvet, elgondolást, eljárást, működési módszert vagy matematikai műveletet. A személyhez fűződő jogok tekintetében a szoftver szerzőjét megilleti a mű nyilvánosságra hozatalához való jog,⁶⁶ a név feltüntetésének joga,⁶⁷ és a mű egységének védelméhez fűződő jog.⁶⁸ A vagyoni jogok tekintetében fentebb már utaltunk rá, hogy a többszörözés joga,⁶⁹ a terjesztés joga,⁷⁰ a nyilvános előadás joga⁷¹ amennyiben az a szoftver nyilvános helyen, képernyőn való megjelenítésére vonatkozik, a nyilvánossághoz közvetítés joga,⁷² illetve az átdolgozás joga.⁷³ A vagyoni jogokra vonatkozó általános engedélyezési szabályokon⁷⁴ túl az 58. § (3) bekezdése kimondja, hogy a szoftverre vonatkozó vagyoni jogok átruházhatók.

Az 59. § (1) bekezdése értelmében a szerző kizárólagos joga nem terjed ki a többszörözésre, az átdolgozásra, a feldolgozásra, a fordításra, a szoftver bármilyen más módon történő módosítására, a hibajavításra, illetve ezek eredményének a többszörözésére annyiban, amennyiben ezen felhasználási cselekményeket a szoftvert jogszerűen megszerző személy a szoftver rendeltetésével összhangban végzi. Ugyancsak a jogszerű felhasználó érdekeit védi az 59. § (2) bekezdésében foglalt azon rendelkezés, amely szerint a felhasználási szerződésben nem zárható ki, hogy a felhasználó egy biztonsági másolatot készíthessen a szoftverről, amennyiben az a felhasználáshoz szükséges. Az 59. § (3) bekezdése lehetővé teszi továbbá, hogy a jogszerű felhasználó engedély nélkül a szoftvert megfigyelje, tanulmányozza annak működését, továbbá kipróbálhassa azt abból a célból, hogy a program valamely elemének alapjául szolgáló elgondolást vagy elvet megismerje. A 60. § (1) bekezdése lehetővé teszi azt is, hogy a jogszerű felhasználó többszörözze vagy lefordítsa a szoftvert, amennyiben az más szoftvekkal való együttes működtetéshez szükséges. Vagyis látható, hogy a szoftverek esetében az Szjt. külön nevesít olyan magatartásokat, amelyeket a szoftvert jogszerűen megszerző felhasználó megtehet, ezek azonban a Nagykommentár szerint „nem tekinthetők dogmatikai értelemben szabad felhasználási kivételeknek”.⁷⁵ A jogosulti érdekoldal pozícióinak erősítését szolgálja az is, hogy a szabad felhasználás esetei szoftverek esetében csak igen korlátozottan érvényesülnek. Így például az idézés csak legfeljebb bizonyos programrészek vonatkozásában szakirodalmi, oktatási, tudományos műben lehetséges, de szabadon

⁶⁶ Szjt. 10–11. §.

⁶⁷ Szjt. 12. §.

⁶⁸ Szjt. 13. §.

⁶⁹ Szjt. 18–19. §.

⁷⁰ Szjt. 23. §.

⁷¹ Szjt. 24–25. §.

⁷² Szjt. 26–27. §.

⁷³ Szjt. 29. §.

⁷⁴ Kizárólagos jog a mű egészének vagy valamely azonosítható részének anyagi formában és nem anyagi formában történő bármilyen felhasználása és minden egyes felhasználás engedélyezése, és a felhasználási engedély fejében megfelelő felhasználási díj megfizetése. Lásd: Szjt. 16. §.

⁷⁵ Gyertyánfy Péter (szerk.): Nagykommentár a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVII. törvényhez. 2. A szoftver és a szabad felhasználás esetei.

felhasználható a szoftver, ha az fogyatékos személyek javát, vagy bírósági, hatósági eljárás célját szolgálja.⁷⁶ A magáncélú többszörözés köréből szintén ki vannak zárva a szoftverek,⁷⁷ és nem alkalmazható esetükben a nyilvános előadás joga alóli kivétel sem.⁷⁸ A nyilvános haszonkölcsönbe adás tekintetében ugyanakkor az Szjt. 39. §-a a szoftverre is alkalmazni rendeli azt a kivételt, amely alapján az országos szakkönyvtárak a programot könyvtári nyilvános haszonkölcsönbe adhatják. Ugyanitt kell megjegyezni, hogy a CDSM irányelv⁷⁹ 6. cikke lehetővé teszi, hogy a kulturális örökségvédelmi intézmények a kulturális örökség megőrzése érdekében a gyűjteményük állandó részét képező művekről és más teljesítményekről azok megőrzése céljára, a megőrzéshez szükséges mértékben, bármilyen formátumban vagy hordozóanyagon másolatokat készítsenek.⁸⁰

5. A SZÁMÍTÓGÉPI PROGRAMALKOTÁS EGYÉB LEHETSÉGES OLTALMI FORMÁI

A szoftver fentiekben bemutatott szerzői jogi oltalmán túl az iparág szereplői érdekeltek abban, hogy más módon is körülbástyázzák a számítógépi programalkotás előállításába fektetett gazdasági érdekeik megtérülését, illetve annak lehetőségét. A szoftvert mint terméket az árucserreforgalomban, illetve az online szolgáltatások piacán oltalmazhatja védjegy, ami lehetővé teszi, hogy a vásárlók a terméket az adott fejlesztő vállalathoz, programozói közösséghez kössék.⁸¹ Az előállítás folyamata pedig üzleti titokként szolgálhatja a fejlesztők érdekeit. Ahogy arra fentebb már utaltunk, a védelem keretrendszere kialakításának hajnalán a szerzői jog és a szabadalom is felmerült mint lehetséges oltalmi forma. A vetélkedés a szerzői jog javára dőlt el,⁸² ez azonban nem akadályozta annak, hogy a fejlesztők szabadalmaztassák azon találmányaikat, amelyeket számítógépi programmal valósítottak meg.⁸³

⁷⁶ Uo.

⁷⁷ Szjt. 35. § (1) bekezdés.

⁷⁸ Szjt. 38. § (1) bekezdés, 60. § (4) bekezdés. Bővebben lásd *Gyertyánfy*: i. m. (75).

⁷⁹ 2019/790 irányelv a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról.

⁸⁰ Ez különösen releváns lehet például videójáték-szoftverek esetében. A témáról bővebben lásd: *Harkai István*: A videójáték mint kulturális örökség megőrzése a CDSM-irányelv tükrében. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 17. (127.) évf. 4. sz., 2022. augusztus, p. 25–48. (<https://www.szttnh.gov.hu/sites/default/files/files/kiadv/szkv/szemle-2022-4/02-harkaiistvan.pdf>).

⁸¹ Lásd *Faludi*: i. m. (1), p. 3.

⁸² Az Európai Bizottság maga is foglalkozott a gondolattal, hogy irányelvi szinten szabályozza a számítógéppel megvalósított találmányok szabadalmaztathatóságának kérdéseit, ám e törekvés megmaradt a javaslat szintjén. Az Egyesült Államokban, Japánban, sőt még a WIPO előtt is felmerült a sui generis oltalom lehetősége is. Bővebben lásd: *Lovas Lilla Júlia*: A szoftver jogi oltalma: a számítógépi programalkotások szabadalmaztathatósága összehasonlító megközelítésben – II. rész. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 5. (115.) évf. 3. sz., 2010. június. p. 27–51. (<https://www.szttnh.gov.hu/kiadv/ipsz/201006-pdf/02.pdf>).

⁸³ Lásd *Lovas*: i. m. (3), p. 16.

Szabadalmi oltalomban részesíthető a találmány, amely célját a számítógépi programon keresztül, annak segítségével éri el, valamilyen műszaki jelleget tartalmaz, a technika mindenkori állása szerint újnak tekinthető, és feltalálói tevékenység eredménye. Lovas szerint ilyen, számítógéppel megvalósított találmány például az adattömörítési eljárás (MP3-eljárás), a képfeldolgozási eljárások, illetve az autók meghajtásának vezérlése, különféle mérési és ellenőrzési eljárások, számítógéppel megvalósított gyártás, elektromos jelek feldolgozása.⁸⁴ A számítógéppel megvalósított találmány esetére jó példa a *VICOM-ügy*,⁸⁵ amelyben egy képfeldolgozó rendszer új, matematikai algoritmus alapú műszaki újítása nyert oltalmat.⁸⁶ A számítógéppel megvalósított találmányok kérdésköre az európai jogalkotót is foglalkoztatta. Olyannyira, hogy egy irányelvtervezet is készült, amelyet 2005-ben végül nem fogadtak el. A javaslat igyekezett volna előmozdítani az európai informatikai ipar versenyképességét, az innováció fejlesztését, tartalmazta a szabadalmaztathatóság feltételeit és a találmányok felhasználásának szabályait, valamint a szabadalmaztathatóság köréből kizárt találmányok körét.⁸⁷

⁸⁴ Uo. 20–21.

⁸⁵ T 0208/84 (Computer-related invention) of 15.7.1986.

⁸⁶ Lásd Lovas: i. m. (3), p. 31. Vö.: *Pamela Samuelson*: Functionality and Expression in Computer Programs: Refining the Tests for Software Copyright Infringement. UC Berkeley Public Law Research Paper No. 2667740, 2017. p. 53–60 (https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2909152); *Maximilian Paterson*: Properly Protecting Code: Solving Copyright and Patent Rights Overlap via Computer Software Suitability in Copyright. *Intellectual Property Journal*, 25. évf. 2. sz., 2013, p. 173–194 (https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2916271).

⁸⁷ Az irányelvjavaslatról részletesen lásd: *Lendvai Zsófia*: A számítógéppel megvalósított találmányok szabadalmaztathatóságáról szóló irányelvjavaslat. *Infokommunikáció és jog*, 2005. 3. sz., p. 6–10. Vö.: Lásd Lovas: i. m. (82) p. 27–51.

Dr. Palágyi Tivadar*

KÜLFÖLDI HÍREK AZ IPARJOGVÉDELEM TERÜLETÉRŐL **

Argentína

Néhány nappal azután, hogy Argentína harmadszor is megnyerte a katarai világbajnokságot, az argentin média újraélesztette a sztárok, *Diego Maradona* és *Lionel Messi* közötti klasszikus rivalizálást, de ezúttal egy nyilvánvaló szellemi tulajdon-jogi vita kapcsán.

Bár a média arra hivatkozott, hogy Maradona örökösei és Messi között már létezik egy felszólítólevél, sőt egy per is, a konfliktus valójában egy új védjegy lajstromozása elleni felszólalásról szólt. Ráadásul Messi nem is volt közvetlen résztvevője a vitának.

Tények

Maradona örökösei kérelmezték az M10 MEMORIAL (1. ábra) védjegy lajstromozását a 9., 16., 19., 38. és 41. áruosztályba tartozó áruk és szolgáltatások megjelölésére.

A védjegy konkrétan egy digitális memóriaplatformot kíván azonosítani, amely Maradona előtt tiszteleg.

A *Gedney SA* (Gedney) felszólalást nyújtott be a védjegy lajstromozása ellen, hivatkozva a 41. áruosztályba tartozó MESSI 10 (2. ábra) védjegy tulajdonjogára.

1. ábra

2. ábra

* DANUBIA Szabadalmi és Jogi Iroda.

** A szerző hálás köszönetét nyilvánítja Molnár Imre szabadalmi ügyvivőnek a szöveg gondos lektorálásáért.

A felszólaló a következőkkel érvelt:

- a 10-es szám Messit azonosította;
- Messi világszerte nagymértékben ismert és híres név; és
- a panasz alapjául szolgáló védjegy, amelyet széles körben használtak különböző áruk és szolgáltatások megjelölésére, az „M” betűt és a 10-es számot tartalmazta.

A Gedney ezért a Maradona család által benyújtott bejelentés elutasítását kérte, arra hivatkozva, hogy a védjegyek az áruk vagy szolgáltatások eredetét illetően összetéveszthetők a fogyasztók körében.

Messi nem vett részt a Diego Maradona örökösei által benyújtott bejelentéssel szembeni felszólalásban. A MESSI 10 védjegyet a Gedney kezeli; a Gedney közvetlenül vett részt az eljárásban. Messi több mint 40 védjeggyel rendelkezik Argentínában, de ezek egyike sem tartalmazza a 10-es számot.

A *Sattvica SA*, amely *Matías Morla*, Maradona egykori ügyvédjének tulajdonában levő cég, szintén felszólalt az M10 MEMORIAL védjegy lajstromozása ellen. A Sattvica azzal érvelt, hogy:

- a védjegyek egyértelműen Maradonára emlékeztetnek; és
- a Sattvica az EL 10 védjegy és Maradona összes védjegyének kizárólagos tulajdonosa.

Megjegyzés

A Diego Maradona örökösei által a 9., 16., 19., 38. és 41. áruosztályban az M10 MEMORIAL védjegy (és formatervezési minta) bejelentése ellen a Gedney és a Sattvica által benyújtott felszólalások még az eljárás nagyon korai szakaszában vannak. Nem valószínű, hogy a Szellemi Tulajdon Nemzeti Intézete (Instituto Nacional de Propiedad Intelectual, INPI) 2024 közepe előtt megoldja az ügyet. Az érdemi döntés ellen fellebbezni lehet a Polgári és Kereskedelmi Ügyek Nemzeti Fellebbviteli Bírósága előtt.

Dél-Korea

A világ vállalatai között intenzív a verseny a reális tartalommal kapcsolatos technológiák terén. Dél-Korea a 3. helyet foglalta el a rangsorolásban a metaverzumban benyújtott szabadalmi bejelentések számát tekintve.

A Koreai Szellemi Tulajdoni Hivatal (KIPO) szerint az IP5-ben (a világ öt legnagyobb szellemi tulajdon-jogi hivatala: Dél-Korea, az Amerikai Egyesült Államok, Kína, Japán és Európa) benyújtott, metaverzumhoz kapcsolódó szabadalmi bejelentések száma az elmúlt 10 évben (2011–2020) évente átlagosan 16,1%-kal, vagyis nagymértékben növekedett.

A 2016-tól 2020-ig tartó 5 évben az ilyen kérelmek száma mintegy háromszorosára emelkedett (14 983-ról 43 698-ra) az előző időszakhoz (2011–2015) képest, ami azt mutatja, hogy a metaverzumhoz kapcsolódó bejelentési tevékenység felgyorsult.

A pályázók nemzetisége szerint az elmúlt 10 évben (2011–2020) az USA (35,9%, 17 293 bejelentés) állt az 1. helyen, amelyet Kína (29,7%, 14 291) és Dél-Korea (16,2%, 7808) követ. Különösen a Kínában benyújtott bejelentések számának növekedési üteme (éves átlagban 42,5%) volt szembetűnő.

A legtöbb bejelentést benyújtó vállalatok rangsorát tekintve (2011–2020) a Microsoft (MS) az első helyet foglalta el 1437 bejelentéssel, majd az IBM következik 1212 bejelentéssel, a Samsung Electronics pedig 1173 bejelentéssel, ami azt mutatja, hogy a globális információs és kommunikációs technológiai vállalatok kiemelkedtek.

A dél-koreai vállalatok közül a Samsung Electronics (3.) és az LG Electronics (10.) került az első tíz közé.

A 2011-től 2020-ig benyújtott bejelentések 47,8%-a technológiai rendszerre, 43,9%-a operációs rendszerre, 8,1%-a kijelzőrendszerre és 0,2% NFT-kre vonatkozott.

Egységes Szabadalmi Bíróság

A) Az Egységes Szabadalmi Bíróság (Unified Patent Court, UPC) elnöksége döntött arról, hogy kik lesznek a központi, a helyi és a regionális osztályok elnökei.

A párizsi központi osztályra *Florence Butin* asszonyt, a müncheni központi osztályra pedig *Ulrike Voß* asszonyt jelentették be.

A helyi osztályok elnökei a következők lesznek: *Walter Schober* (Bécs), *Samuel Granata* (Brüsszel), *Petri Rinkinen* (Helsinki), *Camille Lignières* (Párizs), *Ronny Thomas* (Düsseldorf), *Sabine Klepsch* (Hamburg), *Peter Michael Tochtermann* (Mannheim), *Matthias Zigann* (München), *Pierluigi Perrotti* (Milánó), *Edger Brinkman* (Hága), *Rute Lopes* (Lisszabon), *Mojca Mlakar* (Ljubljana).

Az észak-balti regionális osztályon *Stefan Johansson* lesz az elnöklő bíró.

Miként ezt 2022 októberében, az UPC bíráinak kinevezésekor eldöntötték, egy ügyet egy helyi osztályon általában három bíróból álló testület tárgyal, és attól függően, hogy egy ország hány szabadalmi ügyet tárgyal évente, e bírák közül egy vagy kettő nemzeti jogi képesítésű bíró lesz. Azokban a helyi osztályokban, ahol csak egy nemzeti jogi képesítéssel rendelkező bíró van, ezt a bírót nevezték ki elnöklő bírónak. (A koppenhágai helyi osztály nemzeti bíróját még nem nevezték ki.) Az elnöklő bíró szerepe egy főeljárásban többek között az, hogy a testület egyik jogilag képzett bíróját (aki lehet ő maga is) kijelöli előadó bírónak, majd a szóbeli eljárás megkezdésekor (az írásbeli és a közbenső eljárást követően) átveszi az eljárás irányítását.

B) Az UPC elnöksége bejelentette, hogy – élve irányítási jogkörével – úgy döntött, hogy az UPC elé kerülő olyan ügyek, amelyek az A és a C szabadalmi osztályba tartoznak, és eredetileg Londonba kerültek volna, az Egyesült Királyságnak az UPC-megállapodásból való kilépéséig, az UPC 2023. június 1-jei kezdeti működési időpontjától kezdődően a harmadik

székhelyre vonatkozó döntés meghozataláig kezdetben Párizs és München között oszlanak meg.

A központi részleghez kerülnek azok az ügyek, amelyek a következő szabadalmi osztályokat érintik:

- A osztály: emberi szükségletek (beleértve a gyógyszereket is) – ezeket a párizsi székhelyen tárgyalják majd.
- C osztály: kémia (beleértve a géntechnológiát is) – ezeket a müncheni székhelyen tárgyalják.

A közlemény szerint: „Az előkészítő bizottság az UPCA 7. cikkének (2) bekezdését és II. mellékletét az ügyeknek a központi osztály londoni részlegéhez való hozzárendelésével kapcsolatban úgy értelmezte, hogy az ügyeknek a londoni részleg egyik szekciójához való hozzárendelése nem hatályos, és hogy ezen ügyek illetékessége ideiglenesen kezelhető, amíg a központi osztály egy másik részlegének létrehozásáról szóló végleges döntés meghozatalára nem kerül sor.” Továbbá: „Figyelembe véve azt is, hogy az Igazgatási Bizottság még nem hozott ilyen végleges döntést, és a megállapodás 2023. június 1-jén lépett hatályba, az elnökség a fent említett értelemben gyakorolta az Egységes Szabadalmi Bíróság alapokmánya 15. cikkének (3) bekezdése szerinti irányítási hatáskörét.”

C) Az olasz Külügyi és Nemzetközi Együttműködési Minisztérium 2023. május 19-i sajtóközleménye szerint az olasz kormány megállapodást kötött Franciaországgal és Németországgal arról, hogy az UPC központi részlegének harmadik székhelye Milánóban lesz.

Az olasz kormány megállapodott továbbá e két országgal az UPC központi részlege egy intézményének Milánóban történő felállításáról. A megállapodás véglegesítésére a közelgő közigazgatási bizottság ülésén kerül sor, ami fontos eredmény lesz Olaszország számára.

Antonio Tajani olasz külügyminiszter a Twitteren nyilatkozott. A sajtóközlemény nem közöl részleteket a milánói székhely konkrét hatásköreiről. Amint azt korábban bejelentették, Milánó (valószínűleg) csökkentett hatáskörökkel fog rendelkezni az eredetileg tervezett londoni székhelyhez képest. Például a kiegészítő oltalmi tanúsítvánnyal (SPC) rendelkező gyógyszerekkel kapcsolatos ügyek továbbra is Párizsban maradnak, míg a kémiai és kohászati ügyeket Münchenben fogják kezelni.

A látszólagos megállapodás alapján Olaszország a következő területeken szerzett volna hatáskört:

Orvosi és állatorvosi tudományok és higiénia (beleértve az ezekhez a területekhez szorosan kapcsolódó kémiát).

Gyógyszeripari szabadalmak kiegészítő oltalmi tanúsítványok (SPC) nélkül.

Nem gyógyszeripari biotechnológia, mezőgazdaság, élelmiszer és dohányipar.

Személyi és háztartási cikkek, sport és szórakozás.

Jelenleg bizonytalan, hogy az olasz kormány el fogja-e fogadni ezt a döntést.

Európai Szabadalmi Hivatal

A) 2023. március 1-jén hatályba léptek az Európai Szabadalmi Hivatal (ESZH, European Patent Office, EPO) új vizsgálati iránymutatásai.

Ez hatással van a szabadalmi bejelentések vizsgálati gyakorlatára, és ezáltal a szabadalmi ügyvivők munkájára mind a szabadalmi bejelentések megfogalmazása, mind a szabadalmazhatóságuk ESZH előtti vitatása során. Az alábbiakban összefoglalunk néhány fontosat az iránymutatások frissítése által bevezetett változások közül.

a) A hibás bejelentési dokumentumok javítása

Az ESZH módosította iránymutatását, és új szakaszt (A-II-6) iktatott be a hibásan benyújtott bejelentési dokumentumok vagy azok részeinek kijavítására vonatkozó eljárásról. Az Európai Szabadalmi Egyezmény (ESZE, European Patent Convention, EPC) 56a. szabályát a Szabadalmi Együttműködési Szerződés (Patent Cooperation PCT) 20.5bis szabálya fényében vezették be, amely 2020-ban került be a PCT-be. Ez a szabály lehetővé teszi a bejelentő számára, hogy a bejelentés helytelenül benyújtott részeit pótolja, például ha a bejelentés benyújtásakor a rajzokat összetévesztették egy másik bejelentés rajzaival. Ily módon a bejelentő megakadályozhatja, hogy a leírás, az igénypontok vagy a rajzok helytelenül benyújtott részeit közzétegyék. Az iránymutatások ESZH általi módosítása biztosítja, hogy a bejelentők teljes mértékben kihasználhassák a PCT 20.5bis szabályának előnyeit, és bejelentési dokumentumaikat kijavíthassák anélkül, hogy félniük kellene a hibás részek közzétételétől.

Általában a szabadalmi bejelentést a bejelentéskor megvizsgálják annak megállapítása érdekében, hogy a bejelentési nap érvényesen igényelhető-e. Ha e vizsgálat során az ESZH megállapítja, hogy a leírást, az igénypontokat vagy a rajzokat (vagy azok részeit) nyilvánvalóan hibásan nyújtották be, felhívja a bejelentőt a helyes dokumentumok benyújtására (lásd az A-II-5 pontot). A bejelentő meghatározott határidőn belül az 56a. vagy az 56. szabály szerint járhat el. Alternatívaként a bejelentő az eredeti bejelentési naptól számított két hónapon belül saját kezdeményezésre (az ESZH felhívása nélkül) is benyújthatja a leírás, az igénypontok vagy a rajzok (részleges) helyesbítését.

A bejelentő számára fontos tudni, hogy a bejelentési napot nem igazítják a helyesbített dokumentumok beérkezésének napjához. Az A-II-6.4 pont tartalmaz egy gyakorlati megjegyzést: ha a bejelentő a bejelentési dokumentumokat (vagy azok részeit) a bejelentési nap után javítja, a bejelentési nap nem módosul, feltéve különösen, hogy a helyes bejelentési dokumentumokat (vagy azok részeit) a vonatkozó határidőn belül nyújtják be, a bejelentés elsőbbséget igényel, és a helyes bejelentési dokumentumokat az elsőbbségi bejelentés teljes egészében tartalmazza.

b) A szóbeli eljárás formája

Az iránymutatás másik lényeges módosítása a szóbeli eljárás formáját érinti. Míg egy ideig a szóbeli eljárást az ESZH helyiségeiben is meg lehetett tartani, de mostantól az általános szabály az, hogy a szóbeli eljárást videokonferencia útján kell megtartani. Csak kivételes esetekben, amikor komoly okok miatt nem lehet videokonferenciát tartani, lehet szóbeli eljárást tartani az ESZH helyiségeiben.

Ez a változás minden bejelentő számára azonos lehetőségeket biztosít, függetlenül attól, hogy hol tartózkodik. Különösen a külföldről érkező kérelmezőknek nem kell többé nagy távolságokat utazniuk, így kevesebb időre van szükség a szóbeli eljáráshoz. Meg kell jegyezni, hogy a videokonferencia mostantól a szóbeli eljárás előnyben részesített formája mind a vizsgálóosztályok előtti, mind az *inter partes* felszólalási eljárásokban.

c) Korábbi nemzeti jogok

Az új C-IV-7.2. szakasz szerinti iránymutatás azon kevés szakaszok egyike, amelyek az UPC-vel összefüggésben tükrözik az egységes szabadalmi rendszert. Az új vizsgálati iránymutatásban azért sincs szinte semmi az UPC-ről, mert az iránymutatás elsősorban a szabadalom megadása előtti eljárásokkal foglalkozik, míg az egységes szabadalmi rendszer és az UPC olyan ügyekkel foglalkozik, amelyek csak a szabadalom megadása után válnak időszerűvé.

Az iránymutatások eme szakaszában rámutatnak arra, hogy tekintettel arra, hogy az UPC előtti eljárásokban a bejelentők számára fontosak a vonatkozó nemzeti jogok, a vizsgáló a megadás szakaszában a szerződő államok nemzeti bejelentéseit és szabadalmait is bevonja a végső kutatásba, amennyiben azok szerepelnek az ESZH adatbázisaiban.

Az iránymutatás egy másik, az egységes szabadalmi rendszert és az UPC-t tükröző szakasza az E-VIII. irányelv 5 pontja, amely a felszólalási eljárások gyorsított kezelésével foglalkozik. Amennyiben egy európai szabadalom megsértése miatt indított kereset van folyamatban az UPC vagy valamely szerződő állam nemzeti bírósága előtt, a felszólalási eljárásban részt vevő fél kérheti a gyorsított eljárást. Az ESZH akkor is felgyorsítja a felszólalási eljárások elbírálását, ha az UPC, egy nemzeti bíróság vagy egy szerződő állam illetékes hatósága arról ad tájékoztatást, hogy bitorlási per van folyamatban.

d) Szekvenciajegyzékek

A frissített vizsgálati irányelvek megerősítik, hogy a szekvenciajegyzéket tartalmazó bejelentéseknek – beleértve a részleges bejelentéseket is – meg kell felelniük a WIPO ST.26 szabványának. Ez különösen a részleges bejelentés szekvenciajegyzékét illetően (A-IV-5.4) azt jelenti, hogy a részleges bejelentés szekvenciajegyzékét az (átalakított) ST.26 formátumban kell csatolni még akkor is, ha a törzsbejelentést a korábbi WIPO ST.25 szabvány szerint nyújtották be. A frissített iránymutatás kifejezetten kimondja, hogy a közzététel tartalma a bejelentő felelőssége, valamint hogy a törzsbejelentés szekvenciajegyzékét nem csatolják

önműködően a részleges bejelentési dokumentumokhoz, ha az nem felel meg az ST.26 formátumnak.

Ez a frissítés aggályokat vet fel a bejelentők körében, hogy azokban az esetekben, amikor az ST.25 szekvenciajegyzék kevesebb információt tartalmaz, mint az ST.26 szerinti, a bejelentők kénytelenek lehetnek helytelenül kibővíteni a szekvenciajegyzéket és ezáltal a bejelentést. Ezért fontos, hogy ezeket a kérdéseket időben tisztázzák, mielőtt a részleges bejelentést benyújtják.

e) A leírás és az igénypontok megfelelése

Az a kérdés, hogy az igénypontoknak és a leírásnak milyen mértékben kell megfelelniük egymásnak, régóta vita tárgya a bejelentők és az ESZH között. A frissített vizsgálati irányelvek hangsúlyozzák, hogy a leírásban a már nem igényelt megvalósításokat is úgy kell megjelölni, hogy azok nem tartoznak a találmányhoz.

Az időszűrített iránymutatás (F-IV-4.3) szerint egyrészt az olyan kifejezések, mint a „közzététel”, „példa”, „szempont”, nem feltétlenül jelentik önmagukban azt, hogy ami ezután következik, az kívül esik a független igénypont oltalmi körén. Másrészt a „megvalósítás” vagy „találmány” kifejezés egyszerű helyettesítése az ilyen kifejezések valamelyikével nem lenne elegendő azon megvalósítások azonosításához, amelyek már nem tartoznak egy független igénypont oltalmi körébe. Ehelyett olyan kifejezéseket kellene használni, amelyek egyértelműen azonosítják, hogy a megvalósítás már nem tartozik a független igénypont oltalmi körébe (pl. az alábbi szavakkal: „nem tartozik az igénypont oltalmi körébe”, „nem a bejelentett találmányban foglaltak szerint” vagy „az igénypont oltalmi körén kívül esik”).

Ez sok értelmezési és vitatémát hagy arra vonatkozóan, hogy a bejelentést olvasó és annak tartalmát felfogni képes szakember mit ért valójában a találmányon annak tudatában, hogy a tényleges oltalmi kört az igénypontok határozzák meg. Egy olyan jellemző, amely nyilvánvalóan nem tartozik az igénypontok oltalmi körébe, és amelyet a leírás például „megvalósításként” említ, később nem lesz-e tévesen úgy tekinthető és értelmezhető, mintha mégis a találmányhoz tartozna.

Azt a tényt, hogy a leírás és az igénypontok közötti megfelelés követelménye meglehetősen ellentmondásos, jól tükrözi a fellebbezési tanácsok e kérdéssel kapcsolatos, egyre inkább eltérő ítélkezési gyakorlata. Ilyen például a T 3097/19 (permegfelelés) és a T 2194/19 [Iránymutatás: „Az EPC 84. cikkének második mondata szerinti követelmény, amely szerint az igénypontokat a leírásnak alá kell támasztania, nem feltétlenül jelenti azt, hogy a (független) igénypontoknak a szabadalmi bejelentés leírásában található minden 'megvalósítását' védeniük kell, azaz minden megvalósításnak ezen igénypontok oltalmi körébe kell tartoznia”].

B) Az ESZH fellebbezési tanácsai a múltban számos döntést hoztak a második gyógyászati felhasználásra vonatkozó igénypontok szabadalmazhatóságáról, tekintettel a klinikai vizsgálati jelentésekre mint a technika állása szerinti állapotra. Az alábbiakban áttekintjük a ki-

választott közelmúltbeli döntéseket, és kiemeljük azokat a fontos szempontokat, amelyeket a tanácsok a feltalálói tevékenység elemzése során figyelembe vettek.

A bejelentők gyakran szembesülnek azzal a nehéz helyzettel, hogy a bejelentést még azelőtt be kell nyújtaniuk, hogy a klinikai vizsgálat eredményei a technika állása szerint ismeretek lennének, ugyanakkor a terápiás hatás elérését hitelt érdemlően kell bizonyítaniuk. A klinikai vizsgálatokról szóló új uniós rendelet fényében, amely előírja a klinikai vizsgálatokra vonatkozó valamennyi információ közzétételét, ez a kérdés még inkább időszerű, mint korábban. Ezzel kapcsolatban felmerül a kérdés: mikor válik nyilvánvalóvá az állítólagos második gyógyászati felhasználás a klinikai vizsgálati jelentés alapján? A fellebbezési tanácsok ítélezési gyakorlata azt a bevett elvet követi, hogy a nyilvánvalóvá váláshoz „a siker észszerű elvárása” szükséges, amely szerint a terápiás hatásosság a rendelkezésre álló tények és bizonyítékok alapján észszerű bizonyossággal megjósolható.

A feltalálói tevékenység megtagadása

Az ESZH fellebbezési tanácsai számos döntésben megállapították, hogy egy klinikai vizsgálatról szóló jelentés, még akkor is, ha azt eredmények vagy adatok nélkül tették közzé, hátrányos lehet a második gyógyászati felhasználásra vonatkozó állítás feltalálói tevékenysége szempontjából.

A T 239/16. sz. ügy mérőföldkőnek számító döntésében a tanács úgy ítélte meg, hogy pusztán az a tény, miszerint egy hatóanyagot klinikailag vizsgálnak, a siker eléréséhez vezet, mert a klinikai vizsgálatok engedélyezése sikeres preklinikai vizsgálatokon és kockázathaszon értékelést igénylő megfontolásokon alapul. Felmerült a „lebeszélés” elve: a sikeres kezelésre vonatkozó észszerű várakozást feltételezték, kivéve, ha a technika állása szerint a korábbiakban volt olyan bizonyíték, amely megakadályozta vagy eltántorította volna a szakembert az igényelt tárgy követésétől.

A szóban forgó esetben a *zoledronsav* gyógyszert sikeresen tesztelték megfelelő állatmodelben. A zoledronsav ráadásul a csonttritkulás kezelésére szolgáló gyógyszerek egy bevett csoportjába tartozott. Bár a tanács elismerte, hogy maradtak kétségek a terápiás hatás tényleges elérését illetően, úgy találta, hogy ez a kétség nem csökkenti a sikerre vonatkozó várakozást pusztán reménységgé. E megfontolásokra tekintettel megtagadta a feltalálói tevékenységet. Hasonló következtetéseket vontak le a T 96/20 sz. és a T 1123/16 sz. ügyben.

A T 239/16. sz. döntésben foglalt lebeszélő elvet a T 2963/19. sz. döntésben tovább pontosították, ahol a tanács egyértelművé tette, hogy egy (III. fázisú) klinikai vizsgálatról szóló jelentés önmagában nem nyújt a szakember számára észszerű várakozást arra, hogy az igényelt kezelés biztonságos és hatékony lesz; a klinikai vizsgálat eredménye nem biztos, és számos vizsgálat nem állapítja meg a terápiás hatékonyságot, vagy nem tárja fel egy adott adagolási séma súlyos mellékhatásait. A várható sikerre vonatkozó megfontolások ezért szorosan kapcsolódtak az egyes esetek további tényeihez és körülményeihez, akárcsak az előző, T 239/16. sz. döntésben. A szóban forgó esetben a szabadalom és a technika akkori

állása egyaránt azonos szintű közlést mutatott, vagyis a klinikai vizsgálat vázlatos ismeretétését, kísérleti eredmények nélkül. Az igényelthez hasonló rendszerrel történő előnyös kezeléstről szóló további, a technika állása szerinti beszámolók alapján a fellebbezési tanács a háromszoros adagolási rendszert hihetőnek, de egyben nyilvánvalónak is találta.

A T 99/19. sz. ügyben a fellebbező (a szabadalom jogosultja) azt állította, hogy az igényelt napi egyszeri adagolással szemben műszaki előítélet áll fenn, és ez az egyetlen olyan jellemző, amely a bejelentett tárgyat megkülönbözteti a klinikai vizsgálati jelentésben szereplőktől. A tanács azonban arra a következtetésre jutott, hogy az elsőbbségi időpontban fennálló állítólagos előítélet bizonyítására vonatkozó szigorú követelményeket a hivatkozott bizonyítékok egyike sem teljesítette, amelyek között több szakértői nyilatkozat is szerepelt. Megállapította továbbá, hogy a technika állása nem tartalmazott semmilyen visszatartó erőt a napi egyszeri adagolással szemben, és ezért tagadta a feltalálói tevékenységet.

A feltalálói tevékenység elismerése

Két közelmúltbeli döntés rávilágít a tanácsok jelentős megfontolásaira, amikor a konkrét körülmények és tények nem adnak okot a siker észszerű elvárására.

A T 1732/18. sz. ügyben a feltalálói tevékenységet elismerték a *rivaroxaban* tromboembóliás rendellenességek kezelésére szolgáló, naponta egyszeri adagolási rendszere tekintetében. A legközelebbi technika állása egy I. fázisú klinikai vizsgálat volt, amely a vegyület biztonságosságát állapította meg egészséges alanyokon a bejelentett és más adagolási rendszerek esetében. Bár a tanács elismerte, hogy a szakember általános elvárása lett volna, hogy a gyógyszer klinikai hatékonyságot biztosíthat ebben az indikációban, és hogy a szakember átment volna az I. fázisú klinikai vizsgálatról a II. fázisú klinikai vizsgálatra, tagadta, hogy a szakembernek ösztönző és észszerű elvárása lett volna a klinikai sikerre a napi egyszeri adagolási rend tekintetében, ahogyan azt a bejelentés tartalmazta. Fontos szempont volt, hogy a *rivaroxaban* vagy általában a közvetlen hatású orális Xa-faktor-gátlók osztályának biztonságosságát és hatékonyságát nem mutatták ki a betegek körében. A tanács hangsúlyozta, hogy a szóban forgó eset különbözik a más adagolási sémák esetében jellemző helyzettől, ahol a fejlesztés az érintett gyógyszerek bevált terápiás felhasználásán alapul.

Nem volt bizonyíték a másodlagos dokumentumban használt trombintermelési vizsgálatok küszöbértékeire vagy potenciális összefüggéseire a betegekben mutatott klinikai hatékonyság és biztonságosság mellett. Továbbá a *rivaroxaban* ismert rövid plazmakoncentráció-felezési ideje miatt egy szakember azt várta volna, hogy a hatékonyság és biztonságosság fenntartásához napi kétszeri vagy háromszori adagolásra, vagy tartós hatóanyag-leadású készítmény alkalmazására van szükség. Ezért a tanács arra a következtetésre jutott, hogy a gyógyszer gyors felszabadulású formuláját alkalmazó, igényelt adagolási rendszer sikerére nem lehetett észszerű várakozás.

A T 108/21. sz. ügyben a fellebbezési tanács elismerte az RRMS hatékony terápiájának valószínűségét 0,5 mg *finlomod* napi 0,5 mg-os orális adagjával, a bejelentés állatmodellből

(patkány) származó adatai és a szakértői jelentésben tárgyalt farmakokinetikai fingolimod-jellemzők alapján. A feltalálói tevékenységgel kapcsolatban a legközelebbi technika állása egy sikeres II. fázisú vizsgálatot ismertető 1,25 mg fingolimodadaggal, majd egy III. fázisú vizsgálatot jelentett be 0,5 mg és 1,25 mg, szájon át szedhető napi adagokkal. A tanács szerint ez a bejelentés a szakember számára észszerű várakozást keltett volna arra, hogy a bejelentett 0,5 mg-os napi adag megoldja az objektív műszaki problémát, kivéve, ha a technika állása elrettentő példát tartalmaz. A tanács ilyen visszatartó erőt talált egy olyan kutatási cikkben, amely azt állította, hogy egy SJL egérmodellben a hatékonyság eléréséhez körülbelül 70%-os limfocitacsökkenési küszöbértékre van szükség, kombinálva egy további, a technika állása szerinti információval, amely szerint fingolimod napi 0,5 mg-os orális adagja embereken 70%-nál kisebb mértékű limfocitacsökkenést eredményez. Úgy tűnik, a fellebbezési tanács nem vette figyelembe, miszerint az 1,25 mg-nak megfelelő, szájon át szedhető napi adag (amelynek hatékonysága a II. fázisú vizsgálat szerint) nem érte el ezt a küszöbértéket embereken. A fellebbezési eljárás során a tanács a számos harmadik féltől származó észrevétellel benyújtott korábbi technika állásának egyikét sem vette figyelembe. Jelenleg 16 felszólaló részvételével zajlik a felszólalási eljárás, és még nem tudni, hogy a rendelkezésre álló tények és bizonyítékok értékelése más eredményre vezet-e majd.

A feltalálói tevékenység értékelésekor figyelembe veendő tényezők a klinikai vizsgálat közzététele szempontjából:

- a hatásosnak ismert vegyület vagy vegyületosztály;
- összefüggés a preklinikai adatok vagy bizonyos paraméterek és a terápiás hatékonyság és/vagy biztonságosság között;
- a terápiás hatékonyság küszöbértékei;
- megalapozott állatmodellek;
- sikeres klinikai vizsgálatok betegeken;
- súlyos mellékhatások;
- a betegcsoport kockázati tényezői.

Következtetések

A második gyógyászati felhasználás hihetőségének értékelése az egyes esetekre rendelkezésre álló tények és bizonyítékok függvénye. Közös alapként a fellebbezési tanácsok figyelembe veszik, hogy a vegyület vagy vegyületcsoport már ismert-e a kezelésben, vagy hogy a preklinikai adatok vagy állatmodellek és a betegeknél kifejtett terápiás hatás között vannak-e bizonyított összefüggések. A tanácsok a biztonsági szempontokat is figyelembe veszik, és ezek a feltalálói tevékenység mellett szólhatnak. Általában célszerű a második gyógyászati felhasználásra vonatkozó szabadalmi bejelentést a lehető legkorábban benyújtani, de biztosítani kell, hogy elegendő olyan adatot tartalmazzon, amely az igényelt kezelést legalább hihetővé teszi.

Az Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hivatala (European Union Intellectual Property Office, EUIPO)

A) Az EU-n belül és kívül is óriási mértékben nőtt a növényi alapú termékek száma a piacon. Az EU által finanszírozott *Smart Protein Projekt* kimutatta, hogy a növényi alapú európai élelmiszeripar 2018 és 2020 között 49%-kal nőtt. Az előrejelzések szerint az ilyen élelmiszerek és italok piaca 2022 és 2027 között évi 8,87%-os átlagos növekedési ütemet ér majd el.

A növényi alapú gyártóknak ezért olyan márkanevekre van szükségük, amelyek megkülönböztetik őket az egyre növekvő számú versenytársaktól. A márkanevek kiválasztásakor a márkatulajdonosoknak egyensúlyt kell teremteniük:

- a fogyasztóknak tudniuk kell, hogy növényi alapú termékeket vásárolnak, ugyanakkor fogalmilag meg kell érteniük, hogy a termék mit helyettesíthet;
- a leíró jellegű védjegyek használatát el kell kerülniük;
- emlékezetes nevű termékkel kell rendelkezniük.

Az egyensúlyozás nehézségei nemrégiben a *MyForest Foods Co.* (MyForest) által az EUIPO-hoz benyújtott fellebbezésben mutatkoztak meg, amikor a MYBACON védjegyének lajstromozását a vizsgálat során elutasították.

A kizáró okok

A MyForest védjegye a következő árukra vonatkozott: „gombaalapú húspótlók; húspótlók; elsősorban húspótlókból álló készételek, beleértve a gombaalapú húspótlókat is”.

Az elbíráló a „bacon” szótári meghatározását úgy tekintette, hogy az „a sertés hátából és oldalából származó, szárított, sózott és általában füstölt hús”. Az elbíráló úgy találta, hogy fennáll a kellően komoly veszélye annak, miszerint az érintett közönséget megtéveszthetik a védjegy alatt értékesített áruk fajtáját illetően. Az elbíráló szerint az érintett vásárlóközönség legalább egy része úgy értelmezné a védjegyet, hogy az kizárólag sertéshúsról szól, és nem tudná megtekintés útján megállapítani, hogy a termék szalonnát tartalmaz-e vagy sem.

A MyForest azzal érvelt, hogy a „bacon” kifejezést más húsfajtákból vagy húspótló húsból készült termékekre is használják, mint például a pulykaszalonnára. Ezen túlmenően, és a növényi alapú étrend népszerűsége miatt a „bacon” kifejezés az ilyen változatok általános hivatkozási alapjává vált. A MyForest által említett példákban a „bacon” kifejezéshez további információkat csatoltak, amikor azt „pulykaszalonna”, „mesterséges szalonna”, „vegetáriánus szalonna” stb. értelemben használták. Az elbíráló úgy ítélte meg, hogy a MYBACON védjegy nem tartalmaz olyan kiegészítő információt, amely tisztázná, hogy milyen típusú szalonnáról van szó.

A bejelentő hivatkozott más, az EU-ban lajstromozott védjegyekre, amelyek a „bacon” szót tartalmazzák, mint például a FEEL BETTER BACON és a BEYOND BACON védjegyre. Az elbíráló úgy ítélte meg, hogy a FEEL BETTER BACON védjegy nem rendelkezik egyértelmű jelentéssel a megnevezett árukkal kapcsolatban, és úgy találta, hogy a „beyond” kifejezés

„többet jelent, mint” értelmű, ezért azt jelzi, hogy az áru nemcsak hús, hanem valami más is. Az elbíráló azt is megállapította, hogy a MYBACON kifejezés egyértelműen megtévesztő lenne, ha a bejelentett gombaalapú árakkal kapcsolatban használnák. A lajstromozást elutasították.

A MyForest fellebbezése

A MyForest fellebbezett a hivatali határozat ellen. Azzal érvelt, hogy a védjegy „my” része a „my own form” szalonnát jelenti, és a fogyasztók a „my”-t úgy fogják fel, hogy az micéliumból készült szalonnára utal. Érvelésük szerint a „my” előtag azt jelzi, hogy a termék nem húsos szalonna, és ezért nem történik megtévesztés. Pontosították érvelésüket, miszerint a „bacon” szó általánossá vált a szalonna és a szeletek leírására, és az érintett közönség így fogja fel a védjegyet.

Azzal is érveltek, hogy a „bacon” szó nem lehet megtévesztő a növényi alapú termékek esetében, mert az Európai Parlament 2020-ban már elutasította azt a javaslatot, amely megtiltotta volna a húsmegnevezések használatát más növényi alapú élelmiszerek, például a „kolbász”, a „steak” és a „hamburger” esetében.

A fellebbezési tanács határozata

A fellebbezési tanács nem talált különbséget a védjegy és annak két összetevője, a „my” és a „bacon” összetétel értelme között. Véleménye szerint nagyon valószínűtlen, hogy az átlagfogyasztó megértené a védjegy „mycelium bacon” jelentését. Úgy vélte, hogy a „my” előtag csupán a MyForest termékinálatának személyre szabását szolgálja.

A fellebbezési tanács úgy ítélte meg, hogy a MYBACON észszerűen a szótári meghatározás értelmében szalonnát jelent. A MyForest nem tudta bizonyítani, hogy a „bacon” kifejezés önmagában, további azonosító információk nélkül a hús alternatíváira vonatkozó kifejezésként vált általánosan ismertté. A tanács úgy ítélte meg, hogy még ha a „bacon” kifejezés általánossá vált is volna, a védjegy nem lenne sikeres a lajstromozás során, minthogy a „my bacon” kifejezés egyszerűen leíró jellegű lenne a szalonnához hasonló kinézésű vagy ízű termékek esetében.

Bár a MyForest példákat hozott más, szalonnának feltüntetett élelmiszerekre, amelynek például a Quorn- és a Finnebrogue-termékek, a tanács úgy ítélte meg, hogy ezek egyike sem hordozza az átlagfogyasztók megtévesztésének komoly kockázatát, és, hogy a terméket sertéshúsnak gondolva vásárolnák meg. Ez annak volt köszönhető, hogy a többi márka olyan figyelmeztetéseket tartalmazott a címkén, mint a „húsmentes” vagy „növényi bacon”, ami a MYBACON márkából hiányzott. A tanács azt is megállapította, hogy a fogyasztók valószínűleg elhamarkodottan vásárolnának, ami további tisztázó jelzések nélkül ahhoz vezetne, hogy megtévesztenék őket a gombaalapú termékek megvásárlásával.

A fellebbezést és így a MYBACON védjegy lajstromozását végül elutasították.

Következtetés

A növényi alapú fogyasztás uniós szintű növekedésével és a piacra kerülő termékek árával az EUIPO-nál várhatóan megnő az ilyen termékekre vonatkozó védjegybejelentések száma. Ha a védjegytulajdonosok azt szeretnék, hogy bejelentéseik sikeresek legyenek, meg kell különböztetniük magukat a versenytársaktól, és meg kell győződniük arról, hogy védjegyeik nem leíró jellegűek, miközben biztosítaniuk kell, hogy ne legyenek elég homályosak ahhoz, hogy megtévesszék a fogyasztókat az áruk jellegét illetően. Ez egyensúlyozást kíván, és a MyForest számára a „bacon” szó volt a mérleg nyelve, amely végül nem az ő javukra billent.

B) A digitális gyűjtemények és az NFT-k kétségtelenül részét képezik a luxus divatházak innovatív marketingstratégiáinak. Azonban, csakúgy, mint a fizikai világban, a weben értékesített digitális áruk sem mentesülnek a védjegyoltalom stratégiai kérdései alól. Így a luxus divatcégek elkezdtek védjegyoltalmat kérni a digitális árukkal kapcsolatban, és ez különösen a *Burberry Limited* (Burberry) brit divatcég esetében történt így.

A Burberry több védjegyet is birtokol, köztük a híres skót tartán dizájnját ábrázoló jeleket, amelyek bézs alapon fekete, piros és fehér színnel vannak kiemelve. Ezt a mintát több lajstromozott uniós védjegy védi.

A Burberry 2022-ben az EUIPO-nál további uniós védjegyet jelentett be, amely a kockás mintát másolja. A bejelentés a 9., 35. és 41. áruosztályba tartozó árukra és szolgáltatásokra vonatkozott, beleértve az online nyújtandó digitális árukat, NFT-eket és nem letölthető cikkeket (azaz virtuális árukat, például táskákat, ruházatot, lábbeliket, szemüvegeket, ékszereket, kozmetikumokat és más kapcsolódó árukat).

Az EUIPO részleges elutasító határozatot hozott. A hivatal megállapította, hogy a bejelentés nem alkalmas a lajstromozásra, és kifogást emelt az áruk és szolgáltatások egy részével szemben azzal az indokkal, hogy a megjelölés nem rendelkezik megkülönböztetőképeséssel.

A hivatal megjegyzi, hogy a szóban forgó megjelölés kétdimenziós védjegy, amely egy termék felületén alkalmazandó vagy a termék általános megjelenésének részét képező mintából áll. Az EUIPO korábbi ítélkezési gyakorlata alapján emlékeztetett arra, hogy „egy egyszerű és hétköznapi díszítő mintából álló védjegyet általában úgy tekintenek, hogy az nem tartalmaz semmi olyan elemet, amely a fogyasztók figyelmét felkelthetné, és alkalmas lenne az áruk vagy szolgáltatások forrásának vagy eredetének megjelölésére”.

Részletesebben a hivatal a következőket pontosította:

- A szóban forgó megjelölést olyan digitális áruk felületén helyezik el, amelyek hasonlóak a fizikai világban értékesített árukhoz (ruházati cikkek, kiegészítők stb.). Következésképpen a megkülönböztetőképeség megítélése nem térhet el a valós világbeli megkülönböztetőképeség megítélésétől. A hivatal szerint „a valós világbeli árukra vonatkozó fogyasztói észlelés alkalmazható az egyenértékű virtuális árukra, mert a

virtuális áruk egyik fő szempontja az, hogy a valós világbeli áruk alapvető fogalmait utánozzák”.

- A megjelölés olyan mintázatból áll, amely nem különbözik más, a piacon általánosan használt alapvető sakkmintázattól. A hivatal számos példát hoz fel más piaci szereplők által értékesített termékekből.

Ezért a hivatal arra a következtetésre jutott, hogy ez a megjelölés nem rendelkezik megkülönböztetőképeséssel, és nem lajstromozható védjegyként a digitális árukkal/cikkekkel és NFT-ekkel kapcsolatos áruk és szolgáltatások egy részére.

Itt kell megjegyezni azt is, hogy a Burberry nem tudott azzal érvelni, miszerint a megjelölés az említett árukkal és szolgáltatásokkal kapcsolatos használat révén szerzett megkülönböztetőképeséget, minthogy a megjelölést új árukra és szolgáltatásokra jelentették be.

Másrészt a hivatal úgy ítélte meg, hogy a védjegybejelentés a 9. („letölthető interaktív karakterek, avatárok és bőrök”; „videójátékok és letölthető videójáték-szoftverek”) és a 41. („online információ nyújtása digitális játékokról”; „online videójátékok nyújtása”; „online információ nyújtása a számítógépes játékok szórakoztatása terén”; „szórakoztató szolgáltatások, nevezetesen online elektronikus játékok nyújtása, nem letölthető számítógépes játékokat és videójátékokat tartalmazó weboldal biztosítása”) áruosztály fennmaradó áruai és szolgáltatásai tekintetében folytatható.

Ez az elutasító határozat közvetlenül megkérdőjelezi a védjegyjogosultak azon lehetőségét, hogy kérelmeket nyújtsanak be védjegyük oltalmi körének a digitális árukra és gyűjteményekre történő kiterjesztésére, amennyiben már rendelkeznek védjegyoltalommal a fizikai világban forgalmazott hasonló árukra és termékekre.

A Burberrynek a határozat közlésétől számított két hónap áll rendelkezésére, hogy fellebbezést nyújtson be.

Az Európai Unió Törvényszéke (General Court of the EU, GC)

2017-ben egy olasz borászat, a *Cantina Sociale Tollo SPA* (a továbbiakban: *Cantina Tollo*) uniós védjegylajstromozást szerzett az *ALDIANO* védjegyre a 33. áruosztályba tartozó „alkoholtartalmú italokra (a sörök kivételével)”. Ezt később az *Aldi Einkauf SE & Co OHG* (Aldi) német szupermarketlánc megtámadta, és az *ALDIANO* védjegy törlését kérte.

Az Aldi az *ALDI* szóvédjegyre vonatkozó számos korábbi uniós védjegyre és nemzetközi lajstromozására hivatkozott, konkrétan két korábbi védjegyre, amelyek a 35. áruosztályba tartozó, tágan értelmezett „kiskereskedelmi szolgáltatásokat” fednek le (beleértve a 3360955. sz. uniós védjegyet), valamint a 33. áruosztályba tartozó, azonos árukra vonatkozó korábbi *ALDI* uniós védjegyre (2019867. sz.). A *Cantina Tollo* ellentámadásként az Aldi által hivatkozott korábbi jogok tényleges használatának bizonyítását követelte.

2020 áprilisában az EUIPO törlési osztálya helyt adott az Aldi törlési kifogásának, és megállapította, hogy az Aldi a 3360955 sz. korábbi uniós védjegyenek tényleges használatát a 35.

áruosztályba tartozó „élelmiszerek kiskereskedelme – beleértve az alkoholos és alkoholmentes italokat” – tekintetében megfelelően bizonyította. A törlési osztály megállapította továbbá, hogy az ALDI és az ALDIANO között fennáll az összetévesztés valószínűsége. Ekkor a törlési osztály úgy döntött, hogy nem vizsgálja az Aldi 2019867. sz. korábbi védjegyén alapuló törlési kérelmét, mert a többi védjegy által igényelt korábbi jogokat már megállapította.

A Cantina Tollo fellebbezett a törlési osztály határozata ellen. A fellebbezési tanács helyt adott a fellebbezésnek, hatályon kívül helyezte a törlési osztály határozatát, és elutasította a törlési kérelmet. Úgy ítélte meg, hogy az Aldi által benyújtott bizonyítékok nem támasztják alá a korábbi védjegyek tényleges használatát, és megjegyezte, hogy az Aldi a kiskereskedelmi szolgáltatások oltalmát általános megfogalmazással („kiskereskedelem minden termék-körben” és „szupermarketek és diszkont kiskereskedelmi üzletek működtetése”) igényelte anélkül, hogy konkrét adatokat közölt volna azon árukról vagy árufajtákról, amelyekre a szolgáltatások vonatkoznak. A fellebbezési tanács ezért úgy ítélte meg, hogy „e nagyon tág meghatározás miatt [az Aldinak] kellett volna bizonyítania a korábbi védjegyek és a korábbi lajstromozás tényleges használatát, ami lehetetlen volt”. Azt is megállapította, hogy az Aldi által benyújtott bizonyítékok nem igazolták sem az ALDI védjegyhasználatának jellegét, sem a használat terjedelmét a 32. áruosztályba tartozó „sörök” és a 33. áruosztályba tartozó „borok” tekintetében a 2019867 sz. uniós védjegy vonatkozásában.

Az Aldi a GC-hez fordult, és a tanács határozatának megsemmisítését kérte. Az Aldi azt állította, hogy a tanács tévesen alkalmazta a jogot, amikor megállapította, hogy nincs bizonyíték a következők tényleges használatára:

1. a 3360955. sz. korábbi védjegy és a 35. áruosztályba tartozó szolgáltatások korábbi nemzetközi lajstromozása;
2. a 2019867. sz. korábbi védjegy a 33. áruosztályba tartozó „borok” tekintetében; és
3. a 2019867. sz. korábbi védjegy a 32. áruosztályba tartozó „sörök” tekintetében.

A GC döntése

Az Aldi *Einkauf* kontra *EUIPO*-ügyben (T-429/21. sz.) a GC hatályon kívül helyezte a fellebbezési tanács határozatát, és helyt adott az Aldi fellebbezésének. Lényeges, hogy az Aldi által hivatkozott korábbi védjegyek egyikét a 2005. július 7-i *Praktiker Bau- und Heimwerkermärkte*- (C 418/02. sz.) ügy ítélethirdetése előtt lajstromozták, ezért az említett ítéletből eredő kötelezettség nem vonatkozott rá. Röviden, a bíróság döntése talán másképp alakult volna, ha az Aldi korábbi jogait a Praktiker-ügyben hozott ítélet után (amely lényegében tisztázta a 35. áruosztályban a „kiskereskedelmi szolgáltatások” tekintetében további meghatározás nélkül lajstromozott védjegyek hatásait) vették volna figyelembe.

A GC megállapította, hogy a fellebbezési tanács tévedett, amikor úgy ítélte meg, hogy az Aldinak kellett bizonyítania a tényleges használatot „a kiskereskedelem nagyon tág meghatározására valamennyi termékkörben”. A bíróság úgy vélte továbbá, hogy a tanács valójában

több hibát is elkövetett az Aldi által benyújtott egyes bizonyítékok bizonyító erejének értékelése során.

A „tényleges használat” fogalmának értelmezése során a bíróság úgy vélte, hogy figyelembe kell venni, miszerint a korábbi védjegy tényleges használatának követelménye nem valamely vállalkozás kereskedelmi sikerének értékelésére vagy gazdasági stratégiájának ellenőrzésére irányul, és nem is arra, hogy a védjegyek oltalmát a nagykereskedelmi vállalkozások számára tartsa fenn.

A bíróság útmutatást adott a tényleges használat értékelésében szerepet játszó tényezőkkel kapcsolatban is. Kiemelte, hogy meg kell állapítani, vajon a védjegy kereskedelmi hasznosítása valós-e (fenntartja vagy megteremti-e a piaci részesedést), valamint az érintett áruk vagy szolgáltatások jellegét és jellemzőit, a piac jellemzőit, valamint a védjegy használatának mértékét és gyakoriságát. A bíróság azt is megerősítette, hogy a korábbi védjegy használatának nem kell mindig mennyiségileg jelentősnek lennie ahhoz, hogy valósnak lehessen tekinteni. Így akár minimális használat is minősülhet valódi használatnak.

Megjegyzés

Az Aldi örülhet ennek a döntésnek, mert most már nyomást gyakorolhat az EUIPO-ra, hogy az törölje az ALDIANO védjegyet az európai uniós védjeglajstromból.

India

A) *Sanjeev Narula* bíró 2023. január 10-én hozott a Delhi Felsőbíróságon ítéletet a *Siddharth Suri* kontra *Védjegy hivatal vezetője*-ügyben, amely a 18. áruosztályba tartozó bőráruk ANDAMEN védjegyének lajstromozásával foglalkozik, és az alábbi három okból jelentős:

- i) A védjegybejelentést 2019. január 24-én elutasították, majd 2023. január 10-én ismét elutasították. Csaknem 4 év telt el, amíg ezt a kérelmet meghallgatták és döntöttek róla. Érthető a kérelmező küzdelme és kitartása kérelme visszaállítása érdekében. A kérelmet valójában 2014 novemberében nyújtották be. Ez azt jelenti, hogy csaknem 9 év telt el, és a kérelmező még mindig nem kapott könnyítést védjegye lajstromozásában. Igaz, hogy a bíró elrendelte, miszerint a védjegyet a végzéstől számított 3 hónapon belül „elfogadás nélkül kell meghirdetni”, ami azt jelenti, hogy a védjegyet most meghirdetik, és most már felszólalásra nyitva áll. A kérelmező csak ezt követően kaphat elégtételt védjegye lajstromozásának késedelmével kapcsolatban.
- ii) Az ügyben hozott végzés precedensértékű lesz a „földrajzi nevek fonetikus megfelelői”, jelen esetben az „Andaman-szigetek” vagy az „Andaman-tenger” tekintetében. Maga a végzés elismeri, hogy az ANDAMEN védjegy a földrajzi név átalakított változata. A végzés precedensértékű, ha az üzleti tevékenység, jelen esetben a „bőráruk gyártása és értékesítése” nem a földrajzi helyen történik. Azaz ha a szigetcsoport nem a bőráruk gyártásáról vagy értékesítéséről híres, akkor egy ilyen védjegyet elfogadnak

lajstromozásra, és a vizsgáló nem emelhet kifogást a 9. szakasz alapján azzal az indokkal, hogy egy ilyen védjegy a földrajzi hely megjelölésére szolgál, ami a lajstromozás elutasításának feltétele.

- iii) A védjegy vizsgálója szintén elutasította ezt a bejelentést azon az alapon, hogy az ANDAMEN bejelentett védjegy megtévesztően hasonlít az ábrán bemutatott AND MEN eszközvédjegyhez. A bíró úgy ítélte meg, hogy a lajstromozott védjegy nem tekinthető vizuálisan vagy hangzásilag hasonlóknak az ANDAMEN alanyi védjegyhez, minthogy a hivatkozott védjegy eszközvédjegy, míg a bejelentett védjegy szóvédjegy.

Ezért ez az ügy precedensértékű lesz arra nézve is, hogy ha egy szóvédjegy hasonló betűjelekkel rendelkezik, mint egy eszközvédjegyben ábrázolt szó vagy szavak, akkor a két védjegy összehasonlításakor a védjegyek „első ránézésre (*prima facie*) eltérőnek” tekintendők.

B) Bevezetés

A Delhi Felsőbíróság (Delhi High Court, DHC) a *Starbucks Corporation* (Starbucks) kontra *LOL Cafe & Anr.* (LOL Cafe)-ügyben a FRAPPUCCINO védjegy bitorlása miatt elítélt egy dzsaipuri székhelyű kávézót. A bíróság a Starbucks lánc globális hírnevére hivatkozva megállapította, hogy az alperes által a BROWNIE CHIPS FRAPPUCCINO védjegy használata tisztességtelen volt, és az óvatlan fogyasztó megtévesztésére irányult. A bíróság a Starbucksnak a perköltséget is megítélte – amelynek összege 15 764,55 USD volt – a jelen kereset megindításáért.

Az ügy háttere

A jelen keresetet a Starbucks (a továbbiakban: felperes) indította a LOL Cafe (a továbbiakban: alperes) ellen FRAPPUCCINO védjegyének állítólagos bitorlása miatt. A felperes azt állította, hogy az alperes kávézót/éttermet üzemeltetett Jaipurban, ahol BROWNIE CHIPS FRAPPUCCINO néven italt árusítottak a felperes engedélye, felhatalmazása vagy licence nélkül. A felperes azt állította, hogy az alperes a „Frappuccino” nevű italra hivatkozott létesítményük elektromos étlapjain is, amelyeket harmadik fél által üzemeltetett listázó portálokra – többek között a „Zomato” és az „EazyDiner” portálra – töltöttek fel hirdetés és reklámozás céljából.

Állításai alátámasztására a felperes megerősítette, hogy a FRAPPUCCINO védjegyet 80 országban és területen 30 626 Starbucks üzletben, valamint egy olyan palackozott kávéitalban használta, amelyet világszerte több harmadik fél élelmiszer-kis- és -nagykereskedésnek árusítanak. A felperes megerősítette, hogy a FRAPPUCCINO védjeggyel ellátott italok közül többet is értékesített, többek között a „Banana Java Chip”, „Mango-Azuki” és „Blackberry Green Tea” ízesítésben a Fülöp-szigeteken, Svájcban és Ausztráliában. A felperes azt állította, hogy konkrétan Indiában 2011 januárjában megállapodást írt alá a Tata Coffee Ltd.-del arról, hogy Indiában kiskereskedelmi üzleteket nyitnak közös vállalat formájában. Azóta a felperes legalább 145 Starbucks üzlet megnyitásával bővítette indiai jelenlétét India különböző városaiban. A felperes a FRAPPUCCINO védjegyet Indiában is lajstromoztatta különböző áruosztályokban.

A felperes állítása szerint az alperes igazgatójával folytatott telefonbeszélgetés során ügyvédje kezdetben arról kapott biztosítékot, hogy az alperes felhagy a FRAPPUCCINO védjegy használatával, és frissíti a harmadik fél által üzemeltetett portálokon, például a „Zomato”-n és az „EazyDiner”-n szereplő elektronikus étlapokat. Egy belső vizsgálat során azonban kiderült, hogy a LOL Cafe a kávézó igazgatójának kötelezettségvállalása ellenére továbbra is a kifogásolt védjegy alatt árusította termékeit.

A felperes azzal is érvelt, hogy az alperes ellen 2019. augusztus 23. óta már hatályban van egy előzetes intézkedés.

A DHC megállapításai

A bíróság, miközben elismerte az alperes által elkövetett bitorlást, megállapította, hogy az alperes által a felperes FRAPPUCCINO lajstromozott védjegyével együtt használt „BROWNIE Chip” előtag a figyelmetlen fogyasztó megtévesztésére és a védjegy hírnevének meglovagolására irányult. A bíróság megállapította, hogy a felperes maga is használta a FRAPPUCCINO védjegyet az italok ízét leíró előtaggal, mint például a „Java Chip Frappuccino” esetében. A FRAPPUCCINO védjegy alperesek általi átvétele tehát a tisztességtelen, és a figyelmetlen fogyasztók megtévesztésére irányul.

A bíróság a *Starbucks Corporation* kontra *Teaquila A Fashion Cafe & Anr.*-ügyben hozott végzésére hivatkozva, amelyben a legfelsőbb bíróság 2 millió rúpia kártérítést ítélt meg a Starbucksnak, kb. 15 765 USD összegű perköltséget ítélt meg a Starbucksnak a jelen kereset megindításáért. A bíróság, miközben fenntartotta a kereskedelmi bíróságokról szóló 2015. évi törvény célkitűzéseit, megjegyezte, hogy a felperesnek nem kell vállalnia az egyébként nem vitatott tények és dokumentumok bizonyítását, így a jelen esetben sem.

Következtetés

A mai korban a STARBUCKS valóban az egyik olyan globális márka, amely világszerte hírnevet szerzett, és egyes italok szinonimájává vált. Az ilyen jellegű végzések szerves szerepet

játszanak abban, hogy megakadályozzák e márkák felhígulását, különösen egy ilyen gyorsan változó és zsúfolt piaci térben.

C) A *UST Global (Singapore) Pte Ltd* kontra *The Controller of Patents and Designs*-ügyben a Kalkuttai Felsőbíróság (Calcutta High Court, CHC) nemrégiben hatályon kívül helyezte a Formatervezésiinta-oltalmi Hivatal által egy grafikus felhasználói felület (graphical user interface, GUI) formatervezésével szemben hozott elutasító határozatot.

A szóban forgó GUI-t a hivatal elutasította azzal az indokkal, hogy az nem felel meg az indiai formatervezésiminta-törvényben meghatározott „formatervezési minta” követelményeinek. Továbbá úgy ítélte meg, hogy a GUI-ikon csak bekapcsolt állapotban látható, és úgy vélte, hogy a GUI-ikon nem az ipari gyártási folyamatot követi, hanem főként szoftver-fejlesztési feldolgozással jött létre.

Az előterjesztett beadványok mérlegelése után a CHC megállapította, hogy az ilyen formatervezési minták a termék külső belső jellemzőire alkalmazhatók, és lajstromozhatók, ha vizuálisan vonzóak. Megállapította továbbá, hogy a GUI alkalmazása a kész árucikken megfelel a formatervezésiminta-törvényben előírt ipari eljárás követelményeinek.

Továbbá, tekintettel a formatervezésiminta-törvény 14-04. szakaszára, amely a képernyő-megjelenítéseket és ikonokat foglalja magában, valamint figyelembe véve, hogy India csatlakozott a Locarnói Egyezményhez, amely Indiában egy új szakaszt vezetett be, mégpedig a 32. szakaszt, amely grafikai szimbólumokat és logókat, díszítéseket stb. tartalmaz, a bíróság úgy vélte, hogy helytelen lenne azt állítani, hogy egy GUI-ikon nem lajstromozható.

Ezért a bíróság hatályon kívül helyezte az elutasító határozatot, és visszautalta az ügyet a hivatalhoz, hogy az újból vizsgálja meg a kérdést.

Meg kell várni, hogy a fenti végzés alapján a hivatal hogyan vizsgálja újra az ügyet. A jelenlegi jogi helyzetet tekintve öröndetes meglepetés lenne, ha a hivatal megváltoztatná a GUI-k lajstromozásával kapcsolatos álláspontját.

D) A *Novartis AG & Anr.* (Novartis) (felperesek) kontra *Novaegis (India) Private Limited*-ügyben a Delhi Törvényszék (High Court of Delhi) egyes bírása ideiglenesen eltiltotta az alperest NOVAEGIS védjegyének használatától.

A felperesek azt állították, hogy a Novartis nevet házi védjegyükként/cégnévként/kereskedelmi névként használták és használják 1996 óta a nemzetközi piacon, beleértve Indiát is. Emellett rendelkeznek Indiában egy 1996-ban lajstromozott NOVARTIS védjeggyel az 5. áruosztályban az alábbi áruk tekintetében: „gyógyszerészeti, állatgyógyászati vagy diétás készítmények és anyagok, vegyi anyagok és vegyi készítmények, gyógyszerekben vagy gyógyászati készítményekben használt vegyi anyagok, csecsemők vagy rokkantak számára készült élelmiszerek és italok vagy diétás célokra használt anyagok, vitaminok, készítmények elősködők elpusztítására, gyomirtók, peszticidek, gombaölő szerek; rovarirtók”. Azt állították, hogy a NOVARTIS védjegyet nemcsak a felperesek által gyártott gyógyszereken,

hanem épületeken, irodákban, csomagoló- és hirdetőanyagokon, levélpapíron, doménnevekben, valamint a felperesek tulajdonát képező vagy általuk kínált egyéb árukon és szolgáltatásokon is használták. Ugyanis a NOVARTIS védjegyet több nemzetközi szervezetben, pl. a WIPO-nál is közismert védjegyként ismerték el.

Az alperes a NOVAEGIS védjegyet a 35. áruosztályba tartozó szolgáltatások tekintetében használta („kiskereskedelem, nagykereskedelem, gyógyszerimport és -export, reklám, üzletvezetés, üzleti adminisztráció, irodai tevékenység”), valamint gyógyszer-csomagolásokon és ragasztókon. Az ilyen használat, valamint a NOVAEGIS védjegy tervezett lajstromozása miatt a felperesek a jelen keresetet bitorlás és passing off miatt indították. A felperesek azt állították, hogy a versengő védjegyek megtévesztően hasonló; azonos árukra vonatkozóan használják őket; és ugyanarra az ügyfélkörre vonatkoznak. Ezért az alperes használata bitorló volt. A felperesek azt is előadták, hogy az alperes saját termékeit a felperesek termékeiként adja el, és e tekintetben felhívták a figyelmet arra, hogy az alperes a felperesek weboldalán használt szlogent lemásolta.

Az alperes ezzel szemben, miközben cáfolta a felperes versengő védjegyek megtévesztő hasonlóságára vonatkozó állítását, azt hangsúlyozta, hogy a NOVAEGIS szót ők alkották meg a „nova” és az „aegis” szó összetételével, és hogy több mint hét év használat alatt ez a védjegyük jelentős mértékű goodwillt szerzett. Azt is állította, hogy a weboldalán található hivatkozások érdektelenek, mert a gyógyszereket a páciensek nem a honlapon található anyag alapján vásárolják. Lényeges, hogy a felperes a védjegyekről szóló 1999. évi törvény 29. szakaszának (5) bekezdésére hivatkozott, amely így szól: „A lajstromozott védjegyet az a személy bitorolja, aki az ilyen lajstromozott védjegyet vagy a védjegyoltalom tárgyát képező árukkal vagy szolgáltatásokkal foglalkozó üzleti vállalkozása nevét vagy nevének egy részét kereskedelmi nevéként vagy kereskedelmi nevének részeként használja.” Az alperes előadta, hogy ha a felperesek azt állították, hogy az alperes cégneve sérti a felperesek védjegyét, akkor csak abban az esetben lehetne a bitorlás megszüntetését elrendelni, ha az ügy pontosan a négy sarokponton belül esne a 29. szakasz (5) bekezdésének hatálya alá, amely szerint az ütköző két védjegynek azonosnak kell lennie. A 29. szakasz (5) bekezdése – állította az alperes – nem alkalmazható, ha az alperes védjegye csak megtévesztően hasonlít a felperesek védjegyére – ami érvényes a jelen esetben. Mivel a 29. szakasz (5) bekezdése nem volt alkalmazható, a felperesek ügye nem volt megalapozott.

Az „átlagos intelligenciájú és tökéletlen emlékezetű ügyfél” elvét alkalmazva a bíróság úgy ítélte meg, hogy a versenytárs védjegyek hangzásilag hasonlóak, és a két védjegy közötti hangzásbeli hasonlóság nem véletlen. A honlapon található hivatkozások, különösen a hirdetés jellegűek nyilvánvalóan arra irányultak, hogy a fogyasztókat lenyűgözzék, és ez nehezítette azt elhinni, hogy az alperes a vitatott védjegy ártatlan átvéveje. Továbbá mindkét védjegyet ugyanolyan kékeszöld színben ábrázolták, és egy olyan képi szimbólum előzte meg őket, amely a védjegyek hasonló méretére tekintettel a védjegyeket ábrázoló csomagolásokon is hasonló volt. A bíróság szerint, minthogy a NOVARTIS védjegyet a felperesek

lajstromoztatták; az alperes NOVAEGIS védjegye megfelelt a törvényi meghatározásnak [a védjegy törvény 2. szakaszának *m*) pontja szerint a védjegy magában foglal egy nevet is], és az hangzásilag és vizuálisan is hasonlított a felperesek lajstromozott védjegyéhez; az alperes használta a NOVAEGIS védjegyet a kereskedelmi forgalomban; és a versengő védjegyek alatt forgalmazott áruk azonosak voltak – valószínűsíthető volt, hogy a NOVAEGIS használata az alperes által összetévesztheti a közönséget, vagy a téves asszociáció veszélyét idézheti elő. Mint ilyen, a jelen ügy megfelel az indiai védjegy törvény 29. szakasza (2) bekezdésének *b*) pontja szerinti bitorlás meghatározásának.

A 29. szakasz (5) pontjával kapcsolatban a bíróság megállapította, hogy míg a 29. szakasz 1–4. pontja a védjegy harmadik személy általi visszaélés szerű használatára vonatkozik, a bíróság úgy ítélte meg, hogy védjegyként való használat miatt az áruk/szolgáltatások tekintetében a 29. szakasz 5. pontja a lajstromozott védjegyre vonatkozik, amelyet egy harmadik fél kereskedelmi „nevének” részeként visszaélés szerűen használnak. Mint ilyen, ez egy további jogalapot jelentett, amelynek alapján a bíróság – az ellenérdekű felek ügyvédei által kezdeményezett vitától függetlenül – úgy döntött, hogy a 29. szakasz (2) pontjának *b*) bekezdése a jelen tényállásra alkalmazható, amire tekintettel nem foglalkozott tovább a kérdéssel.

A felperesek javára ideiglenes végzést hoztak, amely az alperest a következő tárgyalás időpontjáig eltiltja a NOVAEGIS védjegy bármilyen formában és módon történő használatától. Összefoglalva, ha egy harmadik fél a cégnevében egy olyan védjegyet használ, amely csak hasonló egy lajstromozott védjegyhez, de nem azonos azzal, akkor a védjegyoltalom megsértése alapján benyújtott védjegybitorlási kereset sikere még mindig olyan kérdés, amelyre nincs határozott válasz.

Japán

A japán kormány 2023. március 10-én jóváhagyta hat szellemi tulajdoni törvény, köztük a tisztességtelen verseny megelőzésére vonatkozó törvény és a védjegy törvény módosítását. Ezek a módosítások lehetővé teszik, hogy a digitális terekben, például a metaverzumban a hamisított termékek értékesítése vagy átadása ellen tiltó végzést lehessen kérni, különös tekintettel az avatárok által viselt ruhákra és kiegészítőkre.

A tisztességtelen verseny megelőzésére vonatkozó törvény az eredeti termék megjelenésétől számított három évig tiltja a valódi termékhez nagyon hasonló utánzat értékesítését. A jelenlegi törvény azonban nem terjed ki a digitális terekre. Ezen a területen egyre nagyobb szükség van a lefedettségre, mert az olyan nagy ruházati márkák, mint a Nike és a Gucci, egyre inkább belépnek a metaverzumba.

A védjegy törvény módosításai tovább bővítik a lajstromozható védjegyek körét. Korábban, ha csak a védjegy nem rendelkezett bizonyos szintű ismertséggel, a személyneveket tartalmazó védjegyeket nem lehetett lajstromoztatni minden azonos nevű személy hozzájárulása nélkül.

Különösen a divatiparban gyakori, hogy az alapító vagy a tervező nevét használják márkanévként. Bár Európában, Kínában és Koreában a személynevek bizonyos feltételek mellett lajstromozhatók, Japánban sok ilyen kérelmet elutasítottak, ami akadályozta a vállalatok márkafejlesztését.

A módosítások lehetővé teszik a már lajstromozott védjegyekhez hasonló védjegyek lajstromozását is, amennyiben nem áll fenn a fogyasztók összetévesztésének veszélye, és megvan az eredeti védjegyjogosult beleegyezése. Ez a „hozzájárulási rendszer” már számos országban használatos, és a tengerentúli bejelentők körében nagy keresletnek örvend.

Kanada

A) 2022. október 17-én a Szövetségi Bíróság (Federal Court, FC) *St-Louis* nevű bírāja helyt adott a *Teva*, a *Pharmascience*, a *Laboratoire Riva*, az *Apotex* és a *Mylan* (az alperesek) által benyújtott, gyorsított eljárás iránti kérelemnek, és elutasította az *Eli Lilly* által a 2 226 784 sz. ('784-es) kanadai szabadalom bitorlása miatt benyújtott kereseteket.

Tények

A '784-es szabadalom korábban a szabadalmaztatott gyógyszerekről szóló, korábban módosított szabadalmi szabályzat (megfelelési értesítés) (PMNOC) rendeletek szerinti eljárásokban érvénytelenségi állítások tárgyát képezte, amelyekben az érvénytelenségre vonatkozó állításokat mint indokolatlanokat elutasították. Az alperesek a '784-es szabadalom 2016. július 11-i lejártaát követően kapták meg a megfelelési értesítést. Az alapul szolgáló keresetek a '784-es szabadalom lejárta előtti gyártáson, behozatalon és készletezésen alapultak, és ug-ródeszka-kártérítési igényeket tartalmaztak.

A jelen beadványban felvetett kérdéssel, amely a „fiziológiailag elfogadható só” kifejezés körül összpontosult, a két korábbi PMNOC-határozat egyikében sem foglalkoztak különö-sebben.

Döntés

Az FC megállapította, hogy a vitatott igénypontok mindegyike (az érvényesített igénypon-tok) a *tadalafil* és/vagy a 3-metil­tadalafil olyan fiziologiailag elfogadható sójára irányul, amely felhasználható gyógyászati szempontból elfogadható hígítószerrel vagy hordozó-anyaggal együtt merevedési zavarok kezelésére alkalmas gyógyászati készítmény előállítá-sára. Például a 2. igénypont szövege:

2. Gyógyszerkészítmény hím állatban a merevedési zavar gyógyító vagy profilaktikus kezelésére, amely a következő csoportból kiválasztott vegyüle-tet tartalmaz:

[tadalafil] vagy annak fiziológiailag elfogadható sója vagy szolvátja; és [3-metiltadalafil] vagy annak fiziológiailag elfogadható sója vagy szolvátja; gyógyászatilag elfogadható hígítóval vagy hordozóval együtt.

A felek megállapodtak abban, hogy a só képződésének képessége megegyezik a tadalafil és a 3-metiltadalafil esetében. A *Glaxo France* a '784-es szabadalomhoz vezető bejelentés benyújtása előtt nem állított elő tadalafil-sót. Az alperesek azzal érveltek, hogy az érvényesített állítások a túlterjedtség, elégtelenség és hasznavehetetlenség miatt érvénytelenek.

Az FC úgy ítélte meg, hogy a perben a gyorsított eljárásra irányuló kérelem útján kell eljárni.

A szakértők egyetértettek abban, hogy a tadalafil sóját elő lehet állítani, de abban nem értettek egyet, hogy egy ilyen só „fiziológiailag elfogadható” lenne-e.

Az FC úgy ítélte meg, hogy a szakember (person having ordinary skill in the art, POSITA) megértette volna, hogy a „fiziológiailag elfogadható” só nem lehet toxikus, és nem okozhat kárt, de elfogadta az alperesek azon állítását is, hogy a POSITA azt is megértette volna, hogy a sónak stabilnak és tisztának kell lennie, és nem bomolhat. A bíróság azt is megállapította, hogy a POSITA a „sót” úgy értelmezte volna, hogy:

protonátvitelt foglal magában. A só egy negatív töltésű részből, úgynevezett anionból áll, amely elektronikus kölcsönhatásba lép egy pozitív töltésű részzel, úgynevezett kationnal. 1997-ben a POSITA nem foglalta volna bele a ko-kristályokat a só fogalmába.

A bíróság úgy ítélte meg, hogy az alperesek teljesítették a rájuk háruló terhet, és bizonyították, hogy valószínűbb volt, mint nem, az, hogy a tadalafil fiziológiailag elfogadható sóját nem lehet előállítani. Az állított igénypontokat ezért érvénytelennek minősítették a túlterjedelem miatt azon az alapon, hogy az igénypontok tágabb oltalmi körűek voltak, mint amit feltaláltak.

Az állított igénypontokat a közlés elégtelensége miatt is érvénytelennek minősítették, mert a POSITA csak a leírás birtokában nem tudta volna a találmányt előállítani a közlésben szereplő utasítások felhasználásával; a POSITA-nak egy kisebb kutatási tervet kellett volna megvalósítania, hogy megpróbálja megtalálni a tadalafil fiziológiailag elfogadható sóját.

Végül, bár a bíróság megállapította, hogy az alperesek bizonyították, hogy nem állt rendelkezésre elegendő általános ismeret ahhoz, hogy megalapozottan meg lehessen állapítani a fiziológiailag elfogadható só hasznosságát, a bíróság teljes körű érvelés hiányában elutasította annak a jogi kérdésnek a meghatározását, hogy ez a megállapítás a teljes igénypontot érvénytelenség miatt érvénytelenné teszi-e.

Az Eli Lilly fellebbezett.

B) Az Egyesült Államokkal ellentétben Kanadában az idegen nyelvű márkanevek nem élveznek önműködően oltalmat. Nem létezik a „külföldi egyenértékűségek doktrínája”, amely a márkatulajdonos monopóliumát nyelvi határokon átnyúlóan kiterjesztené. Ez még a híres

védjegyeket is kiszolgáltatottá teszi az „orvvadászatnak”, mert a múltban olyan jól ismert védjegyek fordításait, mint a KRAZY GLUE, ellopták a tulajdonosoktól.

A Coca-Colát érintő közelmúltbeli eset azonban azt mutatja, hogy megfelelő védelemmel át lehet lépni a nyelvi határokat.

Ez a cikk olyan stratégiákat mutat be, amelyek segítségével a védjegytulajdonosok minden nyelven megőrizhetik a legfontosabb védjegyeik feletti ellenőrzést.

Tények

2017-ben egy kínai székhelyű bejelentő az 1. ábrán látható logó lajstromozását kérte különböző élelmiszer- és italtermékekhez, köztük üdítőitalokhoz kapcsolódó használatra.

1. ábra

A védjegyben szereplő karakterek kínai írásjelek, amelyek átírása „pan pan”, és jelentése „remélni; vágyakozni; várni; keresni”.

A bejelentés ellen a Coca-Cola felszólalt.

Határozat

Az ezt követő *Coca-Cola Limited* kontra *Fujian Panpan Foodstuff Co, Ltd.*-ügyben a Védjegyfelszólalási Bizottság egyetértett az összetéveszthetőség fennállásával, és elutasította a bejelentést. A kulcsfontosságú részben a következőket írta:

Bár a bejelentő védjegyének betűi nem lennének felismerhetők egy egynyelvű angol, egynyelvű francia vagy kétnyelvű angol/francia fogyasztó számára, ... a védjegy egészének összetételét tekintve a kanadai fogyasztó azt gondolhatja, hogy a védjegy egyszerűen a felszólaló egyik védjegye egy másik nyelven ábrázolva.

Fontos, hogy nem a COCA-COLA szóvédjegy volt a győztes. A vállalat sikere ehelyett „elsősorban” az 1992-ben önálló védjegyként lajstromozott „hullámdizájn” logón alapult (2. ábra).

A Coca-Cola 3. ábrán látható, jellegzetes logójának lajstromozása egy második alapot adott a vállalatnak a sikeres felszólaláshoz.

2. ábra

3. ábra

Megállapításra került, hogy a teljes logó vizsgálata során is fennállt az összetéveszthetőség veszélye, minthogy a kérelmező védjegyében szereplő kínai írásjelek a Coca-Cola által használthoz hasonló betűtípussal vannak ábrázolva.

Megjegyzés

A Coca-Cola-ügy hangsúlyozza annak fontosságát, hogy a védjegyoltalmat nem csak a márkanévre kell igényelni.

Bármit, ami egy vállalatot azonosíthat – vagy ami bajba sodorhat, ha visszaélnék vele –, lajstromoztatni kell, és védjegyként oltalom alá kell helyezni. Ez magában foglalja a következőket:

- logók;
- a logók összetevői;
- szlogenek;
- színek;
- termékformák;
- csomagolás; és
- hangok, textúrák, és még az illatok is.

Ez a forgatókönyv rávilágít arra is, hogy milyen előnyös a problémás védjegybejelentések erőteljes figyelemmel kísérése, amelyek olyan márkaelemeket tartalmaznak, amelyek oltalom alatt állnak, vagy amelyek veszélyt jelenthetnek, illetve könnyen összetéveszthetők az oltalom alatt álló védjegyekkel. A fent említett elutasított bejelentésben sehol sem szerepel a „Coca” vagy a „Cola” szó, ami azt jelenti, hogy egy egyszerű kulcsszavas keresés nem hívta volna fel a vállalat figyelmét az 1. ábra szerinti védjegyre.

Végezetül a védjegytulajdonosoknak célszerű megfontolniuk, hogy érdemes-e idegen nyelveken használni és lajstromoztatni kulcsszavas védjegyeiket. Kanadában nincs „külföldi egyenértékűség doktrína”. Míg az áruk és szolgáltatások általános elnevezései nem lajstromozhatók semmilyen nyelven, a márkanévek fordításai nem élveznek önműködően ol-

talmat. A leghíresebb ilyen ügyben (*Krazy Glue Inc. kontra Group Cyanomex SA de CV*) egy harmadik fél szerzett jogot a KRAZY GLUE spanyol nevére (KOLA LOKA). A bíróság ugyanis megállapította, hogy a két védjegy között „semmiféle hasonlóság nincs” sem megjelenés, sem hangzás tekintetében.

Mindezek mellett Kanada nemrég a „rosszhiszeműséget” új felszólalási alapként adta meg. Az, hogy egy lefordított védjegy célzott átvétele rosszhiszeműségnek minősül-e, még eldöntendő kérdés.

A hamisítás és a védjegytrollok korában a védjegytulajdonosok joggal teszik fel a kérdést, hogy védjegyportfóliójuk megvédi-e őket az ügyes utánzatokkal és a külföldi fordításokkal szemben. A márkák védelmében a legbiztosabb módszer a forrásra utaló valamennyi jelző védelme.

C) A *Gentec* kontra *Nuheara* azon ritka, nagy tétet jelentő kanadai védjegyügyek egyike, amely egyszerre jutott el a tárgyalásig, és érvénytelenített egy lajstromozott védjegyet a megkülönböztetőképesség hiánya miatt. A *Gentec IQ* védjegyet nem találták megkülönböztetőképességgel rendelkezőnek, tekintettel arra a kiterjedt nyilvántartásra, amely bemutatta, hogy az „IQ” szót hogyan kezdték el használni az „intelligens” fogyasztói elektronika rövidítéseként Kanadában.

A *Gentec*-döntés fontos iránymutatást tartalmaz a megkülönböztetőképességgel kapcsolatos joggal, valamint a kapcsolódó peres és üzleti stratégiai megfontolásokkal kapcsolatban. Ez az iránymutatás a megkülönböztetőképesség hiányának bizonyítására a fogyasztói felmérések szerepétől a védjegyperekben a védjegybejelentés során tett beismerések fontoságán át a piaci és médiabizonyítékok felhasználásáig terjed.

Az ügy háttere: Gentec kontra Nuheara

Az alperes *Nuheara* ausztrál vállalat a díjnyertes *IQBUDS* márkájú hallókészülékek gyártója. Ezek olyan intelligens fülhallgatók, amelyek szabadalmaztatott technológiája nemcsak zenét és egyéb hangokat játszik le, hanem ténylegesen lehetővé teszi a felhasználók számára, hogy jobban halljanak. A felperes *Gentec* az *IQ* márkanévvel fogyasztói elektronikai termékek széles választékát értékesítette, köztük vezeték nélküli fülhallgatókat is, bár a *Gentec* fülhallgatói nem rendelkeznek a *Nuheara* kifinomultabb (és drágább) termékeinek egyedi jellemzőivel.

A *Gentec* azt állította, hogy a *Nuheara* által az *IQBUDS* védjegy használata összetéveszthető a *Gentec* lajstromozott védjegyével (amely többek között fejhallgatókra vonatkozott). A *Nuheara* tagadta az összetéveszthetőséget, és azt is kérte, hogy a *Gentec IQ* védjegyet töröljék a lajstromból, mert az nem rendelkezik megkülönböztetőképességgel.

Az *FC* egyetértett a *Nuhearával*, és megkülönböztetőképesség hiánya miatt törölte a *Gentec IQ* védjegybejelentését. Az *FC* azt is megállapította, hogy még ha a lajstromozás érvényes lett is volna, nem állt fenn az összetévesztés valószínűsége.

Tanulságok a védjegytulajdonosok és a védjegyek megtámadói számára

A megkülönböztetőképesség fogalma a védjegy jog központi pillére, és arra utal, hogy a védjegy képes jelezni, hogy az áruk vagy szolgáltatások egyetlen vállalkozástól származnak. Egy védjegy nem rendelkezik megkülönböztetőképességgel, ha nem képes betölteni ezt a márkaépítési funkciót, és így nem jogosult semmiféle jogi oltalomra.

Itt a Nuheara azzal érvelt, hogy az IQ nem egy adott vállalat elektronikai termékeinek márkája, hanem inkább egy rövidítés, amelyet számos vállalat marketingesei használnak annak jelzésére, hogy egy adott termék „intelligens” jellegű. A Nuheara a következőkre mutatott rá annak bizonyítékeként, hogy a Gentec IQ védjegye nem rendelkezik megkülönböztetőképességgel:

- Több tucat olyan fogyasztói elektronikai terméket értékesítő harmadik fél van, amely az „IQ” szót beépítette termékei intelligens változatának márkajelzésébe (pl. ha egy vállalat ACME márkanév alatt árusított szerkentyűket, akkor az ACME IQ a szerkentyű „intelligens” változatára vonatkozott).
- Több száz olyan lajstromozott védjegy és kereskedelmi név létezik, amely az „IQ” szót tartalmazza a fogyasztói elektronika területén és másutt.
- Az „IQ” szót kiterjedten használják a médiában az intelligens termékek rokonértelmű szavaként (pl. „a 2019-es Smart-home díja ... mindenre, amire szüksége van ahhoz, hogy ebben az évszakban növelje otthona IQ-ját”).
- A Gentec által az IQ védjegye ügyében 2007–2008-ban folytatott eljárás során tett beismerések.
- A Gentec elmulasztotta a védjegy jogok ellenőrzését Kanadában, ami ahhoz vezetett, hogy a kanadai piacra folyamatosan új IQ-formátumú védjegyek kerültek, beleértve a fejhallgatók, fülhallgatók és egyéb hallókészülékek védjegyeit is.

Egy szakértő tanú elemezte ezeket az adatokat, és arra a következtetésre jutott, hogy az „IQ” szó a kanadai fogyasztók körében az „intelligens termék” rövidítéseként jelent meg. Ennek eredményeképpen az „IQ” szó – önmagában és minden más márkaelemtől függetlenül – nem rendelkezett védjegyfunkcióval. A Gentec válaszként szakértői bizonyítékot nyújtott be, amely vitatta ezt a következtetést, és azzal érvelt, hogy csak a fogyasztók körében végzett felmérés bizonyíthatja a megkülönböztetőképesség hiányát.

Az FC végül a Nuheara álláspontjával értett egyet. A bíróság először is kimondta, hogy a megkülönböztetőképesség (vagy annak hiánya) bizonyításához nincs szükség felmérésekre. A bíróság ezután megvizsgálta a Nuheara által benyújtott bizonyítékok széles körét, és arra a következtetésre jutott, hogy ezek a bizonyítékok egyetlen következtetést támasztanak alá, nevezetesen azt, hogy az „IQ” szó nem rendelkezik megkülönböztetőképességgel a fogyasztói elektronikai termékek vonatkozásában. Megkülönböztetőképesség hiányában az „IQ” szó nem rendelkezik védjegyfunkcióval. Ezért az FC a lajstromozás törlését rendelte el.

A védjegy jogosultaknak tudomásul kell venniük ezt az ügyet, mert megerősíti, hogy a piaci és a médiából származó bizonyítékok elegendők a megkülönböztetőképesség hiányának

bizonyítására, és hogy a vitatóknak nem kell fogyasztói felméréseket benyújtaniuk. Ez megerősíti annak szükségességét, hogy a védjegyjogosultaknak mind a kanadai piacot, mind a kanadai védjegyrajstromot ellenőrizniük kell annak érdekében, hogy megakadályozzák a védjegyek harmadik felek általi széles körű átvételét. Az, hogy a Gentec nem foglalkozott azonnal az „IQ” harmadik fél általi használatával, volt az egyik kulcsfontosságú tényező, amely végül lehetővé tette a Nuheara számára, hogy bizonyítsa a megkülönböztetőképesség hiányát.

Ezen túlmenően a védjegyjogosultaknak gondosan meg kell fontolniuk, hogy milyen érveket sorakoztatnak fel a védjegyvizsgálat során, minthogy ezek az érvek a védjegyjogosult-ra a jogérvényesítés szakaszában visszaüthetnek. Itt a Gentec elismerte, hogy az IQ-összetételű védjegyeket széles körben használják Kanadában, egy olyan érv részeként, amelynek az volt a célja, hogy a védjegybejelentés alatt a lehető legkisebbre csökkentse egy blokkoló védjegy hatályát. Ez az érvelés meggyőzhette a védjegyvizsgálót, de állandó akadályt is jelentett a védjegy megerősítése szempontjából, mert a Gentec most már hivatalosan is elismerte, hogy lebecsülte saját védjegyének megkülönböztetőképességét.

A Nuheara sikerének megismétlésében reménykedő védjegyes kihívók is fontos tanulságokra tettek szert. A *Gentec kontra Nuheara*-ügy azt mutatja, hogy a megfelelő bizonyítékok összegyűjtése a versenytárs védjegyének törlését eredményezheti, és hogy ezek a bizonyítékok gyakran több különböző forrásból származnak. A fogyasztói felmérés nem az egyetlen út a törléshez, és a vállalatoknak a perre való felkészülés során minden lehetséges bizonyítékforrást figyelembe kell venniük. Ebben az esetben a Nuheara bizonyítékai a szakértői jelentésektől kezdve az eskü alatt tett nyomozói nyilatkozatokon át a médiakritikákig és a Gentec saját védjegyügyszakmai által tett beismerésekig terjedtek. A médiával kapcsolatos bizonyítékok nagy részét az adott médium kanadai terjesztésére vagy láthatóságára vonatkozó bizonyítékokkal kellett összevetni. A Nuheara perbeli győzelmének kulcsa az alapos felkészülés volt.

D) Az FC rosszhiszeműség miatt törölte a védjegytulajdonos védjegyeinek egy allicencia-vevő általi lajstromozását, és büntető kártérítést ítélt meg a védjegytulajdonos javára. A *Blossman Gas, Inc. kontra Alliance Autopropane Inc.*, 2022 FC-ügy egyike azon kevés sikeres, rosszhiszeműségre alapított védjegy-törlésnek, amelyeknél a bíróságok magasra tették a mércét.

Az ALLIANCE AUTOGAS védjegy

A *Blossman Gas, Inc.* (Blossman) 2009 óta ALLIANCE AUTOGAS védjegy alatt propánt értékesít az Egyesült Államokban és 2012 óta Kanadában egy engedéllyel rendelkező kereskedőn keresztül.

Az ALLIANCE AUTOGAS védjegy használatára Québecben az engedéllyel rendelkező kereskedő allicencet adott az Alliance Autopropane Inc.-nek (AAP). Az allicencia egyértelműen tartalmazta, hogy az ALLIANCE AUTOGAS védjegy a Blossman tulajdonában van. Az AAP

allicencjogosultként három másik hasonló védjegy (a továbbiakban: „AAP-védjegyek”) mellett a Blossman ALLIANCE AUTOGAS védjegyének kanadai lajstromozását is kérelmezte az engedéllyel rendelkező kereskedő vagy a Blossman hozzájárulása nélkül.

A Blossman ezt követően az FC-hez kérelmet nyújtott be az AAP-védjegyek lajstromból való törlésére és azok AAP általi használatának megszüntetésére. A Blossman azt állította, hogy az AAP-védjegyek több okból is érvénytelenek, többek között a Blossman korábbi kanadai védjegyhasználatára és rosszhiszeműsége miatt.

A Blossman általi korábbi használat

A bíróság könnyen elfogadta, hogy a Blossman nem járult hozzá az AAP-védjegyek lajstromozásához, és hogy a védjegyek licencvevő általi „használatára” nem jogosít fel a védjegy lajstromozására. A kanadai védjegyjogban jól bevált, hogy a forgalmazók, ügynökök és licencjogosultak nem jogosultak a licencadó védjegyének lajstromozására az engedélyes használat alapján, függetlenül attól, hogy a licencszerződés kifejezetten tiltja-e az ilyen cselekményt. A bíróság megállapította továbbá, hogy a Blossman az AAP általi bármilyen lajstromozást megelőzően kanadai engedéllyel rendelkező kereskedőjén keresztül használta az ALLIANCE AUTOGAS védjegyet Kanadában – ami önmagában is megghiúsíthatja a lajstromozást.

A rosszhiszeműség magas mércéje

Kanada 2018-ban módosította védjegy törvényét, hogy lehetővé tegye egy lajstromozott védjegy rosszhiszeműség miatti érvénytelenítését. Azóta azonban ritkán hivatkoztak sikeresen erre a rendelkezésre, mert a bíróságok magasra tették a mércét a rosszhiszeműség megállapításához; megkövetelték annak bizonyítását, hogy a lajstromozó már korábban is ismerte a márkát és/vagy a valódi védjegy tulajdonosnak kárt akart okozni. Például az *APEC Water Systems* kontra *iSpring Water Systems, LLC*-ügyben az FC elutasította a rosszhiszeműség megállapítását egy olyan társasággal szemben, amely lajstromoztatta (de ténylegesen nem használta) egy versenytárs védjegyét, minthogy nem volt egyértelmű bizonyíték arra, hogy a társaságnak tudomása volt a versenytársról vagy annak védjegyéről, vagy szándékában állt a versenytársat károsítani.

A bíróság a Blossman-ügyben megjegyezte, hogy a fogalom rugalmas és szövegtől függő; nem kell, hogy az erkölcsösség vagy a szándékos vétkeesség értékelését foglalja magában, és lehet gazdasági jellegű is.

Itt az AAP-nek tényleges tudomása volt a Blossman védjegy jogairól, és tudta, hogy az ALLIANCE AUTOGAS védjegy használatára vonatkozó saját joga licencszerződésektől függ. Ennek ellenére az AAP úgy döntött, hogy lajstromoztatja az AAP-védjegyeket anélkül, hogy erről tájékoztatta volna a Blossmant. Ilyen körülmények között a bíróság arra a következtetésre jutott, hogy az AAP észszerűen és jóhiszeműen nem törekedhetett volna az AAP-védjegyek lajstromozására.

Az AAP azzal érvelt, hogy nem volt rosszhiszeműség, mert szubjektív meggyőződése volt, hogy jogosult a védjegy lajstromozására. A bíróság elutasította ezt az érvelést, és egyértelművé tette, hogy a rosszhiszeműség megítélése tárgyilagos mércén alapul. A védjegy bejelentőjének a joggal kapcsolatos tudatlansága vagy saját magatartásának szubjektív értékelése nem mentesít a kötelelességszegés alól.

Eredmény

A bíróság az AAP-védjegyeket *ab initio* (kezdetől) érvénytelenítette, megakadályozva, hogy az AAP a lajstromozásra hivatkozva védekezzen az átruházás ellen (amit a bíróság később megállapított). Az átruházásért járó 20 000 dolláros kártérítés mellett a bíróság 5000 dolláros büntető kártérítést is megítélt a rosszhiszemű lajstromozásért, hogy a licencvevőket elrettentse a licencadó védjegyeinek lajstromoztatására törekvéstől.

Tanulságok

Ez az ügy a rosszhiszeműség miatt történő törlés sikeres példajaként szolgál. Ugyanakkor két tágabb értelemben vett tanulságot is nyújt. Először is, a licencvevőnek ügyelnie kell arra, hogy ne tegyen olyan lépéseket, amelyek ártanak a licencadójának és a licenc tárgyát képező védjegyeknek. Másodszor, a védjegytulajdonosoknak törekedniük kell védjegyeik lajstromoztatására, és figyelemmel kell kísérniük a kanadai lajstromot az összetéveszthető védjegyek tekintetében, hogy megelőzzék a rosszhiszemű kérelmeket és/vagy szembeszálljanak azokkal lehetőleg még a kérelem benyújtása előtt.

Kína

A Kínában 2022-ben bejelentett találmányi szabadalmak száma 2022-ben elérte a 4,21 milliót, ebből 3,28 millió a szárazföldi Kínából származó feltalálóké – közölték a Kínai Nemzeti Szellemi Tulajdoni Adminisztráció tisztviselői egy nemrég tartott sajtótájékoztatón. Hu Wenhui igazgatóhelyettes szerint Kína az első ország, amely átlépte a 3 milliós küszöböt.

A nagyértékű szabadalmak száma éves szinten 24,2 százalékkal 1,32 millióra nőtt, ami 10 000 főre vetítve 9,4 szabadalmat jelent, szemben a 2021-es 7,5 szabadalommal 10 000 főre vetítve, ami a hivatal szerint a kínai szellemi tulajdoni találmányok minőségének javulását tükrözi.

Németország

A) A német Szövetségi Alkotmánybíróság (Bundesverfassungsgericht, BVG) második szenátusa 2022. november 8-án kelt, 2023. január 12-én közzétett együttes döntésében öt alkotmányjogi panaszt utasított el, amelyek az ESZH műszaki fellebbezési tanácsainak és Bővített Fellebbezési Tanácsának határozatait támadták mint elfogadhatatlanokat.

Az öt panaszban (amelyek közül az egyik 2010-re nyúlik vissza) több, Németországban, az Európai Unió tagállamaiban és harmadik országokban lakóhellyel rendelkező panaszos azt állította, hogy a megtámadott műszaki és bővített fellebbezési tanácsi határozatok a rendelkezésre álló jogvédelem általános és nyilvánvaló hiányosságain alapulnak, és sértik az eljárási alapjogokat. Ezek közé tartozott a tisztességes eljárás elve [alaptörvény (Grundgesetz, GG) 2. cikk (1) bekezdés, összefüggésben 20. cikk (3) bekezdésével], a törvényes bíróhoz való jog [GG 101. cikk (1) bekezdés 2. mondat] és a meghallgatáshoz való jog [GG 103. cikk (1) bekezdés].

A bíróság megállapította, hogy a harmadik országban lakóhellyel rendelkező panaszosok nem hivatkozhatnak az alaptörvényben foglalt alapvető jogokra [GG 19. cikk (3) bekezdés], továbbá, hogy a panaszok egyike sem irányult ezen eljárási alapjogok német bíróságok általi megsértésére a 92. és következő cikkek értelmében [GG 101. cikk (1) bekezdés 2. mondata és GG 103. cikk (1) bekezdés].

A BVG megállapította, hogy állandó ítélkezési gyakorlata szerint az EU intézményeinek, szerveinek, hivatalainak és ügynökségeinek cselekvései nem támadhatók közvetlenül alkotmányjogi panasszal. A bíróság azonban felülvizsgálhatja azokat, ha állítható, hogy az ilyen jogi cselekvések túllépik az EU integrációs programjának (Integrationsprogramm) kereteit, és érintik az alapjogok védelmének azon minimális színvonalát, amelyet a jogalkotó az EU tekintetében is köteles biztosítani, valamint hogy a német alkotmányos szerveknek az európai integrációval kapcsolatos felelőssége (Integrationsverantwortung) miatt kötelességük fellépni az ilyen cselekvések ellen. Megjegyzendő, hogy az ESZH nem az EU intézménye, szerve, hivatala vagy ügynöksége.

A bíróság továbbá megállapította, hogy az alkotmányjogi panasz benyújtására jogosult panaszosok (a nem harmadik országban lakóhellyel rendelkező panaszosok) nem támasztották alá kellőképpen azt az állításukat, hogy az Európai Szabadalmi Szervezeten (European Patentorganisation, EPOrg) belüli jogorvoslati rendszer nem biztosítja a hatékony jogvédelmet [GG 19. cikk (4) bekezdés], és hogy a német alkotmányos szervek ezért kötelesek lépéseket tenni a válaszadás érdekében.

Végül a bíróság megállapította, hogy a fellebbezési tanácsok 2016. július 1-jén hatályba lépett szervezeti reformja mindenesetre szétválasztotta a közigazgatási és a bírói feladatokat, és a fellebbezési tanácsok által ellátott bírói funkciókat nagyfokú intézményi autonómiával ruházta fel. Következésképpen a bíróság úgy ítélte meg, hogy az esetleg fennálló, de a panaszosok által nem részletesen tárgyalt hiányosságok lényegében ki vannak küszöbölve, legalábbis olyan mértékben, hogy most már megfelelnek a minimumkövetelményeknek.

A bíróság hozzájárul a németországi szabad demokratikus alaprend tiszteletben tartásához és érvényesítéséhez, különösen az alaptörvényben biztosított alapvető jogok érvényesítéséhez. Minden (német) közhatalmat gyakorló szerv köteles betartani az alaptörvényt.

A mostani döntés nem igazán meglepő, hiszen még az EU intézményeinek, szerveinek, hivatalainak és ügynökségeinek cselekvéseit sem lehet közvetlenül alkotmányjogi panasszal

megtámadni. A bíróság kizárólagos felülvizsgálati mércéje az alaptörvény, és a legutóbbi döntésekben megnyilvánuló irányvonala hangsúlyozza Németország elkötelezettségét az 1973-ban alapított európai szabadalmi rendszer és a 2023. június 1-jén megnyílt új Egységes Szabadalmi Bíróság mellett.

B) Az alábbiakban azzal a kérdéssel foglalkozunk, hogy mikor minősül egy doménnév védjegybitorlásnak. Mi a teendő, ha a védjegyjogosult a lajstromozott doménnév lemondását követeli? Ezzel nem kell törődni a „.de” doménnév esetében, mert: nincs jog a „.de” doménnév átruházására. Kivételes esetekben azonban követelhető a doménnév törlése vagy módosítása.

Elvileg bárki lajstromoztathat doménnevet, de előtte ellenőrizni kell, hogy a kívánt doménnév még szabad-e. Ebből gyakran csak évekkel később lesz vita, amikor egy védjegy-tulajdonos követeli, hogy az azonos doménnevet ruházzák át rá. Jogosan?

A német jog a doménnévvel kapcsolatban

A doménnevek a német jog szerint elvileg nem névfunkcióval rendelkeznek, hanem egy további cégazonosítót jelentenek, jogilag az ún. cégjelzésekkel egyenértékűek. Ezek olyan megjelölések, amelyeket a kereskedelemben névként, cégnévként, vagy egy vállalkozás vagy üzlet különleges megjelöléseként használnak.

Üzleti megjelölésként akkor részesülhetnek oltalomban, ha azonosító és megkülönböztető funkcióval bírnak [védjegy törvény 5. § (2) bekezdés]. A névfunkcióval nem rendelkező megjelölések azonban csak akkor részesülnek üzleti megjelölésként oltalomban, ha hírnevet szereztek.

Ennyit az elméletről. A gyakorlatban – a bírósági határozatokból látható módon – a következő a helyzet.

Mikor minősül egy doménnév védjegybitorlásnak?

Egy doménnév pusztán lajstromozása nem védjegybitorlás, mert nem minősül védjegyhasználatnak. Ha azonban egy nagyon ismert cégnevet nem üzleti ügyletek során doménnévként lajstromoznak, a Német Szövetségi Legfelsőbb Bíróság (Bundesgerichtshof, BGH) 2011-es *shell.de*-döntése szerint maga a doménnév lajstromozása a német polgári törvénykönyv 12. §-a alapján jogosulatlan névhasználatnak minősül. Ebben az esetben a vállalkozás követelheti, hogy a doménnév tulajdonosa mondjon le arról.

Ez azt jelenti, hogy egy doménnév lajstromozása előtt először meg kell vizsgálni, hogy fennállnak-e a doménnévhez fűződő védjegyjogok? Nem, ezt nem követelik meg. Mindenestre a DENIC, a német országkóddal rendelkező felső szintű doménnevek nyilvántartója ezt alapvetően nem ellenőrzi. És a DENIC-nek nem is kell, mert a doménnevek kiosztása és kezelése önmagában nem minősül védjegyhasználatnak a kereskedelmi forgalomban. A

DENIC csak akkor kötelezhető a jogellenes lajstromozás törlésére, ha nyilvánvaló jogszállásértéről szerez tudomást.

Fontos a lajstromozott doménnev tartalma: A BGH szerint a tartalom nélküli honlapok elvileg nem minősülnek védjegyjogokat sértő használatnak, mert a doménnev még nem kapcsolódik konkrét árukhoz vagy szolgáltatásokhoz; ezért nem áll fenn az összetévesztés valószínűsége sem.

És az sem mindegy, hogy mikor lajstromozták a doménnevet: olyan esetben, amikor a doménnevet négy évvel korábban lajstromozták, mint amikor a megjelölést egy cég azonosítójaként használták, a BGH szerint nem történt jogellenes doménnev-lajstromozás, mert nem lehetett szó a cég konkrét akadályoztatásáról.

A BGH által a *shell.de*-ügyben hozott döntés azonban egyértelművé teszi, hogy egy nagyon ismert márkanév engedély nélküli lajstromozása nem megengedett.

Az azonos név engedélyt jelent egy doménnévre?

A doménnévhez való jog mellett szóló erős érv mindig a saját név. Ez egyébként a fentebb említett *shell.de*-döntésben is így volt: A doménnev jogosultja *dr. Andreas Shell* volt. Egy doménnévre több jogosult esetén a „first come – first serve” elv érvényesül. Minthogy egyenlő érdekek állnak fenn, az jogosult a doménnévre, aki először igényelte annak lajstromozását.

Ez az elv azonban felülíródik, ha nagyon jól ismert nevekről van szó. A jól ismert cégnevek elsőbbséget élveznek az azonos nevű átlagpolgárokkal szemben – döntött a BGH a *shell.de*-ügyben és egy tartományi felsőbb bíróság (Oberlandesgericht, OLG) a *krupp.de*-ügyben. Egyébként ugyanez vonatkozik a híres helységnevekre/községnevekre is.

A BGH szerint annak megítélésében, hogy valaki annyira híres-e, hogy elsőbbséget élvez a doménnévre, a közismertség a döntő tényező – és az, hogy a közönség elvár-e egy honlapot ezen a néven, ugyanakkor a doménnev tulajdonosa nem tud bizonyítani semmilyen különleges érdekeltséget éppen ezen doménnévvel kapcsolatban.

Doménnévragrablás

Mi a jogi helyzete a doménnévragrablásnak (domain grabbing), azaz a doménnevek lajstromozásának azzal a céllal, hogy azokat jövedelmezően továbbértékesíthessék – például védjegyjogosultaknak? Jogilag megengedett ez?

A legtöbb esetben igen, mert a doménnevekkel való kereskedés megengedett üzleti tevékenységnek minősül, és még a doménnevek tényleges zárolása sem alapozza meg a jogsértés megszüntetésére irányuló igényt – döntött a BGH – mindaddig, amíg a tulajdonos nem használja a doménnevet más célra.

A doménnevekkel való kereskedelem elvileg nem megengedett, ha versenyjogi értelemben tisztességtelen. A szándékosság nem minősül bitorló cselekménynek. Konkrétan ez azt jelenti, hogy ha egy doménnevet egy olyan harmadik fél számára zárolnak, aki például azo-

nos vagy hasonló védjeggyel vagy cégnévvel rendelkezik, akkor ez a zárolás nem megengedett. Ugyancsak nem kérhetők túlzóan magas összegek a doménnevek kereskedelme során.

Egyébként a felső szintű „.com” doménnev lajstromozása nem alapozza meg a kereskedelmi használatot. Ennek oka, hogy bár eredetileg kereskedelmi céllal vezették be, bárki számára lajstromozható. A doménnevekkel kapcsolatos számos jogvitát a nemzetközi Internet Corporation for Assigned Names and Numbers (ICANN)-eljárás keretében rendeznek is; ez azonban nem vonatkozik a „.de” német országhódú doménnevekre.

Jog az ideiglenes intézkedésre

Összefoglalva tehát elmondható, hogy egy esetleges védjegybitorlást csak akkor lehet érvényesíteni, ha a doménnev alatt tartalmakat tettek közzé – ekkor már fennállhat a jogsértés megszüntetésére irányuló igény is. Ebben az esetben azonban csak a név/védjegy bitorló használatát kell megszüntetni, a doménnev további használatát azonban nem.

Konkrétan, az ideiglenes intézkedés iránti megalapozott igény esetén biztosítani kell, hogy az oltalom alatt álló védjegyhez tartozó doménnevet a továbbiakban ne használják a kereskedelmi forgalomban olyan áruk vagy szolgáltatások azonosítására és reklámozására, amelyekre védjegyvoltalmat igényelnek. Bitorlás esetén akár kártérítési igény is felmerülhet.

A német jogban és a „.de” német országhódúval rendelkező doménnevek esetében azonban nincs jog a doménnev átruházására.

A BGH a *shell.de*-ügyben hozott döntésében kimondta, hogy a jogosult félnek nem áll fenn a doménnev nem jogosult birtokosával szemben átírási igénye, hanem – ha egyáltalán – csak a doménnev törlésére irányuló igénye lehet. A doménnev lajstromozásához való jog nem hasonlítható sem a szabadalmi törvény 8. § 2. mondata szerinti szabadalmi jogérvényesítéshez, sem a polgári törvénykönyv 894. §-a szerinti lajstrom-helyreigazítási igényhez, tette egyértelművé a BGH.

Spanyolország

A Barcelonai Szabadalmi Bíróság hosszú és nagyon átfogó ítéletében a szabadalmi jog számos szempontjáról döntött egy távközlési szabadalmakkal kapcsolatos összetett jogvitában. Az ítélet hasznos útmutatást nyújt a spanyolországi – és közvetve az európai – szabadalmi peres ügyekben.

Az ügy háttere

2022. október 17-én a szabadalmakra szakosodott barcelonai 4. számú (elsőfokú) kereskedelmi bíróság ítéletet hozott a híres távközlési óriás, a „Telefónica” több szervezete ellen indított összetett szabadalombitorlási ügyben. A felperes *Two-Way Media Ltd.* azt állította, hogy két szabadalmát bitorolta a „MOVISTAR+”, „MOVISTAR+ EN TUS DISPOSITIVOS” és más fizetős televíziós műsorok sugárzására szolgáló platform, valamint eszközök.

A két szabadalom, az EP 2.278.775 (EP '775) és az EP 2.323.333, (EP '333) egy multicasting eljárást és készüléket, konkrétan egy számítógépen megvalósított módszert és készüléket véd, amely médiafolyam lejátszására szolgál.

Az alperesek viszont megsemmisítési keresetet nyújtottak be a két szabadalom ellen több érvénytelenségi okra hivatkozva. Ezek:

1. a műszaki hozzájárulás hiánya;
2. az újdonság hiánya;
3. a feltalálói tevékenység hiánya; és
4. hozzáadott anyag.

Az ítélet alaposan kitér a különböző jogi szempontokra, amelyek az eltérő nemzeti és európai joggyakorlatot foglalják magukban. Mint látni fogjuk, a bíróság elutasította a törlési okokat, és ezt követően értékelte a bitorlási keresetet. A bíróság megvizsgálta a szolgáltatásokat és termékeket kínáló weboldalak vádolt tulajdonosának passzív jogállását is. Végül a bíróság helyt adott a bitorlási keresetnek, és kártérítés megfizetését rendelte el.

A Barcelonai Szabadalmi Bíróság ítélete

1. A műszaki hozzájárulás hiánya

Az alperesek azzal érveltek, hogy mindkét szabadalom érvénytelen az ESZE 138. cikkének a) és 52. cikkének c) pontja alapján, mert azok csak homályos és elvont ötleteket tükröznek.

- EP '775: Az alperesek azt állították, hogy a szabadalom bármely ismert audio- vagy video streaming rendszert meghatározhat, és hogy „semmilyen módon nem járul hozzá a meglevő streaming- vagy átviteli technikák, illetve az ügyfél és a kiszolgáló közötti információátvitel javításához”.
- EP '333: Az alperesek azzal érveltek, hogy az információgyűjtés, a szerzői jogdíjak kiszámítása vagy a szabadalom által lefedett nyilvánosság biztosítása nem más, mint szellemi gyakorlat. Ehhez nem társult semmilyen tanítás arra vonatkozóan, hogy az ilyen adatgyűjtést hogyan lehet műszakilag felhasználni (azaz módosítani vagy létrehozni egy állapotot).

Következésképpen az alperesek azt állították, hogy a szabadalmak az ESZE „szellemi tevékenységek végzésére, játékra vagy üzleti tevékenységre vonatkozó sémák, szabályok és módszerek, valamint számítógépes programok” oltalmára vonatkozó kizárásának hatálya alá tartoznak.

Az ESZH vizsgálati iránymutatásaira és az ítélkezési gyakorlatra hivatkozva a bíróság úgy vélte, hogy jogszerű, ha egy igénypontban műszaki és nem műszaki jellemzők vegyesen jelennek meg. Ahogyan az a számítógépen megvalósított találmányok esetében gyakran előfordul, egy találmánynak lehetnek olyan műszaki vonatkozásai, amelyek nagyrészt nem műszaki szövegösszefüggésben rejtőznek. A műszaki jelleg ugyanis közvetett módon meg-

jelenhet az egység fizikai jellemzőiben, vagy a tevékenység jellegében, illetve műszaki eszközök alkalmazásával egy nem műszaki tevékenységre is átruházható.

Következésképpen a bíróság elutasította az alperesek érveit, megállapítva, hogy:

„Nem vehetjük az állítás egyetlen jellemzőjét, és nem vizsgálhatjuk azt elszigetelten arra nézve, hogy az állítás műszaki jelleg hiánya miatt érvénytelen. Sokkal kevésbé tudunk ettől az egyetlen jellemzőtől eltérni annak megállapítása érdekében, hogy egy egész szabadalom ... ugyanezen okból érvénytelen. Nem tekinthetjük a fent említett jellemzőt sem elvont és homályos ötletek halmazának, és nem tekinthetjük azokat ugyanúgy, mint az ESZE 52c) pontja a műszaki terveket, elveket és módszereket.”

2. Újdonsághiány

A bíróság összefoglalta az újdonság jogi és jogtudományi kereteit. Értékelte különösen a kifejezett és a hallgatolagos közlésekkel kapcsolatos különbségeket, amelyek megsemmisíthetik a szabadalom újdonságát. Megjegyezte, hogy az újdonság hiánya közvetett módon is jelentkezhet, még akkor is, ha az információ nem szerepel kifejezetten a technika állásában, hanem a nyilvánosságra hozott technika állásának elkerülhetetlen következményeként lehet rá következtetni.

A bíróság azonban úgy ítélte meg, hogy a fenti elv nem alkalmazható erre az esetre. Ennek az volt az oka, hogy nem volt kifejezett bizonyíték annak egyértelmű megállapítására, hogy az igénypontok elemei jelen voltak a hivatkozott dokumentumokban. Az sem áll fenn, hogy szakember azokat ilyenként ismeri, anélkül, hogy valószínűségekre vagy lehetőségekre hivatkozna.

A bíróság azt is megerősítette, hogy az újdonság szempontjából a technika állásának meghatározásakor nem engedhető meg a különböző, a technika állása szerinti dokumentumok kombinálása, hogy azok tanításait összehasonlítsák a technika állásának elemeivel. Következésképpen a technika állása és az igényelt találmány közötti összehasonlítást dokumentumról dokumentumra kell elvégezni annak megállapítása érdekében, hogy az felfedi-e az igényelt elemeket vagy sem.

3. A feltalálói tevékenység hiánya

A bíróság ismét nagyszabású felülvizsgálatot végzett, és összefoglalta a feltalálói tevékenység követelményének jogi és joggyakorlati szempontjait. Ezeket az elveket alkalmazva a jelen ügyre a bíróság a következő következtetéseket vonta le.

- Ha a technika állása több dokumentumból áll, a bíróság ítéletében kimondja, hogy: „Ha az alperes a kelleténél távolabbi dokumentumot választott ki, akkor a feltalálói tevékenység elemzése során az esetleges tévedése őt terheli, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül az ilyen értékelést pusztán azért, mert van a vonatkozó technika állása előtti állapothoz közelebbi dokumentum. ... mindig az lesz a fontos, hogy az alperes

által kiválasztott dokumentum a releváns technika állása szerint része-e a vonatkozó technika állásának.”

- A szakértői véleményekkel kapcsolatban a bíróság elismerte, hogy a feltalálói tevékenység értékelésére nem létezik egyetlen módszer, de követni kell egy módszert, amely biztosítja, hogy az értékelés során a döntő tényezőket figyelembe vegyék. Ebben az esetben azonban a bíróság arra a következtetésre jutott, hogy az egyik kiválasztott szakértő nem követett semmilyen előírt módszer, így állításait figyelmen kívül kellett hagyni.
- A bíróság azt is kifogásolta, hogy az alperesek csupán a legközelebbi technika állása és a vitatott állítás közötti különbségekre mutattak rá. Ezt követően közvetlenül a nyilvánvalóvá válás vizsgálatára tértek át, és kihagyták az említett különbségek műszaki hatásának azonosítására irányuló lépéseket.
- Az objektív műszaki probléma meghatározását illetően a bíróság megállapította, hogy az mindkét szabadalom esetében hibás volt. Ennek oka az volt, hogy az alperesek által megjelölt műszaki probléma a szabadalom által kínált műszaki megoldásra vonatkozó utalásokat tartalmazott. Ezért a feltalálói tevékenységet utólagos szemlélet alapján fogadták el.

4. Hozzáadott anyag

A hozzáadott anyagra vonatkozó indoklás esetében a bíróság a vonatkozó jogi és ítélkezési szempontok összefoglalása után értékelte a benyújtott törzsszabadalmi bejelentésben közölt információkat (minthogy megosztott szabadalomról volt szó). Arra a következtetésre jutott, hogy az állítólagos tárgyi kiegészítés nem volt megalapozott. Ennek az volt az oka, hogy a szakember csak olyan információval találkozott, amely a bejelentésben korábban szereplő információból származott, vagy közvetlenül és egyértelműen abból volt levezethető.

5. Bitorlási kereset

A bitorlás megállapításához a bíróság áttekintette a szabadalmi leírásokat, és megállapította, hogy a szabadalmak egyes fogalmait megkülönböztetés nélkül, szinonimaként vagy egyenértékűként, korlátozás nélkül használták. Leírtak továbbá néhány előnyös megvalósítást is, amelyek nem zárták ki más megoldások megvalósítását. Ebben az összefüggésben a bíróság a felperes szabadalmainak fényében a számítógép fogalmát a bitorlás értékelésének kiindulópontjaként határozta meg. Az egyes szabadalmakat sorra véve:

- EP '775: A bíróság megállapította, hogy a Telefónica dekódere a szabadalom által meghatározott fogalom alá sorolható. Ezt a szakértő tanú által a fentiekben vitatott megvalósításokon végzett kísérleti vizsgálatokra alapozta (ezeket a vizsgálatokat az alperes nem kifogásolta és nem is vitatta).
- EP '333: A bíróság a Telefónica szakértőjének keresztkérdésére támaszkodott, aki a tárgyaláson elismerte, hogy a bitorlás hiányát megállapító jelentést olyan információ-

ókra alapozta, amelyeket nem támasztottak alá objektív adatok, hanem pusztán a saját ügyfele által tett állításokon alapultak. Ezért a bíróság elutasította a Telefonica érveit, és megállapította, hogy a szabadalmat bitorolták.

6. Passzív jogállás

A bíróság megvizsgálta az egyik alperes jogalany passzív jogállásának kérdését is. A Telefonica S.A., azoknak a weboldalaknak a tulajdonosa és licencadója, ahol a vitatott szolgáltatásokat kínálták, azt állította, hogy nem felelős az ilyen szolgáltatásokért. Azzal érvelt, hogy nem ő nyújtotta a szolgáltatásokat, nem vett részt azok forgalmazásában, nem volt tulajdonosa az ügyfél számára a szolgáltatás nyújtásához biztosított berendezéseknek, nem volt felelős a telepítésért, és nem volt címzettje a felhasználó által a szolgáltatás nyújtásáért fizetett összegeknek.

A bíróság azonban úgy ítélte meg, hogy pusztán az a tény, hogy a doménnevek (valamint a védjegyek) licencben voltak, nem fosztja meg a licencadót a felelősségtől, és nem is tulajdonítja – kiterjesztve – kizárólag a használatukért való felelősséget az engedélyesnek. Ezért a bíróság úgy ítélte meg, hogy a Telefonica S.A. is felelős a licencelt weboldalon keresztül elkövetett jogsértő cselekményekért.

Eredmény

A fentiekre tekintettel a bíróság helyt adott a bitorlási keresetnek, és az alpereseket az okozott károk, valamint a költségek megtérítésére kötelezte.

Összefoglalva, ez egy teljes és kimerítő ítélet, amely részletesen tartalmazza az ügyre vonatkozó ítélkezési gyakorlatot és jogszabályokat. Az ítélet ellen azonban a Barcelonai Fellebbezési Bírósághoz lehet fellebbezni.

7. Döntés a kártérítésről

A bíróság kifejtette, hogy a jogsértésből eredő károk meghatározására és számszerűsítésére az ítélet végrehajtási szakaszában kerül sor. Ezt a gyakorlatot, miszerint a kártérítés rendezését az ügy későbbi szakaszára halasztják, a spanyol jogszabályok és joggyakorlat általánosan elismeri. Ugyanez a jogelv egyúttal bizonyos határokat szab meg ezen eljárás elhalasztásának, és általában megköveteli, hogy legalább az összeg meghatározásának alapjait az alapeljárásban állapítsák meg.

A bíróság azonban ebben az ügyben nem döntött:

- sem a kártérítés meghatározásának alapkövetelményéről;
- sem a számítási módszerről vagy a kártérítésbe bevonandó tételekről.

Mindezeket a kérdéseket valószínűleg a fellebbezési bíróságon fogják felvetni, ha az alperes úgy dönt, hogy fellebbez.

Svájc

Az amerikai *Mondelez* multinacionális vállalat nemrégiben hozott döntése, miszerint a híres TOBLERONE szelet gyártásának egy részét kivonja Svájcból, hosszú távon hatással lesz a márka gyártására és sikerére. Annak érdekében, hogy ne legyen megtévesztő, a híres svájci márka kénytelen lesz megfosztani magát a jellegzetes „Made in Switzerland” szimbólumoktól.

A mindenki által TOBLERONE néven ismert, a Matterhornt tükröző, piramis alakú szelet története családi hagyományokra vezethető vissza, és az 1800-as évek közepén kezdődött *Jean Toblerrel*, aki először nyitott csokoládéboltot a svájci Bernben. Jean Tobler fia, *Theodor Tobler* volt azonban az, aki 1908-ban feltalálta a modern csokoládészeletet, amely szintén háromszög alakú formájáról vált híressé. A TOBLERONE név és a híres márkanév az alkotó vezetéknevének és a „nugát” szónak az összeolvasztásából származik, ami szintén lényeges összetevője ennek az ízletes édességnek.

Mint sok híres és elismert márkát, a TOBLERONE-t is 1990-ben vásárolta a Mondelez, amely az élelmiszeriparban jelentős márkaportfólióval rendelkező holding (az amerikai csoport márkái közé tartozik többek között a PHILADELPHIA és a MILKA).

A külföldi (gyakran ázsiai vagy amerikai) holdingok és multinacionális vállalatok felvásárlása olyan jelenség, amelyet a globalizáció, de mindenekelőtt az alacsonyabb munkaerőköltségek indokolnak. Az évek során ez a jelenség az élelmiszeriparban a „Made in Italy”-t (gondoljunk csak a japán *Asahi Breweries* kolosszus által irányított ikonikus Birra Peronira), valamint a „Made in Switzerland”-ot is érintette: tipikus példa erre a TOBLERONE márka 1990-ben történt átadása a Mondeleznek, amely ma már befolyásolja az ikonikus szelet gyártásával kapcsolatos döntéseket.

A Mondelez döntése a termelés egy részének Pozsonyba helyezéséről

Az amerikai konszern nemrégiben döntött úgy, hogy 2023 végétől kezdve a termelés egy részét Svájcban kívülre helyezi át. A BBC-nek adott nyilatkozatában az amerikai csoport a döntést azzal indokolta, hogy reagálni kell a világszerte megnövekedett keresletre, és a TOBLERONE márkát a jövőre nézve „ki kell fejleszteni” (ahogyan az várható volt, bizonyára a gyártási költségek csökkentése is szükségessé teszi, hogy reagálni kelljen az Európán kívüli piacokon megnövekedett keresletre).

Hogy ez a döntés stratégiaiilag helyes-e, még mindig nyitott kérdés. Valójában létezik egy „Swissness-törvény” néven ismert svájci nemzeti jogszabály, amely 2017-ben lépett hatályba, és amely előírja, hogy az élelmiszer-előállítók csak bizonyos minőségi és mennyiségi feltételek teljesülése esetén használhatják a területre való hivatkozásokat. [Lásd még e folyóirat 2022. februári számának 136. oldalán a C) bekezdést.]

A rendelet és a svájci védjegyről szóló törvény célja a svájci márka hitelességének és értékének védelme. A kormány ugyanis – amikor megkérdezték az ügyben – olyan tanulmá-

nyokra hivatkozott, amelyek a „Made in Switzerland” hozzáadott értékét bizonyítják, amely bizonyos termékek eladási árának akár 20%-át – luxuscikkek esetében akár 50%-át – is elérheti a máshonnan származó termékekhez képest.

Ennek a döntésnek az eredménye mindenekelőtt a címkézés megváltozása lesz: a TOBLERONE csomagolása nem tartalmazhat többé semmilyen utalást a svájci terület szimbólumaira: így a Matterhorn csúcsát egy általános csúcs fogja helyettesíteni, és a „Established in Switzerland” feliratot el fogják távolítani.

A svájci „Swissness-törvény”

A svájci „Swissness-törvény” kritériumai megerősítik a „Made in Switzerland” hosszú távú értékének védelmét, és megalapozzák a nemzeti földrajzi árujelzők külföldi termékeken való jogellenes használata elleni hatékony küzdelmet, ha a nemzeti földrajzi árujelzők nem engedélyezettek, vagy nem felelnek meg ezeknek az előre meghatározott követelményeknek.

A törvény lényege, hogy a védjegyoltalomra és a termékcímkézésre vonatkozó konkrét szabályokat állapít meg. Az új védjegy törvény pontos szabályokat állapít meg az egyes árukategóriákra, megkülönböztetve a természetes termékeket, az élelmiszereket és az ipari termékeket.

Az „élelmiszerek” tekintetében az „árak eredetmegjelölése” című 48. cikk előírja, hogy az eredetmegjelölés akkor tekinthető helyesnek, ha a 48a–48c. cikkben foglalt követelmények teljesülnek. Konkrétan a 48b. cikk kimondja, hogy „az élelmiszer eredete az a hely, ahonnan az azt alkotó nyersanyag legalább 80 tömegszázalékban származik. Tej és tejtermékek esetében a tej mint nyersanyag súlyának 100%-ot kell kitennie”.

Következtetések és kritikai megfontolások

Ha a TOBLERONE védjegy továbbra is tartalmazta volna az „Established in Switzerland” feliratot vagy a Matterhorn-szimbólumot, akkor a svájci jog szerint megtevesztő védjegyről lett volna szó (azaz olyan védjegyről, amely téves üzenetet közvetít a fogyasztónak, és ezért alkalmas arra, hogy megtevesztse a vásárlóközönséget az áruk vagy szolgáltatások földrajzi eredete, jellege vagy minősége tekintetében).

A megtevesztő védjegy olyan jelzés, amely eredetileg semmis, és ezért – a lajstromozást követően is – bármely érdekelt harmadik fél kérelmére mindig érvényteleníthető. Ezért az ilyen védjegy a svájci védjegy törvény, valamint az Európai Unió védjegyrendeletének „abszolút kizáró okai” között szerepel.

Félrevezető lett volna továbbra is a svájci Matterhorn szimbólumának képét feltüntetni a csomagoláson, amikor a gyártás egy része (vagy nagy része) más országban történik. A törvény célja tehát a megtevesztő védjegyek elleni védelem és a „Made in Switzerland” védelmének megerősítése, hogy a fogyasztók megfelelő tájékoztatást kapjanak az általuk vásárolt termékek eredetéről és minőségéről.

Ezért alapvető fontosságú annak mérlegelése, hogy milyen káros következményekkel járhatnak azok a vállalati döntések, amelyek a minőség rovására külföldre helyezik át az olyan áruk – akár luxuscikkek – gyártását, amelyek sikerüket elsősorban a fogyasztó által érzékelt olyan minőségi értéknek köszönhetik, amely bizonyos földrajzi területekre jellemző.

Törökország

A közelmúlt technológiai fejlődésével az újonnan megjelenő áruk és szolgáltatások osztályozása mind nemzeti, mind nemzetközi szinten számos webinárium témája volt, és az EUIPO és az Egyesült Államok Szabadalmi és Védjegyhivatala (United States Patent and Trademark Office, USPTO) már a nizzai osztályozás 2023. január 1-jén hatályba lépő 12. kiadása előtt megfelelő megközelítéseket és iránymutatásokat adott ezen áruk és szolgáltatások osztályozására.

A Török Szabadalmi és Védjegyhivatal (Türkpatent) még nem tett közzé hivatalos iránymutatást ezen újonnan megjelenő áruk és szolgáltatások osztályozására. Mindazonáltal a Türkpatent által lajstromozásra már elfogadott leírások és a nizzai osztályozás aktuális kiadása némi fényt derített arra, hogyan kell védjegybejelentést benyújtani, hogy a Türkpatent előtt oltalmat lehessen szerezni ezekre az árukra és szolgáltatásokra.

Az EUIPO útmutatója

A virtuális javakra és a nem helyettesíthető tokenekre (NFT-kre) vonatkozó kifejezéseket tartalmazó bejelentések növekvő száma miatt az EUIPO 2022. június 23-án közzétette a virtuális javak, az NFT-k és a metaverzum osztályozására vonatkozó iránymutatását, amelynek fő tartalma a következő.

- Minthogy a virtuális javakat digitális tartalomként vagy képként kezelik, a 09. áruosztályba sorolhatók, de önmagában az egyértelműség és a pontosság hiánya miatt a virtuális javak fogalmát tovább kell pontosítani, tisztázva azt a tartalmat, amelyre vonatkoznak (pl. letölthető virtuális javak, nevezetesen virtuális ruházat).
- Az NFT-eket úgy kell kezelni, mint a blokkláncban regisztrált egyedi digitális tanúsítványokat, amelyek a digitális árucikkeket hitelesítik, de azoktól elkülönülnek. A nem helyettesíthető tokenek kifejezés önmagában nem elfogadható, és ezért meg kell határozni az NFT által hitelesített digitális tárgy típusát.
- A virtuális javakhoz és az NFT-khez kapcsolódó szolgáltatásokat a szolgáltatásokra vonatkozó elvek szerint kell osztályozni.

A nizzai osztályozás 12. kiadása

A nizzai osztályozás 12. kiadása 2023. január 1-jén lépett hatályba, és az újonnan megjelenő áruk és szolgáltatások osztályozásával foglalkozik úgy, hogy bizonyos áruosztályokat a legújabb technológiai fejlődésnek megfelelően frissít.

A nizzai osztályozás e jelenlegi kiadásával bevezetett módosítások közül néhány az NFT-k, a metaverzum és a kriptoeszközök osztályozásával kapcsolatban a következő:

A 09. áruosztályt a következőkkel frissítették;

- a „letölthető digitális fájlok, amelyek hitelesítését nem helyettesíthető tokenek (NFT-k) biztosítják”, és
- a „letölthető számítógépes szoftver kriptopénz-tranzakciók kezelésére blokklánc-technológia alkalmazásával” módosítása olyan kifejezésre, amely a „kriptopénz” kifejezés helyett a tágabb „kriptoeszköz” kifejezést tartalmazza, és egyértelműen magában foglalja az NFT-ket is.

A 41. áruosztályt a metaverzumbeli tevékenységeket tartalmazó „online virtuális idegenvezetés nyújtása” kifejezéssel egészítették ki.

A 42. áruosztályban a „kriptopénzbányászat/kriptomining” kifejezést frissítették „kriptoeszközök bányászata/kriptomining” kifejezésre, amely az előző kiadásban már létező „kriptopénz” kifejezést a tágabb „kriptoeszköz” kifejezéssel váltotta fel.

A Türkpatent megközelítése

A Türkpatent elfogadott egy olyan osztályozási rendszert, amelyet a védjegybejelentések alapjaként a nizzai osztályozással összhangban kell használni. A Türkpatent által elfogadott, a védjegybejelentésekkel kapcsolatos áruk és szolgáltatások osztályozásáról szóló legutóbbi rendelet a hivatalos közlöny 2016. december 20-i számában jelent meg, és 2017. január 1-jén lépett hatályba.

A Türkpatent által 2022. október 27-én a „Védjegybejelentések árujegyzékéről/szolgáltatásainak osztályozásáról” tartott webináriumot követően, amelyen az újonnan megjelenő technológiák, köztük az NFT-k és a virtuális áruk osztályozásáról folytattak megbeszéléseket, ez év elején új szabályozás lépett hatályba a nizzai osztályozás legutóbbi kiadásának megfelelően. A Türkpatent osztályozási rendszerében azonban mindeddig nem történt módosítás, és a Türkpatent még nem tett közzé iránymutatást az áruk és szolgáltatások osztályozásáról az újonnan megjelenő technológiákkal kapcsolatban.

Időközben azonban az újonnan megjelenő technológiákhoz kapcsolódó áruk és szolgáltatások a Türkpatent előtt megszerzett különböző védjegylajstromozások körébe kerültek.

A Levi Strauss & Co. például a Türkpatentnél hat nemzeti védjegylajstromozást szerzett be a 9., 35. és 41. áruosztályban.

A *Tether Operations Limited* török nemzeti védjegylajstromozást szerzett a 09., 36. és 42. áruosztályban, többek között a „...letölthető számítógépes szoftver kriptopénz-tranzakciók kezelésére blokklánc-technológia segítségével ...” a 09. áruosztályban, továbbá ... „kriptoeszközök pénzügyi cseréjére és blokklánc útján nyújtott pénzügyi szolgáltatásokra” a 36. áruosztályban és „blokklánc pénzügyiplatform-fejlesztési szolgáltatásokra; tervezésre, fejlesztésre, megvalósításra és tanácsadásra szoftverekkel kapcsolatban a blokkláncok területén” a 42. áruosztályban.

A Türkpatent a Chambre de Commerce Internationale nemzeti védjegyet lajstromozott a 36. áruosztályba tartozó „kripto valuta banki, befektetési és transzfert szolgáltatásokra, beleértve a kripto valutákkal kapcsolatos szolgáltatásokat” és a „kripto valutákkal kapcsolatos letétkezelési szolgáltatásokra, beleértve a kripto valutákat”.

Ez csak néhány példa, a Türkpatent által elfogadott, blokk láncot, virtuális javakat, NFT-eket és egyéb kriptoeszközöket érintő lajstromozásokra.

Meg kell jegyezni, hogy a Türkpatentnél benyújtott védjegybejelentések jelentős része, különösen a török valós és jogi személyek által benyújtott védjegybejelentések közvetlenül a Türkpatent által 2017-ben közzétett áru- és szolgáltatási osztályozást használják. A fenti példák azonban azt is bizonyítják, hogy a Türkpatent nagyvonalúan kezeli a hivatalosan hatályban levő, 2017 óta hatályos osztályozási rendelet korlátait.

A fentiek fényében egyelőre fontos lenne a kérelmezők számára, hogy a Türkpatent által használt jelenlegi osztályozás mellett a nizzai osztályozás legújabb kiadását is ellenőrizték, hogy meghatározzák a Türkpatent előtt benyújtandó védjegybejelentéseik pontos hatályát, szem előtt tartva, hogy a Türkpatent jelenlegi osztályozását még nem frissítették az újonnan megjelenő technológiákhoz kapcsolódó áruk és szolgáltatások vonatkozásában, mimellett a védjegybejelentések hatálya döntő fontosságú a védjegyvitalom és a védjegyvényszerítés szempontjából.

VÁLOGATÁS A SZERZŐI JOGI SZAKÉRTŐ TESTÜLET SZAKVÉLEMÉNYEIBŐL

CSILLÁROK SZERZŐI JOGI VÉDELME

SZJSZT-33/2020

A megkereső által feltett kérdések:

- 1. A szakértő testület szíveskedjék megvizsgálni a szerző által tervezett, a jelen kérelem 2. pontjában előadott táblázatban szereplő kristálycsillárokat, s a kristálycsillárok bemutatásáról szóló, a jelen kérelemhez csatolt 12. és 14–21. sz. mellékletet! Szíveskedjék megállapítani, hogy a szerző által tervezett kristálycsillárok egyéni, eredeti jelleg bírnak-e, s ezáltal szerzői jogi védelemben részesíthetők-e!*
- 2. Amennyiben a szerző által tervezett kristálycsillárok egyéni, eredeti jelleggel bírnak, a testület szíveskedjék megállapítani, hogy a jelen kérelem 2.1. pontjában, illetőleg a 13. sz. mellékletben előadott és bemutatott, a kft.1 által forgalmazott kristálycsillárok olyan mértékben azonosak-e a szerző által tervezett kristálycsillárokkal, hogy az kimerít a többszörözés tényállását!*
- 3. Amennyiben a szerző által tervezett kristálycsillárok egyéni, eredeti jelleggel bírnak, a szakértő testület szíveskedjék megállapítani, hogy a jelen kérelem 2.2. pontjában, illetőleg a 11. sz. mellékletben előadott és bemutatott, a kft.2 által forgalmazott kristálycsillárok olyan mértékben azonosak-e a szerző által tervezett kristálycsillárokkal, hogy az kimeríti a többszörözés tényállását!*
- 4. Amennyiben a szerző által tervezett kristálycsillárok egyéni, eredeti jelleggel bírnak, és a kft.1 az általa forgalmazott kristálycsillárok elkészítéséhez a szerző által tervezett kristálycsillárokat díszítő kristályelemek színétől eltérő színű kristályelemeket használ fel, úgy, hogy a szerző által tervezett kristálycsillárok formáját, kialakítását, valamint a kristályelemek elrendezési módját a kft.1 megtartja, az általa forgalmazott eltérő színű kristálycsillárok átdolgozásnak minősülnek-e?*
- 5. Amennyiben a szerző által tervezett kristálycsillárok egyéni, eredeti jelleggel bírnak, és megállapítást nyer, hogy a kft.2 az általa forgalmazott kristálycsillárok elkészítéséhez a szerző által tervezett kristálycsillárokat díszítő kristályelemek színétől eltérő színű kristályelemeket használ fel úgy, hogy a szerző által tervezett kristálycsillárok formája, kialakítása, valamint a kristályelemek elrendezési módja megtartásra kerül, a kft.2 által forgalmazott eltérő színű kristálycsillárok átdolgozásnak minősülnek-e?*
- 6. A szakértő testületnek az ügy megítélésével kapcsolatos egyéb megállapításai.*

Az eljárás tárgya az alábbiakban foglalható össze megkeresés alapján:

A szerző a kft.3 és a kft.4 társtulajdonosa és vezető dizájnere, amely társaságok világítótestek tervezésével és gyártásával foglalkoznak. A szerző a kft.4 márkán belül dekoratív, építészeti stílusú LED-világítótestek, míg a kft.3 márkanév alatt egyedi kristálycsillárok tervezését végzi. A szerző tudomására jutott, hogy az általa a kft.3 brandhez tartozó lámpákkal azonos vagy nagyfokú hasonlóságot mutató csillárokat és lámpákat forgalmaznak különböző weboldalakon.

Előzetes észrevételek

a) Az SZJSZT kizárólag szerzői jogi tárgyú kérdésekben adhat szakvéleményt.¹

Erre tekintettel a volt munkavállalóval fennálló jogvita és a versenytársi honlapok üzemeltetőivel fennálló versenyjogi vita megítélése nem tartozik a SZJSZT hatáskörébe, a szakértői vélemény tárgya kizárólag a szerzői jogi kérdések megválaszolása.

b) Az eljáró tanács a feltett kérdések és a benyújtott iratok alapján alakítja ki a szakértői véleményt, a tények megállapítására nem végez külön bizonyítást.²

A jelen szakértői vélemény megállapításai és következtetései a megkereső által ismertetett tényálláson és a rendelkezésére bocsátott okiratokból megismerhető tényeken alapulnak, és csak erre a tényállásra nézve helytállóak.

Az eljáró tanács az álláspontját a megkeresésben foglalt fényképek alapján alakította ki, nem álltak rendelkezésére az egyes csillárok tervei. A kristálycsillárokról készített, a szakvélemény alapját képező fényképfelvételek a szakértői vélemény mellékletét képezik. Az eljáró tanács a képek minőségét illetően rögzíti, hogy azok mérete a 867x576 képponttól a 235x455 képpontig tartó értékek közé esik, felbontásuk a 221-96 DPI közötti tartományba esik, színmélységük jellemzően 24 bites. A képek az összehasonlítható kristálycsillárokat jellemzően egy nézőpontból, ritkábban több perspektívából ábrázolják. Az eljáró tanács tehát kizárólag a csillárok külső megjelenését vizsgálta, és kizárólag a megkereséshez csatolt, technikai paramétereiket tekintve az előzőekben ismertetett fényképek alapján. A belső szerkezet vizsgálatát az eljáró tanács nem tekintette nélkülözhetetlennek, mert a kristálycsillár esetében a művészi külalak, annak egyéni, eredeti jellege a meghatározó, és azok az elemek, amelyek nem járulnak hozzá a kristálycsillár kinézete egyéni-eredeti jellegének a

¹ A Szerzői Jogi Szakértő Testület szervezetéről és működéséről szóló 156/1999. (XI. 3.) Korm. rendelet – a szakértő testület feladatai cím alatt – kimondja, hogy a szakértő testület a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (Szt.) 101. § (1) és (3) bekezdésében megjelölt ügyekben szakértői véleményt ad bírósági vagy hatósági megkeresés vagy megbízás alapján. E rendelet alkalmazásában szerzői jogi jogvitás ügy az Szt.-ben szabályozott szerzői, szomszédos és adatbázis-előállítói jogok érvényesítésével összefüggő bármely jogvita. Az Szt. 101. § (3) bek. szerint a szerzői jogi szakértő testület felkérésre peren kívül is adhat szakvéleményt a felhasználási jog gyakorlásával kapcsolatos kérdésekben.

² 156/1999. (XI. 3.) Korm. rendelet, 8. § (1) bek.

megítéléséhez, nem relevánsak a vizsgálat szempontjából. Még akkor sem, ha mindezen jellegzetességek egy teljesen új szerkezeti, műszaki megoldáson alapulnának (erre vonatkozóan az eljáró tanácsnak nem áll rendelkezésére információ).

A megkeresés nem tartalmaz adatokat az egyes csillárok tervezésének időpontjaira. Ez azonban nem befolyásolta, hogy az eljáró tanács a feltett kérdéseket megválaszolja. A szerző a megkeresésben azt is állítja, hogy az alkotásai időben korábbiak, mint a kft.1 és a kft.2 termékei. Az eljáró tanács ezt a tényelődadást nem vizsgálta.

c) A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Szjt.) 1. §-a értelmében:

„1. § (1) Ez a törvény védi az irodalmi, tudományos és művészeti alkotásokat.

(2) Szerzői jogi védelem alá tartozik – függetlenül attól, hogy e törvény megnevezi-e – az irodalom, a tudomány és a művészet minden alkotása. Ilyen alkotásnak minősül különösen: ...

m) az iparművészeti alkotás és annak terve, ...”

Az ügy tárgyát képező kristálycsillárokon mint szerzői műveken két pozitív feltétel fennállása esetén áll fenn szerzői jogi védelem.

Az Szjt. 1. §-ának (2) bekezdése szerint az első feltétel, hogy az alkotás mint eredmény az irodalom, a tudomány és a művészet alá tartozzon.

A testület 5/2001 sz. szakvéleményében kifejtettek szerint: „A 'művészet' köréből a képzőművészeti alkotás, az iparművészeti alkotás és az ipari tervezőművészi alkotás jöhet számításba. A képzőművészeti alkotás használati célt nem szolgál (pl. festmény, szobor stb.). Az iparművészeti alkotás általában a művész keze által létrehozott használati célt is szolgáló művészi alkotás (pl. ötvös-, kerámia- stb. tárgyak). Végül az ipari tervezőművészeti alkotás valamely ipari termék esztétikai szempontok szerinti külső megjelenésének kialakítása.” Mindezekből kitűnik, hogy a kristálycsillár – szerzői jogi szempontból – iparművészeti alkotás lehet, vagyis az Szjt. 1. §-ának (2) bekezdésében foglalt példálózó felsorolás m) pontja alá tartozik.

A szerzői jogi védelem fennállásának másik pozitív feltételét az Szjt. 1. §-ának (3) bekezdése határozza meg: „A szerzői jogi védelem az alkotást a szerző szellemi tevékenységéből fakadó egyéni, eredeti jellege alapján illeti meg. A védelem nem függ mennyiségi, minőségi, esztétikai jellemzőktől vagy az alkotás színvonalára vonatkozó értékítéllettől.”

Az 1. §-hoz fűzött miniszteri indokolás ehhez a következőket teszi hozzá: „A törvény a magyar és a nemzetközi szerzői jogi felfogásban egyaránt általánosan elfogadott elvet tükröz annak egyértelművé tételével, hogy a szerzői jogi védelem az alkotást a szerzői szellemi tevékenységből fakadó egyéni, eredeti jellege alapján illeti meg. A védelemnek a mű egyéni, eredeti jellegén kívül más feltétele nincs, nem is lehet.”

Az egyéni, eredeti jelleg az alkotás külső kialakításában megnyilvánuló kifejezőmódban jelenik meg. Ez jelenti az alkotó személyes, saját szellemi tevékenységéből adódó gondolatnak megjelenítését.

Az egyéni, eredeti jelleg vizsgálata során figyelembe kell venni, hogy a használati tárgyként működő lámpáknál általában a funkció, a használhatóság eléréséhez szükséges paraméterek nagymértékben szűkítik az egyéni, eredeti jelleg kifejezőségének terét. A funkcionalitás, a használati tárgyi minőség nagymértékben meghatározza azok szerkezeti és formai kialakítását. Az egyéni, eredeti jelleg megállapíthatóságának minimálisan az a feltétele, hogy a mű ne legyen más mű szolgai másolata, és fennálljon alkotói játéktér, amit szellemi alkotótevékenységgel tölt be a szerző.³ Mindemellett az eljáró tanács megállapítja, hogy a kristálycsillár nem pusztán funkcionális eszköz, hanem a belsőépítészetben lényeges dekorációs elem, és a tervezőnek van mozgástere a különböző megoldások közötti választásban.

A villamos alkatrészek elhelyezése, mint műszaki követelmény, csekély módon csökkenti az alkotói szabadságfokot, ahogy ez a csatolt katalógusokban látható nagyszámú formai kialakításból is kitűnik.

d) Az eljáró tanács utal az Európai Unió Bíróságának (EUB) a *Cofemel*-ügyben⁴ hozott ítéletére, amely bemutatja a használatitárgy-funkcionalitással is rendelkező mű minősítésére vonatkozó ítélkezési gyakorlatot (29–35.):

- A „mű” fogalma két elem együttes fennállását feltételezi. E fogalom egyrészt valamilyen eredeti teljesítmény fennállását jelenti abban az értelemben, hogy az a szerzőjének saját szellemi alkotása. Másfelől a „műnek” minősítés azon elemekre korlátozódik, amelyekben a szerző ilyen alkotása megnyilvánul.
- Ami az első elemet illeti, ahhoz, hogy egy művet eredetinek lehessen tekinteni, egy szerre szükséges és elegendő az, hogy az alkotója személyiségét tükrözi, valamint annak szabad és kreatív döntéseiben jut kifejeződésre.
- Amennyiben viszont a teljesítmény megvalósulását olyan műszaki megfontolások, szabályok vagy kötöttségek vezérelték, amelyek az alkotási szabadság gyakorlásának nem engedtek teret, e teljesítmény nem tekinthető úgy, hogy az ahhoz szükséges eredetiséggel bír, hogy műnek minősülhessen.
- A második elemet illetően a „mű” fogalma szükségszerűen magában foglalja a kellő pontossággal és objektivitással azonosítható teljesítmény létét.

Az ítélet rámutat a konkrét ügyben arra, hogy „az a körülmény, hogy valamely formatervezési minta esztétikai hatást vált ki, önmagában nem teszi lehetővé annak megállapítását, hogy e minta az alkotójának szabad döntését és személyiségét tükröző, szellemi alkotásnak

³ SZJSZT-05/2007/01.

⁴ C-683/17. sz. ügy, 2019. szeptember 12.; ECLI:EU:C:2019:721.

minősül-e, és így megfelel-e a jelen ítélet 30. és 31. pontjában felidézett eredetiség követelményének.”

e) A testület 38/2003. számú szakértői véleménye a testület gyakorlatát tükrözve rámutat arra, hogy milyen szellemi alkotás minősülhet szerzői műnek: *„Olyan szellemi alkotás, amely egyéni abban az értelemben, hogy az adott körülmények között lehetőség van többféle kifejezési módra, s ezek közül a szerző egyéni módon valósítja meg azok egyikét vagy másikat, s amely eredeti abban az értelemben, hogy az nem csupán valamely már meglévő alkotás szolgái másolata.”*⁵

f) Az eljáró tanács az alábbiakban összefoglalja valamely tárgy/termék formájának vizsgálati szempontjait.

Formaelemzés → felépítésvizsgálat

Formaértelmezés → szerkezetvizsgálat

Alak → körvonal (kontúr), formatömeg, karakter

Forma → térforma, összforma (összbenyomás), egyszerű és összetett forma, arány, méretek, részletformák (kristályok alakja, egymástól való távolságuk), faktúra (felületi minőség)

Anyag → alkalmazott anyagok, anyagszerűség, színek

Szerkezet → felépítés: tartószerkezet, függesztő szerkezet, részletszerkezet (itt pl. a kristályok felfűzése: hálószerkezet → lineáris, vertikális)

Funkció → alapfunkció (itt: fényt ad), mellékfunkció (itt: a látvány, a vizuális élmény)

Szimbólum, jelentés → felidézés, asszociáció (itt: a 5-ös fantázianevű és a 9-es fantázianevű modellek esetében)

Válaszok a feltett kérdésekre

1. A szakértő testület szíveskedjék megvizsgálni a szerző által tervezett, a jelen kérelem 2. pontjában előadott táblázatban szereplő kristálycsillárokat, s a kristálycsillárok bemutatásáról szóló, a jelen kérelemhez csatolt 12. és 14–21. sz. mellékletet! Szíveskedjék megállapítani, hogy a szerző által tervezett kristálycsillárok egyéni, eredeti jelleggel bírnak-e, s ezáltal szerzői jogi védelemben részesíthetők-e!

A kft. 3 1-es fantázianevű lámpája a '60-as évek gömbforma lámpáinak egyfajta „átírása”, továbbgondolása üvegkristályokkal gazdagítva a fénykibocsátást és a megjelenés látványát. Annyiban mindenképpen eredetinek tekinthető az 1-es fantázianevű modell, hogy korábban e párosítás – (fém)búra és kristályok – ismeretlen volt.

⁵ Lásd: A szerzői jog a gyakorlatban – A Szerzői Jogi Szakértő Testület véleményeinek gyűjteménye (1997–2003). KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest, 2004, p. 77.

A 2-es fantázianevű és a 3-as fantázianevű modell digitális technikával létrehozott fluid formája önmagában is egyedi forma.

A kft.3 által bemutatott többi lámpa – [fantázianév 10.] -család, [fantázianév 4.], [fantázianév 5.], [fantázianév 9.] és [fantázianév 6.] modellek (egy részük art deco hangulatú) – stílusfelidézésüktől függetlenül is egyéni jellegűek.

Az eljáró tanácsnak nem volt oka feltételezni, hogy a szerző ne a saját szellemi tevékenységéből fakadó egyéni, eredeti alkotást hozott volna létre, ezért ellenkező bizonyításáig a kft.3 márkanév alatt forgalmazott, a szakvélemény tárgyát képező kristálycsillárok a fentiekre tekintettel szerzői jogi védelemben részesülnek.

2. *Amennyiben a szerző által tervezett kristálycsillárok egyéni, eredeti jelleggel bírnak, a testület szíveskedjék megállapítani, hogy a jelen kérelem 2.1. pontjában, illetőleg a 13. sz. mellékletben előadott és bemutatott, a kft.1 által forgalmazott kristálycsillárok olyan mértékben azonosak-e a szerző által tervezett kristálycsillárokkal, hogy az kimeríti a többszörösítés tényállását!*

A kft.1 7-es fantázianevű lámpája egyértelmű többszörösítés, még az apróbb részletkülönbségek ellenére is. A kettő között szerkezeti különbségek érezhetők, amelyek a kristályelemek felfüggesztéséből, felfűzéséből – kristályháló – adódnak: vízszintes, szabályos koncentrikus körök láthatók a 7-es fantázianevű lámpánál, szemben a kft.3 1-es fantázianevű lámpa kristályainak függőleges, sugárirányú felfűzésével, melyek néhány (fotó)nézetből egymáshoz viszonyítva nem szabályosak, véletlenszerűnek tűnnek.

Összbenyomásukat tekintve a lámpák formái első szemrevételezéssel teljesen azonosnak tűnnek. Egynémely esetben a lámpák különbözőségét a kibocsátott fény színe jelenti, amelyet előidézhethet a fényforrás színhőmérséklete, vagy okozhatja a kristályok színe is. Mindez a forma szempontjából nem játszik szerepet, a látványban emiatt érezhető különbség nem számottevő.

Ezen különbségek mellett is az eljáró tanács megállapítja, hogy esztétikai, művészeti összbenyomás alapján a szerző és a kft.1 egymással összevetett kristálycsillárjai szinte azonosnak tekinthetők. Ennek indoka, hogy a kristálycsillár egyéni, eredeti kialakítása a formai megoldásban szinte egy az egyben visszaköszön a kft.1 termékein.

Az egyes lámpák közötti méretbeli különbségek a látvány azonossága szempontjából közömbösek. Méretbeli különbségek dizájn szempontból legfeljebb méretsornak, modellcsaládnak minősíthetők, de semmi esetre sem formai különbözőségnek. Különösen azért nem, mert arányaikban ezek a méretváltozások nem érzékelhetők.

3. *Amennyiben a szerző által tervezett kristálycsillárok egyéni, eredeti jelleggel bírnak, a testület szíveskedjék megállapítani, hogy a jelen kérelem 2.2. pontjában, illetőleg a 11. sz. mellékletben előadott és bemutatott, a kft.2 által forgalmazott kristálycsillárok olyan mértékben azonosak-e a szerző által tervezett kristálycsillárokkal, hogy az kimeríti a többszörösítés tényállását!*

tékben azonosak-e a szerző által tervezett kristálycsillárokkal, hogy az kimeríti a többszörözés tényállását!

Az eljáró tanács összevetette a kft.3 és a kft.2 katalógusában szereplő kristálycsillárok fényképeit. A fotókon érezhető különbözőségek azonosak a kft.1 termékeinél is tapasztaltakkal: a kristályhálók szerkezete. A kft.3-nál függőlegesnek, a kft.1 és a kft.2 modelljeinél vízszintesnek tűnnek.

Az 5-ös fantázianeívű vs. 8-as fantázianeívű modellek formája teljesen azonos. A kft.2 kínálatában a 8-as fantázianeívű modell kétféle változata fedezhető fel. Az egyik – a 2.2.1. pontban, a 27. oldalon az alsó kép – formája teljes egészében azonos a kft.3 5-ös fantázianeívű modelljével; a másik – a felső kép – csak részleteiben tér el az eredeti modellettől: a korpuszon lelógó, túlnyúló kristálylánc végein hosszúkás alakú és nagyobb kristáylemek láthatók.

A mellékelt fényképek alapján a 8-as fantázianeívű mindkét modellenél úgy tűnik, hogy a fényforrások több síkban, elszórva láthatók, szemben a kft.3 5-ös fantázianeívű modelljével, amelynél a fényforrások mintha egy síkban kerültek volna elhelyezésre. Ezen különbségek mellett is az eljáró tanács megállapítja, hogy a 8-as fantázianeívű modell az 5-ös fantázianeívű modell többszörözésének tekinthető.

A 2-es fantázianeívű vs. 11-es fantázianeívű modellek között a fotók alapján semmi különbség nem érezhető.

A 4-es fantázianeívű vs. 12-es fantázianeívű modellek esetében sem látható a fényképek alapján eltérés.

A 3-as fantázianeívű vs. 13-as fantázianeívű modelleknél csak hasonlóságok érezhetők. A 3-as fantázianeívű modell felső és középső képei azonosnak tűnnek, az alsó kép egy méretében nagyobb és formájában egyszerűbb – alsó felülete is sík és nem hullámos – változata a modellnek. Ez a kettősség a 13-as fantázianeívű modelleknél is látható. A jobb felső kép a 3-as fantázianeívű modellenél az alsó képpel egyező (méretében talán annál nagyobb is), a középső képek nagyon hasonlóak, de arányaik mintha különböznenek (ez a különbség talán betudható az eltérő nézőpontnak is). A jobb oldali alsó kép a felső egy kisebb változatának tűnik – az alsó élvonal (felület) síkban van.

Az eljáró tanács megállapítja, hogy a 13-as fantázianeívű modell a 3-as fantázianeívű modellhez képest – a fényképek alapján megállapítható minimális eltérések mellett – nem tartalmaz egyéni, eredeti jelleget. A Szjt. 18. § meghatározza a többszörözés fogalmát. Az eljáró tanács analógiaként utal arra, hogy az építészeti alkotások esetében többszörözés a tervben rögzített alkotás kivitelezése és utánépítése is. A gyakorlatban a terv többszörözésének minősül az egyes jellemző elemek megépítése is (SZJSZT-26/2004). Jelen esetben lényegében az iparművészeti alkotás jellemző elemeinek „utánépítéséről” van szó.

Az Szjt. Nagykommentár szerint „az átdolgozás a mű módosításának, megváltoztatásának az a szélső esete, amikor a változtató, kiegészítő vonások önmagukban is olyannyira lényegiek, hogy megfelelnek az egyéni és eredeti mű követelményének (alkotó jellegűek). Az

így létrejött mű együtt tartalmazza az eredeti alkotó személyiségi jegyeit mutató gondolati formákat és az előbb említett újakat.”⁶ Jelen esetben a különbségek nem érik el az átdolgozás határát, mert az eredeti vonást a műhöz nem adó változtatásokról van szó (e határ alatt többszörözésnek tekintjük).

A 14-es fantázianevű vs. 15-ös fantázianevű modellek – 31. old. – esetében is érezhetők különbségek a részletekben. A 15-ös fantázianevű modell kicsit testesebb, nem annyira elegáns, és egységes a csillár alsó íve, oldalnézetben az ívben törés található: a mennyezethez képest nagyobb szög alatt indul az ív, majd egy töréssel a 14-es fantázianevű modellhez hasonló ívben folytatódik. A lecsüngő kristályláncok is erőteljesebbek (nagyobb v. más alakú kristályelemek).

Az eljáró tanács megállapítja, hogy a 15-ös fantázianevű modell – az összbenyomás szempontjából minimális különbségek mellett is – a 14-es fantázianevű csillárral jellegében azonos. Az eljáró tanács ennek elemzése kapcsán visszautal a fentiekben a 3-as fantázianevű vs. 13-as fantázianevű modellek vizsgálatánál kifejtett értékelési szempontokra és megállapításra, mely szerint itt az iparművészeti alkotás jellemző elemeinek „utánépítéséről” van szó.

Az 1-es fantázianevű vs. 16-os fantázianevű modellek esetében úgy tűnik, hogy az 1-es fantázianevű modellnél a lecsüngő kristályok kisebbek és azonos alakúak lennének, szemben a 16-os fantázianevű modellel, amelynél (talán) nagyobb kristályokat is alkalmaznak: pl. egyes láncok végére mintha gömbformák kerültek volna. Az összbenyomás azonban nagyon hasonló, mondhatni, megegyezik a két modell.

A 9-es fantázianevű vs. 17-es fantázianevű modellek képein – ahol csoportban kerülnek elhelyezésre – teljesen azonosnak tűnnek a modellek, az alsó képeken viszont aránybeli különbség érezhető: a jobb oldalon a 9-es fantázianevű modell mintha kecsesebb, nyújtottabb lenne, szemben a 17-es fantázianevű modellel, amelyik kicsit zömökebbnek tűnik. (Ez az érzet betudható a más nézőpontnak, valamint, annak, hogy az egyik nappali látványt mutat, a másik világított állapotban látszik.) A két modellnél az összbenyomás azonban megegyezik.

Megjegyzendő: a kft.2 17-es fantázianevű modellje jobb felső fényképe – 33/23 old. – megegyezik a kft.1 18-as fantázianevű, a 18/23 oldalon bemutatott modelljének (jobb felső) fényképével.

4. Amennyiben a szerző által tervezett kristálycsillárok egyéni, eredeti jelleggel bírnak, és a kft.1 az általa forgalmazott kristálycsillárok elkészítéséhez a szerző által tervezett kristálycsillárokat díszítő kristályelemek színétől eltérő színű kristályelemeket használ fel, úgy, hogy a szerző által tervezett kristálycsillárok formáját, kialakítását, valamint a kristályele-

⁶ Gyertyánfy Péter (szerk.): Nagykomentár a szerzői jogi törvényhez. Wolters Kluwer, Budapest, 2014; 29. §-hoz fűzött magyarázat, p. 225.

mek elrendezési módját a kft.1 megtartja, az általa forgalmazott eltérő színű kristálycsillárok átdolgozásnak minősülnek-e?

Amennyiben a kft.1 színes kristályokat alkalmaz – és nem a fényforrástól más a fényhatás – dizájn szempontjából akkor sem minősül átdolgozásnak, hiszen egy tárgy, termék színváltozata csak a választékot bővíti, de a tartalmat nem módosítja.

5. Amennyiben a szerző által tervezett kristálycsillárok egyéni, eredeti jelleggel bírnak, és megállapítást nyer, hogy a kft.2 az általa forgalmazott kristálycsillárok elkészítéséhez a szerző által tervezett kristálycsillárokat díszítő kristályelemek színétől eltérő színű kristályelemeket használ fel úgy, hogy a szerző által tervezett kristálycsillárok formája, kialakítása, valamint a kristályelemek elrendezési módja megtartásra kerül, a kft.2 által forgalmazott eltérő színű kristálycsillárok átdolgozásnak minősülnek-e?

Amennyiben a kft.2 termékkínálatában fellelhető lámpamodellek csak a színes kristályok miatt különböznek a kft.3 modelljeitől, akkor – akár a kft.1-nél – formai szempontból nem minősíthetők átdolgozásnak.

6. A szakértő testületnek az ügy megítélésével kapcsolatos egyéb megállapításai.

Az eljáró tanácsnak nincs egyéb észrevétele.

*Dr. Tomori Pál, a tanács elnöke
Dr. Bacher Gusztáv, a tanács előadó tagja
Bárkányi Attila, a tanács szavazó tagja*

Összeállította: Barsvári Tímea

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

Isabel de Pablo: Metaverse patents boom (Fellendülés a szabadalmi bejelentések terén a metaverzumban). Forum for patents, 2023. március 15.

Annak érdekében, hogy betekintést nyerjünk a metaverzumbeli innováció jelenébe és jövőjébe, és megpróbáljuk megjósolni, hogy milyen kilátások nyílhatnak meg ezen a technológiai területen, valamint hogy mennyire fontos az iparjogvédelem területén történő előretörés, ez a cikk röviden elemzi a metaverzumbeli technológiákkal kapcsolatos helyzetet: azt, hogyan kezelik a szabadalmi hivatalok a metaverzumbeli szabadalmi bejelentéseket, és milyen bejelentések születtek a metaverzumbeli szabadalmak körében 2021 vége óta, amikor a metaverzum fokozott hírnévre tett szert.

Lehet-e szabadalmaztatni a metaverzumban?

Ezzel a nyilvánvaló kérdéssel szemben az első válasz az lenne, hogy általában véve, ha egy műszaki problémára műszaki megoldást kínálnak, akkor az szabadalmazható. A metaverzumban szabadalmi bejelentéseket lehet benyújtani mind a metaverzum által kínált virtuális és/vagy kiterjesztett élményeket lehetővé tevő új hardverrendszerekre/eszközökre, mind a szoftveres eljárásokra és azok hardverrel való kapcsolatára, feltéve, hogy megfelelnek a szabadalmi lajstromozás szokásos követelményeinek.

Amikor a metaverzum koncepcióját támogató technológiákon (blokklánc, web3, IoT, mesterséges intelligencia, 3D technikák, digitális ikrek, virtuális valóság, kiterjesztett valóság) alapuló innovációk szabadalmi bejelentését fontolgatjuk, lényeges szem előtt tartani az alábbi alapkérdések láncolatát.

- A találmány egy absztrakt ötlet? Az olyan találmány, amely egyszerűen absztrakt ötlet, például emberi tevékenység szervezésére, az emberek profilok szerinti osztályozására, egy gazdasági gyakorlat végrehajtására szolgáló módszer, kívül esik egy szabadalom tárgyán.
- A találmány „lényegesen több”, mint egy absztrakt ötlet? Például egy technológia konkrét alkalmazása (blokklánc, mesterséges intelligencia, VR, ...), amely egy műszaki problémát új és nem nyilvánvaló módon old meg, egy absztrakt ötletnél „lényegesen többnek” tekinthető.
- A találmány konkrét gyakorlati alkalmazáshoz kapcsolódik? Egy absztrakt ötlet nem alakul át szabadalmazható műszaki megoldássá pusztán azért, hogy egy számítógépen vagy egy technológia alkalmazásával megvalósíttják. Ezért fontos leírni, hogy a találmány hogyan kapcsolódik az adott konkrét gyakorlati alkalmazáshoz.
- A találmány konkrét hardverhez vagy szoftverhez kapcsolódik? Fontos leírni, hogy a találmány hogyan kapcsolódik a konkrét hardverhez vagy szoftverhez.

Néhány példa a metaverzumban található szabadalmakra

Amióta a Facebook Meta névre történő átnevezése a metaverzum fogalmát a médiába röpitette, a metaverzummal kapcsolatos technológiákra vonatkozó szabadalmi bejelentések száma még inkább megnőtt, annak ellenére, hogy ezek már több mint egy évtizede szerepeltek olyan nagy világcégek szabadalmi portfólióiban, mint maga a *Facebook/Meta*, a *Microsoft*, az *Apple*, a *Sony* vagy a *Nike*, hogy csak néhányat említsünk.

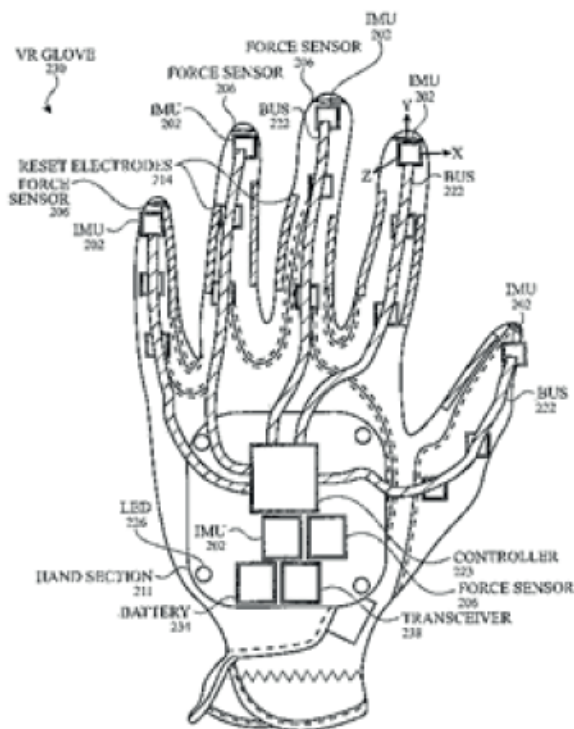
Néhány népszerűbb példa

A *Nike* mostanában világhírű „CryptoKick” edzőcipője a blokklánc-technológiát használja a valós világbeli edzőcipő és annak digitális megjelenítése összekapcsolására (1. ábra), hogy a vevő avatárja a virtuális világban viselhesse (US10505726B1 sz. szabadalom).

- A 2. ábrán az Apple által szabadalmaztatott, egyetlen ujj és kéz egyes részeinek mozgását pontosan mérő virtuálisvalóság-kesztyű (US10877557B2 sz. szabadalom) látható.

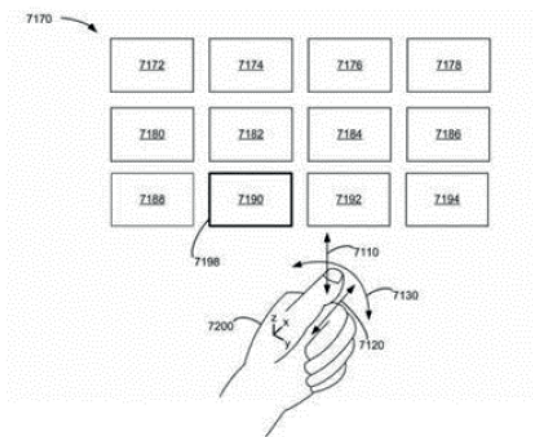

1. ábra

2. ábra

- A 3. ábra az ujjmozgások mérését muttja kesztyű nélkül a 3D környezetekkel való interakcióhoz (US11340756B2 sz. szabadalom).

3. ábra

A „metaverzumliga” országai

A valóságot tükrözi a „metaverzumligában” játszó szabadalmak lavinája is. Az Egyesült Államokban és Kínában megadták őket, de Európában valószínűtlenebb a megadás, és látni fogjuk azt is, hogy miért.

A metaverzum színtere nem maradhat csak az Egyesült Államokban és Európában, mert egy (2023. februári) jelentés szerint Kína jelenleg a metaverzum horizontjának nagy részét elfoglalja, a második helyen áll az elmélyedt élményeket támogató technológiákkal kapcsolatos szabadalmak bejelentésének versenyében.

Az *Alibaba* a *Zhilio* nevű virtuálisvalóság-platformot, valamint az „Ali Metaverse” és a „Taobao Metaverse” protometaversenyt is birtokló kínai e-kereskedelmi óriáscég szabadalmi bejelentése volt az egyik legnépszerűbb, amely rávilágított arra, hogy a szabadalmak és a technológiai innováció a metaverzumon belül hogyan használható fel versenylőnyként. Az *Alibaba* rendelkezik a legtöbb blokkláncalapú szabadalmi bejelentéssel. Az *Alibaba* már 2021 májusában bemutatta *Ayayit*, egy mesterséges intelligenciával működő karaktert, amely hihetetlenül hasonlít az emberekre az arckifejezésektől a testmozgásokig, és ugyan-ezen év decemberében létrehozta saját „XR-laborját” [XR: kiterjesztett valóság, egy iparági kifejezés, amely a virtuális valósághoz (VR) és a kiterjesztett valósághoz (AR) kapcsolódó termékeket foglalja össze], és új AR-szemüveget hozott forgalomba a virtuális találkozókhoz a Zoom-szerű *DingTalk* alkalmazással. De az *Alibaba* nincs egyedül. És mindannyian felismerik, hogy az Egyesült Államok azon kevés területek egyike, ahol a szoftver szaba-

dalmaztatása a gyakorlatban jobban megvalósítható, míg Európa sokkal szigorúbban ítéli meg, hogy egy számítógéppel megvalósított módszer „valódi” műszaki hatással bír-e, amely túlmutat egy futtatható program „potenciális” műszaki hatásán a feldolgozóeszközökön, és visszatarthatja a digitális környezetben történő szimulációkkal kapcsolatos megoldásokat.

A metaverzumbeli szabadalmak kihívása

A metaverzumbeli szoftveres találmányok védelme kihívást jelent azokban a szabadalmi hivatalokban, amelyek a szoftvereket mint nem szabadalmazható tárgyakat kizárják a szabadalmazhatóságból... és itt nem csak az Európai Szabadalmi Hivatalra gondolunk. E kizárások leküzdéséhez a szabadalomhoz szükséges újdonság és feltalálói tevékenység követelményeinek teljesítése mellett a kulcs annak bizonyítása, hogy a szoftveralapú találmány magán a szoftveren túlmenően egy további elemet is tartalmaz.

Az Egyesült Államokban ehhez annak bizonyítása szükséges, hogy a találmány „valami többet” nyújt, mint egy absztrakt fogalom. Európában az igényelt műszaki jellemzőknek (vagy a nem műszaki szoftverjellemzőknek a műszaki jellemzőkkel való kölcsönhatásuk révén) műszaki megoldást kell nyújtaniuk egy műszaki problémára. Ezért a sikeres szabadalmazás érdekében célszerű a bejelentésben meghatározni a találmány konkrét műszaki hatásait, amelyekkel a hasznos eredményt érik el. Például egy alapul szolgáló eszközben lévő, a szoftveres találmány eredményeként meghatározott módon működő konkrét műszaki alkotóelemet lehet azonosítani, amely hozzájárul a hasznos műszaki hatáshoz.

A kifejezetten a metaverzummal kapcsolatos szoftveres megoldás szabadalmazhatóságának értékeléséhez az első kérdés, amelyet elemezni kell, az lenne, hogy lehetséges-e megkülönböztetni a metaverzumban végrehajtott eljárást a metaverzumon kívül végrehajtott ugyanilyen eljárástól.

Jelenleg a metaverzum esetében hasonló megközelítést alkalmaznak a hagyományos számítástechnikán alapuló szoftveres találmányok esetében. Vagyis egy mentális cselekmény számítógépes környezetben történő végrehajtására irányuló eljárás a cselekmény számítógépes végrehajtását figyelembe vevő módosítások nélkül valószínűleg nem tekinthető feltalálói tevékenységen alapulónak. Ezért a metaverzumban levő alkalmazásokra utaló, szoftveralapú eljárási találmányok esetében alapvető fontosságú lesz az eljárás azon lépéseinek azonosítása és részletes leírása, amelyek az alkalmazás metaverzumbeli végrehajtása során egyediek, részletezve azt a műszaki problémát, amelyet az eljárás a metaverzumba való áthelyezéssel hivatott megoldani.

A metaverzummal kapcsolatos találmányok esetében, amelyek hardveres rendszerek vagy eszközök, a dolog elvileg viszonylag egyszerűbb. Az olyan eszközök, mint a kiterjesztettvalóság-készletek, a tapintás útján érzékelhető ruházat, az érzékelők, a programozható elektronikus alkatrészek könnyen elfogadhatók műszaki tárgyként. Az ilyen hardveres találmányok esetében néha az merül fel akadályként, hogy nagyszámú szabadalom van érvényben olyan technológiákra, amelyek alkalmazása a metaverzumban nyilvánvaló; egyébként a

metaverzumban alkalmazható hardverek nagy része már régóta fejlesztés alatt áll. Ezért egy új szabadalmi bejelentés tárgyának megkülönböztetése a már létező eszközöktől (az újdonság és a feltalálói tevékenység követelményeinek teljesítése érdekében) gyakran azt jelenti, hogy a megvalósítás részleteire kell összpontosítani egy adott metaverzumbeli alkalmazás problémájának megoldása érdekében, mert még látszólag finomnak tűnő előrelépések is vezethetnek ahhoz, hogy egy találmány szabadalmazható legyen. Az ilyen előrelépések kiemelése a szabadalmi bejelentésben a kulcsfontosságú feltalálói jellemzők azonosításával és az általuk biztosított műszaki fejlesztések leírásával növelheti a szabadalom megadásának esélyét.

Példák az új metaverzumhardverek által megoldott problémákra: a VR/AR/XR-készletek súlyának és tömegének csökkentése, hogy lehetővé tegyék hosszabb ideig tartó használatukat; e készülékek integrálása más felhasználói eszközökkel, vagy olyan kiegészítő funkciókkal való ellátása, amelyek helyettesítik ezeket a más eszközöket; olyan megoldásokat biztosít a készülékekben, amelyek megakadályozzák a mozgásbetegséget vagy más, a metaverzum felhasználói által tapasztalt problémákat; a fizikai beviteli és visszajelző eszközökben levő érzékelők elrendezésének javítása a felhasználói gesztusok jobb érzékelése érdekében, vagy azért, hogy a felhasználó nagyobb érzékelési mezőt kapjon a metaverzumbeli élmény megtapasztalása során.

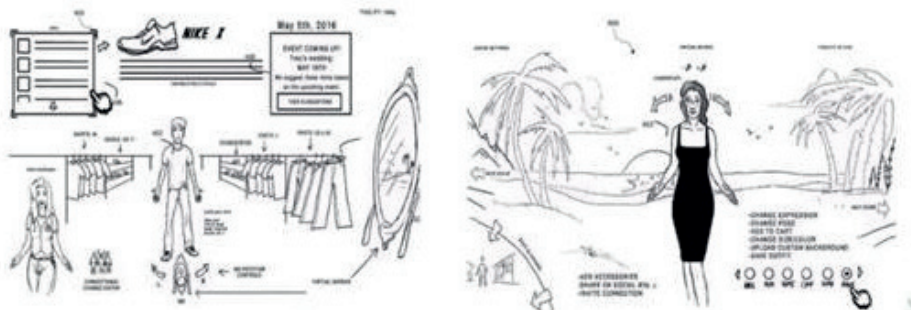
A legutóbbi, 2023 januárjában megrendezett Consumer Electronics Show (CES) alkalmával például a metaverzum nagy híre lett az érintés és a szaglás bevonása a mélyreható élményekbe. Ezért a metaverzumhoz kapcsolódó hardveres találmányokra vonatkozó szabadalmak nagy gyakorisága ellenére a technológia gyors fejlődése, valamint magának a metaverzumnak a folyamatos fejlődése azt jelenti, hogy ebben az ágazatban kereskedelmi szempontból értékes védelemre van lehetőség.

Szabadalmak a metaverzumban ... növekvő számban

Annak érdekében, hogy gyors áttekintést adjunk a szabadalmi bejelentések robbanásszerű születéséről ezen a területen, a következőkben csak címszerűen említünk néhány reprezentatív példát, eltekintve a VR-/AR-/MR-/XR-eszközökre és játékkplatformokra vonatkozó, már korábban bemutatott példáktól.

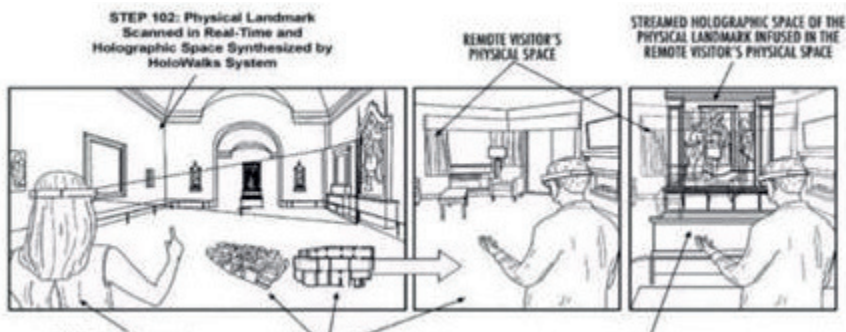
- Egy metaverzumplatform összetevői egy valós személy és annak metaverzumbeli ábrázolása összekapcsolásához, különösen az önvezető járművek területén (WO2020229841A1 sz. WIPO-beli szabadalmi bejelentés).
- Egy metaverzumrendszer alkotórészei, nem helyettesíthető digitális ikrek (non fungible digital twins, NFDI) különösen olyan digitális objektumok vagy vagyontárgyak létrehozására, amelyek idővel változnak vagy változó tulajdonságokkal rendelkeznek (pl. széndioxid-kibocsátás), (WO2022225464A1 sz. WIPO-beli szabadalmi bejelentés).

- A metaverzumbeli virtuális vásárlási környezet összetevői, amelyekkel a vásárló avatárja együttműködhet megvásárlásuk céljából (US20180121997 sz. szabadalmi bejelentés; 4. ábra).

4. ábra

- Az US20200133618 sz. szabadalom kevertvalóság-környezetben teszi lehetővé távoli virtuális látogatók számára múzeumok, kiállítások és hasonlók meglátogatását (5. ábra).

5. ábra

A mesterséges intelligencia szerepe a metaverzumban ... és a szabadalmakban

A példák azt mutatják, hogy a mesterséges intelligencia (Artificial Intelligence, AI) kulcsszerepet játszik a metaverzum további fejlődéséhez szükséges technológiai fejlesztések megvalósításában. Az olyan problémák megoldása, mint a hozzáférhetőség és a biztonság javítása, a hardver- és szoftver-infrastruktúra hatékonyabb kezelése, a bemenő információk intelligens feldolgozásának javítása és a személyre szabottabb felhasználói élmény biztosítása, mind-mind alkalmasak az AI-alapú technológia innovációs felhasználására.

Általánosságban elmondható, hogy erős szándék mutatkozik a mesterséges intelligenciának találmányfejlesztő eszközkénti alkalmazására emberi részvétel különböző mértékű bevonásával a folyamatba. A szabadalmi jog tulajdonát illetően azonban a legtöbb szabadalmi hivatal esetjoga már megállapította, hogy egy gépi tanulási rendszer vagy algoritmus nem nevezhető meg feltalálónaként.

A bíróságok egyöntetűen arra a következtetésre jutottak, hogy egy ilyen rendszer feltalálónak való megnevezése nem felel meg annak a törvényi követelménynek, hogy a feltaláló „természetes személy” legyen. A gyakorlatban ezek a döntések nem azt jelentik, hogy a mesterséges intelligenciával létrehozott találmányok nem szabadalmazhatók, hanem egyszerűen azt, hogy legalább egy természetes személyt kell feltalálónaként megnevezni, aki a számítógépes rendszer által megoldandó műszaki probléma megoldását lehetővé tette vagy biztosította, és az eredményeket előállító lépéseket megtette. Ha a szabadalmi bejelentés tartalmazza ezeket a részleteket, egyértelművé tehető, hogy a találmány új, és feltalálói szempontjai egy olyan emberi feltalálónak tulajdoníthatók, aki a mesterséges intelligenciát eszközként használja a találmányok kifejlesztéséhez, vagyis nem maga a mesterséges intelligencia a feltaláló.

Másrészt a mesterséges intelligencia legtöbb alkalmazása nyílt forráskódon alapul, és bár lehetséges olyan találmányt szabadalmaztatni, amelynek alapja részben nyílt forráskód, a találmányt a szabadalmi bejelentésben egyértelműen azokra a lépésekre kell összpontosítani, amelyek a célzott műszaki probléma megoldásakor újak és nem nyilvánvalók egy mesterségesintelligencia-szakember számára.

Mindezt anélkül mondjuk, hogy szem elől tévesztenénk azt, amit az itt bemutatott példák a fellendülés valóságának egyszerű tükrözéseként bizonyítanak: ilyen szabadalmi bejelentések ritkán találhatók az Európai Szabadalmi Hivatalban, mert a fent tárgyalt követelmények miatt kevesen jutnak eredményre, de a kép javulhat.

A metaverzum végső megérkezése felé való előrehaladás nagyrészt olyan technológiai fejlesztéseknek köszönhető, amelyek lehetővé teszik az emberek számára, hogy hatékonyabban lépjenek kapcsolatba a virtuális világgal és/vagy a valós világ felett kifejlesztett kiterjesztett valósággal, illetve a két világ kombinációjával. Ezen a területen jelentős az innovációs lehetőség, és az innováció szabadalmakká alakítás révén történő védelme most és továbbra is alapvető üzleti stratégia a műszaki élvonalban maradáshoz.

A metaverzumhoz kapcsolódó hardver- és szoftvertalálmányokra egyaránt lehet szabadalmi oltalmat szerezni.

Különösen a szabadalmi oltalom megszerzésével kapcsolatos lehetséges kihívások korai megfontolásával ebben az ágazatban, az egyének és a vállalatok már most cselekedhetnek, hogy Európában és más területeken olyan oltalmat szerezzenek, amely végül kereskedelmi szempontból értékesnek bizonyul a metaverzumban. És mindig figyelembe kell venni, hogy még ha a szabadalmat nem adják is meg valahol, annak közzététele mindig visszatartó erő lehet harmadik felek számára, és értékelhető egy tárgyalás során.

(Ugyanakkor nem célszerű figyelmen kívül hagyni, hogy a metaverzum elődje, a Second Life a század első évtizedében gyors növekedésnek indult, de a 2. évtizedben hanyatlani kezdett, és helyét átvette a metaverzum. Jelenleg úgy tűnik, hogy utóbbinak a kezdeti rohamos fejlődése lassul. A folytatás tovább lassulás vagy újabb fejlődés lehet. A szemleíró megjegyzése.)

Dr. Palágyi Tivadar

* * *

Rodrigo López Crespo: *El „novedoso” metaverso y sus retos legales para las empresas* (Az „újszerű” metaverzum és a vállalatok jogi kihívásai). *Lexology*, 2023. február 3.

A technológia szó felölel minden olyan eszközt, amely megkönnyíti az ember számára bármely feladat elvégzését. Az internet által előidézett digitális forradalomnak köszönhetően láthatjuk, hogy időről időre felbukkannak olyan állítólagos bomlasztó technológiai vívmányok, amelyek felrázzák a társadalmat, és azt ígérik, hogy minden problémánkat megoldják.

Az egyik ilyen állítólagos áttörést a „metaverzumok” jelentik. Igen, többes számban, mert nem csak egy „metaverzum” létezik, hanem több is. Mindenki azt mondja, hogy a „metaverzum” (elsősorban a Metáé, korábban Facebooké) a legújabb forradalom, amiről nem maradhatunk le, és aminek mindannyian részesei kell, hogy legyünk. De „nincs új a nap alatt”.

A „metaverzum” szó Neal Stephenson „Snow Crash” című regényéből származik. A kibertér a metaverzum, és megjelennek az avatárok. Az ötlet lényege, hogy a világ minden tájáról érkező embereket összekapcsolják, és hogy lépjenek kapcsolatba egymással, mintha a „valódi” életben lennének. Ez egy végtelen méretű, tartós tér, amely a valóságot a virtuális valóságba helyezi. Célja, hogy újra feltalálja a személyek közötti kapcsolatokat; egy 3D-s, érzékelésen alapuló internet akar lenni.

De a „metaverzumok” világa nem is olyan új. Évek óta léteznek ilyen virtuális univerzumok, ahol a felhasználók egymással kapcsolatban állnak, és avatárként társadalmi és gazdasági együttműködést folytatnak. Régebben ezeket videójátékoknak hívtuk.

A metaverzum nem új, de a jelenlegi körülmények megújult formában hozzák vissza

Ebben az értelemben most miért ez a nagy felfordulás? Nos, bár abból indulunk ki, hogy ezt a technológia teszi lehetővé, a kiváltó ok valójában a Covid-19 világjárvány volt, amely megváltoztatta az emberek közötti kapcsolatokat. Mint tudjuk, a járvány felgyorsította a digitalizációt (táv munka), és az online értékesítés exponenciális növekedéséhez, valamint az úgynevezett „e-sportok” rajongói számának növekedéséhez is vezetett.

Szószólói szerint a metaversenyben mindent megtehetünk (üzlet, szórakozás, társadalmi érintkezés stb.), de magasabb felhasználói szinten, hiszen avatárunkon keresztül olyan élményekben lehet részünk, ahol a valós világ integrálódik a virtuális világgal.

Az azonban nem annyira egyértelmű, hogy ezek az avatárok hogyan teszik majd lehetővé, hogy úgy éljünk és érezzük magunkat, mint a mindennapi világban. Jelenleg sok a befektetés és a hamis hírverés, de minden technológiának szüksége van más támogató technológiákra. Az 5G segíteni fog nekünk, de nem lesz 100%-ban magával ragadó világunk, ahol úgy tudunk majd együttműködni, mint a valóságban. Olyan dolgokat kell majd létrehozunk, mint a virtuális kontaktlencsék vagy az olyan elemek, amelyek lehetővé teszik számunkra az érzékelést. Ez a kulcsfont: nemcsak látnunk kell, hanem éreznünk is.

Majd meglátjuk, hogy a metaverzum megszilárdul-e, vagy csak egy múltó hóbort lesz, mint más technológiai találmányok. Érdemes megemlíteni, hogy már vannak példák „metaverzumokra”, amelyek összeomlottak, mint például a „Second Life”.

Jogi megfontolások a metaverzummal kapcsolatos vállalkozásokról

Mik a jogi megfontolások, és hogyan érintheti ez az új forgatókönyv a vállalatokat? Itt meg kell említeni, hogy ezek a virtuális világok saját gazdasággal rendelkeznek, és gyakran saját pénznemmel. A vállalatoknak is mérlegelniük kell, hogy részt kívánnak-e venni egy metaverzumban, létrehozzák-e saját metaverzumukat, vagy érdekl-e őket, hogy termékeikből NFT-eket hozzanak létre.

Jogi szempontból mindannyian hallottuk már, hogy a jogalkotó mindig a technológia mögött áll, de ebben az esetben a mi véleményünk megegyezik az Európai Bizottságéval, amely szerint a metaverzumot önmagában nem kellene szabályozni. A jog helyzeteket és következményeket szabályoz, nem pedig konkrét forgatókönyveket. A jelenlegi jogrendszert analógia alapján kell értelmezni. A „metaverzum” és az NFT-k – legalábbis jogi szempontból – nem jelentenek akkora bomlasztó hatást, mint azt egyesek gondolják, hiszen a virtuális világok és a digitális tárgyak már több mint két évtizedes múltra tekintenek vissza.

A fentiek ellenére meg kell jegyezni, hogy ezek a metaverzumok számos társadalmi (pl. a függőségek vagy az ökológiai fenntarthatóság) és jogi kihívást hoznak létre. Ezek a jogi kihívások gyakorlatilag a jog minden ágára kiterjednek, mert a metaverzumok vállalati (cégek létrehozása a metaverzumban), adóügyi (adózás és pénzmosás), büntetőjogi (szexuális zaklatás, fenyegetés, rágalmozás, becsületsértés stb.), polgári jogi (a létrehozott eszközök tulajdonjoga) stb. következményeket vonnak maguk után.

Számos iparitulajdon-jogi és adatvédelmi kérdés is felmerül, sok egyéb lehetőséggel együtt (a metaverzumot működtető vagy a metaverzumban való elmerülést fokozó technológiát védő szabadalmak, a metaverzumban való használatra szánt vagy a metaverzumon belüli védjegyek védelme stb.).

A metaverzuzm, a szellemi tulajdon-jogok megsértésének táptalaja

A védjegyek és a formatervezési minták tulajdonosai most látják, hogy éppen azok a tulajdonságok, amelyek a metaverzumot vonzóvá teszik a felhasználók számára (névtelenség és a központi irányító hatóság hiánya), okozhatják az iparitulajdon-jogok széles körű megsértését.

A fő probléma továbbra is ugyanaz: a területiség. Az iparitulajdon-jogok csak abban az országban élveznek oltalmat, ahol bejegyezték őket, ami ellentétes az internet és következőképpen a metaverzum globális jellegével. Ha ehhez még hozzávesszük a metaverzum névtelenségét, akkor a legnagyobb kihívást az jelenti, hogy meghatározzuk, ki a felelős, hol található, és hol vonható felelősségre.

Ez nem jelenti azt, hogy a bűnözők ellen nem kell harcolni, vagy hogy nem lehet. Éppen ellenkezőleg. A védjegytulajdonosoknak meg kell védeniük jogaikat az ilyen típusú jogsértésekkel szemben, mert ennek elmulasztása hallgatólagosan törvényesítené a cselekményt.

Ebben az értelemben egyes márkák már most is cselekvően védekeznek. A *Nike* például pert indított a *StockX* ellen, azt állítva, hogy az utóbbi által a metaverzumon keresztül NFT-ként értékesített virtuális edzőcipők sértik szellemi tulajdon-jogait. Hasonlóképpen, a *Hermès* pert indított a *Mason Rothschild* ellen, azt állítva, hogy az úgynevezett „*MetaBirkins*” sérti az ikonikus *BIRKIN* kézitáskavédjegyet.

Hasonlóképpen, látni fogjuk, mi történik az ipar tulajdon-jogokkal, ha valaki egyszer kiszáll belőlük. Nem nagyon világos ugyanis, hogyan tudjuk majd magunkkal vinni az ilyen jogainkat, hogyan akadályozzuk meg, hogy harmadik felek a beleegyezésünk nélkül használják azokat a metaverzumban, ha már nem vagyunk benne érdekeltek, vagy hogyan vonjuk felelősségre ezeket az embereket, ha ilyesmi megtörténik.

Ne feledkezzünk meg a magánéletről, a kiskorúakról, a felelősségről.....

Másfelől a magánélet szempontjából a metaverzum használata nagyon is tolatkodó lehet, hiszen ez a virtuális környezet már kialakításától kezdve teljesen „adatosított”, és lehetővé teszi a felhasználók ízlésével és jellemzőivel kapcsolatos információk igen széles spektrumának a feldolgozását.

Tény viszont, hogy a metaverzum a további elemek miatt, amelyekre szüksége van ahhoz, hogy vonzó legyen (viselhető eszközök, például neurális érzékelők, érzékelőruhák stb.), valóban kritikus lesz, és új adatkategóriákat fog magában foglalni (avatárok azonosítják vagy teszik azonosíthatóvá az egyént, új biometrikus adatok stb.), és az egyének a viselhető eszközök sebezhetősége miatt tömeges megfigyelésnek, megkülönböztetésnek, csalásnak vagy személyazonosság-lopásnak stb. lehetnek kitéve.

Ugyanígy figyelembe kell venni a fentieket az ilyen típusú technológiát és a viselhető eszközöket használó kiskorúakkal kapcsolatban is, mert ők különleges védelemben részesülnek, és nem tudjuk, hogy az ilyen típusú adatok feldolgozására és e rendszerek támadásokkal szembeni biztonságára vonatkozóan megállapított követelmények milyen mértékben teljesülnek majd.

A támadásokkal kapcsolatos másik probléma a felelősség meghatározása lesz. A metaverzum ugyanis decentralizált hálózatot igényel, ahol sok adatot tárolnak és osztanak szét, de ki a felelős, ha egy decentralizált szerverhálózat esetében biztonsági rés keletkezik?

Végül látni fogjuk, hogyan fejlődnek a különböző metaverzumok minden szempontból, és így kiderül, hogy valóban ez-e a jövő, amit mindannyiunknak el akarnak adni, vagy csak egy újabb alkalmazás számítógépes rendszereinken belül, amely egy bizonyos felhasználási területre szorul vissza.

Dr. Palágyi Tivadar

Nicklas Brendborg: *A halhatatlan medúza – a természet titkai, avagy hogyan élünk akár száz évig.* Athenaeum Kiadó, 2023; ISBN:9789635431847

Eredeti címe talán még izgalmasabb: *A medúzák visszafelé öregszenek – a természet titkai a hosszú élethez.*

„Nicklas a saját testünkbe invitál egy lenyűgöző körútra, amely után *sokkal jobban megértjük annak működését.* Garantálhatom, hogy az olvasó jól fog szórakozni, sokat tanul belőle, és hosszabb ideig és egészségesebben él majd, mintha nem olvasta volna el ezt a könyvet.

Aki ezt a könyvet elolvassa, látni fogja, hogy a tudósok igazából számos olyan orvosi eljáráson dolgoznak, amelyek az öregedési folyamat ellenében hatnak. Ezek elképesztő hatékonysággal működnek különböző kísérleti állatokon, és valószínűleg előbb-utóbb (halálom előtt vagy után) kereskedelmi forgalomba is kerülnek. Jön a csodapirula – vagy legalábbis valami olyasmi, aminek a hatása arra hasonlít. Sőt, sok különböző ilyen termék lesz majd. Amíg arra várunk, hogy elkészüljenek, mi is sokat tehetünk azért, hogy ne csak meghosszabbítsuk várható élettartamunkat, de közben fiatalabbnak is érezzük magunkat. Vannak módszerek arra, miként gondolkodjunk, járjunk, álljunk, eddzzünk, együnk, igyunk, aludjunk és csináljunk még egy csomó mindent. Mindennek nagy része valóban eléggé ösztönös, de egy része egyáltalán nem az. És van olyan, amit az emberek azért tesznek, hogy lassabban öregedjenek, miközben inkább gyorsabban öregszenek tőle.

Hogy miről beszélek, világossá válik, ha elolvassod ezt a könyvet, és biztos vagyok benne, hogy mire a végére jutsz, fontolóra veszel néhány változtatást az életedben. Velem legalábbis így történt” – Lars Tvede előszavából. (Forrásmegadás nélküli idézetek a könyvből, kiemlések a recenzió szerzőjétől.)

A szerzőről egy érdekes minősítés: Lars Tvede azzal mutatkozik be, hogy olyan könyvek szerzője, mint pl. A kreatív társadalom, A pénzügyek pszichológiája, Szupertrendek, és ezeket 11 nyelven 50-nél több kiadásban jelentették meg. 11 évet dolgozott portfóliómenedzserként és befektetési bankárként, majd áttért a csúcstechnológiák és a telekommunikáció területére, ahol számos díjnyertes cég társalapítója lett. Mindezt azért mondjuk el, mert így ír Brendborgról, aki az interneten található, viszonylag kevés információ szerint fiatal ember: „Nicklas egy zseni, és hiszem, hogy a neve idővel sokkal ismertebb lesz, mint amilyen most. Úgy jutottam erre a következtetésre, hogy *több éve együtt dolgozom vele,* mind a Nordic Eye kockázati tőkealapom tanácsadó testületében, mind a Supertrends nevű cégemben. Ez utóbbinak egyébként *remek elemzést készített az öregedésgátlás piacáról.*” – Biotechnológus kutató, aki piaci vetületben is jól ismeri a területét – jó kombináció!

A *The Wall Street Journal*, 2022. dec. 29, recenziójából: „Amikor Benjamin Franklin leírta, hogy semmi sem vehető biztosra a halál és az adózás kivételével, azt kellett gondolnia, hogy örök igazságot mondott ki. Ám ha a biotechnológus kutató Nicklas Brendborgnak hihetünk, Franklin tréfája frissítésre szorulhat majd. Brendborg szerint a tudósok felfedeztek egy körömnagyságú medúzát, amely *a stresszre azzal válaszol, hogy 'visszafelé öregszik',*

visszafejtve kifejlődése normális irányát, hogy talajlakó polippá váljék. Ez a trükk rendre megismételhető, ahogy ő magyarázza: 'annak bármilyen fiziológiai emléke nélkül, hogy volt már öregebb is', ami a *medúzát az öregedéskutatás Szent Grálja, a biológiai halhatatlanság egy példájává teszi*."

The Daily Mail, Mail Online, 2022. június 23:

„*Hogyan élhetünk (csaknem) örökké*: Tudósok szerint hamarosan lehető lesz megélni a 200 éves kort. Addig is, Niklas Brendborg módokat vázol fel arra, miként legyünk egészségesek. Magyarázza az öregedés rejtélyeit, beleértve a szokatlan medúzát. Egészségügyi tanácsokkal is szolgál, beleértve, hogy ne együnk túl sok brokkolit vagy fodros kelt, s javasolja a futást, de csak akkor, ha tudjuk, hogy jól fogunk aludni.” E fejléc után ez a recenzió is kiemeli: „Éhség vagy a vízhőmérséklet hirtelen változása okozta stresszre ez a medúza vissza tud térni fiatalkori polip állapotába, s teljesen előlről kezdi az életét. Olyan ez, mintha egy nehéz napból kimenekülhetnénk azzal, hogy elhatározzuk, visszatérünk óvodás korunkba. Így ír a dán biológus a megragadó könyvében: E medúzafaj azt sugallja, hogy a természet már kidolgozott módokat az öregedés szükség szerinti visszafordítására, míg más teremtmények hihetetlen regenerálódási képességeket és immunitásokat mutatnak.”

Így zárul, olyan alapkérdést felvetve, amelynek mind a technikai, mind az embert illető jelentőségét roppant alaposan mérlegelni kell: „Nagyon sok lebilincselő dolog van itt, ám a vége felé kezdek elszakadni a szerző jövőt illető optimizmusától, ahogy ünnepli azt a fajta csúcstechnológiás biomérnökséget, amely képessé tehet kétszáz évig élni vagy még tovább. Tényleg jó lenne ez egy már amúgy is túlsúlyolt bolygón? Életünk meghosszabbítására törekedjünk, vagy elmélyítésére? [Nem úgy kell-e, hogy] élvezd a szeretet és nevetés éveit, amennyi jutott neked, majd elegánsan hátrálj ki, s add át a teret a gyermekek új generációjának, hogy élvezhessék a világot, ahogy hajdan mi is tettük? Mindezekkel együtt, ez roppant élvezetes darabja a népszerű ismeretterjesztésnek, tele emlékezetes tényekkel és bölcs tanácsokkal. Élettartamunknak csak nagyjából harmada függ öröklött tényezőktől, s itt az mondatik, hogy a többi tőlünk függ, ahogy eszünk, sportolunk, alszunk. És csak a megfelelő mennyiségű stresszt!”

S a *Goodreads*-ből: „Egy *Sunday Times* (UK) Az év legjobb könyve – ez a meglepő könyv világos és magával ragadó tudományos mélymerülést kínál abba, hogy növények és állatok miként fejtették már meg a halhatatlanság titkát, s a tanításokba, amelyeket nekünk tartogatnak.

A gyógyászatban és technológiában elért újabb előrelépések kibővítették ismereteinket az öregedésről, s időtlen törekvésünkről megtalálni az örök fiatalság forrását. Ám annak ellenére, hogy a modern ember ma tovább él, mint valaha is, a nagyközönség tudása arról, mi lehetséges e téren, a saját fajunkra szorítkozik – jobban mondvá eddig így volt. *Ez a bevállalás, pezsdítő hatású színrelépés a halhatatlanság kulcsát egy elérhető szupererőnek mutatja*. A természet világából és a miénkből vett elképesztő történetekkel ez a könyv olyan élettartamokat fed fel, amelyeket elképzelni sem tudunk, és fiziológiai ajándékokat, amelyek

közelebb érződnek a varázslathoz, mint a valósághoz. [Fajokból vett példák következnek.] A molekuláris biológus *Brendborg* élvonalbeli kutatást ötvöz szerte a világ élőhelyeiből vett történetekkel, *s így tárja fel a kiterjesztett életsiklust annak minden változatában.* Az út során találkozunk egy emberrel, aki egy évnél hosszabban koplalt, egy nővel, aki átszerkesztette a saját DNS-ét, évezredekkel túlélő mamutfenyővel, és a Húsvét-sziget talajában az örök ifjúság kulcsával. Ez a könyv szerelmeslevél a természet végtelen erejéhez, *s hogy mi mindent taníthat nekünk a Föld sok állata és növénye a hosszú élet titkáról.*

Innentől szóljon önmagáért *Brendborg* és e könyve.

„*Ez a könyv erről szól: hogy miként haljunk meg minél később, de fiatalon.* Arról, hogy mit mond a tudomány arról, hogyan élhetünk egészségesen a lehető leghosszabb ideig. Komoly utazás vár rád.”

„A hosszabb élet hajszolását mindig is túlzások és szemfényvesztések övezték. Természetesen mára jobb a helyzet, mivel a varázslás és a vallás helyét a tudomány vette át. *De továbbra is nehéz különbséget tenni igaz és hamis között. Rengeteg a szélhámós,* és a tudomány legfőbb eredményei közül sok a hétköznapi emberek számára ismeretlen, tudományos zsargonban írt folyóiratokban lapul.” – Régi mondás, hogy „zuhanó repülőgépen nincs ateista!” S ha ez talán túlzás is, az emberek igen jelentős hányada a maga közelgő halálával szembe-sülve kétségbeesetten kapaszkodik szinte mindenbe, ami segítséget ígér azt elkerülni, vagy legalább messzebbre tolni. „A vallás helyét a tudomány vette át.” Részben igen, részben felsorakozott mellé a megmentés reményével, amelyeket emberek annak eredményeiből merítenek. Szeretnénk mondani, hogy ügyes szélhámósok teszik, ám valójában igen komoly piaci szereplők is most a tudomány nevében aknázzák ki az emberek hiszékenységet és tudatlanságát, nem ritkán az ostobaságukat. S az emberek mentségére: közgazdasági Nobel-emlékdíjakat is ért annak felfedezése és részletes, tudományos kifejtése, hogy a korábbi feltevésekkel szemben az ember a gazdaságban nem racionális lényként működik. Ilyen működés az is, hogy nagy hányaduk hajlamos elhinni azt, amit igaznak szeretne, különösen ami reményt ad neki – pl. a halandósága tekintetében.

„*A nagy kérdések most a következők: mit tudunk ma az öregedésgátlásról, és mit ültethetünk át biztonságosan a saját életünkbe?* Ma ugyanis már máshogy állnak a dolgok. (’Ma’ – ’Nagy Sándortól az ókori Görögorszáig, a keresztes lovagoktól az ókori Indiáig, Kínáig és Japánig mindenütt találunk legendákat fiatalító forrásokról és varázssitalokról,’ és *Brendborg* röviden szól kutatókról, akik talán a halhatatlanság 20. századi alkimistáinak nevezhetők.) Régen minden, ami a fiatalításhoz kötődött, csalás és szemfényvesztés volt. Ez mára bizonyíthatóan megváltozott: mind a laboratóriumból, mind a való világából szilárd tudományos bizonyítékokkal rendelkezünk arról, hogy mi működik. A laboratóriumi állatok élet-tartamának jelentős meghosszabbítása rutinszerűvé vált, és a küszöbén állunk annak, hogy ezeket az ígéretes eredményeket az emberekre is alkalmazzuk. *Korunkban először valóban reális esélyünk van arra, hogy kiszabadítsuk az embereket az öregedés ketrecéből.* (Mennyire

is szilárdak a bizonyítékok? Ez többnyire utólag derül ki, legfőképp az így szerzett tudás és az arra alapozott új megoldások széles körű gyakorlati hasznosítására tett kísérletekben. Ahogy Brendborg is tárgyalja, nehezíti a siker megítélését, hogy az emberi szervezet rendkívül összetett és bonyolult rendszer, amelynél az ilyen beavatkozások tényleges eredményei esetleg csak hosszú idő elteltével mutatkoznak meg. Másrészt, esetlegesen káros mellékhatásai is többnyire csak jóval később buknak ki, vagy épp csak az átörökítésben történő megjelenéssel. Az új gyógyszerek engedélyezésének hírhedten drága és nehéz folyamata épp emiatt olyan, amilyen – Osman P.)

Az öregedésgátlásra tekinthetünk úgy, mint a modern orvostudomány lassú előrehaladásának természetes részére:

- Eleinte azért küzdöttünk, hogy egyáltalán felnőhessünk.
- Ezután megtámadtuk a sok vírust és baktériumot, amelyek egykor egész társadalmakat pusztítottak el.
- Majd elérkeztünk az időskori betegségekhez: a rákhoz, a szív- és érrendszeri betegségekhez, a demenciához. Még mindig küzdünk velük. (Később meglátjuk, milyen messzire jutottunk e téren.) (Talán nem alaptalan a feltevés, hogy bizonyos értelemben Pandora szelencéjét is nyitogatjuk. Ahogy korábbi, halálhoz vezető betegségek leküzdésével nőtt az emberek élettartama, kaptak 'esélyt' előjönni az időskori betegségek. Ha sikerül ezeket is visszaszorítani, ki tudja, milyen újfajta romlások bukkanhatnak hasonlóképp elő – Osman P.)
- A tudomány ugyanakkor lassan nekigyürkőzik a következő lépésnek: az öregedés eleni küzdelemnek.

Még ha meg is szabadulnánk a legrémesebb betegségektől, nem kerülnénk el, hogy idővel egyre jobban legyengüljünk. Ez azt jelenti, hogy életünk nagy részét végül egy hanyatló testben éljük le. Ráadásul az öregedés az oka, hogy időskori betegségek sújtanak bennünket. A fiataloknál egyszerűen nem alakulnak ki sem vérrögök, sem demencia. (De vajon mi hajtja előre a folyamatot, a változásokat, amelyek úgy alakítják át a szervezetet, hogy az kevésbé ellenálló lesz 'az időskori betegségekkel' szemben? – Osman P.) *A betegségekre természetesen találhatunk gyógymódokat, de valójában az öregedési folyamattal kell megküzdenuünk. Öregedésgátlásra van szükségünk.*

Az öregedéssel szembeni küzdelem óriási minőségi ugrás az előzőekhez képest! A felsoroltaknál többé-kevésbé specifikusan, egyesével vagy hasonnemű csoportokban küzd a tudomány a betegségfajták ellen. Az öregedés azonban, ha csak nem valami specifikus ok, betegség okozza, sokkal összetettebb folyamat. Könnyebb lenne megérteni az intelligens tervezés létéből kiindulva, valamiféle tervezett elavulásként, így viszont akár óriási rejtélynek is vehetjük: miért a halandó élőlények maradtak fent az evolúciós versenyben? Miért az itt bemutatott medúza, mamutfenyő és társaik a kivételek, miért nem ők a szabály?

A könyv végére érve majd meglátjuk, mit tud mondani Brendborg az öregedés kivédésében elért haladásról és a további kilátásokról. Azonban bizonyos, hogy – amint az már

fentebb is felmerült – világunk jelenlegi struktúrájában minden számottevő haladás az öregedés lassításában igen komoly további problémákat idézhet elő abban, miként férnek el az emberek az egyelőre adott korlátozott tér és annak erőforráskeretei közt, s milyen hatásai lehetnek a növekvő túlsúlyfóltságnak. Van ennek egy sajátos vonatkozása is, amely az exponenciálisan gyorsuló technikai fejlődéshez, s az általa indukált életmódváltozásokhoz kötődik. Életkoruk előrehaladtával az emberek jelentős részének csökken a számukra nagyon új dolgokkal szembeni alkalmazkodóképessége vagy -készsége, kevésbé képesek lépést tartani a megjelenő újdonságokkal, s felváltani velük azt, amit addig megszoktak. Ez már most is feszültségeket kelt a generációk között, világunk kérlelhetetlen változása pedig elbizonytalanítja – szélsőséges megítélésben társadalmilag kevésbé „értékesnek” mutatja – az idősebbeket. Az élettartam meghosszabbításával nemcsak ezek a feszültségek nőhetnek, hanem az idősebb generációk frusztráltsága, talán elesettsége is, ahogy egyre újabb és újabb változásokkal kell szembenézniük.

„Ha le tudjuk lassítani biológiai óráink mutatóit – vagy akár vissza is tudjuk pörgetni őket –, nemcsak két legyet üthetünk egy csapásra, hanem az összeset: tovább élhetünk, egészségesegek és fürgék maradhatunk, amíg élünk, és minimálisra csökkenthetjük a legrettegettebb betegségek kockázatát. (Ismét ott vagyunk az alapkérdésnél: mi lehet az ok, amely hajtja előre az öregedés általános folyamatát? S most Brendborg behozott egy talán még nehezebb feladatot: visszahozni az elveszett fiataltságot. Igen, a medúza képes erre, bizonyosságául annak, hogy ez valamilyen keretek közt nem teljességgel lehetetlen. Vajon milyen keretek közt lesz lehetséges azonban elérnünk, hogy kivételből ez váljék általánossá, legalább az emberek körében? Nem melleleg, ha ez a 'visszapörgetés' az agyunknál is működne, mi lesz a megszerzett tudásunkkal, tapasztalatainkkal, emlékeinkkel? Vajon ez nem a szervezet teljes regenerálását jelentené, amihez nagy valószínűséggel a sejtek belsejéig kell hatolni? – Osman P.)

Természetesen még nem tartunk itt. De tekintsünk rá úgy, mint egy nagy kirakósra: senkinek sem tudjuk garantálni, hogy megéri a százéves életkort. Az öregedésgátlásra irányuló kutatás azonban nagy léptekkel fejlődik, és már elkezdhetjük összerakni a kirakós darabkait.

A mai ismereteinkkel már jelentősen le tudjuk lassítani az öregedést. És valóban nincs többre szükségünk. Az öregedésgátlással foglalkozó tudományban használatos a longevity escape velocity fogalma. Ez azt jelenti, hogy nem kell most, rögtön megtalálnunk a csodaszert: mindössze apró, fokozatos fejlesztések szükségesek. Valahányszor csak egy kicsit is lassítjuk az öregedést, időt nyerünk. Ezen idő alatt pedig új fejlesztések történnek, amelyekkel még több időt nyerhetünk. És így tovább. Ha eljutunk arra a pontra, amikor a tudomány gyorsabban hosszabbítja meg az átlagember életét, mint ahogy az idő telik – például évente másfél évvel –, akkor kijelenthetjük, hogy elértünk egyfajta halhatatlanságot.

E könyvnek nem célja, hogy mindannyian halhatatlanok legyünk. A legújabb tudományos ismereteket kívánja bemutatni, amelyek segíthetnek abban, hogy minél tovább fiatalok és egészségesek maradjunk. Utunk során a világ minden szegletében megfordulunk, és az

időben előre és hátrafelé is haladunk majd. Mire pedig az út végére értünk, megtaláljuk a legjobb tanácsokat ahhoz, hogyan éljünk hosszú és egészséges életet. És szert teszünk egy jó adag szkepticizmusra is.”

A mondandó íve a könyv részeinek és fejezeteinek címeiből:

1. rész – *A természet csodái* – benne

- Az életkori rekordok könyve
- Napfény, pálmafák és örök élet
- Miért értékeljük túl a géneket?
- Az örök élet hátrányai

2. rész – *Kutatók felfedezései*

- Az óra, amely megjósolja, mennyi ideig élünk
- Ami nem öl meg... meghosszabbítja az életedet
- Az önfelfalásról
- A zombisejtekről és arról, hogyan szabaduljunk meg tőlük
- Biológiai pótalkatrészek
- Kettőből egy
- A legnagyobb pusztul el először
- A Húsvét-sziget titka
- A véradók tovább élnek
- A kézmosás történelmi szemszögből
- A láz és a megfázás akár egész életünkben elkísérhet

3. rész – *Jótanácsok*

- Koplálás habókra
- Amit megeszel... befolyásolja, hogyan öregszel
- Sokat fuss, tovább élsz
- A legfontosabbat a végére tartogattam

Újabb vonás szerzőnk profiljához: „a címalkotás külön szakma” tartja a modern média, s láthatóan Brendborg mestere ennek is.

Bár a keleti bölcsesség azt javallja, hogy „az élvezetben lassan haladjunk a cukornád édes belseje felé”, innen elsőként „a legfontosabbra” ugrunk.

Brendborg a jól ismert placebohatás igazoltan valós gyógyítóerejéről szól, majd így folytatja: „Az a jó hírem, hogy a könyvben leírt módszerek közül sok már akkor is működik, ha sikerült meggyőződnöm téged arról, hogy igazam van.” Majd óvatosabbra vált: „Elég hinni abban, hogy hosszabb ideig fogunk élni, és úgy lesz? Ez azért nyilvánvalóan nem ilyen egyszerű. De ártani biztosan nem árt.” A rákövetkező fejtegetésben rátér a „placebohatás gonosz ikertestvérének, a nocebohatásnak” az ártóképességére: „A nocebo a placebo fordítottja. Negatív várakozásaink vannak valamivel szemben, és a negatív hatás végül bekövetkezik. Pél-

dául már az is megváltoztathatja a fiziológiánkat, ha megtudjuk, hogy genetikailag hajlamosak vagyunk valamire.” Egy tanulmány megállapításaira is hivatkozva így zárja e gondolatmenetét: „Ha elhisszük, hogy rossz a helyzetünk és rossz egészségre vagyunk ítélve, lehet, hogy ezt a hatást mi magunk idézzük elő – pusztán gondolataink erejével.” – Igazából ez nem új. Tudjuk, hogy az erős depresszió csökkentheti ellenállóképességünket. Pozitív gondolataink erejéről, a placebohatás ismert keretein túlmutató további roborálóképességéről a továbbiakban mond érdekes tényeket és gondolatokat.

E „legjobb” krémje: „Egy tanulmányban a kutatók háromszáztizenhat önéletrírást vizsgáltak meg, és összehasonlították, milyen gyakran szerepelnek a könyvekben olyan szociális szerepekre utaló szavak, mint apa, anya, testvér és szomszéd. Azok a szerzők, akik a leggyakrabban használták ezeket a szavakat, több mint hat évvel tovább éltek, mint azok, akik a legritkábban éltek velük.

Erről az összefüggésről azért esik szó, mert az összes többi tipp és trükk, amiről eddig beszéltünk, nem elég. *A helyes táplálkozás, a testmozgás és a könyvben leírt módszerek kipróbálása kezdetnek megteszi, ha hosszabb ideig akarunk élni. De mindez önmagában nem vezet el a célig.* Alapvetően társas lények vagyunk, és szükségünk van egymásra. *A hasznosság érzése és a másokkal szemben vállalt kötelezettségeink, az, hogy szeretteink számíthatnak ránk, és megosztjuk velük az életünket, valójában az egyik legjobb öregedésgátló trükk, ami csak létezik.*

Ennek oka, hogy szellemi állapotunk sok tekintetben elsőbbséget élvez a testünkkel szemben. *Ahogy azt a placebohatás is bizonyítja.* Valószínűleg hallottad már, hogy a boldog emberek tovább élnek. ... *Az egyike azon dolgoknak, amik a legtöbb boldogságot adják nekünk, a többi ember. Ennélfogva a magány és a szociális elszigeteltség valójában a korai halálozással leginkább összefüggésbe hozható tényezők közé tartozik.* A magány rosszabb, mint a dohányzás. A szoros társas kapcsolatok iránti igény annyira ősi, hogy a legtávolabbi rokonainkkal is osztozunk benne. Az erősebb társas kötelezésekkel rendelkező egyedek a páviának körében is tovább élnek, mint a gyenge és instabil szociális kapcsolatokkal rendelkezők.”

S a merész záróakkord, avagy minden filozófiák Szent Grálja: „*Az élet értelme:* Fontos, hogy érezzük, van miért élnünk. A leghosszabb életű emberek aktív szerepet játszanak a világban, és egész életükben újabb és újabb feladatokat vállalnak. Különös, hogy a halálozási ráta közvetlenül az ezredforduló után emelkedett. Mintha az emberek életben akartak volna maradni, hogy megtapasztalják az új évezredet. A célok és a küldetés elvesztése, például a házastárs halála esetén, jelentősen magasabb halálozási arányhoz vezethet.”

Nézzünk bele kicsit legalább pár fejezetbe!

Az életkori rekordok könyvéből: „[A hosszú élettartamra] a legjobb példák a növényvilágból valók. Az öregedés – különösen a fák esetében – egyáltalán nem létezik. Ezt úgy kell érteni, hogy a fák pusztulásának kockázata nem növekszik az életkorral. Éppen ellenkezőleg. Ahogy a fák növekednek és egyre erősebbek lesznek, úgy válnak szívósabbá, és elpusztulá-

suk kockázata évről évre csökken. Amíg olyan magasra nem nőnek, hogy egy vihar kidönti őket. De a baleseti eredetű halálnak az öregedéshez semmi köze. Egyes fák tehát nagyon öregek. Az egyik legöregebb fa, a Matuzsálem, egy ötezer éves, Kaliforniában gyökerező száalkásfenyő. Más fafajok még ennél is régebbiek lehetnek. A Utah állambeli Pando nevű amerikai nyárfa valójában egyfajta szuperorganizmus: egyetlen, óriási gyökérhálózat, amely több mint tizennégyezer éves. A gyökerekből folyamatosan új fák sarjadnak ki.”

„*Léteznek olyan állatok is, amelyek szinte egyáltalán nem öregszenek.* Legalábbis nem úgy, ahogyan azt mi hagyományosan felfogjuk. Az egyik példa erre a homár, amely az életkor előrehaladtával sem gyengül le, és nem lesz kevésbé termékeny. Éppen ellenkezőleg, élete során folyamatosan növekszik. Ez persze nem jelenti azt, hogy a homárok örökké éljenek. A természet kegyetlen: ragadozók, versenytársak, betegségek vagy balesetek végeznek velük. Ha pedig mégsem, akkor végül nagy méretük miatt szenvednek végzetes fizikai problémákat. Az öregkor azonban náluk egyáltalán nem jár együtt olyan fokozatos hanyatlással, mint az embernél.

Léteznek állatok, amelyek még furcsábbak. Olyanok, amelyek visszafelé öregszenek. Mint-ha tényleg hozzáférnének a fiatalság valamiféle forrásához. (Itt jön a fentebb bemutatott medúzafaj, a Turritopsis – Osman P.) *Az állatvilágban több helyen is előfordul a visszafelé öregedés.* Például az apró, *Planaria* nevű, primitív örvényféregnél. Különleges trükköt tartogat arra az esetre, ha a táplálék eltűnne: *saját magát kezdi el felfalni.* Először a kevésbé fontos részeket, *végül pedig nem marad más belőle, csak az idegrendszer.* Az önfelfalás lehetővé teszi a számára, hogy kivárja a jobb időket. Amint megérzi, hogy valami jó jön, újjáépíti magát. Aztán mintha előlről kezdené az életét. Míg féregtársai öregségben halnak meg, ő tele fiatalos energiával továbbra is úszik.

Egyes baktériumok egészen különleges öregedésgátló trükköt sajátítottak el: stressz hatására képesek a magra emlékeztető, tömör szerkezetbe összezsugorodni. A mag, más néven endospóra egyfajta alvó állapotban van. Rendkívül ellenálló mindazzal szemben, aminek a természet kiteheti. *Az endospórában nincs aktivitás, mégis érzékeli, ha a válság véget ér.* Aztán kibomlik, és újra teljesen aktívvá válik, mintha mi sem történt volna. Nehéz megmondani, hogy ezek a baktériumok pontosan meddig maradhatnak ilyen nyugalmi állapotban. *Lehet, hogy korlátlan ideig.* Laboratóriumban rutinszerűen éleszttenek fel több mint tízezer éves endospórákat is, sőt, *beszámolók szerint több millió évnyi hibernáció után is életre keltek már endospórákat.*

Van egy nagyon különleges állat, amelyet még nem említettünk, és amely az öregedésgátlás igazi sztárja lett. A csupasz turkáló, más néven csupasz vakondpatkány vagy csupasz földikutya rendkívül érdekes állat.” – Nincs spoiler, tessék elolvasni!

A fejezet következő része olyan témát tárgyal, amelyre sokan mondhatják, hogy bárcsak már ott tartanánk: *Az örök élet hátrányai.*

Az óra, amely megjósolja, mennyi ideig élünk c. fejezetből: „A várakozási idő dilemmája általános gondot jelent az új gyógyszerek fejlesztésében, de érthető okokból különösen rosz-

szul érinti az öregedésgátlás tudományát. Jelentősen késlelteti az előrelépést. *Hogyan derítjük ki, hogy a molekulánk* (vagy bármi más öregedésgátló módszerünk – Osman P.) működik-e vagy sem? Kezddhetjük azzal, hogy középkorú embereknek adjuk a gyógyszert, aztán pedig várunk, hogy kiderüljön, tovább élnek-e tőle. Ennél a módszernél az a bökkenő, hogy nagyon hosszú időbe telik, amíg a kísérleti személyek elég idősök lesznek ahhoz, hogy a hatást meg lehessen állapítani. A várakozási idő egy részét ki is hagyhatjuk, ha eleve nagyon idős alanyokat használunk. Ez esetben viszont a gyógyszer hatásának nagy részét kiiktatjuk: mi van, ha a hatás nem elég jelentős ahhoz, hogy ilyen rövid idő alatt látható legyen?

Az öregedésgátlás tudományán belül a tudósok egyik nagy küldetése, hogy találjanak egy megbízható biológiai órát, vagyis valami mérhetőt, amivel meg lehet jósolni, hogy egy ember mennyi ideig fog élni, annak alapján, hogy a teste milyen állapotban van. Ha méréseink elég pontosak, nem is kell megvárunk az alanyok halálát ahhoz, hogy megtudjuk, hogy öregedésüket késleltette-e például egy új gyógyszer. Egyszerűen 'leolvashatjuk' biológiai órájukat."

Ami nem öl meg... meghosszabbítja az életedet – „Ami nem öl meg, az erősebbé tesz” írta Nietzsche, némi Übermensch-ízzel, s nem biztos, hogy ez a legmegalapozottabb állítása. Másként bolondok lennének gyúrni – elég naponta óvatosan megtapogatni a konnektort! Hogy Brendborg mit rejt e parafrázis mögött, legyen az Olvasó felfedezése!

Talál ilyen alcímet is: „Ha az állat élete nehéz, akkor hosszú is”, s ami még meghökkenőbb: „Megfigyelhetjük amerikai hajógyári munkásoknál [hogy] az atom-tengeralattjárókon dolgozók halálozási aránya alacsonyabb, mint a normál hajógyárakban dolgozóké. Általánosságban is igaz az amerikai lakosságra, hogy *a magas radioaktív háttérsugárzású területeken élők tovább élnek, mint az alacsony háttérsugárzásúakon élők*. És még egy példa: a brit radiológusok, akik munkájuk során ionizáló sugárzásnak vannak kitéve, hosszabb ideig élnek, mint más orvosok, és ritkábban betegszenek meg rákban.” (Szegény Mme Curie!)

Az önfelfalásról:– „Most az egyszer valami teljesen egyértelmű: az autofágia hasznos. Ám az öregedésgátlás terén *annál pontosabb szabályt nemigen találunk, hogy az autofágia fokozása hasznos*. Minél inkább lendületben tartjuk a sejtek kukásait, annál hatásosabban tudunk küzdeni az öregedés ellen. Talán most arra gondolsz, hogy akkor ismertessek konkrét javaslatokat: hogyan tartsuk lendületben sejtjeink kukásait?” – Megteszi, különös tekintettel a spermidinpótlásra és a zombisejtek elleni harcra.

Biológiai pótalkatrészek: „Folyamatosan veszítünk el sejteket. Néhány sejt öngyilkosságot követ el. Némelyikük – például a bőrben és a bélben – egyszerűen leesik. Másokat a gyanakvó immunrendszer pusztít el. Néhányan pedig zombisejttekké válnak. *Bármilyen is az oka, sejtjeinket folyamatosan meg kell újítanunk*. Szerencsére vannak különleges sejtjeink, amelyek erre szakosodtak. Ezeket nevezzük *össejteknek*. (Az össejtterápiákhoz fűződő remények egyik terméke az össejtek tárolásának szépen terebélyesedő üzletága, különös tekintettel a köldökszínórvérből kinyert össejtekre. S vajon milyen messze még az idő, mire

a géntechnológia képes lesz fagyasztás helyett eltárolni e sejtek kódját, s abból legyártani a szükséges mennyiséget? – Osman P.)

Az őssejtek azért fontosak az öregedésgátlás szempontjából, mert szerepet játszanak abban, mennyire vagyunk képesek regenerálódni. Ám a szervezet sok más korrekciós mechanizmusához hasonlóan az őssejtek sem mindig egyformán hatásosak. Ahogy öregszünk, egyre kevésbé képesek pótolni az elvesztett sejteket. Ez többek között azt jelenti, hogy az életkor előrehaladtával kevesebb új immunsejtünk jön létre, és kevésbé tudunk felépülni a sérülésekből. Erre két megoldás lehetséges: az első az őssejtek lecserélése például új, friss őssejtekre. Ez különösen akkor lehet fontos, ha a kor előrehaladtával szerveink visszafordíthatatlan károsodást szenvednek. A második az őssejtek 'meggyógyítása', hogy újra fiatalosan viselkedjenek.'

Egy új remény: „2012-ben Jamanaka Sinja japán tudós orvosi Nobel-díjat kapott az úgynevezett indukált pluripotens őssejtek felfedezéséért. Ahogy nevük is mutatja, ezek a sejtek más sejteket indukálnak, amelyek aztán szintén pluripotens őssejttekké válnak.

Régebben úgy gondolták, hogy a sejtfejlődés olyan, mint egy macska, amely nem tud lemászni a hipotetikus fáról: egy sejt nem tud csak úgy visszamenni és megváltoztatni a döntéseit. Jamanaka és csapata azonban bebizonyította ennek ellenkezőjét. Négy faktor hozzáadásával, amelyeket ma Jamanaka-faktoroknak neveznek, egy teljesen differenciált sejtet, például bőrsejtet újra pluripotens őssejtté lehet alakítani.

A Jamanaka-faktorok használata 'lenullazza' a sejt differenciálódást (ahogy az őssejtből valamilyen specializálódott testi sejt válik – Osman P.). Ez arra készítetett néhány tudóst, hogy feltegyék a kérdést: vajon ez azt jelenti, hogy a sejtek biológiai órája is visszaáll? Másként fogalmazva: a Jamanaka-faktorok vajon felhasználhatók-e a biológiai óramutatók visszaforgatására? A kezdeti kutatások azt sugallják, hogy ebben lehet valami. Egy idős emberből kivethetünk sejteket, és a négy Jamanaka-faktor hozzáadásával 'visszafeljeszthetjük' őket, hogy biológiai életkoruk egy embrióéval egyezzen meg. Valószínűleg ezzel jutunk a legközelebb a Turritopsis medúza visszafelé öregedéséhez. Legalábbis egyelőre. A tudósok rögtön elkezdtek azon gondolkodni, vajon lehetne-e hasonló csinálni az egész organizmussal is. Ha a biológiai órát vissza lehet fordítani egy idős ember néhány sejtjében, mi történik, ha ezt az összes sejtjével meg tesszük? Vajon megfiatalodik?"

Kettőből egy: „Több mint egymilliárd évvel ezelőtt valahol, egy meleg vízű tócsában vagy hasonló helyen egy baktériumot bekebelezett egy sejt, mindannyiunk korai őse. Miután a baktérium és az ősi sejt egyesítette sorsát, az élet fájának egyik legmélyrehatóbb együttműködését alakították ki. Minden sejtünkben a baktériumok leszármazottait hordozzuk. Valójában sejtenként több ezret. Őket mitokondriumoknak nevezzük, és a legfontosabb sejt szervecskéink közé tartoznak. Ám mint a test többi részén, itt is merülnek fel problémák az életkor előrehaladtával. Ahogy öregszünk, sejtjeinkben kevesebb mitokondrium marad, és azok is egyre kevésbé hatékonyak. Némelyikük kifejezetten káros. Egereken végzett vizsgálatokból tudjuk, hogy a diszfunkcionális mitokondriumok fokozzák az öregedés ütemét. Ez

az egyik oka annak is, hogy izmaink a korral veszítenek erejükből, és a mitokondriumokat összefüggésbe hozták az összes főbb időskori betegséggel.

A sejtek egyfolytában új mitokondriumokat termelnek, és folyamatosan megszabadulunk azoktól, amelyek előregedtek vagy egyszerűen már nem működnek. Ehhez a takarítási feladathoz a mitofágiát alkalmazzák. Ahogy az sejtethető, az idősebb sejtekben a mitofágia mennyisége csökken.”

Ismét a *tanácsadás*: „*Hogyan tartsuk csúcsformában a mitokondriumokat?*” – a címszavak: „Testmozgás”, „Hidegsokk”.

Kapunk némi útmutatást a mitofágia előmozdításához táplálkozás útján, s megtudjuk, mire jó és miként mozgatható elő a mitokondriális biogenezis. Rossz hír sokaknak: „A legjobb módszer a fárasztó testedzés. Ebben pedig az intenzitás a fő.”

A legnagyobb pusztul el először: A korábbiakkal való látszólagos ellentmondás feloldására: „Ha emlékszünk a korábban említett szabályra, a fajok között a méret jót tesz a hosszú életnek, a nagytestű állatfajok általában tovább élnek. *Az egyes fajokon belül azonban a kapcsolatot éppen fordított*: a kis egyedek általában tovább élnek, vagyis a törpe egerek sokkal tovább, mint a közönséges egerek.”

„*A világ legalacsonyabb népcsoportjai egyben a leghosszabb életűek is*” – az alcím persze csak statisztikai ténytet jelent, nem személyre szabott végzetet. „Sok magas ember él tovább alacsonyabbaknál. És persze rengeteg példát találunk arra is, hogy magas emberek nagyon magas kort élnek meg. Ha azonban kitágítjuk a látószöveget a teljes népességre, a magasság és az életkor közötti összefüggésből tanulhatunk valamit: segíthet például magyarázatot adni arra, hogy a spanyol ajkú amerikaiak miért élnek tovább, mint a fehér amerikaiak, dacára a spanyol ajkúak alacsonyabb társadalmi-gazdasági státuszának. Európán belül Szardínián a legnagyobb a valószínűsége, hogy valaki megéri a százéves életkort. Ugyanakkor a szardíniai a kontinens legalacsonyabbjai közé tartoznak.”

Nemi egyenlőség, avagy ne irigyeljük a hölgyeket: „*Az összefüggés arra is rávilágíthat, hogy a nők miért élnek tovább a férfiaknál*. A nők megint csak átlagosan alacsonyabbak. Kiderült ugyanakkor, hogy az egyforma magasságú férfiak és nők nagyjából ugyanannyi ideig élnek.” – Tehát a fajok közül a nagyobb testűek élnek tovább, a fajokon belül a kisebbek. Brendborg magyarázata szerint az utóbbi oka a hormonokban rejlik.

Kopplás habókra: Segít-e a kopplás az élettartam meghosszabbításában? Olcsó, mindig kéznél van, kellemetlen, de vajon hatékony? „A böjt a világ nagy részén elterjedt jelenség. Gyakorlatilag minden kultúrában és vallásban megtaláljuk. Az ókori Görögországban már az orvostudomány atyja, Hippokratész is ajánlotta a böjtöt az egészség megőrzése céljából. A néhány száz évvel később élt történetíró, Plutarkhosz azt mondta: ‘Gyógyszerek használata helyett böjtölj egy napot!’ A böjt emellett mindmáig a világ minden jelentős vallásának eleme.” „*A kalóriakorlátozás tudományosan bizonyítottan működik*, mivel már sokszor kipróbálták egereken és patkányokon...” – Brendborg a továbbiakban puhítja e kategorikus állítást. Vázolja a kutatásokat és a problémákat, s hogy miként vihető ez át a humánegész-

ségügybe. A vizsgálódás már az állati kezdetektől nagyon bonyolult és nehezen szétszálazható. „Amikor a kutatók kalóriakorlátozási kísérleteket végeznek, az állatokat többnyire csak naponta egyszer etetik. Az állatok természetesen éhesek, ezért egyszerre esznek meg mindent. Aztán koplalnak másnapig. Ennek alapján *néhány tudós felvetette, hogy talán nem is a kevés kalória, hanem a koplalás a hosszabb élettartam magyarázata.*” Okos kérdésre további, elegáns kutatás, s annak nyomán „[a]z eredmény az utóbbira utalt. Ha az egerek túl kevés kalóriát kapnak, de egész nap esznek, nem élnek tovább a normálisnál.”

Sokat fuss, tovább élsz – mi viszont kifutottunk minden lehetséges terjedelemből. Így csak egy hasznos megállapítás innen: „El lehet kerülni a vérnyomás veszélyes emelkedését az életkor előrehaladtával. Mindössze annyit kell tennünk, hogy kivonulunk az őserdőbe, és lándzsával szerezzük meg a táplálékunkat. [Ezzel] a janomamik [venezuelai indiánok] újabb bizonyítékot szolgáltatottak arra, hogy az időskori bajok nem feltétlenül elkerülhetetlenek. A vérnyomás emelkedése az életkorral nem természetes törvényszerűség.”

Dr. Osman Péter

* * *

Guido Tonelli: *Idő – Khronosz megölésének álma*. Corvina Kiadó, 2023; ISBN 9789631369137

„Az energiával bújócskázó idő nélkül nem lennénk itt, hogy elmeséljük ezt a történetet.”
(Forrásmegadás nélküli idézetek a könyvből, kiemelések a recenzió szerzőjétől.)

Fura dolog az idő. „Van egy híres mondás, amelyet a The New York Times Albert Einstein-nek tulajdonított, bár arra nincs közvetlen bizonyíték, hogy az valaha is valóban elhangzott volna az ő szájából. ’Ülj két órán át egy gyönyörű lány társaságában, és úgy fog tűnni, mintha egy perc telt volna el. De ha akár csak egy percig is a forró kályha tetején ülsz, az olyan lesz, mintha két óra telt volna el. Ez a relativitás.’ Valójában persze mindennek semmi köze sincs az időszemléletünket gyökeresen megváltoztató elmélethez.”

Sokszor vannak ilyen-olyan érzéseink az idő múlásával kapcsolatban, ám a fizika tanításai nélkül az ember valahogy úgy érzi, az idő nem objektív létező: végül is a léte önmagában nem mutatkozik meg, csak valamiféle változásban. Igazából mintha erre utalna az is, hogy az adott körülményektől függően milyen különféleképp érzékeljük az idő múlását, ahogy a fenti példában is. Talán elmondható, hogy a tér létét születésünk után így-úgy megtapasztaljuk, és lassacskán felfogjuk, az időt viszont sokkal inkább különböző forrásokból tanuljuk meg, mintsem felfedoznánk magunknak. Ha viszont jól átgondoljuk, rájövünk, hogy hiszen önmagában a teret sem érzékeljük jobban, csak ha abban látható dolgok segítenek ebben. A különbséget talán az teszi, hogy életünket olyan terekben éljük, amelyekben állandóan közvetlenül érzékeljük azok kiterjedését, amit automatikusan a tér létevel azonosítunk.

Az egészen van egy furcsasága. A szubatomi részecskék létét sem érzékeljük, mégsem kételkedünk abban, hogy objektív létezők. A magyarázat minden bizonnyal, hogy tudjuk, róluk nem is lehet saját közvetlen tapasztalatunk – létezésüket egyszerűen megtanultuk, elfogadtuk, és ezért nem is hiányoljuk annak bizonyítékát.

A *Corvina ajánlójából*: „Megölhetjük-e Khronoszt, azaz megállíthatjuk-e valaha is az idő feltartóztatlan sodrását? Khronosz, a megszemélyesített Idő nem csak a fizikusok számára rejtély. Az volt már elődeink számára is, és nincs ez másként napjainkban sem. Az idő nem elvont fogalom, hanem anyagi szubsztancia: elfoglalja az egész világegyetemet, deformálódik, rezeg, hullámoz. *Viharos volt a születése*, nem szokványos a fejlődése. [’Születése’? Ez kardinális kérdés! Tonelli ’a téridő születéséről’ beszél Az idő kezdete c. alfejezetében, s az emberben rögvést felmerül a kérdés, akkor mi volt annak előtte? A materialista tanok szerint az anyag öröktől fogva létezik, bár ennek mikéntjében a modern tudomány is küszködik némi bizonytalansággal. Böven ad ehhez gondolkodnivalót Katie Mack elméleti kozmológus A mindenség vége (mármint asztrofizikai szempontból) c. könyve (Typotex, 2022., 1. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2023/1. sz.) S idetolakszik Aurelius Augustinus elegáns riposztja Vallomások c. művéből: ’Mit cselekedett Isten, mielőtt alkotta az eget és a

földet? ... Valaki tréfásan felelt, és így bújt ki e fogas kérdés elől: poklot csinált a mélységes titkait vájkáló embereknek” – Osman P.)

De akkor most halad előre vagy áll? Létezik vagy sem? Hogyan mérhető? Hogyan lassítja le a gravitáció? Hogyan állítják meg a fekete lyukak? És mi, emberek, megvagyunk-e nélküle? Az idő kiváló eszköz a környezetünkben való túléléshez, de amint megpróbáljuk megérteni, hogyan működik a mi bolygónkon kívüli világ, máris a feje tetejére áll minden. Ott a mi időnk szabályos ritmusa átadja helyét a turbulenciának, a kaotikus jelenségeknek és a felfoghatatlan méretű katasztrófáknak. *Ha a távolságok nagyok, vagy ha a végtelenül kis léptékek világában járunk, a kronológia fogalma, az idő egymásutánisága értelmét veszti. Ezekre az örök és sokszor felfoghatatlanul rejtélyes kérdésekre keresi a választ Guido Tonelli olasz fizikus a tudomány mai állásával alátámasztott, ugyanakkor rendkívül szórakoztatóan megírt könyvében.*

Guido Tonelli részecskefizikus, a Pisai Egyetem fizikaprofesszora. Olaszországban magas állami kitüntetések birtokosa. Olaszul és más nyelveken számos, nagy sikert aratott tudományos ismeretterjesztő könyve jelent meg. Magyarul ez a második kötete. Előtte a *Genesis – A világegyetem születése hét napban elbeszélve c. műve jelent meg a Corvina Kiadónál (2021).*

A *Corvina* idézi: „A szerző nem csupán teoretikus, hanem kísérleti fizikus is, aki hozzájárult a Higgs-bozon felfedezéséhez. Ennek köszönhetően új kötetének minden sorát áthatja az empirikus és az elméleti felkészültség” – Riccardo Manzotti, a milánói IULM University elméleti filozófia professzora, a bostoni MIT Fullbright vendég tudósa, eredeti szakosodása a robotika, jelenleg a mesterséges intelligencia, véleménye tehát mértékadó. *S szintén a Corvina ajánlójából:*

„Tonelli, mint igazi kísérleti fizikus, eredményesen megbirkózik az egyik legbonyolultabb és legmegoldatlanabb kérdéssel, amellyel nekünk, sapienseknek valaha is szembe kellett néznünk: mi az idő? Világosan és – nemcsak a tudományból, hanem a mítoszokból, a művészetből, az irodalomból is példákat merítve – meggyőzően megkérdőjelezi azt, amit mi 'normálisan' időként érzékelünk.” (Bruno Arpaia)

A *Società Italiana di Fisica* hosszú recenziót közöl a könyvről: (<https://www.sif.it/riviste/sif/sag/recensioni/tonelli2>). Tonellit a kísérleti részecskefizika nemzetközi hírű kutatójának, s nagyon értékes tudományos ismeretterjesztőnek nevezi, kiemelve, hogy e műve is ezt tanúsítja. Vázolja, milyen megbabonázó utazásokra visz a könyve, melyek során közelebb kerülünk az idő különös természetéhez, és sokarcú megjelenéséhez az emberi gondolkodásban, s a művészeti alkotásokban. Az írás szerzője ezzel zárja mondandóját: „E megragadó, hosszú kaland végén az időben, amelyen lebilincselő és tiszteletet parancsoló módon kísér végig Tonelli, felmerül elmém Szent Ágoston őszinte megjegyzése: 'Mi tehát az idő? Ha senki sem kérdez erről, tudom, ám ha el kellene magyaráznom a kérdezőnek, mégsem tudom.'”

A *Goodreads* így zárja a könyv témaköreit vázoló recenzióját: „Ahhoz, hogy vállalkozzunk erre a rendkívüli élményre [bekalandozni mindezt Tonellivel – Osman P.), szükségünk lesz a logikára, szintúgy a fantáziára, valamint a tudományra és a filozófiára, hogy lássuk a bizzarr viszonyt, amely az időt az energiához köti, a tömeghez és a gravitációhoz. *Tonelli végigvezet a kacskaringós úton a világok megértéséhez*, amelyeket a relativitás hatásai uralnak, ahol létezik egy jövő, amely a múlt előtt érkezik, sőt azt létrehozza. Egy utazás, amelyen az ember megtanulja meghallani a saját belső időnk ritmusát, hogy érezzük a sebességet és a bizonytalanságot, a várakozást és a gyorsulást, amelyek megváltoztatják az idő dimenzióit az emlékeink és a várakozásaink mentén.”

Szóljon innen Tonelli: Hamlet híres mondását idézi (mi itt Arany János fordításával: „Ki-zökkent az idő; – ó kárhozat! Hogy én születtem helyre tolni azt” majd így folytatja: „És lám, itt vagyunk most négy évszázaddal később egy olyan korszakban, amikor számunkra is úgy tűnik, hogy kifordult sarkaiból a világ, és egy, az emberiséget évezredek óta foglalkoztató rejtélyen töprengünk: mi az idő? Képesek leszünk-e valaha is legyőzni könyörtelen előrehaladását? Visszafordítható-e az időnyíl? Valós létező-e, vagy csak hatalmas érzékcsalódásról van szó?

Ahhoz, hogy elmélyedjünk ebben a kérdésben, meg kell értenünk, hogyan jött létre idő-érzékelésünk, és mikor jelent meg először távoli őseinknél a múlta, jelenre és jövőre történő tagolás. *Mindenekelőtt azonban fontos kiderítenünk, mit is jelent az idő a bennünket körülvevő anyagi világ számára.*

A modern tudomány lehetővé teszi, hogy felfedezzük a világegyetem legeldugottabb szegleteit is, és amikor szubnukleáris dimenziókban lejátszódó jelenségeket elemzünk, az idő egészen más jellemzőket vesz fel, mint amilyeneket megszoktunk. Ugyanez történik a kozmoszt nagy távolságokra benépesítő óriási objektumok, galaxisok vagy galaxishalmazok megfigyelésekor is. *Ebben a két, egymástól oly távol eső világban az idő bennünket évezredek óta elvarázsoló, kiegyensúlyozott és állandó sodrása megcsavarodik, cseppfolyóssá válik, széttöredezik. Tér és idő elszakíthatatlan párosnak tűnik számunkra. Mindez már nem elméleti absztrakció, hanem az egész világegyetemet elfoglaló, anyagi szubsztancia, amely rezeg, hullámozik és deformálódik.* (Vérmérséklet kérdése, vajon az izgatott várakozásba, hogy mi mindent ismerünk majd meg ebből utazásunk során, vegyül-e némi félelem is attól, vajon miként és mennyire leszünk képesek ezt felfogni. Tonelli igazán jó magyarázataival tényleg közelebb kerülhetünk ehhez a valós(nak mondott), ám rejtelmes létezőhöz, és az akrobatikához, amelyet a mikro- és makrovilágainkban ez az egész világegyetemet elfoglaló anyagi szubsztancia művel – Osman P.)

Együtt fogjuk megismerni az idő hosszú történetét, örületes születését és különös fejlődését. Képzletben olyan rémisztő helyekre fogunk utazni, ahol megáll az idő, és álmélkodva fogjuk felfedezni, mennyire szoros a kapcsolat az idő és az energia között. Olyannyira különleges ez a kapcsolat, hogy a vákuumból képes volt egy csodás anyagi világ megszületését

előidézni.” A vákuumból? A teljes ürességből – magyarán a semmiből – valamit? Ez érdekes lesz!

Tekintsük át jó előre a kalandok szövevényét, amelyre Tonelli e könyve hív!

Első rész: A pörgettyűk varázsa

1. *Az idő feletti uralom vágya* – Benne: Amikor megtörik a varázs / Az élet ideje / Edények és sírok: a jelen, a múlt és a jövő születése
2. *A mi időnk* – Az idő érzékelése / Amikor Khronosz vadul és szabadon grasszállhatott / Az idő kelepcébe csalása / Khronosz diadala

Második rész: Ahol megáll az idő

3. *Furcsa pár* – A cseppfolyóssá váló és összetöredező idő / A lány órák / Elképesztő pontosság / Pénzcsinálás a relativitással / A nagy filozófusok és Piroska
4. *Az idő hosszú története* – Az idő kezdete / Az idő vége / Az idő a nagy kozmikus távolságok világában / Csodás illúziók és fantasztikus kimérák / Amikor három Nap energiája könnyedén utazik a téridő hullámain
5. *Amikor megáll az idő* – A párizsi kommun órái / Pokoli helyek, ahol az időnek nyoma vész / A Betelgeuse látványos vége / A megfélemlítés bajnokai / Fizika az idő üres pontjaiban

Harmadik rész: A mulandó létezés és az öröklét között

6. *Az élet részecskeként* – Egy furcsaságokkal teli világ / Felrobbanó tömegek és aránytalanul hosszúra nyúló idők / Kozmikus szupergyorsítók / A kis piros-fehér téglaház
7. *A végtelen kis méretek ideje* – Egy maroknyi kiválasztott / Az efemer jelenségek szertefoszló birodalmában / A műonok vakmerő élete / A kvarkok szépsége, bája és szégyenlőssége
8. *Egy nagyon különleges kapcsolat* – A Dioszkuroszok élete / Kairosz megragadása az üstökénél fogva / Az idő mérése energiával / A hírnökök, Hermész pártfogoltjainak portyázásai / Tökéletes páros
9. *Megfordítható-e az időnyíl?* – Egy egyenlet olyan világot tár elénk, amelynek létezését nem sejtette senki / A szimmetria Szent Grálja / Egy vers vagy egy jó bor titka / Entropia és az idő visszafordíthatatlansága
10. *Khronosz megölésének álma* – Ősi sugalmazás: állítsuk meg az időt! / Időgyilkosok / Nosferatu

Epilógus: A rövid idő

Nos, szépen eljutunk az ógörög mitológiától a „sosem halott” Drakula gróf (Nosferatu) sokszor újjáélesztett rémtörténetéig. Szerepeltetését Tonelli így magyarázza: „A ’sosem halott’ legendájához hasonlóan az idő is mintha szakadatlanul feltámadna. Újra meg újra előbukkan a koporsóból, és továbbra is itt csavarog közöttünk, szétzúz minden illúziót, és megghiúsít minden arra irányuló kísérletet, hogy megöljék és egyszer s mindenkorra eltemessék.” Ha pedig végigtekintünk a fenti címek – a kaland állomásai – sokszínűségén,

látjuk, hogy szédítően fordulatos, multikulturális és interdiszciplináris elbeszélés vár ránk. Izgalmas? Felettébb! Könnyen érthető? Helyenként talán nem annyira. „Fusson, akinek nincs bora!” Jóllehet Ady Endre ezt az életet jelképező fekete zongorára mondja, de boron a merész képzelőerőt értve jól ideillik.

S hogy érzékelte, milyen fordulatos, kemény harc folyik az idő mivoltát felfedő tudásért, mielőtt rátérnénk Khronosz születésének valós történetére, ugorjunk e hosszú kaland végére, az Időgyilkosokhoz: „Az a tény, hogy a hurok-kvantumgravitációban a világot leíró alapvető egyenletek nem tartalmazzák az időváltozót, nagy port vert fel. Az alapvető alkotóelemek szintjén az idő – az elmélet szerint – haszontalan fogalomná vált. A hurok-kvantumgravitáció hívei szerint jobban megértenénk, hogyan működik a világegyetem a maga finomszerkezetében, ha ettől a felesleges ballaszttól egyszer s mindenkorra megszabadulnánk. Ellentmondást nem tűrő kijelentések ezek, amelyeket a média gyakran felfűjt, így a lapokba ilyen hangzatos vezércímek kerültek: 'Az idő nem létezik'; 'A fizika jól megvan idő nélkül'; 'Az idő csak illúzió'. Így adódhatott, hogy valaki Smolint és Rovellit 'időgyilkosoknak' nevezte.”

A tudás hatalom – az időé is! Khronosz születése: „Végtelenül hosszú időszakon át minden, állattenyésztésből vagy földművelésből élő népesség számára a legszörnyűbb rémálom az volt, hogy a Nap nem bukkan fel újra, és a nappalok véget nem érő sötétségbe zuhannak. E veszély elhárítása érdekében pazar templomokat építettek, és jelentőségteljes szertartásokat végeztek. A rítusok, az áldozathozatal, az istenségeknek való engedelmesség kimutatása mind e ciklusok stabilitásának fenntartását szolgálta, és egész civilizációk életének ritmusát határozta meg.” – Ahogy Tonelli is mondja, okos emberek pedig rátelepedtek azzal, hogy közvetítőként az emberek és az istenek között segítenek elnyerni azok jóindulatát, segítségét. Különösen hatékony segédeszközük volt ebben, amikor már képesekké váltak előre tudni bizonyos fontos természeti jelenségek bekövetkeztét, s ezzel manipulálni az embereket.

„Időérzékünk, az emberiség hajnala óta szabályos ritmusban ismétlődő események soraként, ebben az évezredek történelemben gyökerezik. Bármilyen, ami fenyegette ezt a tökéletes mechanizmust, veszélyt jelentett az emberi faj túlélése szempontjából. *Nem véletlenül ruházták át a hatalmat a papságra és a csillagászokra, hiszen leginkább nekik volt meg a tudásuk* ahhoz, hogy összeállítsanak egy naptárt, és hogy megfejtsék ezt a szabályos áramlást mozgó, rejtett titkokat. *Aki megérti az idő múlásának törvényeit, az uralja a világot*, és aki képes helyreigazítani a napok és az évszakok egymásutánját szabálytalanra tevő, bár alig érzékelhető kis eltolódást, irdatlan hatalomra tehet szert az emberek felett.” – A „helyreigazítás” a naptárkorrekciókat jelenti, amelyekről Tonelli is szól a továbbiakban.

Az ember időképe: „Időnk szabályos ritmusa, szinte tökéletes periodicitása a forgómozgásoknak ebből a csodálatos, bonyolult és összetett rendszeréből ered (Tonelli a kozmikus mozgásokról beszél – Osman P.) A kozmikus folyamatokhoz képest elenyészően kis

időskálán szemlélve, a világegyetemnek ez a parányi, általunk elfoglalt szeglete békésnek és nyugodtnak tűnik számunkra. Mindössze néhány millió éve lakjuk, *a legkorábbi, bizonyítékokkal alátámasztott megfigyelések pedig néhány ezer évre nyúlnak vissza. Tudatlanságunk és bizonyos fokú elbizakodottságunk táplálta bennünk azt a meggyőződést, hogy az ebben a parányi szegletben megfigyelt körülményeket kiterjeszthetjük a világegyetem egészére. Ezért képzeltük azt, hogy az idő egyenletes és szabályos, számunkra oly megnyugtató periodikus jelenségekkel tagolt folyása jellemző az univerzumra a maga egészében is. Valójában azonban ez távolról sincs így. Az örvénylő zónák, a kaotikus jelenségek által uralt vagy rettentő katasztrófák által jellemzett térségek, a sötét helyek ... igencsak kérdésessé teszik az időről, mint folyamatos, megszakítatlan, szabályos áramlásról kialakított elgondolásunkat.* S az ijesztő folytatás: „Ma már azt is tudjuk, hogy még Naprendszerünkben is nagyon kevés kell ahhoz, hogy ez a kényes egyensúly felboruljon.” Vajon ez hozná el számunkra az idők végezetét? Tonelli egy Giotto-kép kapcsán így beszél róla:

„A Scrovegni-kápolna freskóival Giotto lett az első modern festő. Ami engem különösen megragadott, két angyal zárja le a csillagboltozatot; úgy tekerik fel, mintha függöny lenne. Giotto az idők végezetét ábrázolja, egyértelmű utalással János apokalipszisére, a földre hulló csillagokról és felgöngyölt égboltról szóló Jelenések könyvére.” „Az idők végezte, amelyet Giotto oly lenyűgözően ábrázolt, bennünket, modern embereket sem kímél meg a kérdésektől: Ha az időnek volt kezdete, lehet vége is? Mit jelentene az idők végezte anyagi természetű univerzumunk számára? A kérdés tudományos szempontból is feltehető, ha megvizsgáljuk a világegyetem végével kapcsolatos feltételezéseket.” – Itt rendkívül érdekes kérdés az ok-okozati összefüggés iránya! Az idők végezte az univerzumunk számára, vagy épp fordítva: az univerzum vége az idő számára?

„Vége lehet az időnek például akkor, ha a téridőnek a korlátlan tágulás felé tartó, eszeveszett száguldása egyszer csak nyugalmi helyzetbe kerülne.” – Hogyhogy? Ha elfogadjuk a téridő időt és teret egységbe foglaló voltát, a nyugalmi helyzet a tér létét nem érinti. Egyébként is, ha az idő objektív létező, léte miként függhet a tágulás meglététől?

Másik eshetőséggént Tonelli a Nagy Reccset hozza fel: „Bekövetkezne valamennyi anyag egyetlen pontban történő kollapszusa. A téridő újbóli pontszerűvé válásával az idő szétbomlana, jelezve saját végét. Amint egy ciklus befejeződött, egy újabb kezdődhetne. Újabb ősrobbanással, új téridővel, amely az előző hamvaiból születne újjá.” – Itt már a „credo quia absurdum est” határán járunk. Az idő újjászületik, és nem azonos régi önmagával? Tonelli ugyan megnyugtató, hogy semmit sem ismerünk, ami a Nagy Reccs eshetőségére utal, cserébe viszont az Univerzum sorsának nem kevésbé gyászos alakulásait vázolja fel, az idő mivoltának ezekhez illő alakulásával.

Következik „Az idő a nagy kozmikus távolságok világában”, majd „Csodás illúziók és fantasztikus kimerák” egyebek közt arról, hogy „[a] téridő által kozmikus léptékben létrehozott szemfényvesztések igencsak sokfélék. Némelyektől még a csillagászoknak is elállt a lélegze-

tük.” S Tonelli még fokozni tudja: „Amikor három Nap energiája könnyedén utazik a téridő hullámain”, s az új fejezetben, „Amikor megáll az idő”, az „overkill”: „Pokoli helyek, ahol az időnek nyoma vész”, igen, a fekete lyukak. „Az anyag ilyen összetömörülése a téridő olyan mértékű görbületét eredményezi, hogy az a végtelen felé közelít. Ez viszont azt jelenti, hogy a tér és az idő ezen a területen elveszti értelmét. (Vajon ahogy a görbület konvergál a végtelenhez, mi lehet az átmenet a téridő léte és 'nemléte' között? S ezúttal is: ha az idő objektív létező, miért és miként veszti értelmét a tér zsugorodásával? – Osman P.) Ami még nyugtalanítóbbá teszi az egészet, az az, hogy ez a pontszerű koncentráció sérti a kvantummechanika egyik alapelvét, a bizonytalansági relációt. Az eseményhorizont által védett régiók középpontjában ott találhatók azok a titokzatos zónák, ahol eltűnik az idő, és meginognak a modern fizika legszilárdabb alapelvei.”

„Most következnek a félelemkeltés igazi bajnokai. A szupermasszív fekete lyukak valódi szörnyetegek. Megnyilvánulásaik mellett a sztelláris fekete lyukak által okozott katasztrófák gyerekjátéknak tűnnek. Míg ez utóbbiak kis kompakt gömbök, amelyeknek az átmérője mindössze néhányszor tíz kilométer, addig a szupermasszív fekete lyukak mérete elérheti a sok milliárd kilométert is. A teljes univerzum messze leggigantikusabb méretű égitestei ezek, és némelyikük bőven magában foglalhatná akár az egész Naprendszerünket is.” – Amit pedig Tonelli elmond a fizikai jellemzőikről, az sokban ellentmond annak, amit eddig a fekete lyukakról megtudhattunk.

E második rész záróakkordja pedig: „Fizika az idő üres pontjaiban.”

Új szellemi akadálypálya: „Az élet részecskeként”: „Épp most, amikor már lassan hozzászoktunk az irdatlan méretű kozmikus tereket betöltő idő különös viselkedéséhez, kell egy vakmerő hátraszaltót végrehajtanunk. És ezzel nagy hirtelen az emberi elme által egyáltalán még felfogható legnagyobb tárgyak óriási méreteitől az anyag legelemibb alkotóelemeinek végtelenül kicsi méreteiig fogunk visszazuhanni. Az elrugaszkodás azért lélegzetelállító, mert egyetlen pillanat alatt ötven nagyságrendet ugrunk: a zuhanás szédítő, és az embernek a torakában dobog a szíve.” Igen, az elemi részecskék világába érkezünk, és – szemléltetésül – „[e]gy kvark és egy vírus között a méretkülönbség akkora, mint egy gyereklabda és a földgolyó között”. Ami pedig nekünk itt meghatározó: „Amint belépünk a végtelenül kis távolságok világába, máris a kvantummechanika és a speciális relativitáselmélet birodalmában találjuk magunkat, és ez összekuszálja még azt a keveset is, ami az időről alkotott hagyományos elképzelésünkéből még megmaradt. Az ilyen parányi és könnyű tárgyak esetében a végtelenül kis méreteket irányító fizikai törvények az általunk megszokottól annyira eltérő viselkedést idéznek elő, hogy az számunkra bizarrnak tűnik. A rendszerállapot, a tér és az idő, a tömeg és az energia az elemi részecskék világában mind-mind nagyon különös módokon nyilvánul meg.” Tonelli a modern részecskegyorsítók világába visz, ahol – egyebek közt – „[a]z ütközések során az energia visszaalakul tömeggé, és a másodperc törtörésére a közvetlenül az ősrobbanás után eltűnt anyagformák újra életre kelnek. Ennélfogva a nagy kutatási infrastruktúrák kihalt részecskék előállítására szakosodnak, valóságos időgépekké válnak,

amelyek évmilliárdokkal repítenek vissza bennünket a múltba, lehetővé téve, hogy reprodukáljuk és tanulmányozzuk az univerzum keletkezésének idejére jellemző jelenségeket.”

S következnek a „Kozmikus szupergyorsítók”. „*Ultrarelativisztikus részecskék* (amelyek sebessége annyira megközelíti a fényét, hogy a tömegük óriásira duzzad”) hatalmas mennyiségben termelődnek nagy csillagok vagy óriási fekete lyukak körüli turbulens jelenségek következtében is. Ők a bajnokai annak az extrém sportnak, amelynek során fényéhez közeli sebességgel száguldó lövedékeket lőnek ki az űrbe: ezek tömege a relativisztikus hatások következtében mértéktelenül megnő, de *az idő aránytalanul lelassul számukra*.”

Bonyolult öröklét! Ahogyan olvashatjuk, „[a]z elemi részecskék túlnyomó többségének léte efemer, vagyis a másodpercnek szinte észrevehetetlen törtrésze alatt felemészthetnek. Az anyag ezen alapvető összetevői közül néhánynak az élettartama a másodperc milliárdodrészének ezredrészét éri csak el. Mások esetében ez az időtartam olyan rövid, hogy még megfelelő kifejezésekkel sem rendelkezünk ahhoz, hogy leírjuk. *A legfontosabb kivételek az ilyen mulandó létezés alól az elektronok és a protonok* – gyakorlatilag örök életűek. Az elektronok a legkönnyebbek a leptonok közül, és töltéssel rendelkeznek. Ez a két tulajdonságuk védi meg őket az elmúlástól. Egyszerűen nincsenek olyan részecskék, amelyekre szét tudnának bomlani anélkül, hogy megsértenék valamely megmaradási elvet. Még meglepőbb a *protonok örök élete*. Legfeljebb kénytelen-kelletlen összeolvadnak, hogy nehezebb atommagokat alkossanak, de még ezek a félelmetes energiák sem elegendők ahhoz, hogy előidézzék a bomlásukat. Ezt az a hatalmas energiafal akadályozza meg, amely egyben tartja alkotóelemeit; a torlasz valósággal leküzdhetetlen. Amennyire tudjuk, *a proton az anyag gyakorlatilag örökkévaló állapota*, stabil részecske; átlagos élettartama meghaladja a 10^{33} évet.” – Ezek az öröklétek persze viszonylagosak. Ahogy azt a 20. században szinte mindenről megtanulhattuk, megvan a maguk értelmezési tartománya. Az elektroné a fizika alaptörvényeinek működése, amelyek, ahogy olvashatjuk, bizonyos szélsőséges körülmények között felmondhatják a szolgálatot. Egy proton bomlását óriási energiák kényszerítetik ki: „nagy energiájú kozmikus sugarak, modern részecskegyorsítók, esetleg relativisztikus anyagsugarak, amilyeneket szupermasszív fekete lyukak bocsátanak ki, vagy más, hasonló erejű kozmikus katasztrófák révén lökődnek ki a világűrbe.”

Nagyon tonellis: A következő alfejezet „az anyag stabil összetevőinek ünnepléséből az instabil részecskék pokoli körébe taszít minket. *Az anyag olyan formái ezek, amelyeknek a létezéséről egészen a közelmúltig halvány sejtésünk sem volt:* a másodperc törtrészére jelennek csak meg, és azon nyomban megváltoztatják az alakjukat. A mulandó jelenségek világa ez: létük szinte a semmibe vész.” „Az efemer jelenségek szertefoszló birodalmában” járunk, Tonelli pedig mindezt zenetörténettel vezeti fel: Európa egyik legrégebbi rendházának, a Fonte Avellana-kolostor 11. században élt priorjával, Guido d’Arezzoval, aki elsőként foglalta rendszerbe a modern zenei nyelvet. Mellesleg azt is megtudjuk, mi a tritónusz, „*az örökös hangköze*”, s hangzása miért taszít szorongásba bennünket. „A tritónusz riadalmat kelt, megrémít, mert valami szörnyűség előhírnöke (a zenében – Osman P.). És most rajtunk a

sor, nekünk is gyorsan hangnemet kell váltanunk: a stabil anyag biztonságérzetet nyújtó és dicső birodalmából lesüllyedünk a legmulandóbb formák nyugtalan és szorongást keltő világába. A váltás durva.”

A *tudomány csúcshurkai*: Tonelli rendre visszatér a görög mitológiához, így stílszerű mondanunk, hogy a modern tudomány olyan mesterfogásairól is beszámol, amelyek túltesznek még magán a furfangos Odüsszeuszon is. Ilyenről szól a „*Kairosz megragadása az üstökénél fogva*” alfejezet is. Így indul: „Ugyanaz az elv, amely – úgy tűnik – korlátozza megismerőképességünket (itt a Heisenberg-féle határozatlansági relációra utal – Osman P.), felhasználható akár annak bővítésére is.” Mellesleg elmondja, ki is volt Kairosz, és miként jelenik meg a középkori vándordíákénekekben, majd Carl Orff *Carmina Burana* című oratorikus művében, majd így zárja a gondolatmenetet: „A Heisenberg-féle határozatlansági reláció, amely úgy tűnt, hogy korlátozza mérési képességeinket, igazi hadicsellé válik (persze nem a törvény, hanem mesteri kiaknázása – Osman P.). Ennek segítségével megragadhatjuk akár a legnehezebb elemi részecskék végtelenül rövid élettartamát is.” És következik „*Az idő mérése energiával*”. Az indításból: „Amikor a határozatlansági relációt használjuk a részecskék átlagos élettartamának megbecsülésére, felmerül egy másik paradoxon is. A mérni kívánt bomló részecske tömegének bizonytalansága fordítottan arányos az átlagos élettartamával. Hirtelen minden a visszájára fordul. Eddig gond nélkül meg tudtuk mérni a hosszabb átlagos élettartamokat, míg a rövidebbekkel nehézségeink adódtak. *Most ennek épp az ellenkezője történik.*” Természetesen el is magyarázza. Az idő pedig itt nem a múlt időt jelenti, hanem a legnagyobb tömegű részecskék átlagos élettartamának a mérését. Azt is elmondja, ez miért fontos.

„*Khronosz megölésének álma*”: „Az entrópia elkerülhetetlen növekedése arra kényszerít bennünket, hogy tudomásul vegyük, az idő nyila nem tudja megváltoztatni az irányát.” Sokszor találkozunk a tétellel, hogy az entrópia törvénye kizárja az idő megfordításának lehetőségét. Az előző idézetet a *Megfordítható-e az időnyíl?* c. fejezet vezeti fel igen alapos, és – szokás szerint – kulturálisan is vonzóan színes okfejtéssel. Egy apró példa:

„Bruno Touschek, zseniális bécsi fizikus Olaszországban végezte kutatásait. 1960-ban ő javasolta az 'Anello di Accumulazione' megépítését – ez volt az első gyorsító a világon, amely az elektronokat és pozitronokat ugyanabban a mágneses körben helyezte el. Sikeresen működött, és Touschek ötlete megnyitotta az utat a modern részecskegyorsítók előtt. Touschek hosszasan foglalkozott az időmegfordítás szimmetriáját látszólag megsértő, ritka folyamatokkal. Ebben az időszakban szenvedett autóbalesetet. A kórház sürgősségi osztályán a protokoll szerint az orvos kérdéseket tesz fel a sérülteknek, hogy megbizonyosodjék, megfelelően reagál-e, és így kizárja az agykárosodást vagy a pszichés traumát. Megkérdezte Touscheket, mivel foglalkozik, és mi érdekl pillanatnyilag. Ő ezt válaszolta: 'Fizikus vagyok, és az idő megfordításával foglalkozom.' Az orvos egy másodpercig sem habozott, súlyos koponyasérülést állapított meg, és elrendelte az azonnali kórházi felvételt.”

Az „Egy egyenlet olyan világot tár elénk, amelynek létezését nem sejtette senki” c. alfejezet az ifjú Paul Dirac-kal indul, aki „megpróbálja kibékíteni egymással a speciális relativitás-elméletet és a kvantummechanikát, azt a két, forradalmian új tudományt, amellyel az új század elkezdődött. A képen megjelenik a pozitron felfedezése, és „[a]z antianyag felbukkanásával az elemi részecskék mikroszkopikus világában újra előtérbe került az idő megfordíthatóságának kérdése. Sokáig tartotta magát az a hiedelem, hogy az elemi részecskék világában a folyamatok ideje minden korlát nélkül megfordítható; mindenki számára ez tűnt a legegyszerűbb, szinte magától értetődő megoldásnak.

Valójában azonban a dolgok sokkal bonyolultabbnak bizonyultak. Amikor bizonyos bomlási folyamatokban kifinomult kísérletekkel kezdték vizsgálni az idő és a töltés megfordulását, a teljes szimmetria kezdeti hipotézisének ellentmondó hatások jelentkeztek. Még az elemi részecskefizika sem mutatott szimmetriát az idő megfordítása révén. Ebben a különös világban is volt különbség múlt és jövő között: nem elég megfordítani az időt ahhoz, hogy tökéletesen szimmetrikus folyamatok jöjjenek létre.” A további gondolatmenet pedig elvisz odáig, hogy „[a] fizika törvényei csak az egyidejű CPT-transzformációk révén nem tesznek különbséget múlt és jövő között: részecskék és antirészecskék kölcsönös cseréje + a térbeli koordináták felcserélése + az idő visszafordítása valamennyi részecske mozgásának megfordításával. Minden jel szerint egyetlen fizikai folyamat sem sérti az átalakulások e kombinált halmazát. A CPT-szimmetria tűnik a fizikusok által világszerte régóta keresett Szent Grálnak. A három transzformációnak ez az együttese tömör és szilárd csoportot alkot, és ezt szemmel láthatóan egyetlen folyamat sem képes felmorzsolni. A CPT által védelt szimmetriát kivétel nélkül minden alapvető kölcsönhatás tiszteletben tartja. Újabb jele ez annak, hogy valami nagyon mélyen hozzáköti az időt a térhez, és mindkettőt kapcsolatba hozza az anyaggal és az antianyaggal. Olyan kapcsolat ez, amely alapvető szinten hat, és a legkisebb távolságok világában is kiemelten fontos szerepet biztosít az időnek.”

Újabb fordulat: bekerül a képbe egy gyakran hallott, mégis a legtöbbeknek titokzatos fogalom, amelyre itt a csúf intrikus szerepe hárul: az *entrópia*. „Szerencsére az összetett testek dinamikáját meghatározó törvények – amelyekre klasszikus fizikaként, kémiaként, biológiaként és így tovább hivatkozunk – elég pontosan érvényesülnek ahhoz, hogy meglehetősen jól meg tudjuk szervezni mindennapi életünket. Nagyszerűen megvagyunk úgy is, ha figyelmen kívül hagyjuk mindazt, ami a végtelenül kis dolgok világában zajlik, és ami a nap mint nap használt anyagi objektumok látszólagos stabilitása és állandósága mögött rejlik. Mégis vannak olyan, ebben a mikroszkopikus világban gyökerező, általános elvek, amelyek látszólag nincsenek hatással a mi életünkre, de befolyásolják a makroszkopikus anyagi testek fejlődését és dinamikáját. Ha ezekkel nem törődünk, zavarbaejtően nagy számban nem találunk magyarázatot mindennapi tapasztalásunk részét képező természeti jelenségekre. Az egyik ilyen alapelv az *entrópia* növekedése: ez a jelenség döntő szerepet játszik az idő visszafordíthatatlanságának általános értelmezésében.” Tonelli alaposan és remekül magyaráz, s eljutunk egy világos, jól érthető meghatározáshoz: egy kávécsészét vesz példának, amely

„számtalan, nyüzsgő atomból áll, amelyek különféle tevékenységeket végeznek, és végtelen számú, egymástól kismértékben különböző mikroszkopikus állapoton mennek keresztül. Ugyanannak a makroszkopikus állapotnak nagyon sok különböző állapot felel meg. Egy állapot entrópiájának azt a mennyiséget nevezzük, amely ugyanannak a makroszkopikus állapotnak megfelelő mikroszkopikus állapotok számát méri.” Illusztrációként ezúttal Giacomo Leopardi A végtelen c. híres versét és Johann Sebastian Bach Máté-passióját hozza. És mindezekre támaszkodva következik:

„*Entrópia és az idő visszafordíthatatlansága*”. „Ha egyetlen mondatban akarnánk összefoglalni az egész világegyetem dinamikáját, azt mondhatnánk, hogy az egy zárt rendszer, amelyben az egyes összetevők úgy fejlődnek és lépnek kölcsönhatásba egymással, hogy a rendszer teljes energiája állandó maradjon, miközben a teljes entrópia szüntelenül növekszik” – írta az előzőekben. Itt így folytatja: „Az összetett rendszerek vagy a makroszkopikus testek esetében nincs menekvés a rájuk váró, elkerülhetetlen sors elől. Az idő kitiűtetett irányának bizonyítékai túl sok területen igazolódnak ahhoz, mintsem hogy bármiféle illúzióban ringathatnánk magunkat. A múlt és a jövő között annyira éles különbséget tevő időérzékünk egy olyan nyílra utal, amely ugyanazt az irányt követi, mint a növekvő entrópia és a világegyetem kozmológiai fejlődése által uralt termodinamikai folyamatok: pontos születési dátuma van, és az idők során folyamatosan tágul. Nincs menekvés!”

Zárszava itteni zárszóként: „*Igazság szerint még ma sem tudjuk, mi az idő*. De láttuk, hogy alapvető szerepet játszik a fizika által eddig feltárt minden szegmensben – és nem árt emlékeztetni arra, hogy mintegy negyven nagyságrendről van szó. Bizonyára hosszú időbe fog telni, mire eljutunk a bennünket körülvevő világnak egy olyan leírásához, amelyben nem kell ehhez a fogalomhoz folyamodnunk. Pillanatnyilag azonban *senki sem tudja megmondani, eljön-e valaha is az az idő, amikor a tudománynak már nem lesz szüksége az időre*.”

Dr. Osman Péter

SUMMARIES

THOUGHTS ON THE MARRAKESH TREATY

Eszter Anita Sándor

The Marrakesh Treaty of WIPO aims to help the blind and visually impaired persons to get books in accessible formats by establishing a set of limitations and exceptions to traditional copyright law. This treaty has already been implemented in EU law which has triggered changes in national law. The author gives an overview in the article about the provisions of the Marrakesh Treaty and EU's Directive and Regulation for the implementation of the above mentioned Treaty and what the consequences in Hungarian law have been.

THE (RE)INTERPRETATION OF THE QUOTATION EXCEPTION IN THE SCOPE OF COPYRIGHT LAW

Kornél Kohod

This paper examines the versatility of the quotation exception. The first chapter gives a small introduction to the rights which are impacted by quotation. The second chapter explores how the quotation exception is regulated in Hungary and at an international level, specifically in the European Union, with a strong emphasis on the case law of the Court of Justice of the European Union. This chapter also displays how quotation works with designs in the European Union. The fourth chapter aims to exemplify how quotation works in certain fields of arts, while the last one examines what kind of requirements are necessary for a legally proper quotation.